

**ЛАППО
ВІОЛЕТТА
ВАЛЕРІЇВНА**

**ПЕДАГОГІЧНИЙ
СУПРОВІД
ДУХОВНОГО
ЗРОСТАННЯ
СТУДЕНТІВ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

МОНОГРАФІЯ

Міністерство освіти і науки України.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Коломийський навчально-науковий інститут

Лаппо Віолетта Валеріївна

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ
СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
Монографія

Івано-Франківськ

НАІР

2021

УДК 378.147+37.017:17

Л 24

Лаппо В.В.

Л 24 Педагогічний супровід духовного зростання студентів закладів вищої освіти: монографія / за наук. ред. В.В.Стинської. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 516 с.

ISBN 978-617-8011-21-5

У монографії обґрунтовано провідні засади процесу духовного зростання особистості на етапі фахової підготовки. Узагальнено результати діагностування визначальних складових духовності студентів ЗВО; розкрито педагогічні чинники духовного зростання студентства в осередку вищої школи; конкретизовано умови оптимізації, технології і засоби духовного вдосконалення студентської молоді.

Рекомендовано заступникам деканів факультетів з виховної роботи, науково-педагогічним працівникам, кураторам академічних груп, координаторам студентського самоврядування, організаторам молодіжного дозвілля.

УДК 378.147+37.017:17

Рецензенти:

Журба К.О. – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Осіпцов А.В. – доктор педагогічних наук, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини, Маріупольського державного університету.

Друкується за ухвалою вченої ради Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника

(протокол №5 від 1 червня 2021 року).

ISBN 978-617-8011-21-5

© Лаппо В.В., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	11
1.1. Філософське осмислення механізмів формування духовності особистості	11
1.2. Історико-педагогічна ретроспектива проблеми духовного становлення особистості	16
1.3. Теоретичні засади вдосконалення духовної царини особистості студента в умовах вищої школи	25
1.4. Духовно-ціннісне самовизначення особистості студента в освітньому просторі ЗВО	35
1.5. Оптимізація духовних потреб студентів у навчально-виховному процесі вищої школи	45
1.6. Прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури в освітньому просторі класичного університету	55
1.7. Особливості духовного розвитку студентської молоді в університетах США	61
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОВІДНИХ СКЛАДОВИХ ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО	67
2.1 Діагностика сформованості духовних цінностей здобувачів вищої освіти	67
2.2 Сутнісна характеристика рефлексії як складової процесу формування духовних цінностей студентів ЗВО	84
2.3. Психолого-педагогічні засади розвитку емпатії у контексті духовно-ціннісного самовизначення студентів ЗВО	91
2.4. Інтерпретування духовних цінностей як проблема світоглядних орієнтирів сучасного студентства.	100

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТСТВА В ОСЕРЕДКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ	107
3.1. Методологічне підґрунтя формування духовних цінностей як пріоритетного чинника соціальної активності студентської молоді.	107
3.2. Виховання духовних цінностей в умовах ЗВО як провідний чинник особистісного зростання студентської молоді	120
3.3. Формування духовних цінностей студентів ЗВО у процесі навчальної діяльності	125
3.4. Виховання духовних цінностей студентської молоді засобами національної культури	133
3.5. Актуалізація етнопедагогічних традицій у виховному процесі ЗВО – важливий чинник формування духовних цінностей студентства	141
3.6. Проблеми і перспективи вдосконалення процесу виховання духовних цінностей студентів в умовах ЗВО негуманітарного профілю	148
РОЗДІЛ 4. УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ СОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	157
4.1. Організаційно-методичне забезпечення духовного зростання студентської молоді	157
4.2. Активізація діалогічного спілкування – передумова виховання духовних цінностей студентів ЗВО	164
4.3. Роль куратора академічної групи у розвитку духовного потенціалу студентів ЗВО	177
4.4. Психологічний клімат академічної групи як чинник виховання духовних цінностей особистості студента	183
4.5. Організація дозвілля – форма активізації особистісного потенціалу студента	191

РОЗДІЛ 5. ТЕХНОЛОГІЇ І ЗАСОБИ ДУХОВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА	199
5.1. Особливості педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентів	199
5.2. Значення проєктної діяльності в процесі особистісно-орієнтованого виховання студентської молоді	204
5.3. Тренінгова діяльність як чинник оптимізації процесу виховання духовних цінностей студентів ЗВО	211
5.4. Шляхи підвищення читацької культури студентської молоді в умовах гуманітаризації вищої освіти	217
5.5. Літературно-музична вітальня – форма організації духовно насиченого дозвілля студентської молоді	229
5.6. Духовне зростання студентської молоді під час тематичної табірної зміни	234
5.7. Віртуальна тематична екскурсія – нетрадиційна форма організації національно-патріотичного виховання студентської молоді	239
5.8. Технологія залучення творів кіномистецтва у процес виховання духовних цінностей студентів ЗВО	242
5.9. Використання інтернет-ресурсів в якості засобів духовного зростання сучасного студентства	250
ПІСЛЯМОВА	259
ДОДАТКИ	
Додаток 1а.Методика організації і проведення години спілкування (годин академічного наставника) духовного спрямування	269
Додаток 1б.Орієнтовний план аналізу години спілкування (години куратора академічної групи)	271

Додаток 2. Методика проведення етичної бесіди	271
Додаток 3. Методика проведення бесіди за «круглим столом»	273
Додаток 4. Методика проведення дискусії	274
Додаток 5а. Методика проведення диспутів	276
Додаток 5б. Орієнтовний план аналізу диспуту	280
Додаток 6. Методичні рекомендації щодо організації та проведення тренінгів в осередку академічної групи	281
Додаток 7. Методика проведення тематичної екскурсії	287
Додаток 8. Методика проведення тематичної конференцій	289
Додаток 9. Методика проведення читацької конференції	291
Додаток 10. Методика проведення усного журналу	294
Додаток 11. Методика перегляду і обговорення кінофільмів в осередку академічної групи	297
Додаток 12 а. Технологія організації виховного заходу у ЗВО	303
Додаток 12 б. Орієнтовний план аналізу виховного заходу у ЗВО	306
Додаток 13. Методичні рекомендації щодо підготовки та відзначення свят народного календаря	308
Додаток 14. Методика організації та проведення літературно-музичної вітальні	311
Додаток 15 а. У пошуках одвічних цінностей (година спілкування з елементами тренінгу)	314
Додаток 15 б. Духовні виміри нашого життя (година спілкування з елементами тренінгу)	320
Додаток 15 в. «У милосердя погляд небайдужий» (етична бесіда)	324
Додаток 15 г. Поспішаймо творити добро! (година спілкування у формі сократівської бесіди)	330
Додаток 16. Дискусії та диспути на теми духовно-ціннісного самовизначення особистості	335

Додаток 17. «Від знань – до переконань» брейн-ринг з навчально курсу «Філософії»	340
Додаток 18 а. Тренінг «Вчимося бути толерантними»	344
Додаток 18 б. Тренінг «Відповідальність – оберіг життя»	352
Додаток 18 в. Тренінг «Людина починається з добра»	358
Додаток 18 г. Тренінг «Пізнай себе – пізнаєш весь світ»	364
Додаток 19 а. «Краса душі, краса любові – найвища на землі краса» (свято з нагоди міжнародного дня краси – 9 вересня)	369
Додаток 19 б. Толерантність врятує світ (свято до дня толерантності – 16 листопада))	381
Додаток 19 в. Літературно-музична вітальня (з нагоди Дня народження Ліни Костенко – 19 березня)	382
Додаток 19 г. «У дружньому колі єднаймо серця!» (пізнавально-розважальна програма з нагоди дня друзів – 9 червня)	403
Додаток 20. Аудіоальбоми рекомендовані для музичного супроводу	410
Додаток 21. Інтернет-ресурси для віртуальних екскурсій (музеї, заповідники)	418
Додаток 22. Літературні твори рекомендовані для обговорення під час читацьких конференцій	441
Додаток 23. Кращі онлайн-бібліотеки з електронними книжками українською мовою	443
Додаток 24. Орієнтовний перелік кінофільмів для перегляду й обговорення	449
Додаток 25. Добірка літератури рекомендованої кураторам академічних груп ЗВО	464
 КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	 470
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	493

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку незалежної української держави вимагає докорінного переосмислення змісту вищої освіти, орієнтованого на формування нової духовно збагаченої генерації фахівців. Досягнення означеної мети відбудеться за умови формування світоглядної культури студентів як системи знань і переконань щодо навколишнього світу та свого місця у ньому, кристалізації життєвих принципів особистісного буття, вироблення вміння обстоювати їх на практиці, виховання толерантності, поваги до людей, які мають інші світоглядні цінності.

Численні педагогічні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців засвідчують пріоритетність духовної царини в особистісній характеристиці людини й доводять – саме освітня система здатна забезпечити оптимальні умови для духовного розвитку зростаючого покоління. Відтак вища школа повинна сконцентрувати свій педагогічний потенціал на духовній парадигмі професійного становлення студентства. Водночас спостерігаються певні розбіжності у визначенні окремих компонентів, які утворюють «ядро» духовного світу особистості. Саме це, на наш погляд, зумовило невизначеність провідних чинників формування духовної сфери особистості в умовах університетської освіти.

У монографії здійснено спробу конкретизації компонентів духовного світу людини та педагогічних чинників, що сприятимуть їх формуванню впродовж навчання у ЗВО.

Поняття «духовно-ціннісна сфера особистості» охоплює систему установлень, що визначають моральну, інтелектуальну та естетичну спрямованість людського буття.

У теоретичній частині дослідження обґрунтовано концептуальне положення, згідно якого саме духовно-ціннісна сфера містить ідеали, цілі, переконання, устремління особистості, що знаходять свій прояв у продуктивній

духовній діяльності: перетворенні світу, пізнанні, ціннісній рефлексії, творчій самореалізації тощо.

Формування духовних цінностей у процесі здобуття вищої освіти забезпечується низкою педагогічних чинників, що становлять комплекс заходів, які реалізуються у навчально-виховному процесі задля досягнення певної освітньої мети.

Сприяння сходженню студента на якісно новий рівень духовно-ціннісного вдосконалення реалізується за умови гуманізації освітнього процесу закладу вищої освіти. Формування духовно-ціннісної сфери особистості студента набуде ефективності за умови авторитетності педагогічного колективу ЗВО, індивідуально-диференційованої взаємодії з студентською аудиторією, стимуляції до пошуку способів самопізнання і самовизначення, стимулювання до ціннісної рефлексії, опори на суб'єктивний досвід студентів, надання свободи вибору і міжособистісного спілкування, активного включення у проєктувальну діяльність, яка відбуватиметься при залучення різноманітних методів виховного впливу.

В означеному контексті особливої актуальності набуває розробка методичних рекомендацій і практичних заходів щодо забезпечення ефективності виховання духовних цінностей особистості в період її професійного становлення. Відтак педагогам ЗВО надано низку порад і пропозиції для створення передумов духовного зростання студентської молоді.

Запропоновані у монографії додатки охоплюють низку методик: підготовки і проведення години спілкування, дискусії, диспуту, тренінгу, екскурсії, конференції, усного журналу, перегляду кінофільму, відзначення свят народного календаря тощо. Водночас запропоновано критерії аналізу ефективності виховних заходів. Відображено матеріали, які допоможуть на практиці реалізувати завдання виховної роботи. Зокрема добірка сценаріїв слугуватиме дорожньою картою у процесі вдосконалення узвичаєних й впровадження інноваційних форм виховної роботи – етична бесіда,

сократівська бесіда, літературно-музична вітальна, пізнавально-розважальна програма та ін. Частина додатків містить перелік аудіоальбомів для музичного супроводу годин спілкування, Інтернет-ресурси для віртуальних екскурсій, літературу рекомендовану для обговорення під час читацьких конференцій, орієнтовний перелік кінофільмів для перегляду й обговорення академічною групою.

Насамперед пропонуване видання зацікавить кураторів (наставників, т'юторів) академічних груп, які дотримуються традиційних форм організації виховної роботи й прагнуть урізноманітнити їх зміст за допомогою інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій; координаторів студентського самоврядування; заступників деканів факультетів з виховної роботи й усіх, хто цікавиться питаннями вдосконалення освітньої системи вищої школи.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Філософське осмислення механізмів формування духовності особистості

З-поміж широкого кола проблем вітчизняної освіти питанням формування, розвитку й удосконалення духовної сфери особистості видатні вітчизняні педагоги надавали особливого значення. Непересічний дослідницький інтерес до вищезазначених понять можна пояснити їх основоположним значенням у житті кожної людини.

Аналіз дослідження сучасних науковців дозволяє дійти висновку про те, що духовність – фундаментальне надбання людини, у якому акумульовано всю людську культуру. Саме в царині культури (науці, мистецтві, релігії, моралі, праві) створюються цінності, які привласнює у своєму розвитку особистість. Активно долучаючись до світу культури, вона й набуває духовності як вищого вияву людяності.

Духовність не приписується індивідові ззовні, вона виростає зсередини разом із особистісним «Я» людини, а часто навіть випереджає його формування і виражається лише в суспільно значущих прагненнях. З огляду на це духовність є якістю особистості, що характеризує мотивацію та сенс її поведінки. Отже, духовність варто тлумачити як певну ціннісну позицію особистості, що виявляється в моральних взаєминах.

Духовність також можна вважати продуктом і фундаментальною основою культури. Духовності властиві такі моральні якості особистості, які підносять її над власними фізіологічними потребами. Останнім часом поняття «духовність» часто уживають на позначення світоглядних орієнтирів поведінки особистості.

Для теоретичного підґрунтя нашого дослідження обрано дефініцію «духовність» як цілісність, гармонійність, єдність людини із собою, іншими людьми, природою, суспільством, вищими силами. Духовність є специфічною моральною категорією, що характеризує мотивацію і сенс поведінки особистості.

Слід зазначити, що найбільш повно духовність розкривається через систему таких цінностей, як благо – вища ступінь в ієрархії цінностей; добро – нормативно-оцінна категорія в узагальненій формі, що позначає належне й морально-позитивне; сенс життя – найбільше благо в житті людини; ідеал – духовна спрямованість людини до значимого і зробленого; правда – одна з найбільших цінностей, що визначає значимість людського життя; краса – духовна спрямованість людини до прекрасного; віра – якість духовного стану людини, що дозволяє надати сенс її існуванню; надія – якість духовного стану людини, що відкриває їй перспективу і додає значимості її духовним зусиллям; любов – духовна енергія людини, що пов'язує її з іншими людьми і соціальним середовищем загалом.

Духовні цінності особистості складають основу її світосприйняття і світорозуміння, від них залежить уміння визначати власні життєві пріоритети. Тому розвиток духовного світу людини в значній мірі обумовлює формування і реалізацію її повсякденної та професійної діяльності. Негативним явищем сучасності стало нерозуміння молоддю духовної сфери людського буття й її окремих складових. Спостерігається повна або часткова відсутність внутрішніх орієнтирів, що є наслідком недостатнього духовного розвитку.

Проблеми духовного вдосконалення особистості повсякчас привертати увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. Феномен духовного розвитку особистості вивчали А. Адлер, В. Арутюнов, С. Гроф, О. Олексюк, Г. Райх, О. Семашко, В. Сівков, А. Ярошенко та ін. Дослідження психологічних аспектів духовності здійснювали М. Боришевський, Е. Помиткін, М. Савчин, Ж. Юзвак. Особливості формування духовних цінностей сучасної молоді відображені в

працях І. Беха, В. Бондаревської, І. Зязюна, Г. Шевченко. Однак в філософських дослідженнях сучасності недостатньо уваги приділяється осмисленню механізмів формування духовних цінностей особистості.

Утвердження певних духовних цінностей відбувається у відповідному соціально-політичному, соціально-економічному, соціально-культурному контексті. Водночас саме цінності є визначальною складовою духовного життя особистості, соціальних спільнот і суспільства загалом.

Накопичення знань про систему ціннісного утворення важливо враховувати положення, за яким система цінностей є виміром, що характеризує рівень соціального значення певних об'єктів і реалій життєдіяльності людини. Особливість дослідження цього процесу полягає в тому, що цей вимір має не лише суб'єктивний, а й об'єктивний характер.

Духовні цінності особистості розглядаємо як цілісне утворення, яке складається з цілої низки духовних почуттів, прагнень, потреб. Одні з них можуть займати провідні позиції в цьому процесі, інші – відіграють другорядну роль у контексті духовної спрямованості особистості. Формуючись у певних соціальних умовах, духовні цінності втілюють у собі високі суспільні інтереси, активізують соціальну діяльність, стимулюють індивіда до суспільно-корисних справ, слугують свідомому вибору місця в ньому.

Аналізуючи духовно-моральні інтереси підростаючого покоління у контексті проблеми духовності людини, О. Дідус вказує: «Як прояв духовного життя суспільства мораль відображає суспільну свідомість та суспільну волю людей, носить історичний характер. Зі зміною суспільно-економічних умов життя у людей змінюються погляди і поняття, тобто їхня суспільна свідомість. Водночас не слід забувати про загальнолюдські моральні цінності, які інди-ферентні щодо соціально-економічних перетворень. Дієвість морального виховання проявляється в тому, що все необхідне і справедливе для суспільства стало особистісно необхідним, тобто основою поведінки конкретної людини» [1, с.53].

Об'єктивний зміст цінностей зумовлений загальними тенденціями і потребами соціально-культурного розвитку суспільства, тому він є виміром, що характеризує систему цінностей, яка існує незалежно від свідомості певних політичних сил, соціальної спільноти або конкретної особистості, тому «усвідомлення нових цінностей і смислів, що визначають перспективи самого існування суспільства – є викликом сьогоденної системи освіти. Нерозуміння або переоцінка значення цього зв'язку призводить до методологічних помилок в розробці стратегії освіти, коли першочергово ставляться проблеми, в основі яких лежать протиріччя самої системи, або проблеми тих структур, для яких система освіти виконує роль ресурсного забезпечення. Не можна перетворювати освіту в сферу послуг, в неї є свої завдання, що пов'язані насамперед з вихованням Громадянина і Людини» [2, с. 142].

Водночас зміст цінностей зумовлений не лише об'єктивними умовами життєдіяльності чи правами людини, а й загальними тенденціями розвитку або занепаду суспільства, об'єктивними потребами його виживання у світовому економічному просторі, в якому домінує боротьба за лідерство, захист своїх національних пріоритетів та інтересів. Об'єктивний зміст цінностей торкається різних сфер теоретичного рівня суспільної свідомості і, насамперед, зосереджує в собі найбільш значущі елементи соціально-культурного надбання соціуму.

Суб'єктивна сутність цінностей як предмет дослідження, на який безпосередньо, або опосередковано спрямовано більшість наукових пошуків, окреслює ідейно-політичні, прагматичні, моральні, естетичні та суто світоглядні пріоритети особистості в системі соціальних відносин, потреб та інтересів, що утворились в процесі її життєвого досвіду. Тому співвідношення особистісно-суб'єктивного і об'єктивно-соціального аспектів ціннісних утворень, що відбуваються під впливом позитивної, чи негативної соціальної практики і системи різних освітніх технологій, виступає як важлива педагогічна проблема.

Суб'єктивну систему цінностей не варто розглядати як абсолютний і кінцевий емпіричний показник педагогічних досліджень, і, зокрема, рівня соціалізації особистості, позаяк означена система є лише відносним відображенням системи цінностей, що існує об'єктивно і підпорядкована прагненням соціуму, його найбільш прогресивних сил до надбання стабільності на шляху досягнення економічного і морально-етичного суспільного блага.

Аналізуючи методологічне підґрунтя ціннісних утворень, Л. Нечепоренко зазначає: «Все життя рухається і утримується любов'ю до цінностей, але царство морально-духовного стану особистості є сферою вищих абсолютних моральних цінностей. Тільки індивідуальність, окрема особистість є носієм вищої ідеї, здійснення якої може привести до абсолютної повноти існування. Всі інші абсолютні цінності, як: краса, добро, істина, свобода є лише часткові цінності» [3, с. 185-186].

Пріоритетність духовних цінностей як інтегральних показників ціннісного виміру зумовлена кількома обставинами:

- 1) вони найбільше впливають на утворення не лише прагматично-цільового, а й соціально-громадського компоненту оцінки соціальних явищ і, тим самим, активно сприяють формуванню і закріпленню громадських почуттів, інтересів, переконань, що характеризують повноцінно соціалізовану особистість;
- 2) вони значною мірою зосереджують в собі найбільш прогресивний соціально-культурний потенціал моральної свідомості соціуму;
- 3) інтеріоризація духовних цінностей на особистісному рівні утворює особливий тип організації життєдіяльності людини – її саморегуляцію, яка не підвладна впливу негативних зовнішніх небажаних дій, обставин, соціальних умов та інших чинників, адже «ціннісна система людини розуміється як складно побудований регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації та змісті особливості

об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і саму людину в усіх її об'єктивних характеристиках» [4, с. 14].

Отже, виховання духовних цінностей в умовах оновленої освітньої системи передбачає становлення різнобарвного внутрішнього світу зростаючої особистості через всебічне універсальне розкриття і пробудження в її свідомості об'єктивної сутності неперевершених морально-етичних цінностей людства.

1.2. Історико-педагогічна ретроспектива проблеми духовного становлення особистості

Створення і реалізація ефективної виховної системи духовного становлення зростаючого покоління неможливе без звернення до наукового доробку видатних вітчизняних педагогів.

Метою визначення і систематизація основних теоретичних положень щодо змісту і сутності процесу виховання духовно досконалої особистості в історії розвитку педагогічної думки України.

До різних аспектів означеної проблеми зверталися К. Ушинський, О. Духнович, С. Русова, І. Огієнко, В. Сухомлинський та ін. Вони надавали великого значення формуванню в підростаючого покоління духовних якостей, моральної культури, що складають основу успішних міжособистісних взаємин.

Видатний педагог К. Ушинський вважав особистість учителя найважливішим інструментом у справі духовного виховання дітей, а орієнтиром учительської діяльності – дитину як людину, що розвивається.

У своїх працях він називав педагогіку мистецтвом, яке базується на ціннісній основі наукових знань. Визначаючи ціннісно-духовну сутність педагогічної професії, видатний педагог найголовнішим професійним орієнтиром називав особистість вихованця, його розвиток і

саморозвиток, проте стверджував, що вчителю «окрім терпіння, вроджених здібностей та навичок необхідні ще й спеціальні знання» [5, с. 121]. Ці спеціальні знання К. Ушинський пов'язував з морально-духовними цінностями вчителя. Адже виховна сила виявляється лише з живого джерела людської особистості. Саме особистість може діяти на духовний розвиток і самовизначення особистості, лише характером можна формувати характер. Причини такого морального магнетизування приховані глибоко в природі людини.

Справжнього вчителя, вважав Г. Сковорода, характеризують насамперед такі духовні цінності, як висока людяність, чесність, принциповість, відсутність розбіжності між словом і справою. Він був упевнений, що чуйність, гуманність та чесність можуть сформувати в молоді лише ті педагоги, яким ці якості глибоко властиві. Він і сам був зразком педагога, який уміє встановлювати гуманістичні стосунки з учнями [6, с. 631].

Серед духовних якостей найбільш потрібних вчителю, О. Духнович виокремлює добронравність, оскільки він є дзеркалом, дивлячись у яке, юнаки бачать увесь розквіт добродійності [7, с. 519].

Високі вимоги до вчителя висував М. Корф. На його думку, особлива роль та відповідальність покладені на вчителя початкових класів, бо саме в молодшому віці закладається фундамент особистості, від якого залежить доля людини. Саме в школі з перших років навчання, формується база духовно-моральних цінностей, переконань, ідеалів. У моделі особистості вчителя вчений виділяє такі, морально-духовні цінності: повагу до навколишніх людей як провідну моральну позицію, що становить основу гуманістичної концепції; відданість учительській професії, любов до дітей; прагнення і готовність до самоосвіти; особистісні якості: сумлінність, чесність, скромність, моральна шляхетність, самокритичність, висока моральність. В ієрархії духовних цінностей на найвищому щаблі стоїть любов до ближнього. «Якщо ви не любите дітей, то не заходьте до школи – не буде користі ні від

викладання вашого, ні від спостереження вашого за школою», – писав М. Корф [8, с. 37].

На думку педагога, духовність пробуджується в людині з того часу, коли вона вперше замислюється над сенсом свого існування, над тим, хто вона є, яке місце займає у світі. На духовному рівні свідомості людина усвідомлює, що Всесвіт – це єдиний організм, а Земля з усіма істотами, що її населяють, – його невід’ємна частина. З цього випливає і відповідне ставлення до всіх живих істот Всесвіту, як до самого себе. Єдина, нерозривна нитка єднає все між собою: людину з людиною, людину з явищем природи або з предметом мистецтва.

Слід наголосити, що й сьогодні ідеї М. Корфа не втратили свою актуальність. Погоджуємося з його думкою про те, що вчитель не лише організатор навчально-виховного процесу, а й найважливіше «джерело наукової, світоглядної, морально-естетичної інформації» [8, с. 43].

Сьогодні саме проблема духовних цінностей перебуває в центрі уваги. Система цінностей – це те, що пов’язує суспільство з індивідом. Цінності духовні, моральні лежать в основі вибору цілей, засобів та умов діяльності. Як зазначав Я. Чепіга, освіта повинна будуватися, насамперед, на духовних здібностях дитини, які закладені в її природі. Освіта буде кориснішою і міцнішою, якщо будуть застосовані природні індивідуальні риси особистості. На думку педагога, «все те, що вкладено природою в структуру організму індивідууму, існує в ньому як непорушна сила, яку людині не можна ні збільшити, ні зменшити, і лише виховання може дати той чи інший напрямок» [9, с. 36]. Учений стверджував, що основними завданнями педагогіки як науки є вивчення духовної та фізичної природи дитини. Мета духовного виховання – це гармонійний, вільний і всебічний розвиток особистості, основою якої є принципи духовності, природовідповідності виховання і народності.

На думку педагога, навчальний заклад, здійснюючи навчання та виховання дитини, повинен ставити перед собою такі завдання: культивувати в житті все придбане нею від рідного народу, близьке і природне їй; розвинути її

індивідуальні здібності й корисні нахили; скласти такі умови освіти, де б народна воля розвинулась вільно в дитині і лягла б в основу духовного поступу молодого покоління [10, с. 7].

Педагог зазначав: «Освітити дитину – значить розвинути її духовно й фізично; задовольнити прагнення її природи згідно із загальнолюдськими принципами добра і правди; зберегти гармонію її розвитку» [11, с. 19].

Головні цілі духовного та морального виховання Я. Чепіга вбачав у тому, щоб зберегти «цілість і чистоту людської природи в дитині», «зберегти душу дитини незіпсованою», допомогти «добрим почуттям пробитись з-під намулу оточення», «розвинуть в душах дітей зерна гарних людських почуттів». Отже, на думку педагога, вирішальну роль у формуванні духовних якостей дитини (учня) відіграє вчитель, який «займає значне місце в еволюційному рухові людської думки і в духовній творчості людства взагалі» [12, с. 22].

У праці «Національність і національна школа» Я. Чепіга зазначав, що все те, що дитина набула в дитинстві з рідною мовою, знайшло втілення в її відчуттях, уявленнях, розумінні й розміркуваннях. Усе це становить її духовний досвід, з яким вона приходить до школи. Справжня освіта має виходити з розуміння національних особливостей, викликати палке бажання досягнути загальнолюдські надбання. «Національне виховання виникає з інстинкту самоохорони, що в широкому розумінні дбає про фізичне, моральне й матеріальне здоров'я нації» [13, с. 28–29].

Духовні ідеали, на думку С. Русової, закладені в християнстві. Вона вважала, що вчитель впливає на учнів своїм характером, веселим, енергійним; що він зобов'язаний бути громадянином і так наближати до життя шкільну науку, щоб вся громада бачила її користь і поважала таке навчання й самого вчителя [14, с. 124].

Актуальними і вчасними є сьогодні поради І. Огієнка щодо основних завдань родинного виховання: формування духовних цінностей із позиції добра, справедливості, гідності, правди, честі, людяності; створення

сприятливої трудової атмосфери в сім'ї; залучення дітей до світу знань через народні казки, пісні, прислів'я, приказки, думки, лічилки тощо; піклування про нормальний розвиток відчуттів і сприймань дитини; турбота про те, щоб кожна дитина всебічно розвивалася, володіла рідною мовою, елементарними знаннями про довкілля (рідний край, природу тощо); залучення дітей до активної участі в народних традиціях, звичаях, обрядах, виховання в них національної свідомості та самосвідомості, характеру тощо [15, с. 52].

Саме І. Огієнко застерігав: коли суспільні духовні цінності та ідеали суперечать особистим, відбувається відторгнення частини або руйнація всієї ціннісної системи дитини, що, так само, веде до духовної кризи, яка проявляється в дезорієнтації та спустошенні. Принципом побудови якісно нового змісту освіти, організації процесу навчання та виховання, сконцентрованого довкола формування духовно розвиненої особистості, науковець уважав комплексне виховання духовних цінностей. Саме тому він намагався розв'язати питання про взаємозалежність між різними чинниками педагогічного процесу. У традиційних моделях виховання І.Огієнко розміщував компоненти (за значущістю) у такій послідовності: школа – церква – родина (педагог, духовний учитель, дитина, виховання батьки, зміст освіти й методи навчання та виховання [16, с. 50].

Духовне виховання І. Огієнко розглядав як процес цілеспрямованого формування в людини духовно-національних якостей і характеру, стереотипів поведінки й аксіологічної орієнтації, які визначає історико-культурна специфіка розвитку окремого суспільства. Ось чому метою виховної діяльності батьків і педагогів він вважав активну, духовну особистість з високими громадянськими якостями. Вчений доводив, що в навчально-виховному процесі повинні формуватися, насамперед, національна свідомість і самосвідомість, світогляд, патріотизм, повага до споконвічних традицій свого народу, глибока духовність особистості. На думку І. Огієнка, в меті та змісті виховного процесу повинна домінувати ідея духовної спрямованості. Отже, завдяки орієнтації на духовні

здобутки народу формування стійких духовнотворчих, націотворчих і державотворчих якостей дітей і молоді сприяє їх всебічному розвитку.

З огляду на розуміння важливості й значущості духовного виховання І. Огієнко ставив перед національною школою важливе завдання – формувати кращі риси характеру українця: моральність, чуттєве ставлення до світу, високу емоційність, національну гідність, повагу, доброзичливість, честь, почуття обов'язку перед Батьківщиною, силу волі, шляхетність, тобто виховувати духовно розвинену особистість. Виховання має бути спрямоване на відродження духовної свідомості українців, усвідомлення вихованцями себе як представників етносу, носіїв національного характеру, спадкоємців загальнолюдських, християнських і національних морально-духовних цінностей. Але для цього, стверджував І. Огієнко, необхідно спрямувати зміст, форми та методи виховної роботи на формування духовно-національної самосвідомості; дати учням певний обсяг знань загальнолюдської культури; формувати в них уміння та навички культури особистої поведінки, культури взаєностосунків, культури мови тощо; враховувати у виховному процесі індивідуальні та вікові особливості дітей, їхні здібності, покликання, нахили, обдарування, прагнення, інтереси; вивчати, засвоювати та застосовувати у виховній практиці християнські традиції українського народу [16, с. 71].

Використанню в національній школі народно-християнської спадщини у вихованні духовних цінностей дітей і молоді сприяють такі форми роботи: підготовка і проведення зборів, виховних занять; виголошення доповідей, рефератів; влаштування традиційних християнських свят з метою розв'язання завдань морального виховання учнів; поширення засобів користування духовною літературою та організації книжкових виставок і вітрин нових книжок; забезпечення єдності й наступності у вивченні українських народних традицій у процесі гурткових занять (гурток «Народної творчості», гурток «Плекання рідної мови», гурток «Цінителів української культури» тощо); організація конкурсів та влаштування виставок творчих робіт, виготовлених

руками учнів; випуск цікавих за формою й змістом журналів, газет, де б розкривались основи духовності особистості; проведення походів та екскурсій для ознайомлення дітей з історично-культурною спадщиною рідного народу [17, с. 65].

Розмірковуючи над проблемами виховання, Г. Ващенко зазначає, що залучення дітей до найважливіших духовно-моральних цінностей залежить від того життєвого прикладу, який подають батьки своїм дітям: «У справі виховання прикладом є могутній засіб, на якому має бути побудована вся система морального виховання» [18, с. 355–356].

У статті «Про моральне виховання» учений наголошує: «якщо в школі говоритимуть про правдивість, чесність, справедливість, милосердя, любов до ближнього, любов до батьківщини, до усього людства, а учень, приходячи додому, зустрічатиме дрібні сварки батька з матір'ю, прагнення поживитися за чужий рахунок, нашкодити ближньому, тоді, звичайно, ефект буде невеликий» [18, с. 371].

У педагогічних творах А. Макаренка наголошено – виховання є процесом соціальним у найширшому розумінні. Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить у незлічені стосунки, кожні з яких неминуче розвиваються, переплітаються з іншими стосунками, ускладнюються духовно-моральним зростанням самої дитини. Спрямувати цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя [19, с. 22].

В основу вивчення духовного світу школярів В. Сухомлинський поклав аналіз їхньої діяльності в широкому розумінні цього поняття. Найбільш важливі ті види діяльності, у яких внутрішні духовні сили людини – це її розум, почуття, погляди, переконання, щодо створення і збільшення матеріальних цінностей суспільства. Завдання школи – забезпечувати умови для такої діяльності, сприяти виявленню активних духовних сил людини. Багатство духовного життя особистості залежить значною мірою від того, як глибоко

людина не лише розуміє, а й відчуває благородство ідей гуманності, людяності. Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і моральне почуття, зливаючись воедино, проявляється у високоморальному вчинкові.

У своїх працях В. Сухомлинський виокремлює три основні завдання, які постають перед учителем щодо формування духовних цінностей особистості:

- 1) формування морально-духовних звичок, передусім звички поступитися власними інтересами, якщо треба віддати свої сили в ім'я добробуту іншої людини;
- 2) виховання моральної звички в саморозумінні, емоційному переживанні й самооцінюванні власних вчинків, особливо тих, які відображають ставлення до своїх рідних, близьких, праці;
- 3) розвиток педагогічних основ духовно-моральних звичок та рис.

Критеріями вихованості видатний педагог вважав: життєрадісне світосприймання дитини; здатність бачити поруч з собою іншу людину, брати близько до серця її радощі і горе, тривоги і хвилювання; віра в іншу людину; багате духовне життя в світі прекрасного [20, с. 258].

За переконанням В. Сухомлинського, для того щоб сформувати духовні цінності, недостатньо забезпечити глибоке усвідомлення вихованцями чуйності й піклування як етичних понять, необхідно організувати процес емоційного переживання дитиною цих почуттєвих утворень. І найкращим способом розгортання цього процесу мають бути вчинок-піклування, вчинок-чуйність, в яких дитина виступала б їх об'єктом. Суб'єктами цих вчинків мають бути рідні дитини. Це принципово важливо, тому що теплі родинні взаємини, впливаючи на перебіг таких вчинків, справляють на дитину сильне враження, а батьківська чуйність та піклування спонукають дитину до морально-духовних вчинків [21, с. 234–235].

У своїх працях автор неодноразово наголошував на тому, що для підготовки до життя справжньої людини необхідно виховати в ній такі якості, як гуманність, справедливість, патріотизм, уміння дорожити

святинами Батьківщини як особистими цінностями; гармонійна єдність громадського й особистого в духовному житті людини, багатство духовного світу, духовних інтересів, запитів і потреб; уміння користуватися духовними цінностями й дорожити ними; потреба людини в людині як носієві духовних цінностей; уміння не лише бачити добро і зло, але і близько приймати все що відбувається навкруги; ідейна переконаність, готовність боротися за свої переконання; почуття людської гідності; постійне прагнення до моральної досконалості.

Водночас, В. Сухомлинський акцентує увагу на морально-етичних настановах, які мають абсолютний характер, універсальне значення й виступають основними категоріями духовності. На думку вченого, моральні цінності, уявлення, настанови та аксіоми є продуктом нашої історії та культури [22, с. 67].

Духовність, за М. Стельмаховичем, є сукупністю психічних явищ, що характеризують внутрішній світ людини, основні риси культурної спрямованості особистості – її життєві інтереси, переконання, погляди, ідеали, світогляд, ставлення до життя, до інших людей, до своїх обов'язків і до самої себе, її осмислення, бажання, воля, естетичні й моральні почуття. Вчений зазначає, що поняття духовності та моралі органічно переплетені між собою. В особі людини вони теж, по суті, мають спільну репрезентацію, оскільки стосуються виявлення трьох її головних сил, або здібностей, до яких належать: 1) мислення; 2) відчуття (почуття); 3) хотіння (бажання, воля), що зумовлює помисли та життєві кроки, вчинки, поведінку особистості. Усі вони сполучені в одну гармонійну єдність і взаємно себе доповнюють, допомагають. Тож вживання терміну «духовно-моральне виховання» цілком справедливе [23, с. 94].

До важливих компонентів моральної свідомості дитини належать її духовно-моральні почуття – переживання нею свого ставлення до дійсності, до людей, до власної поведінки. Адже на їх основі формуються такі вагомні якості

особистості, як почуття власної гідності, симпатичні почуття (вдячності, співчуття до ближнього, любов до України, повага до інших народів, бережливого ставлення до природи) та почуття естетичності (охайності, порядку, пристойності, коректності) [24, с. 134].

Дещо інша думка висловлена Н. Примаченко, яка розглядає моральне спілкування як важливу духовну потребу в моральному взаєморозумінні, яке ґрунтується на симпатії, емоційній підтримці й співчутті, дружбі й любові, на згоді й солідарності, на повазі до людини як вищої цінності світобудови, на інтересі до її справ і думок. Саме така потреба зумовлює поведінку, яка характеризується дотриманням принципів і норм моралі. У цьому проявляється духовна культура, моральна краса особистості [25, с. 155].

Ретроспективний аналіз проблеми духовного становлення особистості засвідчив, що видатні вітчизняні педагоги наголошували на першочерговості розвитку і вдосконаленні духовного потенціалу кожної дитини. Водночас вони розглядали лише окремі складові цього феномена. Зокрема виховання духовності як чуттєвого ставлення до світу, гідності, поваги, доброзичливості, честі, почуття обов'язку перед батьківщиною, шляхетності, а також пропонували лише окремі методи і засоби їх формування.

1.3. Теоретичні засади вдосконалення духовної царини особистості студента в умовах вищої школи

Докорінні зміни в суспільній свідомості ознаменували звернення до окремої особистості, її інтересів, потреб, світогляду. Водночас швидкий розвиток наукомістких технологій, перебудова економіки й інтегрування до Європейської спільноти потребує від сучасного фахівця поєднання глибоких фундаментальних і практичних знань з гуманістичними цінностями,

орієнтування на творчу, перетворювальну діяльність, усвідомлення її наслідків та відповідальність за результати професійної діяльності, здатності до збереження й реалізації за будь-яких обставин своїх особистих позицій, системи ціннісних орієнтацій. Це актуалізує потребу в утвердженні нової гуманістичної парадигми національної освіти, зокрема в системі професійної підготовки. Глобальна філософська ідея сучасності – «від людини розумної до людини духовної» – має стати стрижневою ідеєю виховання генерації фахівців майбутнього. З огляду на це перед вітчизняною вищою школою постало завдання – привернути увагу сучасного студентства до проблем духовного самовдосконалення.

Духовному вихованню особистості, розвитку її духовної культури присвячено дослідження І. Беха, Г. Мурніної, Е. Помиткіна. У своїх наукових пошуках науковці дійшли висновку про те, що визначальною перешкодою у вихованні духовності постає духовна байдужість, яка зумовлює відчуження суб'єкта від власного «Я – ідеального» й спричиняє до втрати сенсожиттєвих орієнтирів. Опозицією духовній байдужості виступає духовна напруженість як глобальна внутрішня умова особистісного розвитку, що є вольовою характеристикою людини й виявляється як її гідність, емпатійність, добропорядність.

Вивчення духовності як умови професійного розвитку особистості здійснили І. Зязюн, О. Киричук, В. Пономаренко, О. Ткаченко. У означеному контексті духовні якості фахівця пов'язуються з професійною відповідальністю та виступають важливим чинником його успішної професійної діяльності. Водночас професіонали як духовна еліта не зацікавлені зовнішніми успіхами, прагненнями виокремитися, щоб привернути до себе соціальну увагу. Її покликання полягає у неперервній, невидимій для суспільства, але завжди продуктивній інтелектуальній діяльності.

Мета нашого дослідження полягає у формуванні психолого-педагогічного підґрунтя для розробки ефективних освітніх технологій, спрямованих на розвиток духовної царини особистості в процесі фахового становлення.

Розв'язання означеної мети уможлиблюється при виявленні сучасної інтерпретації понять «духовність» та «особистість», їх співвідношення та чинників, що впливають на процес духовного вдосконалення.

У психологічній літературі духовність визначається як різноманітні поєднання інтелектуальних, моральних, етичних та естетичних характеристик людини. Водночас за таким поєднанням втрачається щось надзвичайно суттєве. Адже духовність не просто інтегрує у собі найвищі надбання особистості, вона сама виступає певним новоутворенням у процесі розвитку людини. Поряд з емоційною, вольовою, інтелектуальною сферою в науковому обігу звичним є вживання поняття «духовна царина особистості». Зазвичай до неї інтегрують ідеали, цінності, смисли та досвід людини.

Вітчизняна дослідниця Ж. Юзвак вважає, що «духовність – це творча здатність людини до самореалізації та самовдосконалення, яка зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, що сприяють успішному формуванню та реалізації потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомленню єдності себе та Всесвіту» [26, с. 125].

На думку американського дослідника Г. Райха, «у психології серцевину духовності пов'язують із такими категоріями, як орієнтація на трансцендентну мету, завершення особистості, досягнення свідомого знання, екзистенційності, почуття смислу, священного, спорідненості, світогляд тощо. Отже, духовне розуміється як таке, що не просто розширює сферу біологічного, а й виходить за її межі» [27, с. 145].

Такої ж думки дотримується М. Савчин: «Поняття психіки у його традиційному трактуванні не включає в повному обсязі духовне як складову.

Духовність не є елементом океану несвідомого, як про це стверджується у багатьох сучасних психологічних концепціях. Воно не є елементом лише свідомості. Духовність є надсвідомим у людині. Через нього пояснюються феномени совісті, почуття провинивини та інші вищі переживання» [28, с. 79].

Наше дослідження ґрунтується на визначенні Е. Помиткіна, за яким духовність являє собою специфічно людську якість, що характеризується усвідомленням загальної єдності й зумовлює прагнення людини до гармонії внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує особистість до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра та Істини [29, с. 51].

Академік С. Гончаренко зазначає, що «з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб є найважливішим завданням виховання» [30, с.124].

На думку Ш. Амонашвілі, духовність пов'язана передусім з характеристиками свідомості особистості: «Четвертий вимір, вимір духовний, найбільш Чудова, Прекрасна, найвища Вимірність є шлях розширення свідомості, шлях пізнання сутності Божественної Істини... Пошук Істини є геройство Духу» [31, с. 20-21].

Видатний педагог пов'язує духовність з самовдосконаленням людини, її здатністю керувати власним життям: «Духовність є наше цілеспрямоване прагнення до удосконалення нашого Духу, нашої сутності». Шлях до удосконалення Духу лежить на Землі — це і є спосіб життя кожного з нас серед людей» [32, с. 22].

Ідеали, цінності та смисли являють собою орієнтири на шляху духовного сходження особистості. Під ідеалами розуміють уявлення людини про досконале в особистості, у внутрішньому та зовнішньому світі. Ціннісні орієнтації являють собою «елементи структури особистості, що закріплені

життєвим досвідом і переживаннями і які відокремлюють важливе, істотне для даної людини від несуттєвого» [33, с.54]. Відтак смисли розглядаються як логічно представлені підстави дій, міркувань особистості.

Пробудження в людині її духовної царини зумовлює переорієнтацію від споживання до самовіддачі. Актуальними для неї стають духовні цінності, зокрема, гуманістичні (добро, благодійність); естетичні (краса, гармонія, досконалість у природі та в людині); екологічні (чистота, збереження планети від екологічної катастрофи); цінності самопізнання (інтроспекція, самоспоглядання, самоусвідомлення); самовдосконалення (пошук шляхів і методів самопокращення, набуття нових позитивних особистісних якостей) та цінності самореалізації (розкриття власного особистісного потенціалу в служінні ближнім, Батьківщині, людству, природі, Богу).

Смисли являють собою більш пізні новоутворення в структурі особистості. Усвідомлення особистісних смислів вимагає інтелектуальної та моральної саморефлексії, яка не під силу малій дитині. Перші смисли формуються у більшості під впливом казок, сімейних настанов. Надалі ж підліток піддає сумніву засвоєне та прагне до створення власних смислових орієнтирів.

Основні смисли духовного порядку пов'язані з найважливішими проблемами людського буття, зокрема, його призначенням, свободою й відповідальністю, самовдосконаленням та найвищою духовною самореалізацією.

Проблема пізнання духовної царини особистості є однією з найфундаментальніших у гуманітарній науці. Згідно філософських поглядів Гегеля, під особистістю слід розуміти Дух, проявлений у системі індивідуальних якостей людини на біологічному, психосоціальному та духовному рівні її життєдіяльності [34].

У сучасних гуманітарних дослідженнях поняття особистості вживається в контексті проявів людини а саме «мотиви її діяльності, індивідуальні біохімічні властивості, соціальні ролі, типи вищої нервової діяльності, фізична

зовнішність, інтереси, ідеали, здібності, афекти, смаки, особливості національного характеру, світосприйняття, моральність, самосвідомість, продукти творчості, уява, ритуали, світосприйняття в різні історичні епохи, місце в соціальній групі, швидкість реагування, воля, антипатії та симпатії, переживання в критичних ситуаціях, професійні навички та вміння, вчинки, діяння тощо» [35, с. 68].

Відзначаючи гостру потребу духовного оновлення суспільства, академік І. А. Зязюн зазначає, що гуманітарна освіта – «чи не найосновніший і єдиний шлях поступового оздоровлення морального клімату країни. ... Можливо тоді прийде нове покоління політиків – не лише з капіталом, вченими ступенями і званнями, гарним знанням іноземної мови, але й з іншим духовним і душевним світом, що мислять не службово-інструментально, а в контексті цінностей і смислів людського життя й культури» [36, с. 41].

Процес гуманізації вищої освіти може залишитися суто декларативним, якщо за допомогою конкретних психолого-педагогічних засобів не переорієнтувати діяльність з абстрактних показників на розвиток особистості. Забезпечення процесу духовного зростання молоді вимагає розробки і впровадження в навчально-виховний процес певної психолого-педагогічної системи заходів. Ця система має ґрунтуватися на природних потребах і закономірностях духовного розвитку особистості, враховувати фактори, що впливають на духовне становлення молоді.

Духовне зростання особистості в умовах вищої школи обумовлене низкою теоретичних засад:

1. Визначення мети, принципів, форм організації і методів прогнозування результату виховного процесу узакладах вищої освіти.
2. Розробки критеріїв ефективності засобів впливу на духовну царину особистості.
3. Конкретизація провідних аспектів виховної діяльності ЗВО орієнтованих на духовне самовдосконалення студентів.

В означеному контексті зміст процесу професійної підготовки вимагає оновлення форм і способів організації, створення принципово нового технологічного забезпечення організації процесу виховання, що має задовольнити як сучасні вимоги суспільства, так і запити особистості, що обрала певну професію.

До специфічних особливостей сучасного процесу виховання майбутніх фахівців, що потребують наукового осмислення варто віднести:

- розмитість моральних установок (згідно досліджень більшість студентів орієнтовані на самореалізацію та досягнення успіху при виконанні професійних обов'язків, і лише незначна кількість опитуваних орієнтована на досягнення взаємодії з оточенням);
- недостатнє врахування особистої виховної ролі організаторів навчально-виховного процесу;
- переважання монологічної форми спілкування з боку кураторів та викладачів професійних дисциплін;
- низький рівень рефлексії морального досвіду студентів (як при діагностиці, так і в аспекті самооцінки) тощо.

Перетворенню названих особливостей може сприяти не лише об'єднання зусиль науковців, що вивчають проблеми виховання людини, але й тісна співпраця освітян у проектуванні й оновленні змісту гуманітарних і професійних дисциплін. При цьому накопичені знання про духовні цінності суспільства, професійну етику фахівця мають стати організованою інформацією, яка має специфічний зміст і визначену структуру.

Відтак специфіка виховання у процесі професійної підготовки передбачає опанування певною системою знань про духовність та її фундаментальну основу; формування вмінь розробляти і генерувати особистісні механізми самовиховання на засадах загальнолюдських цінностей.

Водночас працівники закладів вищої освіти, які забезпечують виховну діяльність, повинні не передати готові зразки для наслідування, а визначати їх

разом з студентами. Отож, зміст виховання у процесі професійної підготовки зумовлює спільний пошук у досягненні взаєморозуміння, визнанні духовних цінностей, норм поведінки у суспільстві й окремій групі, їх критичне оцінювання у моральній діяльності майбутнього фахівця.

Специфіка процесу вдосконалення духовної царини особистості студента найповніше розкривається за умови усвідомлення й раціонального застосування та визнання значення кожної з функцій управління (планування, визначення мети, організації, стимулювання, мотивування, прогнозування, контролю, координації, регулювання, забезпечення розвитку етичного мислення та креативності суб'єктів виховного процесу, ефективного управління інформаційними, освітніми, просвітницькими, комунікативними, дослідницькими, творчими, перетворювальними процесами у вищому навчальному закладі).

Вважаємо, що окреслені функції є найважливішими складовими процесу управління виховною діяльністю, а їх реалізація в адекватній технологічній структурі безпосередньо матиме вплив на успішне досягнення визначеної мети виховання – підготовка фахівця, здатного етично мислити, здійснювати моральний вибір, приймати моральні рішення; готового до активної роботи над самовдосконаленням моральних рис; спроможного до вияву почуття глибокої сердечної прихильності до оточення, здійснення морального вчинку.

Створення умов для духовного розвитку студентської молоді передбачає дотримання низки принципів для розробки новітніх технології та методик виховання, що ґрунтуються на особистісному та індивідуальному підходах.

Перша умова – кожний студент має природний ресурс, який охоплює спадковість, стан здоров'я, особливості побудови нервової системи, зовнішність, природжені здатності як глобальні стійкі задатки, які й визначають її поведіння. Для розкриття цих задатків і, навіть, прогнозування подальших успіхів у професійній діяльності необхідно

проводити комплексну діагностику, що включає анамнестичне обстеження, спостереження, тестування, бесіди тощо.

Друга умова полягає у тому, що ситуаційні впливи у формуванні й модифікації поведінки особистості майбутнього фахівця мають другорядне (проте не менш важливе) значення. Тому аналіз дій і моральних вчинків припускає розробку ситуаційних завдань морально-етичного характеру, впровадження у процес професійної підготовки роботи зі спеціалізованими матеріалами.

Третьою умовою вдосконалення духовної царини особистості студента є орієнтація кураторів академічних груп на виявлення приналежності майбутнього фахівця до різних груп студентських субкультур у період навчання й допомогу в корекції поведінки безпосередньо в період виробничої практики, адже зміни в поведінці часто спричинені новим статусом студента у групі, виконанням нових соціальних ролей тощо.

Четверта умова передбачає урахування у вихованій роботі загальних характеристик оточення. З-поміж найважливіших виступають поведінкове оточення, усвідомлений соціальний клімат, в якому студент перебуває, ціннісні орієнтації студентства як групи суспільства. Адже студентам важливо досягнути те, що вони також мають вплив на власне поведінкове оточення і вже під час професійної підготовки мають брати на себе відповідальність за власний духовний розвиток.

У сучасній педагогіці сформувалась переконання про те, що процес виховання повинен відбуватися через певні технології, здійснюватися за допомогою певного алгоритму, який враховує характерні ознаки особистості і співвідноситися із цінностями педагогічної діяльності. Водночас духовний розвиток студента залежить від умінь викладачів здійснювати виховний процес обґрунтовано, цілеспрямовано й організовано, що й визначає результативність виховання під час професійної підготовки.

Процес виховання починається з процедури розуміння педагогом мотивів, інтересів і потреб особистості, а також усвідомлення соціальної дійсності, що оточує студентів. І лише на наступному щаблі можна використовувати відповідні методи виховання (етичні бесіди, пояснення, психодрама, тренінг морального вчинку й ін.) як своєрідні операції по подоланню нерозуміння через звертання до наявного морального досвіду студента.

В період навчання у вищій школі студенту варто усвідомити, що духовне самовдосконалення потрібне для подальшої професійної діяльності. Позаяк вона неможлива без здатності брати на себе відповідальність, уміння впливати на розвиток різних ситуацій, спроможність регулювати ненасильницькими методами конфлікти та підтримувати повагу до інших, доброзичливості, людяності, здатності до співпереживання, об'єктивності, адекватності самооцінки, наполегливості, цілеспрямованості тощо.

У ракурсі розв'язання досліджуваної проблеми подальшого вивчення потребують різноманітні теорії організації виховання в осередку ЗВО, їх осмислення у світлі сучасних виховних парадигм та покладання в основу методик викладання філософських, психолого-педагогічних дисциплін у вищому навчальному закладі, базових і робочих програм для професійної підготовки та регуляції перетворення педагогічної свідомості загалом.

1.4. Духовно-ціннісне самовизначення особистості студента в освітньому просторі ЗВО

Історичний досвід засвідчує, що проблема духовно-ціннісного самовизначення особистості завжди була на часі й набувала загострення в складні, переломні епохи, коли нівелювались культурні традиції, починалась заміна ідеологічних та етичних підвалин суспільства. Е. Фромм зауважив, що переконання і цінності не надаються особистості в готовому вигляді, не

приймаються пасивно, вони є результатом зусиль та інтелектуальних досягнень у процесі нескінченного життєвого експериментування. Саме тому становлення таких цінностей, за наявності яких людина могла б відмовитися від соціальної маски й виявляти свої справжні потреби і цінності, які будуть сприяти її розвитку [37, с.23].

Категорія «цінності» є однією з найскладніших у філософії, соціології, культурології та психології. Цінності виступають підставою для осмислення, пізнання і конструювання цілісного образу соціального світу, для регуляції людської поведінки в усіх її проявах при прийнятті рішень в ситуації вибору.

Зміст поняття «цінність», що використовується в різних теоріях, багато в чому визначається суб'єктивною позицією дослідників. В результаті ми отримали не просто значну кількість визначень певного поняття, а різні поняття, що перетинаються, але не зводяться один до одного і мають різне смислове навантаження.

У психологічних дослідженнях поняттю «цінності» надається різне забарвлення. Так, О. Леонтьєвим воно означає особистісний сенс, Д. Узнадзе інтерпретується як установка. В. М'ясищев цінності є умовою певного ставлення до навколишнього світу. В. Ядов охарактеризував цінності особистості в якості диспозиції. Л. Божович інтерпритувала їх як «внутрішню позицію особистості». Для Б. Паригіна цінності – це умонастрій. Б. Братусь виокремлював і досліджував смислові цінності. А. Маслоу стверджував, що цінності становлять «мету-мотив» діяльності людини.

Значну увагу ціннісному самовизначенню особистості приділено в гуманістичній та екзистенціальній психології. На думку К. Роджерса, в структуру самості входять як «безпосередньо пережиті організмом», так і запозичені, «інтроецировані» цінності, які людиною помилково інтерпретуються як власні. Як зазначає А. Маслоу, при наявності вільного вибору людина сама інстинктивно обирає вищі цінності. При цьому він також,

як і К. Роджерс, визнає «життєво необхідну» роль соціуму в актуалізації, «пробудженні» внутрішніх цінностей людини [38, с.242-243].

Г. Оллпорт, вважає, що провідним джерелом цінностей особистості є мораль суспільства. Водночас науковець виокремлює низку цінностей непродуктованих моральними нормами, наприклад, допитливість, ерудиція, спілкування тощо. Оллпорт констатує «цінність, в моєму розумінні, – це певний особистісний сенс. Дитина усвідомлює цінність щоразу, коли сенс має для неї принципову важливість» [38, с.31].

Осмисленість цінностей, за словами В.Франкла, надає їм об'єктивний, універсальний характер: «як тільки я досягаю яку-небудь цінність, я автоматично усвідомлюю, що ця цінність існує сама по собі, незалежно від того, приймаю я її, чи ні» [38, с.44]. Суб'єктивна значимість цінності, на думку Франкла, повинна супроводжуватися прийняттям відповідальності за її реалізацію.

Соціальні аспекти розвитку особистості, лише побічно досліджувані З.Фрейдом, отримали подальший розвиток у роботах його послідовників – А. Адлера, К. Хорні, Е. Фромма, Г. Саллівена. В індивідуальній психології А. Адлера важливе місце займає концепція «соціального інтересу», що визначається як почуття спільності, прагнення вступати в соціальні відносини співпраці, як джерело активності особистості, що протиставлюється лібідо Фрейда. Соціальний інтерес формується в процесі ідентифікації і є «барометром нормальності». Як зауважили Л. Хьелл і Д. Зіглер, «акцент, зроблений на соціальному інтересі як істотному критерію психічного здоров'я, сприяв появі концепції ціннісних орієнтацій в психотерапії» [38, с.252-253].

Аналіз літературних джерел з означеної проблеми виявив наявність протиріч між сучасними соціальними умовами, що висувають особливі вимоги до формування системи цінностей особистості, і недостатньою вивченістю психологічних факторів і механізмів її розвитку, а також слабкою розробленістю конкретних прийомів відповідного цілеспрямованого впливу.

Відмінною особливістю соціокультурних процесів українського суспільства є переоцінка й осмислення цінностей. Те, що зовсім недавно сприймалося як непорушні постулати, зараз або повністю відкидається, або викликає сумнів у його значущості. Характеризуючи сьогодення, М.Тофтул зауважує: «У наявності ціннісний нігілізм, цинізм, схиляння від одних цінностей до інших, екзистенційний вакуум і багато інших симптомів соціальної патології, яка виникає на ґрунті перелому ціннісної основи, смислового голодування. Втрачаючи віру в старі цінності, людина втрачає об'єкти для своєї проєкції зовні. Це призводить до того, що вона замикається в собі, а навколишній світ стає для неї чужим і навіть ворожим» [39, с.101].

Згідно твердження М. Боднара, у студентські роки, коли обирається життєвий шлях і структурується майбутнє, життєві орієнтації особистості формуються з опорою на власну ціннісну систему, оскільки усталена система життєвих орієнтацій у суспільстві відсутня чи досить нестабільна. На сьогодні студентська молодь не має змоги безпосередньо спиратись на життєві орієнтації попередніх поколінь, а тому змушена створювати власний досвід [40].

У студентські роки завершується формування складної системи духовних цінностей. Соціологічні дослідження засвідчують, що означений період зазвичай припадає на час старшого юнацького віку. Відтак особливої актуальності набувають проблеми духовно-ціннісного самовизначення особистості майбутнього фахівця, орієнтування на цінності професійної та особистої самореалізації.

На сьогодні в Україні на державному рівні прийнято низку документів, в яких зазначені основні напрямки подолання глибокої системної кризи в усіх сферах життєдіяльності й зроблено акцент на інтенсифікації духовно-інтелектуального потенціалу суспільства, пріоритетності розвитку культури, мови, науки, освіти та виховання, суттєвих змін у становленні процесу духовно-морального виховання молоді. До таких документів належать Національна

доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002), рекомендації парламентських слухань «Духовна криза суспільства і шляхи її подолання» (від 20 квітня 2004 р. № 1689-ІУ), Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» (від 24 листопада 2005 р. № 11647/2005). Щоправда їх стратегічні завдання не знайшли належної реалізації у виховній практиці вищої школи.

Психологічна характеристика особистості студента ґрунтується на визначенні особистості професора В. Рибалка, згідно якого «особистість – це суб'єкт свідомої продуктивної діяльності та суспільної поведінки, індивід із соціально обумовленою системою психічних властивостей, що формується та виявляється у діяльності, спілкуванні та опосередковує, регулює взаємодію людини з навколишнім світом» [41, с.45-46].

На етапі зрілої юності виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя (початок професійного становлення, реалізації життєвих планів). Продовжується інтенсивний розвиток самосвідомості, молоді люди самовизначаються в системі принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність.

У психологічній літературі з проблем юності (праці Е. Еріксона, Е. Шпрангера, І. Кона, В. Слободчикова) простежуються різні підходи до з'ясування вікових меж, основних суперечностей і новоутворень цього віку. Здебільшого дослідники обмежують зрілу юність періодом від 18 до 20 років.

Складна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, світогляду, ідеалів, переконань, що складають спрямованість особистості і виявляють її ставлення до об'єктивної дійсності, і слугує соціально-психологічним та соціально-педагогічним базисом процесу формування духовних цінностей особистості.

У цьому віці молода людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самоутверджуватись у професійній діяльності. Вибір професії та навчання у вищій школі свідчать

про професійне самовизначення людини. Це дуже непростий і важливий етап, оскільки від правильного вибору професії залежить майбутнє людини, її самореалізація, задоволеність життям. Професійне самовизначення відбувається з урахуванням життєвих цінностей особистості.

Професійна діяльність базується на специфічній системі знань як теоретичного, так і практичного характеру, на критеріях успішного розв'язання проблем, системі етичних принципів і цінностей, які регулюють відносини з колегами та різними інстанціями. Вона невід'ємна від гуманістичних, та демократичних ідеалів, тому її цінності ґрунтуються на повазі до людини, її гідності. Соціальне замовлення на фахівця вимагає від нього високої загальної та професійної культури, розвинутого почуття відповідальності, здатності до самооцінки та саморозвитку, вміння контролювати свої стосунки з людьми.

Формування духовних цінностей особистості студента – це важливий напрямок вдосконалення психолого-педагогічного процесу професійного навчання, який створює умови для того, щоб кожен фахівець мав активну життєву позицію, відданість обов'язку, сміливість, рішучість, відповідальність, порядність і чесність у стосунках між людьми, найвище розуміння соціальної значущості своєї діяльності у будь-яких ситуаціях.

Перехід до дорослості в людському суспільстві передбачає залучення особистості до оволодіння системою знань, норм і навичок, завдяки яким індивід може виконувати суспільні функції, нести соціальну відповідальність та створювати матеріальні та духовні цінності.

Український психолог Е. Помиткін зазначає, що духовні цінності – це вершинні досягнення людства і окремих його представників, що являють собою цілеорієнтовані ідеали для прогресивного розвитку особистості і цивілізації загалом. Психолого-педагогічні аспекти духовних цінностей – це особистісні якості високодуховної людини, які спонукають, регулюють високодуховні вчинки, поведінку, є предметом її розвитку і саморозвитку, підготовки до нових

вершинних досягнень – як суб'єктивних, для себе, так і об'єктивних, для людства [42, с.132].

Конкретизуючи духовні цінності, С. Гроф включає до їх складу етичні, естетичні, героїчні, гуманістичні та альтруїстичні.

Згідно з поглядами німецького психолога Е. Шпрангера, «люди відрізняються не темпераментом, не конституцією і поведінкою, а цінностями духовної орієнтації людини». Відтак Е. Шпрангер відокремлює 6 типів людини: теоретична людина; економічна людина; естетична людина; соціальна людина; політична людина; релігійна людина.

Психічний розвиток людини розуміється психологом як «структура духовних цінностей, що якісно змінюється» [43, с.81]. На думку Е. Шпрангера ціннісна орієнтація людини має здійснюватися шляхом включення суб'єкта у пізнання світу.

Як зазначив академік І. Бех, «одним із основних чинників формування особистісних цінностей вважається свідомо інтелектуальна робота людини по все більш глибокому і широкому відображенню дійсності, а не внутрішньо-спонтанне розгортання визначених динамічних тенденцій» [44, с.18].

Суб'єкт із розвиненою ціннісною системою є дійовим носієм моральних норм, на якого можна покластися іншій людині при розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки така особистість знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а що – марнотним.

Світоглядні уявлення про проблему людини у світі та про світ у людині зводяться до думки, що таким є ставлення безкорисної і дійової любові людини до людини, коли кожна людина розглядається іншою не як засіб, а як мета. Любов і є вихідною цінністю для розгортання морально-відповідального життя людини [44, с.19-21].

У дослідженнях Е. Помиткіна зазначено, що психологічний механізм формування духовних цінностей ми можемо розглядати як низку психічних процесів особистості – від формування високодуховних потреб і мотивів у

сфері спрямованості, пошуку та засвоєння відповідної духовно значущої інформації – до формування задумів, цілей, планів, програм високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків й отримання відповідних результатів з емоційно-почуттєвим закріпленням духовних досягнень у зовнішньому плані та перетвореннях особистості (зміна ставлень, самооцінки, досвіду тощо).

Ці процеси діяльності регулюються певною сукупністю якостей високодуховної особистості. Завдяки цьому відбувається розвиток якостей високодуховної особистості за всіма її підструктурами, формування готовності до наступних високоморальних, пізнавальних і творчих дій. В роботах Л. Божович, Г. Костюка, О. Леонтьєва, В. Давидова вказується, що характерною ознакою особистості є не засвоєння, а продукування цінностей, що мають загальнолюдське значення (в тому числі духовних).

Враховуючи те, що духовні цінності є вершинними цінностями людства, доцільно вважати, що саме на особистісному рівні можливе продукування духовних цінностей. При цьому слід враховувати, що духовні цінності спочатку продукуються на суб'єктивному рівні особистості, поступово зростаючи за своїм значенням і, врешті-решт, досягаючи об'єктивного загальнолюдського значення.

Під формуванням духовних цінностей розуміємо не примусовий зовнішній вплив на особистість, а створення умов для її саморозвитку, самовдосконалення, залучення студентів до духовно спрямованої навчально-виховної та перетворюючої діяльності духовної спрямованості. Завдяки означеному процесу, сформовані духовні цінності інтеріоризуються в особистісні якості студентів і мають знаходити прояв у вчинках, поведінці та діяльності молоді.

Об'єктивно існуюча система духовних цінностей має стати змістовно-психологічною основою духовного становлення особистості студента як суб'єкта духовно спрямованої діяльності та поведінки. Духовні цінності у психолого-педагогічному плані є особистісним надбанням і мають

інтерпретуватись як якості особистості, що регулюють її діяльність та поведінку.

Система формування духовних цінностей особистості являє собою механізм взаємодії компонентів цілісного педагогічного процесу, який передбачає реалізацію стратегій, тактики і технології формування високодуховних якостей майбутніх фахівців. Кожний з компонентів цілісного процесу формування духовних цінностей особистості має певну мету та навантаження: цільове, змістовне, технологічне, рефлексивно-управлінське.

Основними факторами становлення духовно розвиненої особистості у системі сучасної професійної освіти є конкретно-історичні, соціально-економічні і соціокультурні умови життєдіяльності суспільства, що відбилися в змісті її світоглядної свідомості, моральних принципах, культуротворчій діяльності; культурна спадщина суспільства, його історично сформовані соціальні норми, моральні ідеали і патріотичні цінності, взаємозалежні із загальнолюдською культурою і гуманітарним знанням, зі змістом цільового й організаційно-процесуального компонентів практики виховання й освіти особистості в соціумі, з релігією, мистецтвом і літературою, художньою творчістю; духовно-моральна самосвідомість особистості як система її ціннісних установок і орієнтації, світоглядних переконань, ідеалів, що спрямовують емоційно-вольову, інтелектуальну, професійну й соціальну активність особистості в процесах культурно-духовного саморозвитку і самовизначення майбутнього фахівця.

Технологія духовно-ціннісного самовизначення студентів закладів вищої освіти – це спеціально організований, цілеспрямований, динамічний, інноваційний процес організації і стимулювання духовно-пізнавальної діяльності студентів, спрямований на вироблення системних знань про духовні цінності, що формують діалектичне та гнучке світорозуміння; ціннісних орієнтацій на ідеали культури та традиції свого народу; моральних норм суспільства, духовності, емоційної культури, вольової саморегуляції поведінки,

здатності до самопізнання та культурної самоосвіти; умінь та навичок культуротворчої діяльності та духовної практики.

Зміст процесу духовно-ціннісного самовизначення студентів ЗВО на сучасному етапі розвитку суспільства має включати освітні ресурси духовної культури суспільства; потенціал соціокультурного середовища закладу вищої освіти; духовний саморозвиток, самовдосконалення та власне духовну самореалізацію особистості студента.

З переходом вищої школи на університетську систему освіти вимагає гармонійного балансу у викладанні гуманітарних, природознавчих і фахових дисциплін. Обсяг інформації з усіх дисциплін постійно зростає. Проте технічно грамотною і водночас інтелігентною (в широкому розумінні) людиною може стати лише за умови засвоєння духовних цінностей.

Досвід вітчизняної і європейської університетської освіти доводить, що означена проблема, стає дедалі актуальнішою. Дослідження традицій класичних університетів переконує в тому, що гуманітарна парадигма була основою навчання у ЗВО впродовж багатьох сторіч, і, відповідно, сучасна вузька фахова спеціалізація не сприяє підвищенню духовності особистості.

Розвиток духовно-ціннісної квінтесенції особистості майбутніх професіоналів має організовуватися за трьома напрямками:

- 1) засвоєння знань про духовне, моральне, естетичне;
- 2) самопізнання і прагнення до самовдосконалення;
- 3) участь у соціально-значимій діяльності.

Слід посилити аксіологічний компонент певних навчальних дисциплін, що мають світоглядний характер, формують життєву позицію молодій людині. Викладання курсів гуманітарного циклу (філософія, історія, культурологія, етика) повинні допомагати майбутнім фахівцям в їх духовному зростанні, формуванні гуманоцентричного світогляду, набутті смислоутворюючої константи особистісного буття.

Саме гуманітарна освіта покликана вповні сприяти формуванню людини здатної поглянути на себе з боку, з точки зору іншої людини. Це вже не людина натовпу, це особистість, яка матиме пріоритети не в матеріальній, а в духовній сфері, тому що саме в сфері духу лежить можливість збереження індивідуальності.

Гуманітаризація навчально-виховного процесу набуває практичний характер за умови спеціально організованого спілкування. В умовах ЗВО така форма спілкування створюється викладачами на лекціях, семінарах, практикумах, предметних олімпіадах, науково-практичних конференціях, екскурсіях, виставках творчих робіт, тематичних днях, відзначення пам'ятних дат, у пошуково-краєзнавчої діяльності, дискусіях, ділових іграх, зустрічах з цікавими людьми.

До провідних педагогічних умов духовно-ціннісного самовизначення студентів закладів вищої освіти належать:

- виховання інтересу та ціннісного ставлення до творів мистецтва, явищ культури, здатності сприймати життя на основі ідеалів краси, добра і любові;
- формування духовної компетенції майбутніх фахівців в інтелектуальній, емоційно-ціннісній, діяльній сферах особистісного розвитку та ціннісних орієнтацій на ідеали культури і традиції свого народу;
- активізація творчого ставлення до навколишньої дійсності, самостійність рішень та цілеспрямованих дій; розвиток умінь і навичок, які зумовлюють практичний характер духовної культури, здатність до культуротворчої діяльності (інтелектуальні уміння, естетичні навички), цілісного планування і вирішення соціальних завдань; адекватна оцінка культурної співтворчості (духовна практика);
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, милосердя, патріотизму, добротності; розвиток духовно-чуттєвого світу

особистості: духовних потреб, морально-естетичних почуттів, прагнень до моральної досконалості тощо.

Відтак сприяння духовно-ціннісному самовизначенню майбутнього професіонала – це важливий напрямок вдосконалення психолого-педагогічного процесу, що створює умови для того, щоб кожен фахівець мав активну життєву позицію, урівноваженість, професійне товариство, відповідальність, найвище розуміння соціальної значущості своєї діяльності на шляху розбудови нашої Батьківщини.

Подальшого дослідження необхідно орієнтувати на розробку психолого-педагогічного інструментарію формування духовних цінностей молоді та ділових якостей майбутніх професіоналів у освітньому процесі закладах вищої освіти з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик особистості студента.

1.5. Оптимізація духовних потреб студентів у навчально-виховному процесі вищої школи

Професійне становлення особистості передбачає вдосконалення її духовної царини. Позаяк розвиток інтелектуальних, моральних, творчих якостей майбутнього фахівця сприяє якомога кращому виконанню професійних завдань і формує стале відчуття задоволення своєю працею. Розвиток особистості детермінує діяльність, в тому числі, професійну. Вона ж є і засобом формування суб'єкта діяльності, може стати потребою, ціллю, цінністю і смыслом життя. Професійну діяльність визначають як цілеспрямовану діяльність суб'єкта, в якій до нього постійно ставляться ті чи інші вимоги, що стають стимулами для розвитку особистості, для формування певних рис і якостей суб'єкта праці.

Історичний досвід й сучасні наукові дослідження засвідчують – духовний світ особистості є провідною передумовою професійної зрілості особистості. Саме високо розвинута духовність вирізняє визначних представників різноманітних професій, що своєю працею посприяли цивілізаційному і культурному поступу людства.

Дослідники проблеми інтеграції духовного і професійного вважають, що предметом вивчення мають стати особливості внутрішнього світу людини, її самосвідомість і суб'єктивні шляхи сходження до духовних вершин буття. Отже, духовність постає підґрунтям саморозвитку і самореалізації людини – зверненням до вищих ціннісних інстанцій конструювання особистості.

Розвиток і самореалізація духовного «Я» суб'єкта починається тоді, коли він усвідомлює необхідність визначення для себе того, як конкретно він повинен розуміти загальнолюдські духовні цінності (наприклад, істину, добро, справедливість, толерантність...).

Мотиваційною основою психологічної готовності до засвоєння духовних цінностей є духовні потреби суб'єкту. К. Ясперс вважає, що: «...духовні потреби – це прагнення до пізнання певного стану буття і до присвячення себе тому стану, який проявляється в цінностях: релігійних, естетичних, етичних чи таких, які належать до поглядів суб'єкта на істину і які переживаються як абсолютні» [7, с. 389]. Духовні потреби відображають складну психічну реальність, витoki якої слід шукати у глибинному смислі вчинків людей.

Така інтерпретація сутності духовних потреб дає змогу виділити в їх структурі два провідні компоненти:

- 1) рецептивний (можливість сприймання духовних цінностей, емоційне ставлення до них, задоволення від побаченого, почутого);
- 2) продуктивний (виявляється у творчості, духовній діяльності, створенні духовних цінностей).

Аналіз різноманітних підходів до визначення духовності (М. Боришевський, Ю. В'яземський, П. Єршов, О. Киричук, П. Симонов, Г.

Шевченко) дозволяє розглядати останню як процес особистий, зумовлений нейродинамічною організацією людини, спрямований на добро, моральність, альтруїзм; духовність – це внутрішнє життя суб'єкта, його почуття, думки, погляди, стосунки, що спрямовані на усвідомлення та засвоєння Істини, Добра і Краси.

Отже, на підставі викладених узагальнень, духовну потребу можна охарактеризувати як специфічну форму самореалізації особистості, що пов'язана з її світоглядом, свідомістю, співчуттям; як первинну детермінанту активності особистості, що відрізняється цілісністю рецептивного та продуктивного структурних компонентів і виявляється в практичній духовній діяльності.

Дослідження сутності духовних потреб, їх ролі у формуванні особистості студента як майбутнього фахівця, визнання можливості цілеспрямованого педагогічного впливу на його особистість надають підстави до окреслення визначальних чинників формування духовних потреб:

- духовні потреби виховуються під впливом суспільних відносин та цінностей;
- студент сприймає, засвоює потреби через усвідомлення, оцінку потреб мікросередовища – малих соціальних спільностей, членом яких він виступає; визначальну роль при цьому відіграє особистісне референтне оточення, насамперед сім'я, академічна група, гурток за інтересами, спортивна секція тощо;
- при формуванні духовних потреб важливою є орієнтація на духовні цінності людства, стимулювання самоцінних форм активності; цілеспрямоване послідовне моделювання ефекту катарсису; створення розвиваючих завдань, які ведуть до самостійного відкриття, до духовної діяльності.

Означені чинники вимагають розробки процесуальної моделі формування духовних потреб студентів, структуру якої утворюватимуть три

взаємопов'язані змістовні компоненти в певній логіці та послідовності їх реалізації: від сприймання інформації, через її інтерпретацію до активної творчої, моральної та пізнавальної діяльності. При цьому необхідна циклічна повторюваність даних елементів, що на кожному етапі мала б тенденцію до ускладнення та нового якісного виразу.

Формування духовних потреб має катарсичну основу, позаяк орієнтоване на сприйняття різноманітних почуттів, явищ духовного життя. Починаючи з юнацьких років, свідомість людини має образно-емоційний характер, тобто вже до початку навчання у особистості студента є база для переживання стану духовного очищення. Отже, регулювання контрастних духовних станів – умова ефективного формування духовних потреб.

Процес формування духовних потреб в умовах ЗВО повинен складатися з трьох етапів.

1 етап – *орієнтаційно-спонукальний*, що передбачає підготовку викладачів, насамперед кураторів академічних груп до формування у студентів загальної установки на зацікавленість та позитивне ставлення до свого духовного зростання. На цьому етапі варто створити творчу групу психологів та педагогів, які запропонували б колегам розроблені ігрові та навчальні програми морально-духовного виховання.

2 етап – *оволодіння засобами оптимізації стосунків між викладачами та студентами*, збагачення духовного осередку академічної групи, цілеспрямована спільна діяльність з метою формування духовних потреб, надання студентам можливості (на підставі індивідуальних духовних вражень та емоційно-чуттєвих переживань) формулювати власні судження, впливати на загальну духовну атмосферу своєї групи. На цьому етапі доцільно проводити години академнаставника за тематикою: «Осмислення сенсу життя», «Доброта й милосердя», «Що таке справжня шляхетність?», «Кожна людина цікава й цінна», «Гра, що вчить, як стати розкутим» тощо.

3 етап – *перевірка на ефективність засобів педагогічної діяльності*

спрямованої на формування духовних потреб студентів. За для цього психологи спільно з кураторами академічних груп повинні укласти розробити спеціальну програму духовного розвитку кожного члена академічної групи. Програма спрямовується на підготовку студентів до життя в соціумі через надання їм максимальних можливостей для визначення власних духовних потреб. Предметом особливої уваги має стати забезпечення пізнавальних інтересів особистості, духовне керівництво повсякденним спілкуванням, діяльністю у сфері смисложиттєвих цінностей, пов'язаних з процесами культурного самовдосконалення.

Реалізація означеної моделі формування духовних потреб особистості студента в осередку вищої школи уможлиблюється за дотримання низки умов:

- гуманітаризація навчально-виховного процесу всіх напрямів навчання;
- інтенсифікація культурного життя, насичення її культурними заходами, до яких би залучалось якнайбільше студентів, викладачів і співробітників.

- поєднання зусиль професорсько-викладацького складу, діячів культури, представників мистецької і наукової еліти у плануванні і проведенні різноманітної поза аудиторної виховної роботи;

Саме позааудиторна виховна робота має створювати комфортну атмосферу для неформального спілкування, стимулювати студентів і викладачів до взаємообміну духовним досвідом, формувати відчуття причетності до професійного середовища;

З-поміж усталених форм означеного різновиду виховної роботи в контексті формування духовних потреб особливої значущості набувають:

- 1) участь студентів у внутрішньо інститутському самоврядуванні;
- 2) цілеспрямована пропаганда різних форм спілкування з одногрупниками, куратором, викладачами, досвідченими фахівцями, що досягли значних успіхів у професійній діяльності;
- 3) створення стимулів до розумової праці в межах обраної професії: конкурси, олімпіади, інтелектуальні ігри;

- 4) розробка академічного кодексу поведінки;
- 5) відродження і розвиток традицій, що відображають історію і дух навчального закладу, систему цінностей, повагу до наукових здобутків, а також до осіб, які створювали розвивали наукову, освітню, матеріальну базу ЗВО;
- б) формування іміджу «справжнього студента» здатного гідно представляти свій навчальний заклад.

Освітнє середовище в навчальному закладі – це індивідуально-розвиваючий феномен. Адже саме в ньому акумулюються наукові, освітні, етичні та естетичні здобутки минулих поколінь викладачів і студентів. Перебування в ньому нового покоління студентів має збагати їх не лише професійними знаннями та вміннями, а й спонукати до особистісного духовного самовдосконалення.

У духовно-ціннісній сфері особистості зазвичай виокремлюють три взаємопов'язані компоненти:

- 1) духовні потреби (потреба у пізнанні та самопізнанні, спілкуванні та творчості, самовизначенні та самореалізації);
- 2) емоційно-ціннісні смисли (цінніснозначущі цілі й установлення професійної діяльності, ціннісне ставлення до світу, творча свобода і свобода вибору як професійна і особистісна цінність);
- 3) готовність до вибору у сфері духовної діяльності (творча активна позиція, осмислене перетворення свого образу «Я», самоосвіта, коло спілкування, побудова та реалізація власної моделі духовних цінностей як системи особистих і професійних смислів).

Ефективне формування духовно-ціннісної сфери у процесі здобуття вищої освіти забезпечується низкою педагогічних чинників, що становлять комплекс заходів, які реалізуються у навчально-виховному процесі задля досягнення певної освітньої мети.

Підґрунтям до визначення педагогічних чинників формування духовно-ціннісної сфери особистості слугували положення гуманістичної психології та концептуальні засади ціннісного підходу освітньої системи.

В якості первинного чинника було виокремлено ціннісні орієнтації самого педагога. Позаяк саме педагог має стати авторитетом для студентів як суб'єкт спілкування і спільної діяльності та безпосередньо впливати на створення й утвердження життєвих орієнтирів своїх вихованців. Педагог, який отримав заслужену повагу і довіру здатен привернути увагу студентської аудиторії до питань духовного змісту, зародити бажання духовного поступу, надати фахову підтримку у розв'язанні проблем духовного виміру.

Другим чинником виступає організація індивідуально - диференційованої роботи зі студентами, що базується на повазі до індивідуально-особистісних, світоглядних й ціннісно-орієнтаційних позицій кожного студента. Здійснення індивідуально-диференційованого підходу уможлиблюється завдяки урізноманітненню форм, методів і засобів організації співпраці викладачів і студентів. Прикладом може слугувати проектувальна діяльність зі зростаючим ступенем активності, самостійності та незалежності творчої індивідуальності кожного студента.

Третій чинник – стимуляція до пошуку способів самопізнання і самовизначення студентів, формуванні в них усвідомлення того, що самопізнання, самоактуалізація становить сенс життя людини. При цьому самопізнання інтерпретується як знання і розуміння суб'єктом самого себе і є підґрунтям для становлення Я - концепції на когнітивному, емоційному, оціночно-вольовому рівнях. Самопізнання необхідно для визначення наявних особистісних якостей, здібностей і схильностей. Психологічна сутність самовизначення особистості полягає в свідомому акті виявлення та утвердження власної позиції в проблемних ситуаціях. Самовизначення є провідним механізмом набуття та прояву людиною внутрішньої свободи.

Четвертий чинник – формування здатності до ціннісної рефлексії. Адже кожна людина спільно зі своїм поколінням включається в процес освоєння, пізнання й самостійного дослідження вже накопиченого духовного досвіду і ціннісного багажу. Рефлексія – це роздуми повні сумнівів, протиріч, непорозумінь. Ціннісна рефлексія надає особистості свободу в процесі інтеріоризації духовних цінностей на рівні вибору, оцінювання та дії. Наприклад, особиста перспектива очікування радості породжує стан емоційного піднесення, мобілізує духовні сили студентів.

П'ятий чинник – опора на суб'єктивний досвід студентів. Суб'єктивний досвід визначається як структура життєвих сенсів, певних правил самоорганізації їх внутрішнього світу, у формі особистісних світоглядних диспозицій, ціннісних орієнтацій.

Шостий чинник полягає у наданні студентам свободи вибору. Позаяк свобода уособлює здатність людини мислити, діяти, здійснювати вчинки, спираючись на власні спонуки, інтереси й цілі. Особистість як носій свідомості і волі, може розвиватися лише довільно, у вільному виборі життєвих пріоритетів, системи цінностей, поведінки та кола спілкування. У нашому дослідженні свобода вибору тлумачиться як можливість вільного спілкування не лише для обміну інформацією, а й для «зараження» позитивно-емоційною налаштованістю.

Сьомий чинник – активне включення у проектувальну діяльність. Це пояснює тим, що прилучення до людської культури і досвіду, духовних цінностей та ідеалів, накопичених і вистражданих людством все одно недостатньо для справжнього розвитку духовної сутності окремої людини. Відтак потрібні заходи орієнтовані на свідому індивідуальну послідовну реконструкцію просторово-часового континууму, в якому особистість реалізує сама себе за допомогою проектувальної діяльності (моделювання власних програм самозмінювання та саморозвитку). Активна проектувальна діяльність студентів здійснюється при створенні моделей пріоритетних духовних

цінностей як системи особистих і професійних смислів. У самій моделі спочатку закладені три групи духовних цінностей – цінності переживання, цінності відносин, цінності творення, за якими студентам необхідно виконати ранжування своїх ціннісних пріоритетів та розташувати ці три групи цінностей у вигляді «піраміди», пояснивши свої ціннісні уподобання. При створенні моделі духовних цінностей студентам варто працювати за запропонованим допоміжним алгоритмом:

Перший етап – ціннісний аналіз:

1. Визначити пріоритети у певній групі цінностей.
2. Обґрунтувати ціннісний сенс свого вибору.
3. Визначити переваги даного вибору.
4. Визначити негативні наслідки вибору.
5. Зробити загальний висновок, які саме цінності будуть слугувати в якості особистісних і професійних пріоритетів.
6. Позначити розстановку пріоритетних цінностей у вигляді «піраміди» (заповнюється, коли всі три групи цінностей опрацьовано за пунктами 1-5).

Другий етап – ціннісна рефлексія (визначення перспектив):

1. Скласти прогнозований психологічний портрет особистості, якому відповідає таке розташування.
2. Визначити особисті переваги, які обирає студент, наближаючись до складеного портрету.

Третій етап – активна рефлексія:

1. Визначити перелік пріоритетних засобів для досягнення виокремлених особистісних якостей.
2. Проаналізувати чинники, що заважають їх досягти.
3. Виявити чинники, що сприятимуть їх досягненню.
4. Спробувати встановити часові межі для досягнення поставленої мети.

Проективна діяльність не обмежується моделюванням бажаних перспектив. На шляху самовдосконалення студенти мають отримати фахову

допомогу від своїх старших наставників – педагогів ЗВО. При цьому необхідно з'ясувати й активізувати методи і прийомів виховання, що будуть ефективними саме для певної студентської групи чи окремого студента.

В означеному контексті перспективним вбачається використання генетико-моделюючого методу виховання, що передбачає формування здатності студента усвідомлювати себе як особистість, прийняти цінність іншої людини, виробити досвід самостійно вирішувати проблеми через використання ефекту генерації (сприяння внутрішньому процесові генерування знань-суджень морально-духовного змісту) та ефекту присутності педагога (впливу педагога своєю сутністю, своїми духовними надбаннями), через культивування зворушливого виховного впливу, що базується на таких феноменах, як совість, любов до інших, усвідомлення свого «Я».

Духовної домінанти у навчальному процесі можна досягти за умови ширшого використання методів суб'єктивації знань (переконавання, навіювання, прикладу), методів стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності та прийняття й реалізації отриманих знань (створення ситуацій новизни, опори на життєвий досвід, створення ситуацій успіху, диспуту, дискусії), методів стимулювання обов'язку й відповідальності щодо навчання (висунення вимог, привчання до виконання вимог, заохочення до виконання вимог і обов'язків, створення виховних ситуацій під час навчання, оперативний контроль за виконанням вимог), інтерактивних методів (аналізу конкретних ситуацій, інциденту, проектів, дидактичних ігор: імітаційних, операційних, інсценізаційних, психодраматичних), евристичних методів (брейн-стормінгу, методу ліквідації проблемних ситуацій тощо). Вони уможливають діалогічну взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу, позбавляють від примусу, сприяють усвідомленню студентами сенсу професійної підготовки та самоусвідомленню себе як особистості, активізують творчу діяльність (колективну, індивідуальну).

Сприяння сходженню студента на якісно новий рівень духовно-ціннісного вдосконалення реалізується за умови гуманізації освітнього процесу закладу вищої освіти. Формування духовно-ціннісної сфери особистості студента набуде ефективності за умови авторитетності педагогічного колективу ЗВО, індивідуально-диференційованої взаємодії з студентською аудиторією, стимуляції до пошуку способів самопізнання і самовизначення, стимулювання до ціннісної рефлексії, опори на суб'єктивний досвід студентів, надання свободи вибору і міжособистісного спілкування, активного включення у проєктувальну діяльність, яка відбуватиметься при залучення різноманітних методів виховного впливу.

Подальшого дослідження й уточнення потребують форми організації педагогічного впливу в межах освітнього процесу закладу вищої освіти, які спроможні сприяти подальшому розвитку духовно-ціннісної сфери особистості студента впродовж його фахової підготовки.

1.6. Прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури в освітньому просторі класичного університету

Оновлення освітньої системи незалежної української держави передбачає формування сприятливих умов для становлення й розвитку творчої діяльної, вольової особистості з глибоким почуттям національної гідності та громадянської відповідальності. Досягнення означеної мети неможливе без прилучення зростаючого покоління до цінностей духовної культури. Адже саме в них сконцентровано наукові відкриття, морально-етичні норми та творчі звершення, що визначають подальший культурний поступ людства.

Проблема прилучення молоді до цінностей духовної культури набуває особливого значення в умовах класичного університету. Позаяк класична університетська освіта є інституцією, яка одночасно повинна відповідати

духовним запитам студентів, забезпечувати їх професійне становлення та задовольняти соціальне замовлення не лише у підготовці висококваліфікованих фахівців, а й виступати провідним центром формування інтелектуальної, творчої, наукової еліти з усталеним моральним імперативом, гуманістичним світоглядом та національною самосвідомістю.

Відтак перед сучасною педагогічною наукою постає нагальне завдання щодо створення й функціонування цілісної системи прилучення студентів класичного університету до духовної культури у її національному і загальносвітовому різномаятті.

Психологічні аспекти прилучення особистості до духовних цінностей знайшли відображення в працях І. Беха, М. Боришевського, О. Зеліченка, В. Знакова, В. Константинова, В. Москальця, Е. Помиткіна, В. Пономаренка, Ж. Юзвак та ін. Питання взаємозв'язку духовності та сучасної системи освіти вивчали О. Вишневський, А. Дорошенко, В. Зінченко, О. Киричук, Н. Нікандров, О. Олексюк, Ю. Сурмяк, В. Слободчиков, А. Фасоля, В. Шадриков, Г. Шевченко, П. Щербань, Н. Щуркова. Проблеми виховання духовної культури як визначальної складової професійного становлення стали предметом дослідження К. Артамоновой Б. Вульфова, В. Долженка, І. Зязюна, Р. Кубанова, О. Рувінського, Л. Сидоренко та ін.

Наукові пошуки вітчизняних вчених дозволили зробити низку важливих узагальнень. Так, у дослідженні В. Кушнір доведено тісний зв'язок між опануванням духовними цінностями та ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності. Це ставлення є інтегральним показником ціннісного ставлення до навчальної діяльності й можливістю реалізації свого потенціалу як особистості в системі суспільних взаємовідносин [45, с.44-45].

В результаті експериментальної діяльності з'ясовано, що систематичне залучення студентів до вчинкової діяльності, використання різноманітних форм роботи (клубів за інтересами, гуртків, нестандартних виховних годин, диспутів,

урочистих свят, конференцій) сприяють підвищенню духовної культури сучасного українського студентства [45,с.39].

Водночас поза увагою науковців залишилось проблема формування сталої системи заходів спрямованих на прилучення студентської молоді до духовних цінностей в умовах університетської освіти.

Провідну мету нашого дослідження вбачаємо у виявленні й уточненні організаційно-педагогічних умов формування духовної культури студентів у процесі ознайомлення з національними і загальнолюдськими духовними цінностями. Означена мета реалізувалась в окресленні сучасних тенденцій педагогічної науки щодо прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури в умовах закладу вищої освіти.

Аналіз джерельної бази засвідчив потребу у вивченні проблеми на теоретичному і практичному рівнях.

Теоретичний рівень надає змогу визначити систему вихідних ідей, параметрів, дефініцій, які покладені в основу розуміння сутності досліджуваного процесу, наукового опису досліджуваних фактів, їх аналізу, узагальнення і синтезу, містить наукове обґрунтування системи прилучення студентів до цінностей духовної культури. Теоретичними засадами дослідження є: визначення сутності прилучення студентів до цінностей духовної культури як наукового поняття, принципів (гуманітаризації, гуманізації, науковості, культуровідповідності, суспільної спрямованості, патріотичного виховання в колективі та через колектив, етнізації навчально-виховного середовища, демократизації); функцій (навчальна, виховна, розвивальна); критеріїв, показників та рівнів духовного розвитку студентів як результату прилучення до цінностей духовної культури.

Практичний рівень передбачає експериментальну апробацію системи прилучення студентів класичного університету до цінностей духовної культури.

Структура форм, методів і заходів системи прилучення студентів до цінностей духовної культури повинна реалізуватись за такими напрямками:

- 1) в процесі опанування навчальних дисциплін гуманітарного циклу;
- 2) під час позааудиторної виховної роботи;
- 3) облаштування навчально-виховного середовища;
- 4) підвищення методичної й культурологічної компетентності викладачів гуманітарних дисциплін, кураторів академічних груп;
- 5) розробка методичного забезпечення самоосвіти студентів.

Застосування зазначених концептуальних підходів надає змогу визначити прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури як систему науково обґрунтованих педагогічних дій та заходів у освітньому процесі закладу вищої освіти (класичного університету), побудовану з урахуванням специфіки й вимог до системи освіти у вищій школі. Реалізацію концепції спрямовано на якісне перетворення існуючої практики прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури.

Щодо змістовного наповнення процесу прилучення студентів до духовних цінностей перевагу надаємо виховним традиціям збереженим впродовж віків у етнопедагогічній спадщині народу.

Кожен етнос відповідно до суспільно-історичного розвитку накладає свій відбиток на зміст виховання дітей та молоді. Водночас він зберігає основний стрижень, в якому відображено визначальну сутність етнопедагогічної системи. Її провідним носієм і пильним охоронцем є традиції народу, що в етнізації дітей та молоді посідають чільне місце.

Традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки та ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління. Педагогічне значення традицій полягає в тому, що вони водночас виступають як результат виховних зусиль народу впродовж багатьох віків, як незмінний виховний засіб. У системі традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, характер і психологію. Звичаї й обряди в етнопедагогіці виступають як форма

вияву традиції. Відтак їх зміст і педагогічна роль за сутністю є ідентичними: обидві слугують засобом збереження і передачі від покоління до покоління досвіду народу, зміцнення порядку й форм життя, регламентації та контролю поведінки індивідів, посилення їх зв'язку з тією соціальною групою (нацією, суспільною верствою, формацією), до якої вони належать.

При залученні етнопедагогічних традицій у виховний процес керувались наступними критеріями:

- традиції (в повному їх різноманітті) існують у загальноукраїнському контексті, відтак звичаї й обряди, що їх утворюють, концентрують етнорегіональну самобутність;
- ознайомлення з традиціями відбувається на рівні звичаїв і обрядів;
- з-поміж значної кількості звичаїв і обрядів добираються такі, що спрямовані на добродійну діяльність як визначальний чинник виявлення духовності особистості.

Останній критерій набуває актуальності з огляду на те, що звичаї і обряди часто виконуються під час святкувань. Проте свята часто зумовлюють егоїстичне, споживацьке ставлення до світу. Студенти зізнаються, що для них Новий рік – це лише святкова атрибутика, подарунки, розваги. Відтак у святковому дійстві відсутня традиція добродійності. Водночас новорічні святки були з давніх часів насамперед днями духовного очищення, милосердя та добрих справ. Годилося очистити себе від злих думок і намірів, утвердитись у добрі та милосерді, любові до всього, що тебе оточує.

За визначенням І. Беха добродійність – це внутрішня налаштованість здійснювати духовно-моральні вчинки [46, с.246].

Добродійна діяльність розпочинається зі щоденного спілкування з людьми, з вміння розуміти їх, відчувати їх клопоти, бачити, що в них на душі, вміти ставити себе на їх місце. Якщо це людині вдається, то вона не є вже самообмеженою і має тут місток для добродійності.

Навчання мистецтва думати про інших спирається на силу душі й водночас є засобом її розвитку. Власне догляд за хворим і немічним, увага до людей будь-де вважалися чи не найкращою школою вдосконалення добрих сил душі, які йдуть від самопосягати та від самодисципліни [46, с.113].

Виховна сила добродійної діяльності полягає в тому що, здійснюючи практично кожний добрий вчинок, людина вимушена робити над собою активні зусилля, змушувати себе чимось жертвувати, щось втрачати, хоча б спокій чи комфорт, і все це – за покликом віри в ідеали. У цей спосіб людина особливо активно долає в собі черствість, байдужість, безвольність, нігілізм тощо.

Добродійна діяльність передбачає активність, веде до вдосконалення світу, до творення добра. В. Сухомлинський на перше місце ставив не слова, не свідомість дитини, навіть не віру в добро, а вчинки, у яких виявляється ставлення її до іншої людини, до всього людського. Видатний педагог стверджував: «Гуманні вчинки в отрочстві й юності облагороджують особистість, підносять людину в її духовному розвитку» [47, с.218].

Слід зауважити, що усталена система університетської освіти не орієнтована на активізацію виховних традицій. Домінування інформативності та обмеження самостійної діяльності у сфері виховання часто призводять до роздвоєння особистості: студент може визнавати потребу доброго вчинку і вірити в це, проте чинити зовсім інакше, і часто до цього спонукають умови.

Отже, відродження виховних традицій які несуть у собі добродійний зміст дозволить активізувати духовних потенціал зростаючого покоління та сприяти практичному опануванню морального імперативу збереженого у цінностях духовної культури.

В означеному контексті необхідно домагатись, щоб ініціатива добродійності походила від самих студентів. Це надасть їх діяльності ще більшого змістового навантаження та дозволить відчувати своє духовне зростання. Практика доводить, що організація благодійних концертів, відвідування будинків перестарілих, виготовлення подарунків для дітей-сиріт

сприяють збагаченню духовного життя не лише окремого студента, але й позитивно впливають на психологічний клімат й ушляхетнює взаємостосунки в осередку академічної групи. Відтак добродійна діяльність набуває виховного змісту й повинна мати системний характер.

З цією метою подальшого дослідження потребують питання прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури в історико-педагогічному контексті, узагальнення концептуальних підходів, принципів та умов прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури. визначення педагогічного цензу провідних цінностей духовної культури, відродження забутих виховних традицій української етнопедагогіки й наукове обґрунтування доцільності їх упровадження у навчально-виховний процес класичного університету, розробка системи заходів щодо прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури та експериментальна перевірка її ефективності, створення методичного забезпечення процесу оволодіння студентами цінностями духовної культури в процесі фахового становлення.

1.7. Особливості духовного студентської молоді в університетах США

Девальвація традиційних моральних норм, ослаблення виховних функцій сім'ї, посилення споживацьких орієнтацій негативно позначається на формуванні в зростаючого покоління системи духовних цінностей. Задля розв'язання означеної проблеми вітчизняні педагоги звертаються до досвіду закордонних систем виховання. В означеному контексті на особливу увагу заслуговує змістовне наповнення та організація процесу виховання у вищій школі США з огляду на людиноцентризм й моральну спрямованість американської освіти.

На сьогодні в США з новою силою розгорнулася боротьба за пріоритет духовних цінностей. Провідна роль у цьому процесі належить державі на всіх її рівнях – федеральній владі та органів освіти окремих штатів. Важливого значення надається систематичному і ґрунтовному вивченню громадської думки про стан американської освіти та шляхи покращення її функціонування. Моніторингові дослідження проводяться щорічно товариством «Фі Дельта Капа» («Phi Delta Капа») спільно з відомим науковим інститутом Геллапа, та іншими державними і громадськими організаціями.

За визнанням педагогічних працівників провідних американських закладів вищої освіти вони прагнуть підготувати культурну людину, яка б засвоїла кращі етичні здобутки людства. Так, у 254 вишах США поступово відмовляються від загальнонаукових дисциплін, що були зумовлені досить довгим пануванням інструментально-технологічної парадигми задля спеціалізованих програм і курсів, які сприяють розвитку культури. Їх змістове наповнення вирізняється спрямуванням студентів до духовних пошуків, розвитку етичної свідомості і тренування моральних дій.

На необхідність змін у освітніх програмах вказував Дж. Маклеан. Закликаючи до створення інноваційних моральних навчальних програм («Moral education programs»), Дж. Маклеан наголошував, що у цих програмах мають ставитися адекватні цілі з урахуванням особливостей процесу морального удосконалення та необхідністю формування відповідальної особистості. Кожний студент, що залучається до моральної освіти плюралістичного суспільства, на думку Дж. Маклеана, має розуміти, як культурна спадщина впливає на цілі та методи моральної освіти студентів, їх духовні цінності тощо [48, с. 25-28].

Слід відзначити, що в США робота з формування духовної сфери особистості не має чітко визначеного спрямування. Відтак це спонукає американських науковців до пошуку теоретико-методологічних засад та

розробки відповідного методичного забезпечення системи виховання в осередку сучасного університету.

Насамперед сучасна американська освіта акцентує увагу на традиційній ролі педагога як носія знань і наставника, який допомагає набутти не лише професійні навички та вміння, а й систему духовних цінностей та норм поведінки, що формується шляхом використання низки методів та засобів, як-от «the experience gaining» (метод набування досвіду) [49, с.112-113]. За приклад може слугувати науковий доробок Кевіна Раяна, який у своїй книзі «Моральне знання у сучасному університеті» досліджує роль викладача у виховному процесі. Автор пропонує викладачам керуватися правилом «п'яти Е»: example (приклад), explanation (пояснення), exhortation (заохочення), environment (навколишнє середовище) та experience (досвід) [50, с.32].

В США особливу увагу приділяють прикладу, який педагог подає своїм учням чи студентам. Це становить проблему для викладачів, які вважають своїм основним завданням передачу знань, а не бути зразковим носієм морально-етичних чеснот. Однак, незаперечним залишається той факт, що педагог не повинен забувати про вплив, який його дії та поведінка (в аудиторії та поза нею) здійснюють на учнів [51, с.40].

Пояснення є однією з провідних та базових форм морального виховання. Позаяк питання, які виникають в процесі навчання часто носять прихований моральний зміст. Наприклад, «Чому мене покарали, а його ні?», «Хіба це справедливо?» тощо. Основне завдання педагога – донести та пояснити моральний аспект будь-якого явища чи події.

Заохочення також є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу американської вищої школи. Адже студент, який не справляється з певною проблемою, особливо потребує заохочення викладача, стимуляції та мотивації подальшої діяльності. Зазвичай педагоги віднаходять потрібний момент і проводять з таким студентом бесіду віч-на-віч. Щоправда цей обов'язок усе частіше на себе перебирає університетський психолог.

Останнім часом узакладах вищої освіти США набуває популярності, так звана, філософська дискусія. Її використовують в якості методу виховання. Філософська дискусія має на меті активізувати інтелектуальний потенціал студенської групи й стимулювати до моральних роздумів та спонукати до вірних, морально обґрунтованих, гуманістичних рішень. Зазвичай така дискусія відбувається у кілька стадій:

Стадія 1. Повідомлення емоційно та філософськи «зарядженого» тексту виховного спрямування (зокрема, опис життєвої події).

Стадія 2. Організація діалогічної комунікації, що реалізується через спільну інтерпретацію вихідного тексту. Спілкування, яке зазвичай розгортається навколо таких духовних цінностей, як «справедливість», «добродійність», «гідність» тощо. При цьому важливо, щоб обговорення здійснювалось у спокійній, комфортній атмосфері.

Стадія 3. Конфронтація, за допомогою якої відбувається чітке визначення смислових позицій. Внаслідок того, що названа стадія соціально опосередкована й ґрунтується на принципах багатомірності та діалогічності, суперечності між взаємовиключними поглядами розв'язуються шляхом переходу на вищі смислові рівні.

Стадія 4. Реконструкція стосунків на індивідуальному та груповому рівнях. Тут має місце поява нових перспектив розвитку, філософських узагальнень, нових підходів до оцінки навчально-виховних та професійно-специфічних ситуацій [52, с.33].

Процес обговорення проблем морально-духовного змісту передбачає активну когнітивну діяльність усіх учасників й сприяє подоланню таких явищ, як суперечливі емоції, нелогічність, помилковість суджень, небажання іти на компроміс, неповага до чужої думки.

Оскільки студентська група – це мала частина соціуму зі своїми ознаками, правилами поведінки та усталеними відносинами завдання педагога полягає у створенні оптимального морального клімату на засадах поваги до особистості

кожного студента, справедливості, ввічливості та толерантності. Викладач повинен піклуватися про наявність балансу між змаганням та співпрацею, про загальну відповідальність та здатність працювати в колективі. Створення позитивного морального клімату у групі – це постійна щоденна робота, на яку впливають не лише внутрішні, а й зовнішні чинники. Проте позитивний результат засвідчує виховний хист освітянина.

Сучасний американський студент є не лише активним членом групи, а й членом сучасної американської сім'ї, яка покладає на нього небагато зобов'язань. Науково-технічний прогрес та загальний високий рівень життя значно спростили перелік обов'язків молодого людини щодо допомоги по дому чи по господарству. Це призвело до формування егоїстичного покоління, зосередженого на собі і на власних потребах.

Соціологи й педагоги констатують, що небагатьом молодим американцям вдалося навчитись акцентувати увагу не лише на власній особі, а й на проблемах інших. Вважаємо, що людиноцентричний підхід до виховання відображає низка сучасних молодіжних програм, якими опікується мережа студентських організацій та викладацький склад закладів вищої освіти (Method of experience gaining) [53, с.137-138].

У межах названих програм студентську молодь заохочують допомагати викладачам та своїм однокурсникам. Вони часто працюють на кафедрах та у бібліотеках. Студенти опікуються літніми професорами, які перебувають на пенсії [54, с.141].

Духовно-моральна спрямованість морального виховання виявляється у тому, що багато американських студентів добровільно працюють волонтерами у різних благодійних спільнотах, доставляють їжу додому хворим, проводять літні канікули у таборах для дітей з особливими потребами [55, с.191].

Наведені приклади засвідчують, що незважаючи на загальний незадовільний рівень культури, молоде покоління американців повертається до одвічних духовних цінностей – співчуття, милосердя, благодійності.

На сьогодні увага американських науковців зосереджується на проблемі формування духовних цінностей в контексті ідентифікації особистості свого місця у соціальному осередку. Адже у період дорослішання розвивається й культурна ідентичність, що сьогодні співвідноситься з релігійною, національною, етнічною ідентичністю. Розвиток культурної ідентичності майбутніх фахівців проявляється в усвідомленому прийнятті ними відповідних культурних норм і зразків поведінки, ціннісних орієнтацій. Також відмітимо, що при тісній взаємодії етнічної й релігійної ідентичності, остання, на відміну від соціальної ідентичності, на думку Е. Сміта, ґрунтується на інших критеріях і постає з іншої сфери людських потреб і дій [56, с. 16]. Водночас релігійна ідентичність походить з сфери гуртування громади, яка визнає певний символічний код, традиції, віру, обряди та ритуали. Її формування відбувається не у процесі професійної підготовки, а під час спілкування з батьками, у родині, під час релігійних свят, у храмах і церквах, часто під керівництвом священиків.

Процес формування етнічної ідентичності у вищих закладах освіти, які мають державну форму власності, на відміну від інших форм власності, тісно зв'язаний з національним вихованням, формуванням національної культури на новій, політичній основі. Це відбувається також у період дорослішання, і, як вважають Ч. Венар, П. Керіг, на відміну від процесу формування особистої ідентичності, включає не чотири, а три стадії: нерозкрита етнічна ідентичність, пошук етнічної ідентичності або мораторій, досягнення етнічної ідентичності. У процесі професійної підготовки студентів спостерігається певний взаємозв'язок між етнічною, соціальною й особистою ідентичністю. Так, за ініціативи *Journal of Adolescent Research* November було проведено анкетування студентів випускних курсів університетів 6 штатів. Дослідження виявило, що досягнення етнічної ідентичності, позитивно корелює з особистою ідентичністю студентів, їх позитивною самооцінкою й позитивним ставленням до близького оточення, повага до національної культури США і культурної

спадщини етнічної спільноти, з якою себе ідентифікували респонденти [57, с. 82].

Наведені результати засвідчують перспективу подальших досліджень закономірностей формування духовних цінностей особистості студента з урахуванням культурної, етнічної і релігійної приналежності. Активізується також потреба в посиленні духовного чинника у процесі особистісного зростання та фахової підготовки студентської молоді.

Наявні педагогічні проблеми знаходять своє відображення в освітньому просторі нашої держави з огляду на її поліетнічність та багатоконфесійність. Відтак поєднання зусиль у дослідницьких пошуках та обмін практичним досвідом дозволить створити якісно нову систему виховання духовних цінностей особистості в період її професійного становлення.

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОВІДНИХ СКЛАДОВИХ ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО

2.1 Діагностика сформованості духовних цінностей здобувачів вищої освіти

Вища освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. В означеному контексті особливої актуальності набувають проблеми формування духовних цінностей майбутнього фахівця.

З метою дослідження рівнів сформованості духовних цінностей студентів, а також з'ясування чинників, які впливають на їх виховання у студентському віці нами було проведено констатувальний експеримент.

Усього експериментом було охоплено 974 студенти, 168 викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Ужгородського національного університету. До складу експериментальної групи (ЕГ) входило 479 студентів, до контрольної групи (КГ) – 495 студентів.

Завдання нашого дослідження передбачало вивчення рівнів сформованості у студентської молоді духовних цінностей. З цією метою було підібрано комплекс діагностичних методик, зокрема:

- 1) метод довготривалого спостереження за поведінкою студентів у взаєминах з іншими у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти;
- 2) бесіди із студентами, викладачами з метою виявлення рівнів сформованості у студентів духовних цінностей;
- 3) метод узагальнення незалежних характеристик, за допомогою якого ми з'ясували ступінь сформованості певних ознак, рис, проявів поведінки студентів за оцінками викладачів, одногрупників, а також самих студентів;
- 4) анкетування, інтерв'ювання, тестування, бесіди з метою виявлення розуміння сутності поняття «духовні цінності», його основних ознак, механізмів прояву у взаєминах, спілкуванні з іншими, мотивів поведінки;
- 5) застосування ситуацій морального вибору й аналізу життєвих ситуацій;
- 6) метод самооцінки;
- 7) метод кількісної обробки отриманих даних.

Для з'ясування рівня сформованості гностичного компонента духовних цінностей студентів пропонувалося розкрити зміст поняття «духовні цінності», вичленити основні поведінкові характеристики духовних цінностей, дати оцінку власному рівню знань.

Так, духовні цінності респонденти окреслюють як вміння знаходити спільну мову з оточуючими – 15,9% опитаних експериментальної групи (далі – ЕГ), 14,1% опитаних контрольної групи (далі – КГ); позитивне ставлення особистості до себе, інших людей – 12,2% опитаних ЕГ, 9,4% КГ; духовні цінності – це якості, що спрямовані на інших людей, привітне доброзичливе ставлення до співрозмовника – 19,3% опитаних ЕГ, 22,5% КГ; взаєморозуміння, повага, ввічливість, порядність у взаєминах – 21,8% опитаних ЕГ, 24,2% КГ; вміння брати відповідальність за себе та за інших – 5,7% опитаних ЕГ, 4,6% КГ; виявлення культури у взаєминах – 9,9% опитаних ЕГ, 9,7% КГ; повагу до інших людей, толерантність – 4,8% опитаних ЕГ, 5,7% КГ; самодостатність у взаєминах – 7,2% опитаних ЕГ, 7,9% КГ; 3,2% студентів ЕГ, 1,9% КГ не дають

визначення даного поняття.

Насторожує той факт, що жодним із студентів не були названі такі складові духовних цінностей, як чуйність, доброта, здатність до співчуття, співпереживання, виявлення милосердя. На їх думку, ці складові є не обов'язковими у взаєминах. Студенти у своїх відповідях не окреслили гідність як духовну цінність, особистісну значущість для особистості її моральних, духовних, фізичних якостей, усвідомлення почуття цієї значущості. Юнаки і дівчата в основному окреслюють окремі складові цього інтегрального особистісного утворення.

З'ясовано, що близько 16,9% студентів ЕГ і 20,8% студентів КГ дають правильне, повне визначення поняттю «духовні цінності». 30,2% респондентів ЕГ і 31,4% КГ дають правильне, але неповне визначення. 43,7% студентів ЕГ і 38,6% студентів КГ окреслюють дане поняття, указуючи на окремі характеристики духовних цінностей. 9,2% опитаних ЕГ, 9,8% опитаних КГ неправильно окреслюють дане поняття.

При визначенні обсягу знань студентів щодо духовних цінностей, ми послуговувалися такими критеріями: чотири і більше названі ними поняття – 4 бали; три поняття – 3 бали; два поняття – 2 бали; одне поняття або відсутність відповіді – 1 бал. Результати кількісної і якісної обробки даних свідчать про те, що серед складових духовних цінностей більшістю юнаками і дівчат обрані: уміння знаходити спільну мову з оточуючими; повага, ввічливість, порядність у взаєминах; уміння поставити себе на місце іншої людини; позитивне ставлення особистості до себе, інших людей; якості, що спрямовані на інших людей; уміння брати відповідальність за себе та за інших людей; дотримання загальноприйнятих норм і правил поведінки; толерантності у взаєминах тощо (таблиця 1).

Табл. 1

Обсяг знань студентів щодо складових духовних цінностей
особистості

Кількість названих понять	Бали	ЕГ		КГ	
		Абс.	%	Абс.	%
Чотири і більше	4	67	14,0	62	12,5
Три	3	179	37,4	188	38,0
Два	2	173	36,1	177	35,8
Одне або відсутність відповіді	1	60	14,5	68	13,7
Усього		479	100	495	100

Результати вивчення вказують на те, що всього лише 14,0% студентів ЕГ і 12,5% КГ назвали чотири і більше складових духовних цінностей особистості, три поняття – 37,4% респондентів ЕГ, 38,0% КГ, два – 36,1% ЕГ, 35,8% КГ. Насторожує той факт, що значна кількість (14,5% юнаків і дівчат ЕГ та 13,7% КГ) називають по одному поняттю або ж взагалі не дають відповіді.

Щодо прояву духовних цінностей у взаєминах, то студенти оцінили їх досить критично. Зокрема, 58,1% опитаних ЕГ, 57,9% КГ зазначили, що послуговуються духовними цінностями у взаєминах завжди, 32,2% опитаних ЕГ, 32,8% опитаних КГ зізнаються, що виявляють духовні цінності іноді, залежно від обставин, ставлення до конкретної людини, а також акцентують увагу на невмінні контролювати свої емоції у взаєминах, 9,7% опитаних ЕГ і 9,3% КГ не дають відповіді на це запитання, що наштовхує на не досить втішні висновки щодо розуміння і розвитку у студентів цього інтегрального особистісного утворення людини.

Студенти критично оцінюють рівень сформованості духовних цінностей своїх одногрупників, підкреслюючи, що у взаєминах з іншими їм не вистачає доброзичливості, порядності, розуміння, чуйності, толерантності, вміння себе

контролювати, милосердя. Причинами таких непорозумінь з одногрупниками вони вважають: низький рівень розвитку у них культури; відмінності в інтересах, цінностях; небажання прийняти позицію іншого; невміння контролювати власні емоції й поведінку; прагнення самоствердитися за рахунок іншого.

Серед чинників, які впливають на формування духовних цінностей, відповіді студентів і викладачів ранжувались наступним чином (таблиця 2)

Табл. 2

Ранжування чинників, що впливають **на формування**
духовних цінностей особистості

Чинник	Місце у рангу	
	Студенти	Викладачі
1) середовище найближчого оточення (друзі, одногрупники);	1	2
2) зміст навчально-виховного процесу у ЗВО;	5	1
3) засоби масової інформації, Інтернет-ресурси;	3	3
4) соціум;	2	6
5) виховання у сім'ї;	6	5
6) професійна компетентність викладачів;	7	7
7) саморозвиток, самовиховання.	4	4

Викладачі надають велике значення змісту навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти (1 місце), студенти цей чинник недооцінюють (5 місце). Відтак, студенти акцентують увагу на значному впливі середовища найближчого оточення (1), соціуму (2). Слід зазначити, що і викладачі й

студенти відзначили суттєвий вплив засобів масової інформації Інтернет-ресурсів (3 місце) на формування духовних цінностей студентів. При цьому, студенти і викладачі певним чином ігнорують саморозвиток, самовиховання у духовному становленні юнаків та дівчат.

На основі узагальнення усного та письмового опитування респондентів було встановлено: 1) студенти недостатньо поінформовані про сутність духовності, духовного виховання, духовних цінностей особистості; 2) студенти зі складнощами знаходять вирішення нестандартних ситуацій морально-етичного характеру, вміють застосовувати стверджуючу позитивну поведінку (тяжіють до пасивної або агресивної), не прагнуть до саморозвитку, самовиховання.

Наведемо окремі пояснення студентів, які об'єктивно відображають наявну тенденцію. Галина: «Зараз проводиться велика кількість виховних заходів, але належної уваги вихованню духовності, духовних цінностей, любові до людини та взаєморозумінню не надається». Денис: «Викладачі вимагають від студентів дисциплінованості та гарних манер поведінки, але їм більше до вподоби, коли ми просто тихо сидимо на лекції, а на семінарських заняттях переказуємо зміст їхньої лекції. Зазвичай, все екстраполюється на самостійне вивчення».

Дані дослідження засвідчують, що питання, які розглядають на кураторських годинах в основному стосуються успішності (49,4%), а серед форм проведення кураторських годин, які, на думку студентів, найбільше впливають на формування духовних цінностей, респонденти назвали такі: зустрічі з цікавими людьми (38,8%), проведення круглих столів (21,3%), екскурсії (17,5%), лекції-повчання (8,6%). Крім того студенти вказують на таку форму проведення кураторських годин, як зустрічі у неформальній обстановці.

Викладачі також вказують на низький рівень сформованості духовних цінностей у юнаків і дівчат, що виявляється у відсутності взаєморозуміння, егоцентричності, байдужості, агресивній поведінці, невмінні поступатися. Причини такої поведінки студентів вони вбачають у сімейному вихованні та

впливі ровесників, засобів масової інформації.

За допомогою методики незакінчених речень нами було встановлено, що для більшості студентів моральні норми, виявлення духовних цінностей не виступають механізмами регулювання власної поведінки. Зокрема 59,6% опитаних ЕГ, 60,2% КГ – не відчують почуття сорому за порушення моральних норм поведінки та вживання їхніми товаришами ненормативної лексики, 49,7% опитаних ЕГ і 52,3% КГ – не засуджують своїх одногрупників за наміри вирішити конфлікт силою, надають перевагу брехні заради досягнення мети. Щодо їх власної поведінки у конфліктних ситуаціях, то згідно отриманих даних, свою правоту доводять фактами - 39,5% опитаних ЕГ, 39,2% КГ; криком – 31,3% ЕГ, 34,7% КГ; силою – 16,5% опитаних ЕГ, 12,3% КГ. Вважають себе здатними відстояти власну думку – 52,3% студентів ЕГ, 51,8% КГ; ситуативно здатними – 33,7% ЕГ, 36,4% КГ; нездатними – 4,5% ЕГ, 0,9% КГ. Це можна пояснити тим, що для більшості сучасних студентів духовний розвиток не є домінуючим, їх життя зорієнтоване переважно на досягнення у подальшому певних матеріальних благ. А тому, більшість із них вчиться для того, щоб отримати хороший диплом, і відповідно мати престижну професію та високооплачувану роботу.

У зв'язку з цим спостерігається протиріччя між подальшим професійним навчанням студентів та розумінням того, які якості необхідні їм для того, щоб стати у подальшому хорошим спеціалістом. У таблиці 3.5. відображено ставлення студентів до 10 цінностей професійного життя за принципом: «Це важливо для мене».

Аналіз проведеного опитування студентів щодо їх ставлення до основних цінностей професійного життя свідчить про їх, в основному, прагматичну орієнтацію у здобутті професії. Зокрема, професійне життя юнаків і дівчат це сфера, яка дозволяє отримати прибуток, забезпечує комфортне, благополучне життя, дозволяє стати відомим, зажити слави; це також сфера де можна успішно і довго просуватися в діяльності. Можливість мати надійних товаришів

і друзів, встановлювати емоційно насичені взаємини, задовольнити потребу у спілкуванні та високі індивідуальні досягнення (винаходи, книги, патенти, технології) отримали найнижчу кількість у виборі студентів.

Крім того, на досягнення життєвого успіху, на думку студентів, впливають: гроші – 32,6% ЕГ, 31,9% КГ; знання – 18,2% ЕГ, 16,1% КГ; зв'язки – 17,1% ЕГ, 15,3% КГ; вміння працювати – 7,6% ЕГ, 7,1% КГ; наполегливість – 4,1% ЕГ, 6,2% КГ; везіння – 3,9% ЕГ, 2,8% КГ; сила волі – 5,1% ЕГ, 8,7% КГ; виявлення духовних цінностей обрали лише 11,4% студентів ЕГ, 11,9% КГ.

Показники рівнів сформованості для кожного компонента духовних цінностей ми визначали як середній показник шляхом поділу суми всіх коефіцієнтів на їх кількість за кожним рівнем.

Результати методики «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» дала змогу розділити студентів за типами і рівнями розвитку рефлексивності. Встановлено, що студентам більшою мірою властиве ситуативна та перспективна рефлексія. Схильність до ретроспективної рефлексії продемонстрували 11,7% студентів ЕГ та 10,1% КГ. Щодо рівнів розвитку рефлексивності були отримані наступні дані: високий рівень рефлексивності – 22,3% студентів ЕГ та 21,9% КГ; середній рівень рефлексивності – 46,3% студентів ЕГ, 48,2% КГ; низький рівень – 34,7% студентів. Отже, лише порівняно невелика кількість студентів мають достатній рівень розвитку рефлексивності, що можна розглядати як позитивний аспект для розвитку духовних цінностей.

Таким чином, у результаті діагностичного вивчення встановлено, що високий рівень сформованості гностичного компонента духовних цінностей спостерігається у 17,4% студентів ЕГ і 18,1% студентів КГ, достатній рівень 27,6% ЕГ, 33,1% КГ студентів, середній – 35,4% ЕГ, 33,2% КГ студентів, низький – 19,6% ЕГ, 15,6% КГ студентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент духовних цінностей виявляється у ставленні юнаків та дівчат до духовних цінностей як особистісної цінності та

характеризує змістовий бік їх спрямованості.

У проведеному нами дослідженні внаслідок спостереження за поведінкою і взаєминами студентів, аналізу їхніх висловлювань та ранжування відповідей на запитання анкет було конкретизовано типи їх ціннісних орієнтацій. Зокрема, орієнтацію на цінності соціальної взаємодії (найбільш значимі для студентів – пізнання, друзі, взаєморозуміння) мають 7,2% респондентів ЕГ і 9,8% КГ; орієнтацію на цінності індивідуальної самореалізації (найбільш значимі – отримання вищої освіти, незалежність, продуктивне життя) – 19,8% ЕГ, 19,2% КГ студентів; орієнтацію на загальнолюдські цінності особистого щастя (найбільш значимі – любов, щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя, здоров'я) – 37,9% студентів ЕГ, 32,8% КГ; орієнтація на цінності соціальної успішності (престижна професія, матеріально забезпечене життя, визнання) – 35,1% студентів ЕГ, 38,2% студентів КГ.

Зростає орієнтація студентів на цінності соціальної успішності та загальнолюдські цінності особистого щастя, що можна пояснити новою ситуацією соціального розвитку у студентському віці – набуття особистісної ідентичності; психосексуальної ідентичності (усвідомлення і самовідчуття себе як достойного представника протилежної статі); професійне навчання (професійний розвиток). Успішне вирішення основних завдань соціальної ситуації розвитку у студентському віці відбувається за умови сформованості у юнаків і дівчат духовних цінностей (гідності, відповідальності, толерантності, самодостатності), вміння встановлювати адекватні моральні взаємини з оточуючими.

На жаль, у сучасних студентів часто спостерігається тенденція до зростання спрямованості на себе, тяжіння до егоцентризму, безвідповідальність, орієнтація на задоволення власних потреб, незважаючи на інших, агресивність у взаєминах і досягненні статусу, схильність до суперництва, прагнення до влади, але, при цьому, вони вирізняються інтровертованістю, тривожністю, роздратованістю (емоціям не вистачає тепла).

За нашими даними (див. рис. 3.3) у 41,2% студентів ЕГ і 42,4% КГ виявлено спрямованість на себе. Для 38,4% юнаків і дівчат ЕГ, 41,5% КГ характерна спрямованість на спілкування, взаємодію, що виявляються у прагненні підтримувати взаємини з одногрупниками, іншими людьми, товариськості, милосерді, люб'язності, толерантності, орієнтації на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самої взаємодії). Разом з тим, їм також властива орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних контактах з людьми. 20,4% студентів ЕГ, 16,1% КГ виявляють спрямованість на справу. Їм властива орієнтація на ділову співпрацю, схильність до кооперації, зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконанні завдання якнайкраще, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення спільної мети.

Вивчення мотивів поведінки студентів, системи особистісних цінностей, які визначають зміст їх діяльності, формування духовних цінностей, ставлення до партнерів із взаємодії, оцінку інших людей й оцінку себе ми здійснювали за допомогою анкети. Результати вивчення й узагальнення мотивації студентів представлені у таблиці 3.

Виявлення юнаками і дівчатами духовних цінностей носить досить часто ситуативний характер – 30,8% ЕГ, 28,7% КГ. Але серед мотивів вияву духовних цінностей студентів поруч із орієнтацією на спілкування, взаємодію з одногрупниками, ціннісним ставленням до інших виділяються мотиви орієнтації на майбутнє (студенти зазначають, що розвинуті духовні цінності (гідність, відповідальність, милосердя, толерантність, самодостатність) допоможуть їм у професійному навчанні та сприятимуть успішній самореалізації, встановленні адекватних взаємин із діловими партнерами.

Табл. 3

Відповідність мотивації студентів рівням **сформованості духовних цінностей (у %)**

Рівні	Групи мотивів	Групи			
		ЕГ		КГ	
		Абс.	%	Абс.	%
Високий	1) орієнтація на спілкування, взаємодію, підтримання гарних взаємин з іншими студентами, батьками, викладачами; 2) ціннісне ставлення до інших; 3) орієнтація на майбутнє (отримання професії, успішна самореалізація).	106	22,1	103	20,7
Достатній	1) уникнення неприємних ситуацій, осуду і покарання; 2) бажання завоювати позитивне ставлення, авторитет серед інших (одногрупників, викладачів, батьки, представники протилежної статі, значимі люди).	166	34,6	161	32,6
Середній	1) орієнтація на вимоги батьків, викладачів, залежність від інших; 2) залежно від ситуації.	144	30,1	140	28,3
Низький	1) необов'язковість виявлення толерантності, відповідальності, милосердя, гідності, самодостатності у взаєминах; 2) негативне ставлення до окремих людей.	63	13,2	91	18,4

Такий вибір, на нашу думку, пов'язаний із характерною тенденцією цього вікового періоду - орієнтацією на професійне і особистісне самовизначення. Таких респондентів нами виявлено 22,1% ЕГ та 20,7% КГ. Орієнтація на уникнення неприємних ситуацій, бажання завоювати позитивне ставлення, авторитет серед інших спостерігається у 34,6% студентів ЕГ та 32,6% КГ. Зокрема деякі юнаки і дівчата акцентують увагу на бажанні завоювати гарне ставлення з боку представників протилежної статі, що також стратегічно пов'язано із особливостями студентського віку (провідного значення у цьому віці набуває спілкування з представниками протилежної статі як умова підвищеного соціального статусу серед ровесників - психосексуальний розвиток). На необов'язковості виявлення духовних цінностей, взаєминах наголошують 13,2% студентів ЕГ, 18,4% КГ.

Показником мотиваційно-ціннісного компонента духовних цінностей нами також визначена емпатія. У міжособистісних взаєминах емпатія виступає як здатність бачити, відчувати, реагувати на почуття і переживання іншої людини, прилучатися до її емоційного життя, розділяти її емоційні стани, виявляти милосердя, толерантність (Тернопільська, 2012). Емпатія є важливим чинником духовного розвитку студентської молоді. Рівень розвитку емпатії юнаків і дівчат ми здійснювали за допомогою опитувальника «Діагностика емпатії» (І. Юсупова). Лише 11,2% студентів ЕГ, 10,7% КГ володіють високим рівнем розвитку емпатії, що виражається в емоційній чутливості до оточуючих, доброзичливості, товариськості, милосерді, вмінні встановлювати контакти і знаходити спільну мову з іншими, умінні підбадьорити та заспокоїти оточуючих, безкорисливості. Юнаки і дівчата намагаються не допускати конфліктів, знаходити компромісні рішення, виявляють толерантність. В оцінці подій вони більше довіряють своїм почуттям, інтуїції, аніж аналітичним висновкам. Постійно потребують схвалення з боку оточуючих. Середній рівень розвитку емпатії діагностується у 53,4% опитаних ЕГ, 51,2% КГ. Ці юнаки і дівчата тримають свої емоції під контролем, у них немає розкутості почуттів,

що заважає повноцінному сприйняттю оточуючих і є перешкодою у встановленні повноцінних взаємин. У взаєминах із людьми судять про них насамперед за вчинками, менше цікавлячись їх мотивами. Уважні до співрозмовника, намагаються зрозуміти, що стоїть за його словами, однак при зайвому виявленні ним почуттів втрачають терпіння. 35,4% опитаних ЕГ і 38,1% КГ виявили низький рівень емпатії. Для цієї категорії студентів не зрозумілі емоційні прояви зі сторони оточуючих, вони до них ставляться з іронією, що викликає суттєві труднощі у встановленні контактів з іншими людьми. Таким студентам часто важко першими розпочати розмову, особливо з незнайомими людьми. Їх взаємини з іншими формалізовані, що не сприяє успішному духовному зростанню юнаків і дівчат.

В результаті діагностичного вивчення встановлено, що високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента духовних цінностей спостерігається у 22,1% юнаків і дівчат ЕГ, 20,7% КГ; достатній рівень – 34,6% юнаків і дівчат ЕГ, 32,6% КГ; середній рівень – 30,1% студентів ЕГ, 28,3% КГ; низький – 13,2% опитаних ЕГ, 18,4% КГ.

Практичний компонент духовних цінностей передбачає з'ясування рівня розвитку комунікативних і організаторських здібностей студентів у міжособистісній взаємодії, спілкуванні. Комунікативні і організаторські здібності студентів з'ясовувалися нами за допомогою тесту КОС. У результаті вивчення встановлено, (див. рис. 3.6), що для 21,9% юнаків і дівчат ЕГ і 23,2% КГ властивий високий рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей. Ці студенти контактні, виявляють ініціативу у спілкуванні, бажання розвивати емоційні контакти з оточуючими, комунікабельні, приймають активну участь в організації різноманітних заходів, мають багато друзів і знайомих. Для 30,1% респондентів ЕГ, 32,9% КГ характерний середній рівень вияву комунікативних і організаторських здібностей.

Студенти цієї групи виявляють комунікабельність і прагнення для встановлення взаємин, завжди відстоюють свою думку, приймають активну

участь в організації й проведенні різноманітних групових, загальноуніверситетських заходів, але потенціал їх схильностей не вирізняється високою стійкістю та досить часто носить ситуативний характер. 32,7% школярів ЕГ та 30,8% КГ мають розвиток комунікативних і організаторських здібностей на рівні нижче середнього. Вони виявляють тенденцію до «некомунікабельності», відчують труднощі у спілкуванні, встановленні контактів з оточуючими, обмежують коло своїх знайомих. Як правило стараються уникати участі у заходах, які проводяться на рівні групи, і університету. Ці студенти досить часто займають позицію конформістів. Низький рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей спостерігається у 15,3% студентів ЕГ і 13,1% КГ. Юнаки і дівчата цієї групи малоініціативні, схильні до уникнення взаємин, у них не розвинуті навички спілкування і взаємодії з одногрупниками. Приймають участь у заходах лише під примусом.

Показниками праксичного компоненту духовних цінностей нами визначені такі особистісні характеристики юнаків і дівчат, як інтроверсія – екстраверсія. Результати дослідження локусу контролю засвідчують, що 35,6% студентів ЕГ, 36,3% КГ – інтерналі. Характерними рисами їх є відповідальність за події свого життя (свої рішення, вчинки, дії), емоційна стабільність, самодостатність. Емоційне ставлення до оточуючих виявляється у співчутті, милосерді, симпатії, комунікабельності, гнучкості у контактах, вияві теплоти і дружби у взаєминах, товариських, толерантності. Такі вихованці приймають умовності, правила і принципи моральної поведінки із оточуючими, виявляють духовні цінності у взаєминах.

В результаті діагностичного вивчення встановлено, що високий рівень сформованості праксичного компонента духовних цінностей спостерігається у 16,5% респондентів ЕГ, 17,9% КГ; достатній – 29,7% ЕГ, 28,5% КГ; середній – 40,7% ЕГ, 39,3% КГ; низький – 13,0% ЕГ, 14,3% КГ.

У ході нашого дослідження спочатку з'ясувався рівень сформованості

духовних цінностей студентів за кожним показником, потім знаходилося середнє арифметичне шляхом поділу суми всіх коефіцієнтів на їх кількість за кожним рівнем. Таким чином, проведене дослідження щодо виявлення студентами духовних цінностей у повсякденних взаєминах з оточуючими дає змогу умовно виділити чотири групи студентів.

До першої групи студентів, які характеризуються високим рівнем сформованості духовних цінностей ми віднесли тих студентів, які мають глибокі, міцні знання щодо норм, правил, моделей поведінки прийнятих у соціумі, гідність, відповідальність, милосердя, толерантність, самодостатність. Вони керуються ними у взаєминах з оточуючими. Їм властиве емоційно-позитивне ставлення до себе, інших людей, оточуючої дійсності, єдність внутрішньої і зовнішньої вихованості. Студенти цієї групи самокритичні, мають адекватну самооцінку. Їхній поведінці у взаєминах з іншими властиві ввічливість, тактовність, доброзичливість, чуйність, контактність, культура мовлення. Цю групу склали 17,4% ЕГ і 17,7% КГ.

До другої групи увійшли студенти, які володіють достатнім рівнем сформованості духовних цінностей (31,0% ЕГ, 32,3% КГ). Ці студенти характеризуються достатньо глибокими знаннями норм, правил, моделей поведінки прийнятих у соціумі та усвідомленням необхідності їх дотримання у повсякденних взаєминах. Але, на жаль, характерною особливістю таких студентів є непослідовність у словах і діях. Їх поведінка зумовлюється ситуативно – залежно від вимог, власних інтересів, потреб і під впливом значимих дорослих. Студенти із достатнім рівнем сформованості духовних цінностей виявляють ввічливість, тактовність, доброзичливість, чуйність, милосердя, толерантність, відповідальність у ставленні до інших; вирізняються розвинутими комунікативними вміннями і навичками, культурою мовлення. Мають адекватну самооцінку, здатність до саморегуляції власних дій.

Третю групу складають студенти, у яких ми констатуємо середній рівень сформованості духовних цінностей (37,3% ЕГ, 36,0% КГ). Ці юнаки і дівчата

усвідомлюють необхідність дотримання моральних норм, правил, моделей поведінки прийнятих у соціумі, однак діють згідно них вибірково. Позитивні якості проявляють лише у ставленні до близьких друзів. Їм властива егоцентричність, орієнтація на свої власні інтереси і неадекватна самооцінка. Студенти мають труднощі комунікативного характеру, пов'язані з недостатнім оволодінням ними вербальними і невербальними способами встановлення контакту. Навички саморегуляції у поведінці розвинені недостатньо.

Студенти з низьким рівнем сформованості духовних цінностей мають недостатні знання про норми, правила, моделі поведінки прийняті у соціумі, духовні цінності особистості. Ці знання позбавлені системності, не мотивуються внутрішньою потребою вихованців, рідко знаходять вияв у їх поведінці. Низький рівень сформованості духовних цінностей характеризується байдужістю, нездатністю до співпереживання, співчуття, милосердя, відсутністю навичок саморегуляції поведінки. Цю групу склали 14,3% ЕГ, 14,0% КГ.

Отже, як показали результати констатувального етапу експерименту, студентів мають недостатньо глибокі ґрунтовні знання щодо основних складових духовних цінностей особистості. Для більшості студентів духовні цінності не виступають механізмом регулювання їх поведінки. Багатьом юнакам і дівчатам властива спрямованість на себе, тяжіння до егоцентризму, низький рівень емпатії, що блокує розвиток у них духовних цінностей. У них не сформовані навички саморегуляції поведінки, що виражається у неконтрольованих діях, вчинках, ненормативній лексиці, вони також не володіють навичками ефективного розв'язання конфліктних ситуацій.

2.2 Сутнісна характеристика рефлексії як складової процесу формування духовних цінностей студентів ЗВО

Переосмислення пріоритетних завдань й змісту виховання студентської молоді актуалізує проблему формування духовних цінностей майбутнього фахівця. Адже за визначенням академіка І. Беха “Суб'єкт з розвиненою ціннісною системою є дійовим носієм моральних норм, на якого можна покластися іншій людині при розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки він знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а що – марнотним” [58, с.19].

Формування духовних цінностей особистості студента – це важливий напрямок вдосконалення психолого-педагогічного процесу професійного навчання, який створює умови для того, щоб кожен фахівець мав активну життєву позицію, відданість обов'язку, сміливість, рішучість, відповідальність, порядність і чесність у стосунках між людьми, найвище розуміння соціальної значущості своєї діяльності у будь-яких ситуаціях.

Перехід до дорослості в людському суспільстві передбачає залучення особистості до оволодіння системою знань, норм і навичок, завдяки яким індивід може виконувати суспільні функції, нести соціальну відповідальність та створювати матеріальні та духовні цінності.

Психолог О. Климишин зазначає, що духовні цінності – це вершинні досягнення людства й окремих його представників, що являють собою цілеорієнтуючі ідеали для прогресивного розвитку особистості і цивілізації загалом. Психолого-педагогічні аспекти духовних цінностей – це особистісні якості високодуховної людини, які спонукають, регулюють високодуховні вчинки, поведінку, є предметом її розвитку і саморозвитку, підготовки до нових вершинних досягнень – як суб'єктивних, для себе, так і об'єктивних, для людства [59, с.73].

Формування духовних цінностей студента передбачає становлення

відносно стійких психологічних утворень особистості (потреб, мотивів, інтересів, цілей, світогляду, ідеалів, переконань тощо) під впливом об'єктивних і спеціально створених для цього умов, коли дії та вчинки молодої людини в результаті багаторазових повторень стають звичними й визначають типову модель високодуховної діяльності і поведінки.

Духовні цінності мають емоційно-чуттєвий базис та зв'язок з інтересами, потребами, прагненнями, цілями, установками, ідеалами особистості. Їх неможливо уявити без таких психічних процесів як мислення, пам'ять, емоції, почуття. В. Шапар переконує, що провідною умовою, без якої розвиток аксіологічної сфери особистості неможливий, – це наявність гармонії між свідомістю і почуттями. Саме розвинуті почуття складають сенс життя людини і виступають основою для активних духовно-інтелектуальних пошуків [60, с.40].

Одним з провідних чинників процесу формування духовних цінностей особистості виступає рефлексія, що являє собою аксіологічний самоаналіз мотивів і смислів навчально-професійної діяльності; осмислення своїх найцінніших рис характеру як важливих факторів ефективної навчально-професійної діяльності; самоусвідомлення образу "Я", образу майбутньої професії, використання різноманітних інтелектуальних засобів самопізнання і саморегуляції; усвідомлення свого рівня професійної компетентності, рівня психологічних знань, умінь, власної ієрархії системи цінностей; рефлексія наявного і потрібного рівнів розвитку інтелекту та мислення; усвідомлення наявного і потрібного рівня розвитку комунікативних здібностей; рефлексивна інтроспекція особливостей свого типу вищої нервової діяльності і темпераменту.

У дослідженнях З. Карпенко рефлексія інтерпретується як мета – здатність, що входить в когнітивну підструктуру психіки, виконуючи регулятивну функцію для всієї системи, а рефлексивні процеси – як "процеси третього порядку" (рахуючи процесами першого порядку когнітивні, емоційні,

вольові, мотиваційні, а другого порядку – синтетичні та регулятивні). У його концепції рефлексія являє собою найвищий за ступенем інтегрованості процес; вона одночасно є способом і механізмом виходу системи психіки за власні межі, що детермінує пластичність і адаптивність особистості.

За такої інтерпретації рефлексія є синтетичною психічною реальністю, яка є одночасно процесом, властивістю і станом. З цього приводу З. Карпенко зауважує: “Рефлексія – це одночасно і властивість, унікально притаманна лише людині, і стан усвідомлення чого-небудь, і процес репрезентації психіці свого власного змісту” [61, с.19].

В низці науково-педагогічних праць (М. Боришевського, Е. Помиткіна, М. Савчина) теоретично обґрунтовано і практично доведено думку про те, що в період здобування вищої освіти в індивіда вже сформовано вміння здійснювати рефлексію – давати собі та своїм вчинкам об’єктивну оцінку, розуміти, як тебе сприймають інші. Для успішності дії механізму рефлексії індивід повинен не мати знання про духовні цінності, а й вміти оцінювати їх дотримання.

Рефлексія виконує низку функцій:

- дозволяє людині свідомо планувати, регулювати і контролювати своє мислення (зв'язок з саморегуляцією мислення);
- дозволяє оцінювати не лише істинність думок, але і їх логічну правильність;
- рефлексія дозволяє знайти розв’язання завдань, які без її застосування не вирішуються.

У психологічній літературі існує чимало різновидів рефлексії. Водночас при вивченні проблем формування духовних цінностей на особливу увагу заслуговує особистісна рефлексія, позаяк саме вона досліджує власні вчинки суб'єкта, образи власного “Я” як індивідуальності.

Виділяються декілька етапів здійснення особистісної рефлексії:

- 1) переживання глухого кута і осмислення завдання, ситуації як нерозв'язних;

- 2) опробування особистісних стереотипів (шаблонів дії) і їх дискредитація;
- 3) переосмислення особистісних стереотипів, проблемно-конфліктної ситуації і самого себе в ній заново.

Процес формуванням духовних цінностей студента в умовах вищої школи розуміємо як створення сприятливих психолого-педагогічних умов для самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення молоді та залучення її до духовно спрямованої навчально-виховної та перетворюючої діяльності. Означений процес вимагає рефлексії власної діяльності суб'єкта, що конкретизується у трьох основних формах в залежності від функцій, які вона виконує в часі: ситуативна, ретроспективна і перспективна рефлексія.

Ситуативна рефлексія виступає у вигляді мотивувань і само оцінок, забезпечує безпосередню включеність суб'єкта в ситуацію, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається в даний момент (тобто, здійснюється рефлексія “тут і тепер”). Розглядається здатність суб'єкта співвідносити з предметною ситуацією власні дії, координувати, контролювати елементи діяльності відповідно до мінливих умов.

Ретроспективна рефлексія слугує для аналізу та оцінки виконаної діяльності, подій, що мали місце в минулому. Рефлексивна робота спрямована на більш повне усвідомлення, розуміння і структурування отриманого минулого досвіду, зачіпаються передумови, мотиви, умови, етапи і результати діяльності або її окремі етапи. Ця форма може служити для виявлення можливих помилок, пошуку причини власних невдач і успіхів.

Перспективна рефлексія включає в себе роздуми про майбутню діяльність, уявлення про час діяльності, планування, вибір найбільш ефективних способів, конструйованих на майбутнє.

Зміст внутрішньої сфери особистості ніколи не є простим віддзеркаленням зовнішньої сфери, оскільки вона створюється на основі власного досвіду людини, якого вона набуває завдяки здійсненню різноманітних видів діяльності, і трансформує у власні знання, переконання,

мотиви поведінки, ціннісні орієнтації. Відмінністю внутрішньої сфери від зовнішньої є засвоєні способи діяльності, індивідуальний “образ” навколишнього середовища, самовизначення щодо нього і рефлексивно фіксований особистісний досвід. Тобто, внутрішні особистісні цінності не ізолюються у внутрішньому світі людини; вони є тими засобами, завдяки яким цей світ стає відкритим насамперед для іншої людини і до того, що її оточує.

Така “відкритість” реалізується через вчинки, які виконують не лише перетворювальну функцію щодо навколишнього світу, а й забезпечують перебіг певних інтеграційних процесів у внутрішній сфері індивіда. “Вливаючись в єдиний цілеспрямований життєвий потік, вони синтезують початково розрізнені особистісні цінності в чітку систему, приводять до цілісності особистості” [62, с. 13]. Укорінюючись у структурі самосвідомості особистості, ця система, своєю чергою, стає її морально значущим і відповідально активним настановленням, що є “єдиною соціокультурною основою перетворення внутрішніх можливостей особистості у реальність здійснюваних нею вчинків і ... поведінки загалом” [63, с. 26–27].

Рефлексія в означеному контексті інтерпретується як процес міркування особистості про узгодженість своїх вчинків з духовними цінностями. Це особлива діяльність, що може здійснюватися як за допомогою викладача або куратора, так і самостійно, у групових, парних, індивідуальних формах роботи. Рефлексія містить у собі й емоційну складову, що допомагає розвинути етичне мислення, сформуванню установки на здійснення моральних вчинків тощо. Зворотний зв'язок проводиться після рефлексії, що допомагає діагностувати як позитивні, так і негативні зміни в свідомості студента.

Структура рефлексії у роботі по формуванню духовних цінностей має охоплювати низку компонентів, а саме:

- з'ясування особистості самої себе у системі моральних учинків, що підлягають аналізу, синтезу;

- розуміння результатів власної поведінки у конкретних випадках, її наслідків для себе, близького оточення, суспільства;
- осмислення сутності й змісту духовних цінностей;
- оцінка й аналіз власних вчинків для рішення окремої ситуації, що відбувається у певний момент;
- синтез знань і ідей для ухвалення рішення, що задовольняє такі позиції, як особистісне, соціальне, універсальне;
- оцінка ухваленого рішення й вибір відповідного вчинку.

Прикладом стимулювання до оцінювання й ухвалення рішення у виборі відповідного вчинку може слугувати серія запитань, що можуть бути запропоновані студентами під час години академнаставника, бесід, дискусій, роботі проблемних гуртків тощо.

1. Який результат дійсно є можливим у такій ситуації?
2. Що саме необхідно зробити, щоб цей результат став реальним?
3. Яка допомога для здійснення вчинку мені необхідна?
4. Чи все у даній ситуації залежить лише від мого вчинку?
5. Якою є моя персональна відповідальність за результат у даній ситуації?
6. Чому я сумніваюся в ухваленні рішення? Що мене зупиняє при виборі вчинку?
7. Що саме заважало мені обрати цей учинок раніше, у подібних ситуаціях?
8. Якщо я досягну мети, які позитивні зміни можуть відбутися зі мною як особистістю?
9. Як це вплине на якість життя близького оточення?
10. Як це вплине на духовний розвиток суспільства?

Одержані результати дозволять визначити рівень рефлексії, на яку здатні студенти. Г. Лялюк виділяє наступні рівні рефлексії в залежності від ступеня складності змісту:

1-й рівень - включає рефлексивну оцінку особистістю актуальної ситуації, оцінку своїх думок і почуттів у даній ситуації, а також оцінку поведінки в

ситуації іншої людини;

II-й рівень передбачає побудову суб'єктом судження щодо того, що відчувала інша людина в тій же ситуації, що вона думала про ситуацію і про сам суб'єкт;

III-й рівень включає представлення думок іншої людини про те, як вона сприймається суб'єктом, а також уявлення про те як людина сприймає думку суб'єкта про самого себе;

IV-й рівень охоплює уявлення про сприйняття іншою людиною думки суб'єкта з приводу думок іншого про поведінку суб'єкта в тій чи іншій ситуації [64, с.158].

Результативність запропонованого способу значною мірою залежить від вибору методів, які залучив педагог для заохочення студентської аудиторії до рефлексії. Традиційними залишаються методи демонстраційного експерименту, драматизації, порівняння, створення проблемної ситуації, тренінгові вправи, мозковий штурм.

Вітчизняні і зарубіжні педагоги (О. Єпік, М. Липман, В. Пономаренко) наголошують на важливості створення нових методів активізації рефлексії у процес духовно-практичної діяльності студентів. До таких методів належать: метод синектики (удосконалений метод мозкового штурму, який дозволяє висловлювати критику під час оцінювання результатів групової роботи), моделювання, оцінного і порівняльного аналізу, рефлетренінг (вправи на підвищення здатності до рефлексії духовних цінностей; вправи з елементами ігрорефлексії) [65, с.39].

Отже, процес формування духовних цінностей в процесі професійного становлення неможливий без активізації рефлексії як провідного чинника осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів своєї діяльності, соціального та індивідуального способу існування, це вміння бачити себе очима інших людей, вивчати себе з різних сторін. Для студентів рефлексія

є провідним чинником самопізнання і саморегуляції, що виступає в ролі механізму духовно-ціннісного самовизначення особистості.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці та експериментальній перевірці методик спрямованих на діагностування здатності студентів до рефлексії власної системи духовних цінностей.

2.3. Психолого-педагогічні засади розвитку емпатії у контексті духовно-ціннісного самовизначення студентів ЗВО

Студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сміслових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до вступу в самостійну професійну діяльність. У цьому віці моральні установки проявляться в майбутньому як ціннісні орієнтації в практичній діяльності й поведінці особистості. Саме в цьому віці зростає роль переконання та відповідальності за свої ціннісні орієнтації, зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння керувати собою, підвищується інтерес до духовно-моральних проблем. Прагнення до самовизначення, самоствердження, самореалізації належать до одних із найважливіших потреб студентів і є умовою їх гармонійного духовного розвитку. Уявлення про себе, своє «Я» неминуче породжує потребу в реалізації своїх можливостей і здібностей [66, с. 142 - 143].

Одним із механізмів, що опосередковує формування в студентів духовних цінностей, є емпатія. В аспекті міжособистісної взаємодії, спілкування емпатію вчені розглядають як виконану за іншого інтроспекцію або здатність відчувати, бачити, виокремлювати, відтворювати й реагувати на почуття та переживання інших людей. Вона має складну структуру, включаючи когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Як когнітивне явище, емпатія – це спосіб

розуміння іншої людини, спрямований на аналіз її особистості, й не лише осмислене, але й інтуїтивне пізнання її емоційних переживань. Це здатність проникати в афективні орієнтації іншої людини, це співчутливість до її переживань, здатність прилучатися до емоційного життя іншого, розділяти його емоційні стани, відчувати емоційне благополуччя чи негаразди. І, нарешті, поведінковий компонент виявляється в здатності «вкладати» себе в іншого і впливати на зміни його особистості, його підтримку й активну допомогу. Отже, вбачаємо в емпатії важливий чинник духовного розвитку студента. Вона є ефективним засобом розкриття, засвоєння й збалансованості внутрішнього змісту міжособистісних взаємин, соціальних норм. Без неї навряд чи можливе адекватне розуміння.

Аналіз джерельної бази доводить, що прояв емпатії в процесі комунікації свідчить про загальну установку не стільки на розуміння формального боку спілкування, скільки на входження в його прихований зміст, стан іншої людини, що відображається передусім невербальними засобами – інтонацією, жестами, позами. Тобто існує пряма залежність: чим вищою є загальна культура особистості, тим інтенсивнішою стає здатність співпереживати, співчувати людям. Егоцентричні емоції тут змінюються альтруїстичними мотивами.

На думку В. Тернопільської дійова співучасть у долі іншого, співчуття до чужого горя збагачують та розвивають міжособистісні взаємини. Актуалізація емпатійних процесів (розвиток емоційної сприйнятливості, відчуття внутрішнього сприяння іншому) реалізується в процесі взаємодії, спілкування старшокласників, змістом чого є турбота про іншу людину, що проявляється у співчутті та співпереживанні їй [67, с. 168].

За переконанням М. Боришевського здатність співчувати та співпереживати і радіти за іншого, а отже, і вміти поставити себе на його місце – головне, що визначає добру людину. Ці здібності можна розвивати, цьому можна навчити студентську молодь [68].

У такий спосіб за умови емпатії враховується поведінка іншої людини, але результат спільних дій буде різним: одна справа – зрозуміти партнера зі спілкування, ставши на його позицію, діючи відповідно до неї (ідентифікація); інша – зрозуміти його, враховуючи його точку зору, навіть співчувати йому, але діяти по-своєму.

У дисертаційному дослідженні М. Безуглої важливою в процесі взаємодії є здатність емоційно відгукуватися на переживання іншого, виявляти милосердя, толерантність, вміння використовувати емоційну експресію як засіб спілкування, цілеспрямовано виражати емоції, довільно керувати їх проявом; здатність до адекватного сприйняття, оцінки та розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, усвідомлення, рефлексія емоційних станів, самоконтроль емоцій тощо [69, с.15].

Для розвитку емпатії у студентів необхідно формувати гуманістичну установку на взаємодію, спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею у комунікацію, розвивати емпатію, ідентифікацію, інтерес до власного внутрішнього світу, позитивну «Я-концепцію», а також сприяти усвідомленню молодими людьми мотивів власної поведінки, удосконаленню структури їх ціннісних орієнтацій.

Розвиток такого складника духовних цінностей, як емпатія, відбувається в процесі милосердної діяльності студентів. За визначенням І. Беха «За вияву милості як безкорисливого благодіяння відбувається духовне єднання: одна людина настільки, ніби розчиняється переймається негараздами іншої, що тимчасово ототожнює себе з нею в ній. Ця емоційна особливість відіграє велику роль у взаєминах людей, у сприйнятті ними одна одної, становленні взаєморозуміння» [70, с. 79].

З метою дослідження рівнів сформованості емпатії студентів, а також з'ясування чинників, які впливають на її розвиток у студентському віці, провели констатувальний експеримент. Усього експериментом охоплено 576 студентів (284 учасники експериментальної групи та 282 учасники контрольної

групи) Буковинського державного медичного університету, Університету економіки та права «КРОК», Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Маріупольського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

В процесі експерименту було використано комплекс діагностичних методик, зокрема:

- 1) метод узагальнення незалежних характеристик, за допомогою якого з'ясовували рівень сформованості певних ознак, рис, проявів поведінки студентів за оцінками, які їм давали викладачі, одногрупники, а також самі студенти;
- 2) анкетування, інтерв'ювання, тестування, бесіди з метою виявлення розуміння сутності поняття «духовні цінності», його основних ознак, механізмів прояву у взаєминах, спілкуванні з іншими, мотивів поведінки (анкетування за опитувальниками «Діагностика емпатії» І. Юсупова, «Орієнтаційна анкета» Б. Басса, тест КОС («Комунікативні й організаторські схильності») В. Синявського, Б. Федорошина).
- 3) застосування ситуацій морального вибору й аналізу життєвих ситуацій;
- 4) метод самооцінки.

У міжособистісних взаєминах емпатія виступає як здатність бачити, відчувати, реагувати на почуття і переживання іншої людини, долучатися до її емоційного життя, розділяти її емоційні стани, виявляти милосердя, толерантність. Емпатія є важливим чинником духовного розвитку студентської молоді. Рівень розвитку емпатії юнаків і дівчат здійснювали за допомогою опитувальника «Діагностика емпатії» (І. Юсупова).

За нашими результатами, усього 11,2 % студентів ЕГ, 10,7 % КГ володіють високим рівнем розвитку емпатії, що виражається в емоційній чутливості до людей, доброзичливості, товариськості, безкорисливості, милосерді, вмінні встановлювати контакти і знаходити спільну мову з іншими, умінні підбадьорити та заспокоїти (див. рис. 1).

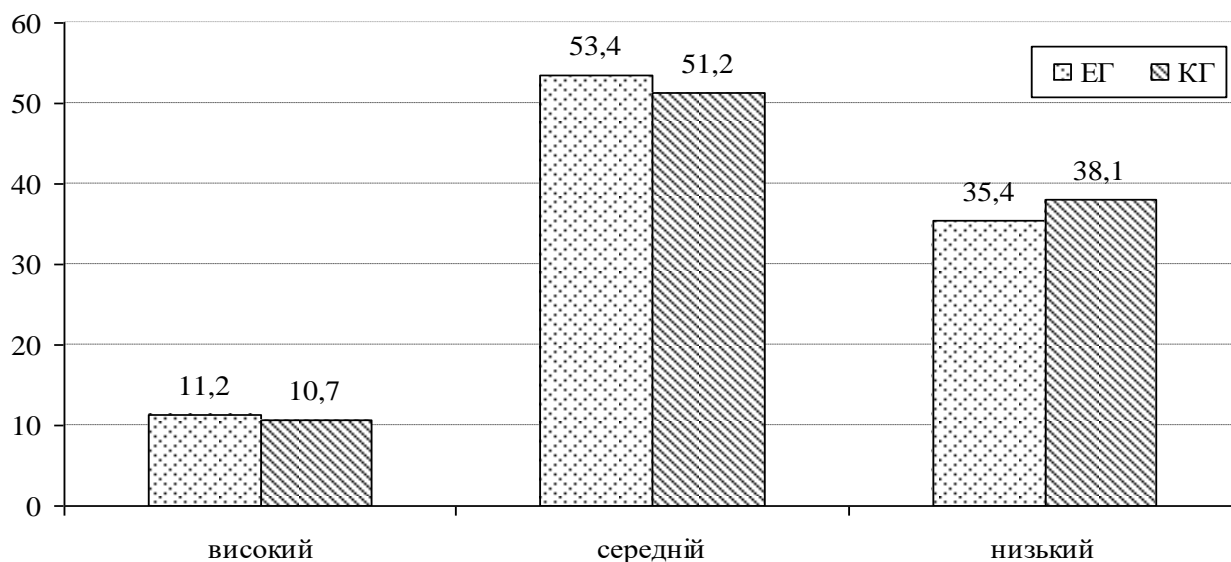

Рис. 1. Рівні розвитку емпатії студентів (у %)

Юнаки і дівчата намагаються не допускати конфліктів, знаходять компромісні рішення, виявляють толерантність. В оцінці подій вони більше довіряють своїм почуттям, інтуїції, аніж аналітичним висновкам. Постійно потребують схвалення з боку інших людей. Середній рівень розвитку емпатії діагностуємо в 53,4 % опитаних ЕГ, 51,2 % КГ. Ці юнаки і дівчата тримають свої емоції під контролем, у них немає розкнутості почуттів, що заважає повноцінному сприйняттю людей і є перешкодою у встановленні повноцінних взаємин. У взаєминах із людьми вони судять про них насамперед за вчинками, менше цікавлячись їх мотивами. Уважні до співрозмовника, опитані намагаються зрозуміти, що стоїть за його словами, однак при зайвому виявленні ним почуттів втрачають терпіння. 35,4 % студентів ЕГ і 38,1 % КГ виявили низький рівень емпатії. Для цієї категорії студентів не зрозумілі

емоційні прояви зі сторони оточуючих, вони до них ставляться з іронією, що викликає суттєві труднощі у встановленні контактів з іншими людьми. Таким студентам часто важко першими розпочати розмову, особливо з незнайомими людьми. Їх взаємини з іншими формалізовані, що не сприяє успішному духовному зростанню юнаків і дівчат.

Варто зазначити, що на встановлення адекватних міжособистісних взаємин у системі «студент-викладач» впливає рівень розвитку у викладачів емпатійних здібностей. Зокрема більш глибоке та адекватне відображення особистості студента через емпатію веде до встановлення позитивних взаємин між ними, до підвищення продуктивності педагогічної діяльності.

Вивчаючи рівень розвитку емпатії в педагогів, використовували опитувальник «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії педагога» (І. Юсупова). Результати дослідження вказують на повну відсутність викладачів, які мають дуже високий або дуже низький рівень емпатії. За нашими спостереженнями, 59,4 % викладачів мають середній рівень розвитку емпатії. Такі педагоги мало довіряють особистим враженням. У міжособистісних взаєминах думка про іншу людину формується на основі її конкретних вчинків. Їх емоційні вияви перебувають під контролем. Часто ці викладачі відчувають труднощі в прогнозуванні розвитку взаємин між людьми. Саме тому досить часто і вчинки студентів виявляються несподіваними для них, що є перешкодою у встановленні повноцінних взаємин співробітництва зі студентами в освітньому процесі. 13,9 % опитаних педагогів мають високий рівень розвитку емпатії. Це якраз ті педагоги, до яких тягнуться студенти, – вони емоційно чутливі, товариські, швидко встановлюють контакт та знаходять спільну мову. Такі викладачі дуже чутливі до студентських потреб і проблем, великодушні, схильні багато що їм пробачати. Вони прагнуть не допускати конфліктів і ухвалюють компромісні рішення. В оцінках вони більше довіряють своїм почуттям та інтуїції, аніж аналітичним висновкам. Викладачів з низьким

рівнем емпатії – 26,7 %. Ці педагоги мають труднощі у встановленні контактів зі студентами.

Плануючи експериментальну роботу зі студентами на формувальному етапі дослідження, враховували, що в цьому віці відбувається інтенсивне опанування суспільним досвідом, професійним навчанням за умови максимального розкриття ними своїх індивідуальних можливостей, тобто процес соціалізації та індивідуалізації є взаємопов'язаними компонентами особистісного розвитку юнаків і дівчат.

Необхідно зазначити, що особистість наставника групи, стиль його спілкування зі студентами є одним із визначальних факторів створення сприятливого емоційного фону в студентському середовищі. Від здатності куратора налагоджувати у взаємодії зі студентами емоційно відверті, комфортні, емпатійні стосунки суттєво залежить виховний потенціал педагогічної діяльності, ефективність її впливу на виховання вірності в особистісних взаєминах студентів.

К. Роджерс підкреслює, що розвивальний потенціал педагогічної взаємодії, особистісний розвиток вихованців визначається здатністю педагога формувати в спілкуванні з ними особливий тип міжособистісних стосунків [71, с. 243]. Щоб створити такі стосунки, спілкування педагога повинно відповідати таким вимогам: безумовно позитивне ставлення до студентів та емпатія, конгруентність переживань і поведінки. Безумовне прийняття виступає як доброзичливе, позитивне, зацікавлене ставлення куратора до вихованця, яке не залежить від реальної поведінки студента. Воно виражається в повазі, розумінні, підтримці та допомозі, на які не впливають будь-які попередні умови. Зі свого боку, емпатія виявляється у відчутті та розумінні педагогом внутрішнього стану, думок і почуттів вихованців через співпереживання й часткову ідентифікацію. Конгруентність педагога виражена у відвертому, щирому, безпосередньому й усвідомлюваному вияві власних почуттів, особистісного ставлення до вихованців. Відчужене, формальне спілкування

виступає антиподом конгруентному, коли куратор під професійно-рольовою, безособовою маскою приховує свої справжні почуття від студентів.

Під час обговорення моральних дилем приділяли значну увагу розвитку в студентів не лише здатності до децентрації, аналізу моральних проблем з позицій інших людей, але й емпатії – здатності до емоційного співчуття як основи моральної поведінки. Спочатку пояснювали студентам сутність емпатії, звертали увагу на те, що вона є важливою складовою вірності в особистісних взаєминах. Після цього пропонували для аналізу проблемні ситуації, у яких шлях до правильного розв'язання лежить через виявлення співчуття до людей, які порушили моральні норми.

Важливою особливістю позааудиторної діяльності є добровільність участі у ній студентів, розвиток ініціативності й самодіяльності, врахування їх інтересів, бажань, пропозицій. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для різнобічних партнерських зв'язків.

Лідери волонтерського сектору є ініціаторами й організаторами акції «Допоможи ближньому» (збір іграшок, одягу, взуття для дитячих будинків), днів добрих справ – проведення ярмарків власних виробів (студенти власноруч готують кондитерські та інші вироби), організація трудових десантів зі збору макулатури. Виручені кошти використовують для допомоги сиротам і малозабезпеченим. Милосердна діяльність студентів виявляється також у турботі про людей похилого віку, у проведенні концертів у будинках для літніх людей.

Контрольний етап дослідження засвідчив, що проведення зі студентами експериментальних груп позааудиторної діяльності сприяла збільшенню кількості респондентів із адекватною самооцінкою, що суттєво впливає на спосіб встановлення ними соціальних контактів та є умовою їх успішного життєвого самовизначення. За нашим спостереженням, адекватна самооцінка властива 59,8 % школярів ЕГ (на початку експерименту – 40,1 %). Фіксуємо

зменшення кількості студентів із заниженою самооцінкою – на 12,7 %, із завищеною самооцінкою – на 9,1 %.

Повторне застосування опитувальника «Діагностика емпатії» (І. Юсупова) на визначення рівня вияву студентами емпатії у спілкуванні, взаєминах засвідчує тенденцію до зростання цього показника духовних цінностей в ЕГ (див. рис. 2).

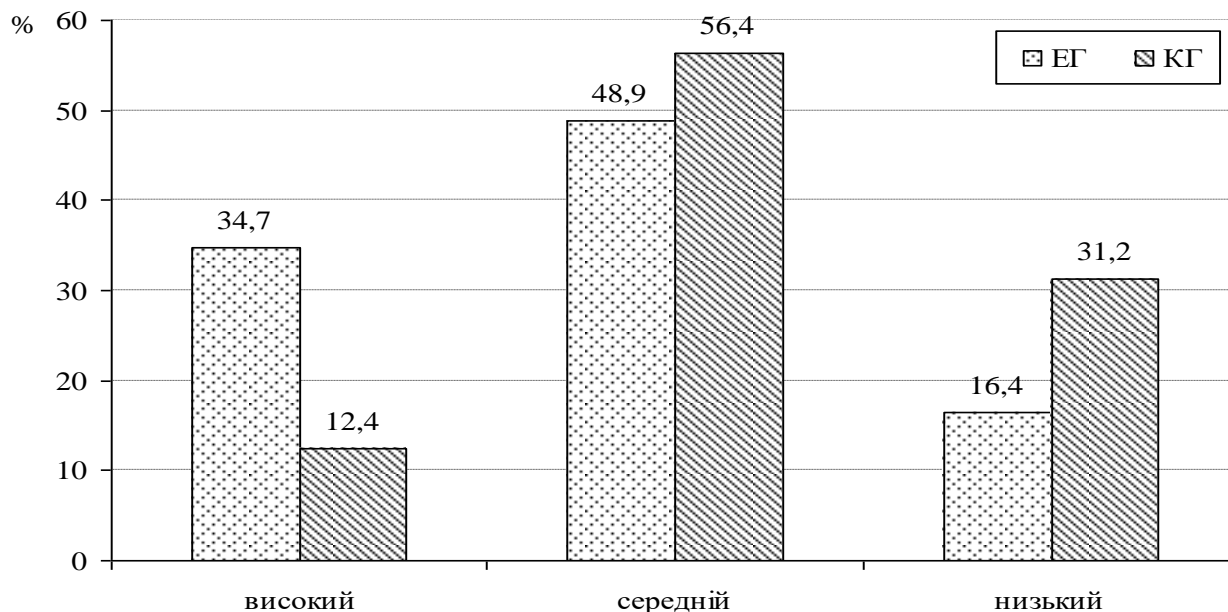

Рис. 2. Рівні розвитку емпатії студентів (у %)

Згідно з отриманими результатами високий рівень розвитку емпатії характерний для 34,7 % студентів ЕГ і 12,4 % КГ (на початку експерименту – 11,2 % ЕГ, 10,7 % КГ). Середній рівень розвитку емпатії діагностуємо в 48,9 % респондентів ЕГ та 56,4 % КГ. Спостерігаємо зменшення кількості студентів в ЕГ із низьким рівнем розвитку емпатії (35,4 % – на початку). Щодо контрольних груп, то цей показник зменшився на 6,9 %. Отримані результати засвідчують ефективність проведеної експериментальної роботи зі студентами.

Отже, формування духовних цінностей студентів у процесі позааудиторної діяльності буде ефективним, якщо добирати цікаві, емоційно насичені форми роботи. Під час їх проведення кожен студент має бути активним учасником виховного процесу. Для цього необхідно забезпечувати самостійну творчу

діяльність юнаків і дівчат, задовольняючи їх потреби у спілкуванні, взаємодії, ініціативності, самостійності. При цьому викладач має спиратися на сильні сторони особистості студента, виявляти оптимізм, емпатію у взаєминах з ним, приймати його індивідуальність.

2.4. Інтерпретування духовних цінностей як проблема світоглядних орієнтирів сучасного студентства

Духовні цінності особистості становлять основу її світосприйняття та світорозуміння, від яких залежить вміння визначати власні життєві пріоритети. Відтак розвиток духовного світу людини значною мірою обумовлює формування та реалізацію її професійної діяльності.

Професійні якості сучасної молоді формуються у процесі навчання у вищому навчальному закладі, куди особа потрапляє, зазвичай, з уже сформованим світоглядом. Правильно сформований світогляд на основі загальноприйнятих соціальних морально-етичних цінностей є запорукою результативного навчання та подальшої реалізації отриманих знань. Водночас поширеним явищем є нерозуміння молоддю змісту духовної сфери людського буття та її окремих складових, спостерігається повна або часткова відсутність внутрішніх орієнтирів, що є наслідком недостатнього духовного розвитку. Отже, завданням закладу вищої освіти разом із формуванням професійних якостей є розвиток усталеної системи духовних цінностей у майбутніх фахівців.

Зважаючи на те, що духовні цінності є «вершинними» орієнтирами людства, доцільно вважати, що саме на особистісному рівні можливе продукування духовних цінностей. При цьому слід враховувати, що духовні цінності спочатку продукуються на суб'єктивному рівні особистості, поступово зростаючи за своїм значенням і, кінець кінцем, досягаючи

об'єктивного загальнолюдського значення. Під «формуванням» духовних цінностей розуміємо не примусовий зовнішній вплив на особистість, а створення умов для її саморозвитку, самовдосконалення, залучення до духовно спрямованої навчально-виховної та перетворюючої діяльності. Завдяки цьому процесу, сформовані духовні цінності інтерпретуються в особистісні якості студентів і мають знаходити прояв у вчинках, поведінці та діяльності людини. Об'єктивно існуюча система духовних цінностей має стати змістовно-психологічною основою духовного становлення особистості студента як суб'єкта духовно спрямованої діяльності та поведінки. Отже, духовні цінності у психолого-педагогічному значенні є особистісним надбанням і мають розглядатись як якості особистості, що регулюють її діяльність та поведінку.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки ґрунтовно досліджено особливості та закономірності процесу формування духовності, духовних цінностей, ціннісних орієнтацій учнівської і студентської молоді (І. Бех, Є. Бондаревська, М. Боришевський, О. Вишневський, П. Ігнатенко, З. Карпенко, О. Олексюк, О. Сухомлинська, Г. Шевченко), світоглядний потенціал релігії як чинника духовного оновлення сучасної освіти (І. Андрухів, В. Варенко, М. Євтух, В. Жуковський, О. Климишин, В. Малахов, А. Погрібний, Г. Сагач, М. Швед, М. Чепіль та ін.). Аналіз наукового доробку вітчизняних науковців дозволяє визначити протиріччя між: потребою сучасного суспільства в особистості, яка володіє досвідом духовної самодетермінації, і недостатньою зверненістю системи освіти до виховання духовності на всіх етапах освітнього процесу; необхідністю посилення уваги з боку держави й суспільства до проблем виховання та ослабленням виховної функції школи; зростанням інформованості, освіченості сучасної молоді й недостатнім рівнем сформованості духовних цінностей випускників вищої школи; актуальністю педагогічної підтримки студентів у процесі формування духовних цінностей.

В означеному контексті на особливу увагу заслуговує питання про рівень обізнаності сучасного студентства зі змістом дефініції «духовні цінності». Адже не вірна інтерпретація є першою передумовою до значного зниження ефективності педагогічної діяльності спрямованої на формування духовної сфери особистості в умовах ДНЗ.

З цією метою було організовано комплексне дослідження у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. У дослідженні взяли участь 256 студентів I – II курсів, які опановують професії гуманітарного спрямування (історія, філологія, психологія).

Теоретичним підґрунтям для експериментального дослідження нами обрано твердження представників європейської психолого-педагогічної науки, згідно якого в основі розвитку особистості закладено неподільність інтелектуально-емоційного зв'язку – єдності знань і переживань [72;73].

Водночас людина пізнає оточуючий світ не лише у формі споглядання, а й в процесі активної діяльності. Це зумовлює виокремлення структурних компонентів ціннісної сфери особистості:

- 1) когнітивний – опанування знаннями про духовні цінності;
- 2) чуттєво-емоційний – позитивне ставлення до змісту і проявів духовності у повсякденному житті;
- 3) діяльнісний – здатність відображення внутрішнього духовного світу у різних видах діяльності.

При визначенні структурних компонентів керувались концептуальним положенням про діалектичну єдність інтелектуального й емоційного чинників свідомості. Адже без знань про сутність духовних цінностей неможливо сформувати певне ставлення до духовності. Водночас без емоційного сприйняття, позитивного ставлення та інтересу до духовної сфери виникнуть труднощі в опануванні знаннями. Цим зумовлено виокремлення когнітивного компоненту, що визначає опанування знаннями про духовні цінності як феномен людського буття.

Опановані уявлення й знання надають можливість сформувати власне ставлення щодо предмету пізнання. Складається емоційне (позитивне чи негативне) налаштування, утворюються суб'єктивні критерії оцінювання, що визначають ціннісні орієнтації. Отож, емоційний компонент передбачає позитивне ставлення до духовного самопізнання і самовдосконалення особистості.

Одержані знання й позитивне ставлення реалізуються на практиці. Відтак здатність відображати духовну спрямованість повсякденному житті зумовлює виокремлення діяльнісного компоненту.

Виокремлення компонентів об'єктивно зумовило функціонування моделі педагогічного впливу на інтелектуальну, чуттєву та практичну сфери життєдіяльності особистості.

Емпіричне дослідження відбувалось за допомогою анкетування, бесіди, методик «Незакінчене речення», «Поле асоціацій», контент-аналізу міні-творів студентів.

Запропонована респондентам анкета містила запитання як-от:

1. Які цінності називають духовними?
2. Які цінності ви вважаєте найголовнішими?
3. Які цінності стали вашим надбанням?
4. Якими цінностями ви прагнете оволодіти?
5. Спробуйте сформулювати визначення кількох духовних цінностей?

Матеріали анкет доповнювалися даними решти методів, залучених до дослідження. Аналіз здобутих результатів виявив, що серед цінностей, які студенти відносять до пріоритетних, першорядне місце займають морально – духовні якості людини. Зокрема, 74,1% опитаних назвали доброту, 61,2% – чесність, 34,5% – справедливість, 25,9% – щирість, 20,7% – порядність.

З-поміж цінностей, які мали дещо нижчий рівень, варто назвати любов (19,1%), людяність і взаєморозуміння (15,5%), вірність (13,8%), чуйність (12,1%), здатність до взаємоповаги (10,5%).

З вибіркових бесід з майбутніми фахівцями, стають зрозумілими мотиви вибору ними пріоритетних цінностей. Більшість з них керується популярними думками про те, що ХХ століття характеризується інтенсивним наступом людини на природу, технократизмом, який спричинив негативне втручання людини в розвиток природи і породив низку екологічних проблем, і що ХХІ століття стане в історії людства періодом гуманітаризації всіх сфер суспільного життя та запобігання катастрофам глобального характеру. Слід зазначити, що лише незначна частина респондентів, надаючи перевагу духовно-моральним цінностям, орієнтується на іншого роду вартості. Так, лише 22,5% респондентів до пріоритетних цінностей відносять інтелектуальні якості і лише 5,2% - здоров'я людини.

Аналіз матеріалів анкетування свідчить, що вони здебільшого усвідомлюють себе, як особистості з властивими їм духовними цінностями, на яких ґрунтуються відносини з іншими людьми.

Водночас, не виявилось даних про самоусвідомлення студентів в ролі майбутніх фахівців – професіоналів. Тому, серед пріоритетних цінностей, не виявлено таких, що свідчили б про професійні орієнтири майбутніх фахівці та відповідні цінності (професійні знання, вміння та навички). Стосовно громадянського статусу молоді, то в матеріалах анкетування не було виявлено цінностей, які характеризують громадянина України (знання історії та теорії національної культури, патріотизму).

Перелік цінностей, які, на думку студентів, стали їхніми надбаннями, показує, що в цьому аспекті респонденти досить скромно, об'єктивно та критично оцінюють себе. Так лише 31% опитаних вважають себе добрими, 27,6% – чесними, 25,9% – справедливими, 8,6% – людяними, 6,9% – порядними та відвертими. Значно менше студентів вважають себе чуйними, безкорисливими.

Відповідно поділилися і прагнення студентства. Зокрема 19% опитаних прагнуть інтелектуально розвиватися, 15,5% – мріють стати добрішими, 5,2% – духовно багатими, 12,1% – розвинути силу волі.

Значна частина опитаних була неспроможною визначити цінності, якими вони б хотіли оволодіти. Це свідчить про серйозні прогалини в організації самовиховання та профорієнтаційної роботи.

Найбільше занепокоєння викликає невміння студентів сформулювати визначення цілої низки духовних цінностей. При спробі визначити цінності морального змісту (сумління, жертвність, терпимість) 62% респондентів вдавались до їх пояснення з релігійних позицій.

Дослідження продемонструвало переконання молоді у тому, що духовність як особистісна якість невід’ємна від релігійності. У цьому переконано 94 % опитаних.

Студентам було важко із чітким визначенням понять «гідність», «шляхетність», «великодушність». Щоправда свою неспроможність у визначенні вони намагались компенсувати різноманітними прикладами з історії і літератури, які ілюстрували означені цінності. Значна частина анкетованих вдалась до прикладів з християнської традиції.

Результати дослідження засвідчують обізнаність студентської молоді з різноманітними аспектами духовної сфери та їх прагнення до духовного самовдосконалення. Водночас їм важко інтерпретувати зміст значної кількості духовних цінностей. Студентам складно пояснити прояв духовного світу людини у повсякденному житті. Практично всі опитані не здатні відокремити духовність від релігійності.

Проблема інтерпретації духовних цінностей у студентському віці актуалізує потребу у системі педагогічних заходів інтегрованих у навчально-виховний процес вищої школи. Насамперед це заходи спрямовані на:

- пошук істини, переживання краси, прагнення до добра;

- індивідуальну виразність двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби – діяти на благо інших;
- спрямованості інтересів та нахилів студента до пізнання, засвоєння та створення духовних цінностей;
- творчої самореалізації особистості;
- проникливого розуму, гармонійних почуттів і твердої волі;
- утвердження моральних установок, громадянськості;
- компетентності (професійності), віри у світлі ідеали та почуття відповідальності за все, що відбувається навколо людини.

Відповідно до означених завдань подальшого вивчення потребують питання реалізації духовного розвитку у низці напрямів, а саме:

- 1) розумовому розвитку – у вигляді системи мобільних знань та гнучких методів здобуття й критичного осмислення цих знань, що уможлиблює адекватне оцінювання дійсності в органічній єдності з засвоєними цінностями та продуктивну реалізацію професійних завдань, розв'язання життєвих проблем;
- 2) моральному розвитку – як втілення змісту моралі та інших суспільних регулятивів у свідомість і поведінку особистості, що є основою для соціальної регуляції життєдіяльності;
- 3) естетичному розвитку – як втілення естетичних ідеалів у свідомість і поведінку особистості, що забезпечує естетичну оцінку подій та естетизацію життєдіяльності.

Планування й реалізація перелічених заходів першочергово орієнтована на те, щоб кожен студент мав змогу духовного зростання, що передбачає удосконалення когнітивної, чуттєво-емоційної сфер, формування потреби у цілеспрямованому пізнанні та утвердженні загальнолюдських духовних цінностей в особистому житті і майбутній професійній діяльності.

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТСТВА В ОСЕРЕДКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

3.1. Методологічне підґрунтя формування духовних цінностей як пріоритетного чинника соціальної активності студентської молоді

Оновлення освітньої системи відповідно до вимог сучасного суспільства залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, з-поміж яких процес ціннісного самовизначення особистості посідає чільне місце. Зважаючи на складність й багатовекторність процесу формування духовних цінностей в системі освіти, проблема визначення теоретико-методологічних засад і, зокрема, основних напрямків дослідження означеного процесу вбачається одним з провідних завдань і основним орієнтиром удосконалення системи освіти у відповідності до європейських стандартів.

Утвердження певних духовних цінностей відбувається у певному соціально-політичному, соціально-економічному, соціально-культурному контексті. Водночас саме цінності є визначальною складовою духовного життя особистості, соціальних спільнот і суспільства загалом.

Накопичення знань про систему ціннісного утворення важливо враховувати положення, за яким система цінностей є виміром, що характеризує рівень соціального значення певних об'єктів і реалій життєдіяльності людини. Особливість дослідження цього процесу полягає в тому, що цей вимір має не лише суб'єктивний, а й об'єктивний характер.

Духовні цінності особистості ми розглядаємо як цілісне утворення, яке складається з цілого ряду духовних почуттів, прагнень, потреб. Одні з них можуть займати провідні позиції в цьому процесі, інші – відіграють другорядну роль у контексті духовної спрямованості особистості. Формуючись у певних соціальних умовах, духовні цінності втілюють у собі високі суспільні інтереси,

активізують соціальну діяльність, стимулюють індивіда до суспільно-корисних справ, слугують свідомому вибору місця в ньому.

Духовність це багатовимірна система, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких віддзеркалюються її морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності [74, с.145].

Багато дослідників стверджують, що саме цінності визначають характер відносин особистості з середовищем, з сім'єю і це, в свою чергу, детермінує особливості її поведінки (І. Бех, М. Боришевський, Г. Костюк, В. Титаренко). Так, Г. Костюк зазначав: «Немає ніякої можливості провести якусь штучну межу, що відокремила б особистий досвід від досвіду суспільного, а тим більше протиставити їх. Особистий досвід проймається досвідом, засвоєваним від дорослих, через що набуває нової якості. Таке взаємопроникнення існує в усіх виявах свідомого психічного життя, починаючи з її осмисленого сприймання [75, с. 127].

Аналізуючи духовно-моральні інтереси підростаючого покоління у контексті проблеми духовності людини, О. Дідус вказує: «Як прояв духовного життя суспільства мораль відображає суспільну свідомість та суспільну волю людей, носить історичний характер. Зі зміною суспільно-економічних умов життя у людей змінюються погляди і поняття, тобто їхня суспільна свідомість. Водночас не слід забувати про загальнолюдські моральні цінності, які індиферентні щодо соціально-економічних перетворень. Дієвість морального виховання проявляється в тому, що все необхідне і справедливе для суспільства стало особистіснонеобхідним, тобто основою поведінки конкретної людини [76, с.52].

У дослідженнях В. Оржаховської і С. Федик обґрунтовано положення про те, що духовно-моральне виховання спрямоване на формування моральної поведінки, пройнятої почуттям істини, доброти, прекрасного, на формування

таких прекрасних якостей як патріотизм, національна гідність, лицарство, міжнаціональна повага та дружба, обов'язки, вдячність, любов до праці, дисциплінованість, відповідальність, громадська активність тощо [77, с.501].

На думку професора Г. Сагач: «Нинішнє покоління жителів планети, отже, й ми з вами, має виконати особливу місію – достойно перейти з епохи раціоналізму до епохи духовності з приматом духовного над матеріальним, подолати кризу духу як найстрашнішу кризу людини й людства, бо духовно-моральна проказа породжує великі страждання й душевні муки, негативно відбивається на житті суспільства, природи, призводить до панування егоїзму в політиці, нестримного прагнення до влади й збагачення, панування техносфери над ноосферою. Як зважають більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників, без культу духовності» [78, с. 211].

З нашого погляду мало дослідженою залишається проблема формування духовних цінностей як передумови соціальної активності особистості, що здобуває майбутній фах в осередку закладу вищої освіти. Відтак мету дослідження вбачаємо у конкретизації методологічних засад виховного процесу ЗВО спрямованого на формування духовних цінностей соціально активного студентства.

Об'єктивний зміст цінностей зумовлений загальними тенденціями і потребами соціально-культурного розвитку суспільства, тому він є виміром, що характеризує систему цінностей, яка існує незалежно від свідомості певних політичних сил, соціальної спільноти або конкретної особистості, тому «усвідомлення нових цінностей і смислів, що визначають перспективи самого існування суспільства – є викликом сьогоденної системи освіти. Нерозуміння або переоцінка значення цього зв'язку призводить до методологічних помилок в розробці стратегії освіти, коли першочергово ставляться проблеми, в основі яких лежать протиріччя самої системи, або проблеми тих структур, для яких система освіти виконує роль ресурсного забезпечення, – економіка або вища

школа. Не можна перетворювати освіту в сферу послуг, в неї є свої завдання, що пов'язані насамперед з вихованням Громадянина і Людини» [79, с. 68-69].

Водночас зміст цінностей зумовлений не лише об'єктивними умовами життєдіяльності чи правами людини, а й загальними тенденціями розвитку або занепаду суспільства, об'єктивними потребами його виживання у світовому економічному просторі, в якому домінує боротьба за лідерство, захист своїх національних пріоритетів та інтересів. Об'єктивний зміст цінностей торкається різних сфер теоретичного рівня суспільної свідомості і, насамперед, зосереджує в собі найбільш значущі елементи соціально-культурного надбання соціуму.

Суб'єктивна сутність цінностей як предмет дослідження, на який безпосередньо, або опосередковано спрямовано більшість наукових пошуків, окреслює ідейно-політичні, прагматичні, моральні, естетичні та суто світоглядні пріоритети особистості в системі соціальних відносин, потреб та інтересів, що утворились в процесі її життєвого досвіду. Тому співвідношення особистісно-суб'єктивного і об'єктивно-соціального аспектів ціннісних утворень, що відбуваються під впливом позитивної, чи негативної соціальної практики і системи різних освітніх технологій, виступає як важлива педагогічна проблема.

Суб'єктивну систему цінностей не варто розглядати як абсолютний і кінцевий емпіричний показник педагогічних досліджень, і, зокрема, рівня соціалізації особистості, позаяк означена система є лише відносним відображенням системи цінностей, що існує об'єктивно і підпорядкована прагненням соціуму, його найбільш прогресивних сил до надбання стабільності на шляху досягнення економічного і морально-етичного суспільного блага.

Аналізуючи методологічне підґрунтя ціннісних утворень, Л. Нечепоренко зазначає: «все життя рухається і утримується любов'ю до цінностей, але царство морально-духовного стану особистості є сферою вищих абсолютних моральних цінностей. Тільки індивідуальність, окрема особистість є носієм вищої ідеї, здійснення якої може привести до абсолютної повноти існування.

Всі інші абсолютні цінності, як: краса, добро, істина, свобода є лише часткові цінності» [80, с.185-186]. Пріоритетність духовних цінностей як інтегральних показників ціннісного виміру зумовлена кількома обставинами:

– вони найбільше впливають на утворення не лише прагматично-цільового, а й соціально-громадського компоненту оцінки соціальних явищ і, тим самим, активно сприяють формуванню і закріпленню громадських почуттів, інтересів, переконань, що характеризують повноцінно соціалізовану особистість;

– вони значною мірою зосереджують в собі найбільш прогресивний соціально-культурний потенціал моральної свідомості соціуму;

– інтеріоризація духовних цінностей на особистісному рівні утворює особливий тип організації життєдіяльності людини – її саморегуляцію, яка не підвладна впливу негативних зовнішніх небажаних дій, обставин, соціальних умов та інших чинників, адже «ціннісна система людини розуміється як складно побудований регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації та змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і саму людину в усіх її об'єктивних характеристиках» [80, с. 186].

Отже, виховання духовно-ціннісної царини в умовах освітньої системи передбачає становлення різнобарвного внутрішнього світу зростаючої особистості через всебічне універсальне розкриття і пробудження в її свідомості об'єктивної сутності неперевершених морально-етичних цінностей людства.

Згідно сучасної педагогічної парадигми, визначальною умовою людської духовності виступає моральність як «першоцінність, першооснова духовного життя людей» [81, с.46]. Спираючись на абсолютні соціально-ціннісні критерії, «виховання на самому початковому етапі пов'язане з оцінкою поведінки, діяльності, в якому б вигляді вона не подавалась, а звідси випливає, що виховання – ціннісне відношення, що знаходить своє узагальнення і необхідність в руслі культури» [82, с. 110].

У процесі дослідження шляхів формування ціннісних орієнтацій підростаючої особистості методологічне значення має проблема визначення загальної ієрархії об'єктивних цінностей. Вбачається, що їх дослідження буде вірогіднішим за умови аналізу першочергових моральних завдань, які повстають перед особистістю і суспільством на кожному етапі його реформування, позаяк означений процес зумовлений переоцінкою цінностей і сутнісних пріоритетів.

Пріоритетність освіти у формуванні духовних цінностей ґрунтуються на необхідності цілеспрямованого, соціально узгодженого морально-духовного розвитку особистості, суспільства і світової спільноти. По мірі розвитку демократичних принципів і упорядкування соціальних процесів роль духовного життя суспільства значно підвищується. Водночас підвищується вплив духовного компоненту на соціально-економічну сферу життєдіяльності людини, позаяк демократизація суспільного життя пов'язана з соціальним розкріпаченням особистості, що вимагає від неї моральної автономності поведінки і життєдіяльності.

Аналіз джерельної бази засвідчує – впродовж трансформаційного періоду у вітчизняних і закордонних дослідженнях значна увага приділялась вивченню проблемам самореалізації особистості, що пов'язана з її самоствердженням в системі соціальних відносин. Проте поза увагою залишається проблема взаємозумовленості особистої самореалізації й повноцінної соціалізації індивіда, тому серед науковців все більше використовується термін «культурна самореалізація» індивіда як «процес ціннісно визначеного духовного самовиявлення, що опосередковане рівнем моральних якостей і силою внутрішніх установок особистості слідувати цим внутрішнім нормам» [83, с. 147].

Методологічні вимоги щодо визначення найбільш об'єктивних цінностей, їх трансформація і культивування в інформаційному просторі полягають, насамперед, в дослідженні об'єктивно існуючої системи зв'язків, що

характеризує не лише суто ціннісну, а й ментальну сферу суспільного життя системних і системоутворюючих чинників, які на неї впливають. Не випадково в аналізі теоретико-методологічних питань педагогічних досліджень наголошуються на тому, що «одним із наслідків відставання досліджень в галузі методології розвитку сучасного гуманітарного знання стає слабо виражений контекст розкриття сутності і закономірностей об'єктивних соціокультурних і педагогічних процесів», а також вказується на необхідність виявлення «регулятивно-критеріального значення вірогідності дослідницького пошуку методологічно обґрунтованого і технологічно забезпеченого наукового потенціалу в рамках предметного ціннісно-цільового дослідницького простору» [84, с.31].

Складність проблеми ціннісного утворення полягає в тому, що самореалізація індивіда залежить не лише від його прагнення до самовдосконалення, а й зумовлена об'єктивними соціальними чинниками, зокрема, системою тих соціальних відносин, в які він потрапляє, і які за своїм змістом не завжди відповідають загальнолюдським моральним, естетичним і навіть соціально-прагматичним критеріям.

Проблема ціннісного утворення містить в собі безліч протиріч між соціальним самоствердженням особистості і її моральним самообмеженням у відповідності до стандартів нормативної поведінки. З огляду на це вважаємо методологічно необґрунтованими підходи, коли при дослідженні шляхів самореалізації особистості і формування її ціннісних орієнтацій не враховуються соціально-етичні критерії цих взаємозумовлених процесів.

Зважаючи на тенденції переходу кризового стану суспільства у довготривалу закономірність, в дослідженнях науковців наголошується на необхідності впровадження комплексного загальнонаціонального програмування виховних систем як цілеспрямованого, інтегрального педагогічного і соціально-культурного процесу, без якого «важко вирішуються

проблеми нездорового прагматизму, користолюбства та інших деструктивних елементів, що гальмують моральне оздоровлення суспільства» [85].

Самореалізація індивіда будь-якою ціною, без урахування її соціально-етичних наслідків призводить до порушення гармонії людських відносин. За таких умов самореалізація як елемент соціалізації особистості може набувати спотворених форм. Водночас самореалізація об'єктивно завжди зумовлена прагненням людини до самоствердження у певній соціальній спільноті, тому питання про механізми ціннісного системоутворення і його впливу на процеси соціалізації і самоствердження особистості в освітніх системах у відповідності до загальнолюдських гуманістичних цінностей набуває особливої соціальної значущості.

На теоретичному рівні не викликає сумніву положення про пріоритетність моральних цінностей у розвитку соціальних зв'язків особистості з її найближчим соціальним оточенням і суспільством, але, як свідчать дослідження, серед студентської молоді на практичному, утилітарно-побутовому рівні переваги надається, насамперед, прагматичним цінностям. Все це свідчить про обмеженість розвитку морально-етичних пріоритетів людського буття і занепад духовної сфери життєдіяльності студентської молоді як потенційної інтелектуальної еліти суспільства.

Вирішення проблеми дихотомії «самоствердження і самообмеження» пропонується «через актуалізацію віри в безмежність людських можливостей, збагачення смислів життєствердження цінностями людиновідтворення, на основі чого відбувається активізація свідомо-вольового культурного самовизначення» [86, с. 14].

Проблема дослідження ієрархії загальнолюдських моральних цінностей і ціннісних пріоритетів в системі освіти є проблемою духовного становлення особистості. Соціальна практика переконливо доводить, що, з одного боку, занепад цінностей, які регулюють духовну сферу людської життєдіяльності, недооцінка впливу духовної сфери людства на соціально-політичні процеси і

матеріальне виробництво може призвести людську цивілізацію до катастрофічних наслідків. З іншого боку, було б методологічно невиправданим розглядати сферу матеріального виробництва, матеріальні цінності, предмети і засоби життєдіяльності людини як антиподи її духовного життя, адже сама праця в її різних проявах, і елементи, що її забезпечують, опосередковують і стимулюють є важливим джерелом духовного сенсоутворення, натхнення і наповнення людського буття різнобарв'ям ціннісних пріоритетів. Закономірність цього процесу полягає в тому, що різнобічна ціннісно-орієнтаційна система складає основу потребнісно-мотиваційного компоненту розвитку особистості і суспільства.

З-поміж показників сформованості духовно-ціннісної сфери особистості виокремлюють:

- рівень засвоєння загальних духовних цінностей та культури (в різних формах суспільної свідомості);
- характер вибору та рівень участі особистості у виробництві духовних цінностей, в освоєнні та споживанні духовних багатств;
- спрямованість мотивів участі в створенні та споживанні духовних цінностей; рівень освіти, кваліфікації, культури мислення, почуттів та поведінки [87, с.93].

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях духовний розвиток особистості характеризується як «спосіб самобудівництва особистості, саморегуляції і самокорекції її буття, як семантичне поле культури, в якому діє індивід, його гармонія душі зі світом, потреба в істині, добрі, красоті, вірі і любові» [88, с.76]. Слід визнати, що по мірі демократизації суспільних соціально-економічних і соціально-культурних процесів, які несуть в собі як позитивні, так і негативні, неконтрольовані елементи культури найбільш доцільним напрямком розвитку духовної сфери особистості є його залучення до самовиховання і самоорганізації власного духовного життя.

Сучасна система освіти спрямована, насамперед, на підготовку висококваліфікованих фахівців. Вступаючи дозакладу вищої освіти, студент має установку на отримання конкретної спеціальності для подальшого владнання свого життя. Але суспільство покладає на систему вищої освіти відповідальність не лише за підготовку висококваліфікованих фахівців, а й за формування повноцінної, інтелектуально, морально і духовно розвинутої особистості. На необхідність посилення впливу освіти на морально-естетичне виховання особистості вказував І. Пестолоцці, який, посиляючись на ідею природовідповідності розвитку людини, підкреслював, що досягнення високого морального розвитку особистості можливе тільки через підкорення її інтелектуальної освіти моральному вихованню. Тільки таким шляхом можливе... виховання дитини в піднесеному і звеличеному сполученні всіх її живих почуттів і всіх вражень, які вона отримує від природи.

Нам імпонує твердження О. Лучанінової, за яким духовна досконалість особистості можлива за умови самопізнання, а воно досягається завдяки освіті, самоосвіті і самовихованню.

У загальному вигляді проблему духовного розвитку особистості студента О. Лучанінова окреслює через вирішення наступних завдань: досягнення високого тезаурусу, культури мислення і розумової праці; розвиток морально-естетичних, духовно-творчих потреб та інтересів; виховання моральної свідомості та культури почуттів; розвиток потреби в самоудосконаленні через залучення до самоосвіти та самовиховання [89, с.306].

Організація виховного процесу має передбачити надання можливості вільного доступу до надбань національної і світової культури, до різних видів соціально- культурної, наукової і художньо-творчої діяльності.

В сучасних умовах, коли суспільство знаходиться в стані перехідного періоду, що зумовлене бурхливим розвитком інформаційних технологій, великого значення набуває виховання культури мислення. Особливо це важливо у зв'язку з відмовою від застарілих стереотипів мислення стосовно до

головних соціально-культурних та етичних проблем сучасності. Опанування високою культурою мислення можна вважати пріоритетним критерієм загальної культури та важливою передумовою формування духовно-ціннісної сфери особистості студента.

Зважаючи на небажані соціальні чинники, які деформують моральну свідомість майбутнього фахівця, найголовніше завдання вищої школи полягає у виробленні своєрідного «іммунітету» від негативів сьогодення. Універсальним засобом на шляху розв'язання означеного завдання може стати виховання когнітивного компоненту духовності позаяк інтеріоризація (засвоєння) моральних цінностей на особистому рівні можлива лише за умови розвитку загальної культури мислення.

В науковому контексті культура мислення розглядається в трьох аспектах:

- 1) як вміння користуватись формально-логічними правилами, виявляти логічність та глибину мислення;
- 2) як здатність особистості найбільш об'єктивно аналізувати і узагальнювати різні соціально-політичні, соціально-економічні і соціально-культурні процеси і на цьому підґрунті добувати нові знання;
- 3) як мотивацію та спрямованість мислення на конкретні цілі. При такому підході вона «виступає як його реалістичність, сучасність і доводить вміння людини розуміти саме ті цінності, які мають значення для суспільства» [90, с. 85].

Належний рівень розвитку культури мислення допомагає збагнути сутність та походження моральних норм і цінностей, їх функціональну відповідність закономірностям розвитку моральних відносин у суспільному житті. Це сприяє усвідомленню етичних принципів та форм поведінки як соціально-культурних цінностей. Щоб опанувати культурою мислення, недостатньо знати закони формальної логіки. Творче мислення формується завдяки ретельному вивченню творів видатних мислителів минулого. Якщо студент добре засвоїть праці філософів, митців, педагогів, то в нього обов'язково з'являться власні враження про красу людської думки. Завдяки роботі з першоджерелами підвищується не

тільки культура мови і мовлення, а й утворюються елементи особливого типу мислення, які притаманні видатним особистостям.

Практика засвідчує, що у формуванні культури мислення студента великий вплив має особистість викладача. Насамперед студентів приваблює його здатність до поглибленого аналізу теми лекції, вміння невимушено і відверто вести розмову про складні речі. Проблемний зміст семінарських занять створює можливість для розкриття кожним студентом своїх поглядів, вражень і переконань, що, в свою чергу, дає можливість викладачеві оперативно вносити свої корективи у розвиток моральної свідомості студента.

Виховання духовних цінностей у період навчання у вищій школі тісно пов'язана з формуванням культури почуттів, що формується на основі розвитку естетичного смаку і естетичного сприйняття навколишнього середовища, природи, творів мистецтва, людської творчої діяльності, добрих вчинків і міжособистісних взаємин. В умовах навчально-виховної роботи важливо формувати потребу у вибірковому сприйнятті об'єктів реальної дійсності, як в її життєдіяльності, так і в мистецтві, насамперед, за естетичними критеріями. Позитивне світосприйняття підвищує життєвий тонус і соціально-культурну активність особистості, розвиває творчі здібності і вселяє почуття соціального оптимізму, віру у завтрашній день.

Коли в особистості сформоване позитивне естетичне сприйняття об'єктів природи і мистецтва, то згодом воно утворює позитивне сприйняття і людських стосунків як прекрасних, розумних і справедливих. І навпаки – духовний занепад особистості відбувається саме тоді, коли вона відчуває, що в її житті немає майже нічого справедливого, доброго і прекрасного. Морально-естетичні потреби людини не можуть утворитись без естетичного сприйняття світу. Коли у свідомості домінує орієнтація на негативні сторони суспільного життя, його чуттєва сфера розвивається стихійно, почуття набувають характеру тимчасових некерованих пристрастей, які найчастіше спонукають до порушення етичних норм.

Некерованість чуттєвої сфери негативно впливає на формування вольових якостей особистості. У таких студентів вольовий компонент поведінки підмінюється прагненням слідувати стандартам соціальної поведінки, які стихійно утворились в мікросередовищі, не замислюючись над етичною і естетичною сутністю своїх вчинків. Отже, стійкість волі утворюється лише на ґрунті стійкості світогляду, етичних переконань та ідеалів.

Аналіз стану розробленості проблеми формування духовних цінностей в системі вищої освіти дозволяє виокремити методологічні вимоги щодо проведення подальших досліджень. Створення ефективної моделі формування духовно-ціннісної сфери особистості студента в умовах ЗВО передбачає утвердження й реалізацію низки положень:

1. Визначення структури і функцій принципово нового наукового педагогічного знання, що характеризує систему духовних цінностей і опосередкованих зв'язків результату оновленого пошуку з попередніми дослідженнями.

2. Виділення принципів концептуальних положень стосовно до системи детермінованих зв'язків ціннісного утворення, які мають методологічний сенс.

3. Розробка наукового інструментарію і підбір найбільш оптимальних методів отримання емпіричної і теоретичної інформації, яка може повно і вірогідно охарактеризувати об'єкт дослідження.

4. Найвідповідальнішим і найскладнішим етапом наукових досліджень є кваліфікована інтерпретація емпіричної інформації, що характеризує систему ціннісних утворень і її трансформація у нові теоретичні показники, на основі яких можливе найбільш вірогідне обґрунтування висновків і рекомендацій щодо подальшого удосконалення і оновлення освітньої системи у відповідності до вирішення сучасної педагогічної та етичної проблематики українського суспільства.

3.2. Виховання духовних цінностей в умовах ЗВО як провідний чинник особистісного зростання студентської молоді

Новітня історія України переконливо засвідчує, що створення громадянського суспільства та побудову демократичного державоустрою не можливе без звернення до одвічних цінностей добра, людяності, відповідальності, почуття власної гідності, толерантності тощо. Ще на початку ХХ століття М. Грушевський розмірковував «Здавалось, життя України виходило на рівний шлях і український народ в порозумінні з центральним урядом і не українськими демократичними організаціями міг узятись до будування нового громадянського ладу. Але не так воно пішло і на дорозі своїй українство стріло нові перешкоди, нові намагання спинити його розвій» [91].

Аналіз ситуації історичного шляху української нації, здійснений М. Грушевським, цілковито відповідає реаліям сьогодення і одночасно спонукає до пошуку способів подолання суспільних проблем у площині науково-педагогічного знання. Адже саме освіта – провідний чинник забезпечення культурного поступу, невід’ємна передумова оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Будь-які глобальні проблеми, з якими стикається суспільство, соціум, цивілізація, обов’язково позначаються і на стані освітньої галузі. Так, І.Бех зазначав: «Дорослі опосереднюють формування досвіду дитини вже з перших її днів. Немає ніякої можливості провести якусь штучну межу, що відокремила б особистий досвід дитини від досвіду суспільного, а тим більше протиставити їх. Особистий досвід дитини проймається досвідом, засвоєваним від дорослих, через що набуває нової якості. Таке взаємопроникнення існує в усіх виявах свідомого психічного життя, починаючи з її осмисленого сприймання» [92, с. 127].

Наукові пошуки сучасності вирізняються багатоманітністю тлумачень структури духовної сфери. В одному випадку процес її розвитку і

функціонування розглядається через форми суспільної свідомості, в іншому – через духовні потреби, духовне спілкування або ж через духовну життєдіяльність людей.

Духовні цінності особистості розглядаємо як цілісне утворення, яке складається з низки духовних почуттів, прагнень, потреб. Одні з них можуть займати ключові позиції в цьому процесі, інші – відіграють другорядну роль у контексті духовної спрямованості особистості. Формуючись у певних соціальних умовах, духовні цінності втілюють у собі суспільні інтереси, активізують соціальну діяльність, залучаються до свідомого втручання індивіда у справи суспільства, слугують свідомому вибору місця в ньому.

Основою людської духовності є триєдиний фундамент: пізнавального, морального та естетичного компонентів. Їм відповідають три типи духовних відповідників: мудрець, праведник та митець. Серцевиною всіх основ є моральність. Якщо знання дає нам істину і вказує шлях, то моральний базис передбачає спроможність і потребу людини вийти за межі свого егоїстичного «я» і засобом цілеспрямованих дій утверджувати добро.

Особливістю духовних цінностей є їх неутилітарний і неінструментальний характер, тобто вони не слугують ніякій зовнішній меті. Навпаки – все набуває смислу лише в контексті з фундаментальними цінностями, у зв'язку з перспективами їхнього утвердження. Саме вони генерують стрижень культури, визначальні відносини й потреби людей: загальнолюдські (мир, життя, розвиток), цінності спілкування (довіру, дружбу, любов, міжособистісну гармонію), соціальні цінності (уявлення про соціальну справедливість, права і свободи людини тощо), цінності стилю життя, самоутвердження особистості тощо.

В осередку освітнього закладу процес виховання складається з мети, завдання, змісту й методики організації виховного впливу, а також його результату та корекції.

Наявність конкретної мети є передумовою систематичності й послідовності, не допускає випадковості, епізодичності та хаотичності у проведенні виховних заходів. Особливість формування особистості в умовах вищої школи, полягає тому, що духовний розвиток відбувається в процесі набуття фахової компетентності.

Ефективність формування духовних цінностей особистості студента значною мірою залежить від того, наскільки збігаються впливи організованої навчально-виховної діяльності та об'єктивних умов. Результати цього процесу не настають одразу після застосування виховного впливу, вони дещо віддалені в часі. Виховний процес є двостороннім, позаяк у ньому обов'язкова участь і взаємодія викладача-вихователя та студента-вихованця.

Духовні цінності особистості є результатом інтеріоризації зовнішніх впливів у внутрішні психічні якості та установки. Завдяки інтеріоризації зовнішні факти людської поведінки переходять в усталені погляди і переконання особистості. Результати означеного процесу значною мірою залежать від індивідуальних особливостей вихованців, їх ставлення до навколишньої дійсності, насамперед до спрямованих на них виховних впливів, їх взаємин з однолітками, ставлення до педагогів і батьків.

Саме в умовах освітнього закладу організація процесу виховання духовних цінностей має здійснюватись за наступною послідовністю:

Перший етап. Визначення духовних цінностей особистості, які слід сформувані у вихованця (тобто формування ідеалу). Коли йдеться про виховання академічної групи, то мають на увазі формування такого колективу, який би за своїми якостями відповідав еталону виробленому на основі мети виховання.

Другий етап. Вивчення індивідуальних особливостей вихованця, його позитивних рис, недоліків у характері й поведінці. Визначають, які риси не сформовано, а які перебувають у стадії зародження. Знання про вихованця, порівняння його з наміченим ідеалом дає змогу спрогнозувати його розвиток.

Спираючись на такі показники, можна планувати виховну роботу з окремим вихованцем (академічною групою, студентським колективом загалом). Тому важливо, щоб студент знав, що пропонує йому педагог, приймав цей взірець для наслідування і докладав зусиль для досягнення поставленої мети.

Третій етап. Реалізація програми виховання – організація і проведення запланованих виховних заходів, що передбачає залучення студентів до різних видів діяльності, участь в яких сприяє формуванню в них досвіду поведінки відповідно до ідеалу.

Четвертий етап. Спонування студентів до духовного саморозвитку особистості. Коли студент починає займатися самоосвітою і самовихованням, можна вважати, що у вихованні досягнуто бажаного результату.

На всіх етапах процесу виховання здійснюють педагогічне управління цим процесом.

Виховний процес слід спрямовувати на розвиток самостійності, ініціативності студентів. Це можливо за умови, якщо педагоги спрямовують вихованців до самостійного пошуку цікавих видів діяльності, самостійного забезпечення необхідних для їх здійснення умов. Тому завдання педагога – допомогти студентам самостійно організувати діяльність в осередку освітнього закладу та за його межами. Спонування до ініціативності жодною мірою не применшувати керівної ролі педагога. Він має залишатися мудрим старшим другом і наставником молоді, але на умовах співпраці з ними.

Результат духовного сходження особистості студента відображається у «переживанні ідеального в собі, яке набуває працею власної душі» [93, с.26]. Цим самим утверджуються естетичні переживання щодо морально-духовної сфери як складової буття людини. Виховання у молоді естетичних почуттів лише до матеріальних предметів (природних явищ, речей, надбань культури) збіднює її світосприйняття і світопереживання. Духовна краса залишиться для неї закритою, а така особистість формуватиметься далекою від досконалості. Тому переживання суб'єктом передусім прекрасного задля

морально-духовних цінностей їх носіїв є обов'язковим у процесі виховання. Механізм породження таких переживань загалом аналогічний способу естетичного виховання особистості, осягнення прекрасного і потворного як естетичних антиподів. За їх порівняння виникатиме смислова опозиція до однієї зі сторін цієї моральної дихотомії як заперечення особистістю потворного і долучення її до прекрасного. Ще важливішою є переорієнтація суб'єкта з естетичного переживання прекрасного, властивого іншій людині, на естетичне переживання власних морально-духовних здобутків, особливо на першому етапі їх формування у полі поведінкових ситуацій [94, с.138].

Формування духовних цінностей особистості нерозривно пов'язане з соціально-економічними, науково-пізнавальними та культурними перетвореннями у суспільстві. Духовні цінності творять внутрішній світ людини і стають підґрунтям потребово-мотиваційної сфери, емоційних почуттів, принципів поведінки. Відтак перед освітою як соціальним інститутом постає завдання ретрансляції універсальних цінностей суспільства у духовне життя кожного індивіда. Завдяки правильно організованій навчально-виховній роботі освітнього закладу людина на всіх етапах свого особистісного становлення має отримувати своєчасну, кваліфіковану допомогу у духовному самовизначенні.

3.3.Формування духовних цінностей студентів ЗВО у процесі навчальної діяльності

Стратегія реформування системи вищої освіти чітко спрямована на утвердження усталених орієнтирів, які становитимуть духовний імператив майбутньої еліти незалежної української держави. У практичному вимірі означена проблема конкретизується у процесі формування духовних цінностей сучасного студентства.

Означена проблема знайшла свої відображення у дослідженнях з питань педагогіки вищої школи. Вітчизняними та закордонними вченими розроблено теоретичне підґрунтя, що охоплює різноманітні підходи принципи і чинники формування духовних цінностей особистості в період опанування майбутньою професією. Психолого-педагогічні умови формування духовних цінностей особистості у студентські роки окреслили І. Бех, Є. Бондаревська, М. Боришевський, В. Жуковський, І. Зязюн, В. Кремінь, М. Лещенко, А. Осіпцов, О. Отич, О. Рудницька, Г. Сагач, О. Сухомлинська, Г. Шевченко та ін. Окремі аспекти виховання духовних цінностей у студентської молоді висвітлено у працях Б. Нагорного, О. Олексюк, О. Семашко, В. Тернопільська, Д. Чернилевського, В. Яковенко. На потребі вдосконалення освітньої системи вищої школи як осередку духовного становлення особистості наголошено у науковому доробку В. Долженко, Ю. Захарчишиної, Д. Балдинюк, О. Баришнікова, Г. Гуменюк, О. Зубарева, В. Калініна, Л. Маслак, Л. Міхальцова, В. Слінчук, Г. Хрулова та ін. Водночас поза увагою науковців залишається організаційно-методичний потенціал навчального процесу ЗВО як чинника формування духовно-ціннісної сфери особистості студента.

Навчальна діяльність являє собою моральний контекст, джерелом якого повинен стати соціально-моральний досвід студента. Одним з компонентів означеного досвіду є вартості, що утворюють зміст духовно-ціннісної сфери особистості. Вартості як аксіологічна форма культури спільно з оцінною здатністю є «полюсами» ціннісного ставлення.

Ціннісне ставлення, згідно концепції змісту освіти І. Лернера, М. Скаткіна і В. Краєвського, є одним з елементів змісту освіти. Відтак важливо не тільки і не стільки знайомити студентів з духовними цінностями, організувати діяльність щодо їх формування, а й створювати умови для того, щоб студент був спроможний самостійно виявляти й інтерпретувати духовний зміст загальнолюдських і національних цінностей. Розвиток здатності студентів до виявлення цінностей загальною та альтернативних цінностей зокрема можливий

за умови, що викладач, створюючи орієнтаційне поле, включає в нього актуальні та потенційні духовно-ціннісні орієнтири.

Мотивами освоєння студентами знань є не просто пізнавальні, але й моральні мотиви. Оскільки цінності, до яких викладач долучає студентів, приймають форму мотиву. Означений мотив спонукає особистість до засвоєння певної системи цінностей, та прагнення долучати до неї інших людей. Цінності як мотиви діяльності та спілкування мають свою специфіку в пізнавальній і перетворювальній діяльності. Ця специфіка обумовлена наявністю «морально-етичного ярусу» духовного світу особистості [95].

Г. Шевченко зауважує, що самотній характер моральних мотивів спонукає до відповідної організації пізнавальної діяльності, в основу якої покладено орієнтування студентів на цінність наукового знання та цінність пізнавальної діяльності.

Цінності визначаються як компонент соціально-морального досвіду особистості та являють собою аксіологічну форму культури і є невід'ємною складовою змісту освіти. В. Лаппо наголошує на особливій місії освіти у прилученні молоді до цінностей «вироблених людством і таких, що дають духовні сили за сучасних умов» [97, с.5]. І висловлює переконання у тім, що педагог як представник культури, повинен пропонувати своїм вихованцям вищі цінності і формувати до них особливе ставлення, співвідноситься з організацією навчально-виховного процесу на основі щоденного ціннісного вибору.

Наповнення навчальної діяльності ціннісним змістом вимагає розв'язання низки завдань:

- 1) зацікавлення студентів проблемами духовного самовдосконалення;
- 2) формування уявлень про особливості духовної сфери особистості;
- 3) стимулювання до оцінки результатів діяльності та взаємодії з людьми за критерієм цінності;
- 4) розвиток здатності до вибору цінностей.

У нашій роботі основна увага звертається на формування духовно-ціннісної сфери особистості в межах підготовки до професійної діяльності. Це й зумовлює змістовний і процесуальний аспекти організації навчальної діяльності студентів в умовах ЗВО.

За визначенням О. Легун структура змісту освіти охоплює:

- а) зв'язки між складом, структурою та функціями змісту освіти;
- б) зв'язки між рівнями: загального теоретичного уявлення, навчальної дисципліни [98, с.244].

У змісті навчальних дисциплін викладачу варто виокремлювати цінності і поняття моралі. При цьому виявлення в навчальних дисциплінах знання про цінності і про поняття моралі, яке входить в структуру цінності має використовуватись для оцінки студентами результатів власної діяльності та взаємодії з оточуючими. Це необхідна, але недостатня умова для формування духовно-ціннісної сфери особистої в процесі навчальної діяльності.

З нашого погляду, максимальне досягнення мети дослідження стає можливим за умов:

- 1) залучення студентів до системи цінностей у координатах загальнолюдської й національної культури;
- 2) формування здатності студентів до оцінки результатів діяльності та взаємодії з людьми за критерієм цінності поєднується з розвитком здатності до вибору цінностей;
- 3) опанування студентами цінностей стане підґрунтям до їх подальшого духовного і професійного зростання.

Залучення студентів до цінностей загальнолюдської і національної культури відбувається в організованому викладачем спілкуванні, в якому домінують суб'єкт-суб'єктні відносини. Адже духовні цінності особистості є результатом інтеріоризації зовнішніх впливів у внутрішні психічні якості та установки. Завдяки інтеріоризації зовнішні факти людської поведінки переходять в усталені погляди і переконання. Результати означеного процесу значною мірою

залежать від індивідуальних особливостей студентів, їх ставлення до навколишньої дійсності, насамперед до спрямованих на них педагогічних впливів, їх взаємин з однокурсниками, ставлення до викладачів.

Прикладом процесу може слугувати інформування про поняття моралі, які виокремлюються на рівні змісту різних дисциплін та інтегруються викладачем в контекст навчальної діяльності. Створення контексту діяльності, відбувається в різних організаційних формах навчання (лекції, семінарські, практичні, лабораторні заняття та ін.). Задля досягнення бажаного ефекту корисно практикувати проблемні лекції, лекції з коментарями, лекції-бесіди, лекції-рецензування. Незалежно від того, який би тип лекції не застосовувався викладачем, важливо, щоб інформація про цінності забезпечувала «перехід від інформації до її застосування робила цю інформацію осмисленим знанням» [99, с. 55].

Навчальну інформацію студент зазвичай отримує від викладача. Однак, студент як суб'єкт діяльності здатний транслювати інформацію іншим студентам. Йдеться про обмін осмисленої, усвідомленої інформації, що стала вже знанням, про обмін думками, цінностями тощо, який можливий в умовах діалогу, діалогових форм навчання і виховання, під час спільної діяльності. Для активізації обміну інформацією студентську аудиторію слід орієнтувати на те, що інформація може передаватись у вигляді слів, символів, малюнків, схем, графіків і т.д., за допомогою яких фіксуються дані про речі та явища дійсності. О. Сухомлинська звертає увагу на те, що «навчальна інформація це певна знакова система, певний текст підручника чи навчального посібника, звуки, вимовлених викладачем слів, які повинен сприйняти і засвоїти студент» [100, с.14].

Традиційними формами передачі інформації є повідомлення і текст. Повідомлення може передувати тексту, може «вкраплятися» в текст, або «прямувати» за текстом. Педагогічно доцільне і цілеспрямоване повідомлення впорядковує знання студентів, за допомогою яких здійснюється оцінка не

тільки тексту, інформації, переданої викладачем, а й оцінка ситуації, що моделюються викладачем в різних організаційних формах навчання (чи спонтанно виникають у період навчальної практики). Оцінка стає підґрунтям для вибору цінностей.

Викладачу слід зважати на те, що формування духовних цінностей в процесі навчальної діяльності не обмежується знаннями-рекомендаціями чи знаннями-порадами. Особливого значення набуває «інформація-спрямування на ідею», «інформація-обґрунтування» й «інформація-роздум».

У практичній роботі застосування перелічених видів інформації, як «інформація – спрямування на ідею», «інформація-обґрунтування» й «інформація-роздум», пов'язане з використанням різних прийомів її повідомлення на лекціях чи семінарських заняттях. Такими прийомами, що мають на меті пробудити у студентів інтерес до осмислення теми лекції або семінару можуть бути:

- запитання, пошук відповідей на які, сприяє усвідомленню студентами сутності та змісту духовних цінностей;
- повідомлення про визначну подію чи факт (повідомлення може робити як сам викладач, так і студент, який заздалегідь отримав завдання знайти відомості про події, чи факти, що мають безпосереднє відношення до теми заняття);
- посилення важливості теми заняття за допомогою афоризму, прислів'я, приказки.

Використання перелічених прийомів на початку лекцій й семінарських занять сприятиме орієнтуванню студентів на основну ідею, закладену в змісті теми певної навчальної дисципліни, спонукатиме до роздумів над питаннями духовно-морального вибору. Зазначимо, що означеними прийомами варто послуговуватись під час і наприкінці аудиторних занять, позаяк вони залучаються задля підтримки інтересу студентів до змісту навчального

матеріалу, спонукання до роздумів над власними духовними проблемами, прийняття або відхилення усталених оцінок та суджень.

Сучасному викладачу необхідно практикувати різні типи аргументації знань про духовні цінності. В педагогічній літературі виокремлюють наступні типи: науково-теоретичний, емпіричний, логічний. Вони придатні до залучення в різних організаційних формах навчання – як в процесі повідомлення студентам знань про цінності, про поняття моралі, так і при аналізі модельованих або спонтанно виникаючих ситуацій у навчальній діяльності.

Аргументація теоретичних положень є засобом актуалізації опанованого знання про духовні цінності, розвитку у студентів уявлень про поняття моралі. Водночас аргументація теоретичних положень є методом навчання студентів в аспекті розвитку у них здатності до оцінювання та відображення ціннісного ставлення до власної навчальної діяльності. Максимальна продуманість аргументації необхідна при обговоренні зі студентами ролі духовних цінностей у повсякденному житті та професійному поступі майбутнього фахівця.

У період формування власної духовності особистість потребує зразків, на співвіднесенні з якими згодом вона самостійно буде аргументувати свої дії і вчинки, дії та вчинки іншого за критерієм цінності. Водночас різні типи аргументації засвідчують потребу в моральних знаннях, стимулюючи тим самим моральний розвиток, збагачуючи зміст оціночної діяльності та ціннісного вибору. Філософ С. Возняк зауважив «Цінності освячують вибір, а знання обґрунтовують його» [101, с.206].

У процесі формування здатності студентів до оцінювання та виявлення особистісних духовних цінностей ми спирались на теоретичні положення В. Москальця про сутність оцінки як етапу рішення задачі [102, с.23]. Ми конкретизували положення вченого про сутність оцінки в контексті дослідницьких завдань. Зважаючи на те, що оцінка є одним з полюсів ціннісного ставлення викладачу необхідно намагатись, щоб студенти:

- а) за допомогою оцінки висловлювали вербальне або невербальне ціннісне ставлення до певної ситуації та до її суб'єктів.
- б) пояснювали критерій, обраний для оцінки;
- в) спрогнозували оцінку з іншої точки зору.

Однією з вимог до критерію оцінки є вживання ціннісних термінів, що спрямовані на оцінку вчинків людини, її взаємодії з оточуючими. Як зазначає Н. Павлик терміни «добрий», «справедливий», застосовуються лише до людини та міжособистісних відносин, тобто вони застосовні в ситуаціях, а не просто при оцінці значення того чи іншого об'єкта [103, с.99].

Заохочення до розгорнутої оцінки змодельованих чи реальних проблемних ситуацій орієнтуватиме студентів до духовно-ціннісного виміру власної життєдіяльності.

Ефективність процесу формування духовних цінностей значною мірою залежить від сформованості у студента здатності до морального вибору. Згідно С.Максименко означений процес відбувається за наступною послідовністю:

- 1) потреби та інтереси, стимулюють моральний вибір вчинків у поведінці;
- 2) спонукання і моральна спрямованість особистості;
- 3) моральні мотиви і цілі;
- 4) рішення моральної ситуації, формування намірів;
- 5) моральне діяння і засоби його вчинення;
- 6) об'єктивна результативність (цінність) вчинку (а також викликані ним зміни ситуації вибору);
- 7) оцінка вчинку і особистісна самооцінка [104, с. 111-112].

Розвиток інтересу студентів, що досягається за допомогою конкретних методичних прийомів початку або завершення лекційних, семінарських занять, «перевірки» особистісного (ціннісного) ставлення студентів до них, виявлення (за результатами оцінки) потреби студентів у моральних знаннях пов'язані з першою фазою морального вибору.

Спонування студентів до роздумів, орієнтування їх на ідею, аргументація наукового знання про цінності, про поняття моралі є умовами залучення їх до духовних цінностей.

Спрямованість особистості студента – система його ціннісних орієнтацій (друга фаза морального вибору).

Формування моральних мотивів і цілей здійснюється в процесі залучення студентів до цінностей і освоєння ними цінностей, які приймають форму морального мотиву. В результаті усвідомлення та осмислення мета діяльності перетвориться в духовну цінність.

Отже, навчальна діяльність сприяє формуванню духовних цінностей студента за умов активізації пізнавальної і оцінної діяльності, орієнтування на гідні зразки для наслідування у власному житті та професійній діяльності, створення ситуацій морального вибору. В процесі плануванні реалізації навчальних завдань викладачам ЗВО необхідно посилювати ціннісний вимір знань, що повідомляються студентам. Водночас необхідно спрямовувати студентів на самостійний пошук ціннісного змісту в інформації, яку вони опрацьовують самостійно.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування духовних цінностей студентів в умовах навчального процесу ЗВО. Перспективи наукових пошуків вбачаємо у систематизації духовних цінностей та форми їх існування. На окреме вивчення заслуговує зміст навчальних дисциплін гуманітарного, соціально-економічного та професійно орієнтованого циклів з метою виявлення потенціальних можливостей щодо духовного зростання майбутнього фахівця. Водночас особливої актуальності набуває потреба в новітніх технологіях духовного саморозвитку особистості у період професійного становлення.

3.4. Виховання духовних цінностей студентської молоді засобами національної культури

Реформування системи української освіти ХХІ століття передбачає орієнтацію на громадянське суспільство, в якому пріоритети духовної культури визначають навчально-виховну діяльність ЗВО. Відтак перед педагогічною наукою та практикою постає нагальна потреба у створенні освітніх технологій здатних забезпечити ефективність опанування студентською молоддю духовними цінностями.

Сучасні науковці І. Бех, В. Долженко, О. Огірко докладно розкривають питання виховання духовних цінностей студентської молоді. Окремі аспекти духовної культури, які характеризують особистість студента, висвітлили дослідники Г. Авдіянц, О. Вишневська, О. Олексюк, О. Сталевська. Проблема духовності та духовного розвитку молоді досліджується С. Кримським, О. Омельченко, Г.Шевченко.

В наукових працях Е. Помиткіна і Л. Романкової обґрунтовується ідея про те, що в системі особистих надбань, які найбільшою мірою зумовлюють зміст і характер діяльності молодшої людини та її поведінки, духовні цінності посідають особливе місце. Інтерес до духовних цінностей зумовлений також завданнями формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, подоланням явищ бездуховності, що зумовлені переходом до ринкових відносин, процесами розподілу матеріальних цінностей в державі тощо [105; 106].

За визначенням Г. Шевченко “духовні цінності – це втілення в світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, осмислення гуманістичної мети людської життєдіяльності, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і зумовлює її провідний вибір в процесі життєдіяльності. Вони є важливою складовою в структурі людської свідомості і самосвідомості та обумовлюють визначальні риси людини, її характеристики як особистості” [107, с.4].

Наше дослідження ґрунтується на твердженні І. Беха про те, що шлях сходження до духовності позначається індивідуальністю в тому, що стосується часу, ритму, способів опанування духовних цінностей [108, с.9].

Науковий доробок Н.Поліщук засвідчує: означений процес набуває особливої актуальності в умовах класичного університету. Саме класична університетська освіта є інституцією, яка повинна відповідати духовним запитам студентів, забезпечувати їх професійне становлення та задовольняти соціальне замовлення не тільки у підготовці висококваліфікованих фахівців, а й виступати провідним центром формування інтелектуальної, творчої, наукової еліти з усталеним моральним імперативом, духовними ціннісними орієнтаціями, гуманістичним світоглядом та національною самосвідомістю [109].

Незважаючи на широкий спектр наукових досліджень у цьому напрямі та вагомий внесок згаданих вище вчених у розв'язання окресленої проблеми, аналіз науково-педагогічної літератури, практика виховної роботи у ЗВО та передовий досвід педагогічної діяльності засвідчує, що проблема виховання у студентів духовних цінностей, зокрема засобами національної культури, недостатньо розроблена в теорії і практиці сучасної теорії і методики виховання. Важливість розв'язання порушеної проблеми дослідження посилюється наявністю суперечностей між:

- зацікавленістю суспільства в духовній, високоморальній особистості та недостатньою розробкою теоретичних засад виховання духовних цінностей;
- посиленням в умовах сьогодення значення культурно-духовних цінностей особистості та незадовільним станом їх вихованості у студентської молоді;
- вагомим виховним потенціалом національної культури та наданням переваги у виховному процесі вищої школи традиційним змісту, формам і методам.

Потреба в удосконаленні процесу виховання духовних цінностей особистості в умовах освітнього простору вищої школи, визначили мету дослідження, а саме обґрунтування провідних засад виховання духовних цінностей студентської молоді засобами національної культури.

Означена потреба зумовлена тим, що духовність як поняття традиційно використовувалася релігійними філософами для пояснення душевного стану людини та її залежності від природи. У християнській антропології «духовність» є виразом вищого морального спрямування людського буття до Бога.

М. Савчин вважає, що «духовність – це завжди заклик зверху здійснювати те, що не здійснюється само по собі, наявним чином, заклик, що потребує, однак, індивідуального розшифрування». Науковець зазначає «духовність – це ціннісне домобудівництво особистості, що дає змогу обертати засвоєння зовнішнього світу на шлях до самого себе. А цей шлях є найдовшою дорогою, яку проходить особа в житті» [110, с.31].

Інша думка на основі філософських розвідок в дослідженнях Н. Шевченко. «Релігійність містить у собі інтерес до божественної й вищої цінностей життя, а духовність – це здатність безпосередньо переживати стан божественного». Вчена інтерпретує духовність як «людське в людині». Духовність трактується нею як специфічна якість особистості, що характеризує мотивацію поведінки особистості, а також потребу в пізнанні світу, самопізнанні, пошуку сенсу життя й свого призначення [111, с.39-41].

Більшість філософів поняття «духовність» тлумачать як категорію людського буття, що відображає його здатність до творення культури та самотворення. Це означає, що людина може не тільки пізнавати та відображати навколишній світ, а й творити його. А творчі можливості людини, як духовної істоти, свідчать про те, що окрім мислення вона має ще й вольове відношення до реальності. Отже, духовність постає як інтегральна категорія, яка визначає

теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини.

Поняття «цінність» широко використовується в сучасних суспільних науках (філософії, психології, соціології), де воно трактується як суб'єктивне відображення у свідомості індивіда деяких специфічних властивостей предметів та явищ навколишнього середовища. Ставлення того або іншого об'єкта навколишньої дійсності до цінності виявляються в його здатності задовольняти потреби, інтереси й мету життя людини [112; 113].

Водночас кожна людина не просто вибирає цінності. Вона надає їм різної значущості, тобто вибудовує в певній ієрархічній системі. Деякі святині супроводжують історію людського роду від самих витоків, бо без них людство не було б тим, чим воно є. Такі цінності зберігають у собі статус загальнолюдського: святість життя, гідність свободи, велич любові, променистість істини, немеркнуче світло краси, невичерпна сила добра.

З огляду на це особливою актуальністю набуває прилучення до культурної спадщини свого народу, що передбачає формування в особистості певної системи духовних цінностей. Згодом вони стають її життєвими орієнтирами й з набуттям життєвого, соціального досвіду людина і сама починає залучатись до створення та розвитку духовних цінностей у процесі різноманітної суспільно корисної діяльності. Адже існує пряма залежність між ціннісним рівнем свідомості й обізнаністю з культурними надбаннями минулого. Для того, щоб цінувати, потрібно всебічно й глибоко знати об'єкт оцінки. Лише за цієї умови можливо сформувати дбайливе оціночне ставлення до своєї національної культури, активну позицію у її освоєнні й примноженні [114, с.21].

Відтак перед сучасною педагогічною науковою постає нагальне завдання щодо створення й функціонування цілісної системи виховання духовних цінностей в умовах класичного університету при активному залученні кращих надбань національної культури.

Духовність постає домінантною характеристикою особистості студента,

яка визначає змістове навантаження всіх видів майбутньої професійної діяльності з позицій морально-етичних та загальнолюдських цінностей. Духовний розвиток майбутнього фахівця є детермінантою його професійної підготовки у закладі вищої освіти, визначається як цілеспрямований, особистісно-орієнтований і спеціально організований навчально-виховний процес удосконалення інтелектуальної сфери, упорядкування й ієрархізації духовно-моральних цінностей, почуттів та емоцій. Одними з провідних засобів розвитку духовної сфери особистості студента мають стати елементи національної культури наділені потужним педагогічним потенціалом.

Відродження духовності українського народу, його історії, традицій, культури, мови набуває особливої актуальності в сучасних умовах, позаяк сприятиме формуванню національно свідомої особистості, здатної оберігати й примножувати духовні надбання українського народу. Перед вищою школою постає завдання – створити комплексну, науково обґрунтовану систему розвитку духовних цінностей студентської молоді (з чітко розробленим, сучасним науково-методичним забезпеченням її реалізації), орієнтовану на духовно вільну, творчу, гармонійно розвинену особистість, природною потребою якої стане збереження й примноження культурних надбань рідного народу.

Науково-методичне забезпечення реалізації системи повинно наповнитись духовним, моральним і соціальним потенціалом, тісно пов'язаним з традиціями етнічної, філософської, художньої культури та з психологічно вивіреном впливом на духовний світ сучасного студента.

З-поміж пріоритетів розвитку сучасної української вищої освіти чільне місце надається прилученню студентської молоді до системи цінностей, культури і традицій українського народу, вихованню шанобливого ставлення до його надбань та рідної мови; ознайомленню з культурою народів світу; формуванню культури міжетнічних та міжособистісних взаємин.

Водночас формування духовного світу особистості на національному ґрунті передбачає зміни у ціннісній парадигмі означеного процесу. В таблиці 3.1 здійснено спробу узагальнити відмінності нового й традиційного підходів щодо прилучення студентів до національної культури.

Таблиця 3.1

Відмінності нового і традиційного підходів щодо прилучення студентів до національної культури

Традиційний підхід	Сучасний підхід
Кожна людина є дитиною свого народу	Кожний представник національної спільноти є активним носієм і співтворцем її культурного потенціалу
Провідне завдання – відродження культурної спадщини	Провідне завдання сьогодення – примноження матеріальних і духовних цінностей
Ознайомлення з культурними цінностями рідного народу	Формування духовних цінностей особистості через опанування кращими надбаннями культурної спадщини рідного народу
Акцент на матеріальних елементах національної культури	Оптимальне поєднання матеріальних і духовних здобутків національної культури
Ознайомлення з уніфікованими елементами національної культури	Ознайомлення з регіональними особливостями національної культури
Безальтернативне домінування офіційної педагогічної науки	Прогресивні пошуки педагогічної науки з опертям на виховний досвід народу

Вивчення етичних особливостей виховання з опертям на фольклор і народні традиції	Актуалізація виховних традицій народу з врахуванням різноманіття матеріальних і духовних елементів національної культури
Евристична фіксація етнопедагогічної спадщини народу	Реалізація кращих здобутків етнопедагогіки в роботі сучасних освітніх закладів

Аналіз наукового доробку класиків педагогіки, дисертаційних досліджень сучасних науковців, мистецтвознавчої, етнографічної та педагогічної літератури надали змогу здійснити визначення елементів національної культури, здатних сприяти вихованню духовних цінностей особистості. До них належать:

- фольклорні твори;
- твори художньої літератури;
- твори образотворчого мистецтва;
- твори декоративно-ужиткового мистецтва;
- звичаєва обрядовість родинного й календарного циклів.

Свій вибір мотивуємо тим, що завдяки жанровому різноманіттю, символізму, художній образності, емоційній насиченості, в них виразно відображено й збережено духовну квінтесенцію культури рідного краю.

Педагогічний потенціал обраних елементів національної культури вбачаємо в їх комплексному залученні у процес виховання (за умови ретельного добору й змістовного навантаження), що дозволить сприяти духовному розвитку особистості студента.

Етнографічні й мистецтвознавчі джерела засвідчують значну кількість фольклорних, літературних і мистецьких творів, звичаїв і обрядів, у яких відображено духовні цінності українського народу. Активізація їх

використання в освітньому процесі вищої школи орієнтуватиме студентську молодь до самопізнання й самовдосконалення.

Досягнення означеної мети відбудеться за дотримання низки педагогічних умов:

- 1) реалізація аксіологічного підходу у відборі навчального матеріалу з урахуванням особливостей виховного впливу дисциплін гуманітарного циклу;
- 2) створення сприятливого психо-емоційного клімату на заняттях з дисциплін гуманітарного циклу (гармонізуючий вплив особистості викладача як носія духовних цінностей);
- 3) корегування ціннісних орієнтирів студентів шляхом формування умінь розпізнавати метафоричні духовні смисли (використання семантично складних та багатопланових текстів притч, побудованих за принципами багатоярусної семантики, коли одні й ті ж ознаки на різних структурно-смыслових рівнях мають різний зміст).

Під час відбору навчального матеріалу необхідно пам'ятати, що зміст фахових дисциплін необхідно доповнювати інформацією культурологічного характеру, яка повинна відображати духовні надбання українського народу, які здатні ушляхетнювати сприйняття й мислення студентів. За приклад виховного впливу можуть слугувати висловлювання всесвітньо відомих українців, які вважаються носіями духовних цінностей. При цьому виокремлюються такі особливості їх впливу на свідомість: рух від буквального до духовного; використання символів; особистісне звернення; націленість на розширення свідомості шляхом демонстрування недостатності егоїзму у досягненні щастя; рух від цінності інтелекту до цінності серця. Саме ці особливості враховувались при відборі навчального матеріалу.

Створення сприятливого психологічного клімату полягає у використанні елементів емоційної саморегуляції на академічних заняттях, а саме гармонізуючого впливу особистості викладача як носія духовних цінностей,

проведення різноманітних виховних заходів з метою розвитку духовних цінностей, використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, за допомогою яких розвивати у студентів вміння збирати й осмислювати інформацію духовного змісту.

На особливу увагу заслуговує питання духовності особистості викладача, що виявляється через взаємоповагу, емпатію, перцептивні взаємини, педагогічний оптимізм, безумовну віру в моральний, фізичний, інтелектуальний потенціал студента, вміння бачити результати своєї педагогічної праці в думках, вчинках, емоціях, життєвих смислах і досягненнях студентів, здатність до подиву, радості, відкритості почуттів.

Отже, до основних проблем виховання духовних цінностей студентської молоді віднесено: переоцінку існуючої ієрархії цінностей особистості; нестача досвіду ЗВО визначати рівень сформованості ціннісних орієнтацій у студентів з метою їх подальшого розвитку на черговому, вищому рівні; відсутність педагогічної системи розвитку духовних цінностей студентської молоді. Подальшого вивчення потребують критерії, показники та рівні вихованості духовних цінностей у студентської молоді, визначення педагогічного потенціалу елементів національної культури як засобів виховання, розробка педагогічних умов та методичного забезпечення виховання духовних цінностей засобами національної культури в осередку сучасної вищої школи.

3.5. Актуалізація етнопедагогічних традицій у виховному процесі ЗВО – важливий чинник формування духовних цінностей студентства

В умовах сучасної культурно-цивілізаційної кризи особливого значення набуває потреба у духовному піднесенні суспільства. Задля подолання глобальних проблем сьогодення науковці в царині педагогіки дедалі частіше звертаються до витоків народної духовності і з жалем переконуються, що

багато втрачено, забуто, загублено. Водночас без відродження культурної скарбниці українського народу вітчизняна освіта ризикує стати уніфікованою, безликою, позбавленою національної самобутності.

Процес духовного становлення особистості невід'ємно пов'язаний з утвердженням системи цінностей, що визначатимуть не тільки її світоглядні позиції, а й стануть мотиваційним підґрунтям життєдіяльності. Звернення до етнопедагогічного потенціалу родинних і календарних традицій зумовлене пошуком ефективних чинників, які сприяли б формуванню й удосконаленню системи духовних цінностей на кожному етапі особистісного зростання.

За визначенням М. Стельмаховича, «Традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки й т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління» [115, с.432]. Педагогічне значення традицій дослідник убачає в тому, що вони одночасно постають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків і як незмінний виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях.

Дослідники етнопедагогіки (О. Дубасенюк, В. Євтух, О. Знойко, О. Ковалевський, В. Кудіна, Г. Лозко, В. Скуратівський, В. Страшний, М. Стальмахович, Ю. Ступак та ін.) у своїх дослідженнях розкрили глибокоморальну сутність і духовну велич українських традицій, що забезпечують зв'язок особи з тією етнічною групою, до якої вона належить.

Система духовних цінностей окремої людини в будь-якому суспільстві залежить від певного загальноприйнятого, традиційно встановленого порядку. О. Воропай зазначає, що «виховання й освіта починається із засвоєння духовних надбань рідного народу – мови, національних традицій та обрядів» [116, с. 18].

На виховному змісті традицій наголошував Г. Ващенко. Зокрема зазначав: «На основі народних традицій у дітей формуються норми й правила моральної поведінки...» [117, с. 119]. Особливого значення видатний

мислитель надавав ознайомленню зростаючого покоління з народним календарем та побутом нашого народу.

Зокрема у праці «Виховний ідеал» автор зауважує: «Не треба думати, що виховний ідеал нації може бути відображений лише в педагогічних системах. Іншими словами, у роботах педагогів, він відображається і у звичаях народу, і в його пісні, і творах письменників. Він створюється віками і за традицією переходить від старших поколінь до молодших, які доповнюють його й удосконалюють» [117, с. 131].

Відомий педагог К. Ушинський неодноразово наголошував на непересічній ролі традицій у формуванні особистісних якостей. За його переконанням, в основі морального виховання міститься почуття народності. Воно дозволяє стати людині повноправним членом суспільства, бо спрямоване на виховання громадянської свідомості [118, с. 67].

Традиції – це міжпоколіннева трансмісія поглядів, принципів життя, зразків поведінки сформованих під впливом історичних, природньо-кліматичних та інших чинників, й впливають на свідомість, характер та діяльність людей [119, с.122].

За визнанням сучасних дослідників в царині педагогіки (Г. Лозко, В. Страшний, М. Стельмахович) традиції знаходять свій вияв у звичаях й обрядах. Звичай – успадкований стереотипний спосіб поводження, що є природнім для членів певної спільноти. Обряд – ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом (формою) наочного вираження визначених соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій.

Педагогічна сутність народних традицій полягає в тому, що вони водночас виступають як результат виховних зусиль народу впродовж багатьох віків як незмінний виховний засіб. Провідним в традиції завжди виступає принцип поведінки. Зовнішньою стороною звичаю виступає правило поведінки – детальний припис вчинку в конкретній ситуації. Отож, існує

певна виховна закономірність: звичаї як механізми впливу діють шляхом детальних приписів щодо вчинків у конкретних ситуаціях, традиції діють через формування відповідних духовних цінностей. Відтак виховні наслідки відмінні: звичай формує звички, а традиції – відображають спрямованість поведінки.

Наведені узагальнення надають змогу інтерпретувати поняття «етнопедагогічні традиції» як систему звичаїв і обрядів певного народу, що містять у собі виховний зміст. При цьому етнопедагогічні традиції синтезують у собі звичаєво-обрядові дієства родинного побуту й календарного циклу.

Теоретичні й експериментальні дослідження сучасних українських педагогів переконують у нагальності використання виховного досвіду народу в всіх ланках сучасної освітньої системи. Водночас необхідно визнати, що у різноманітті педагогічних досліджень питанню залучення календарних і родинних традицій у виховний процес вищої школи приділено недостатньо уваги.

Реалізація поставленої мети вимагає конкретизації відповідних умов на когнітивному, емоційному та діяльнісному рівнях.

При доборі традицій варто керуватись наступними критеріями:

- 1) традиції (в повному їх різноманітті) існують у загальноукраїнському контексті, відтак звичаї й обряди, що їх утворюють, концентрують етнорегіональну самотність;
- 2) важливо сприяти традицію у всій її багатогранності, тому ознайомлення з ними відбувається на рівні звичаїв і обрядів;
- 3) з-поміж значної кількості звичаїв і обрядів добираються такі, що виконувались молоддю, на честь молоді.

У сучасній етнографії звичаї й обряди об'єднуються у так звані комплекси згідно їх функціонального призначення – звичаєво-обрядовий комплекс родинного життя та календарного циклу.

Родинні звичаї й ритуали здебільшого обумовлені нормами-зразками, оскільки ступінь стандартизованості, повторюваності ситуацій повсякденного родинного життя надзвичайно висока. Нормативний вплив родини індивід приймає задля збереження соціального статусу й схвального ставлення оточуючих. Нормативні впливи родини діють за допомогою приписів, зразків, моделей поведінки, знання яких дозволяє щоразу не шукати заново рішень, а поводитися згідно усталених норм певного соціального середовища. Традиції у відзначенні подій родинного життя концентрують у собі самотні риси певної етнокультури. Вони набувають потужного педагогічного потенціалу, адже спостерігаючи й приймаючи участь в обрядових дійствах, молодші члени родини прилучаються до етнічної культури через близькі їм поняття, явища, імена.

Календарні традиції охоплюють систему свят, певних урочистих подій, дат, що відзначаються в певній послідовності впродовж року і супроводжуються численними звичаями й обрядами, які адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ в трудовій діяльності, побуті, природі.

Обрядово-звичаєвий комплекс етноспільноти вповні відображено в календарному циклі. Позаяк календарний поступ означений обрядовою символікою, за допомогою якої народ виявляє свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди й переконання. Формування звичаєво-обрядового комплексу забезпечило розв'язання низки соціально й педагогічно значущих завдань:

- емоційно-насичено пережити визначну подію;
- примножити добробут та запобігти нещастю;
- запобігти буденності /рутинності/ у повсякденних справах;
- створити відповідні умови для здійснення певного життєвого кроку;
- максимально згуртовано розпочати /завершити/ певну соціально-значущу справу;

- зберегти, примножити й передати прийдешньому поколінню набуті практичні й теоретичні знання.

При планування виховної роботи наставнику академічної групи слід зважати на те, що вже первинне знайомства з традиціями рідного народу у студентів відбулося, ще під час навчання у школі. Отже, провідне завдання педагога полягає у спрямуванні уваги аудиторії на духовний зміст звичаєво-обрядового комплексу. За приклад може слугувати вивчення традиції дотримання постів. Період посту передбачав духовне й тілесне приготування до Величних християнських свят, як-от: Різдво, Великдень, День Св. Петра і Павла, Успіння Пресвятої Богородиці. Неодмінними чинниками тривалого чи одноденного посту є:

- 1) посилена молитва;
- 2) прощення образ іншим;
- 3) визнання своїх провин і прохання про вибачення;
- 4) допомога сиротам, хворим, немічним;
- 5) св. Сповідь і Причастя;
- 6) не вживання страв із м'яса, птиці, яєць, молочних продуктів;
- 7) утримання від розваг, алкоголю та тютюнокуріння.

Іншим прикладом постає традиція відзначення іменин Згідно християнської традиції новонародженого називали іменем святого, в день пам'яті якого він з'явився на світ. Пізніше дитині давали ім'я за спомином святого в день хрещення, чи ж подвійне ім'я, що складалось з імені, яке обирали батьки, та імені визначного святого, дата спомину якого була найближчою до дня народження дитини.

За християнськими переказами святий, чиє ім'я носить дитина, ставав її покровителем й охоронцем. Вже з раннього віку маленького християнина у церкві й у родині знайомили з «житієм» святого, щоб у своєму подальшому житті він намагався наслідувати приклад свого небесного «патрона». У день іменин українці зазвичай брали участь в урочистому Богослужінні на честь

святого. Іменинників у цей день відвідували хресні батьки та найближчі родичі. Подарунки для іменинника вирізнялись символічністю і духовною спрямованістю – ікона чи медальйон з зображенням святого, «Житіє» (невеликий за обсягом твір з описом його праведного життя й християнських чеснот), Євангеліє, молитовники, тощо.

Вибір методів ознайомлення студентської аудиторії з етнопедагогічними традиціями залежить від конкретних виховних завдань, форми організації виховного процесу (година акдем. наставника, виховний захід, екскурсія до музею тощо), рівня підготовки викладача-куратора. З-поміж методів і форм навчання варто надавати перевагу активним методам. Вони ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини. Вони сприяють формуванню критичного мислення, ініціативності й творчості.

На особливу увагу заслуговує питання поліетнічності й національної свідомості академічної групи. Якщо в групі є представники національних і етнічних меншин академічному наставнику слід створити необхідні умови для ознайомлення їх з етнопедагогічними традиціями рідного народу. Водночас слід потурбуватись, щоб студенти мали нагоду поділитись одержаними знаннями з своїми одногрупниками.

Задля досягнення виховного ефекту радимо якомога активніше залучати студентів до самостійної роботи з відповідною літературою, етнографічних розвідок, використання на написання творчих робіт з етнопедагогічної проблематики. Підготовлені матеріали стануть базовим фондом для організації «круглих столів», диспутів, науково-практичних конференцій, інтелектуальних ігор, святкових заходів тощо.

Отже, інтегрування етнопедагогічних традицій у виховний процес сучасного закладу вищої освіти сприятиме духовно-ціннісному самовизначенню студентської молоді, дозволить збагатити зміст аудиторної й позааудиторної роботи, створить умови для міжетнічного спілкування й взаємного духовного збагачення.

3.6. Проблеми і перспективи вдосконалення процесу виховання духовних цінностей студентів в умовах ЗВО негуманітарного профілю

Важливим аспектом проблеми виховання духовних цінностей майбутніх фахівців постає організація й управління виховним процесом у вищій школі. Це набуває особливої актуальності не лише з позиції сучасного підвищення інтересу вітчизняних дослідників до проблем управління та менеджменту загалом, але й у зв'язку з тим, що система виховного впливу на студентську молодь спричиняє безліч суперечностей.

Проблемам формування духовності у контексті завдань сучасного культурно-освітнього простору вищої школи присвячені дослідження І. Бега, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кузя, Г. Шевченко. Психологічні аспекти становлення й утвердження духовної культури особистості студента відображено у працях М. Боришевського, О. Зеліченка, Н. Коваль, В. Москальця, Е. Помиткіна, Т. Титаренко, Ж. Юзвак та ін.

Особливості процесу формування духовних цінностей та орієнтацій вивчали В. Жуковський, Л. Москальова, Т. Потапчук Х. Решмідт, О. Сухомлинська, С. Федоренко та ін. Питання духовного розвитку особистості в процесі професійної підготовки проаналізовані у науковому доробку К. Журби, Н. Заверико, А. Капської, І. Підласого, С. Савченка, С. Харченка.

Аналіз джерельної бази засвідчує, що у духовному становленні особистості сучасні психологи та педагоги домінуючим вважають її ставлення до іншої людини, що у свою чергу визначає її ставлення до всього суспільства. Воно знаходить свій вияв у доброзичливості, справедливості, гуманізмі, толерантності, ввічливості, відповідальності, щирості, милосерді у стосунках з однолітками, старшими людьми, рідними, близькими; у вмінні бачити особистісну цінність кожної людини; виявляти інтерес та повагу до її людської гідності. С. Рубінштейн зазначав: «Серце людини усе зіткане з її людських стосунків з іншими людьми; те, чого вона варта, цілком визначається тим, до

яких людських стосунків вона прагне, які стосунки з людьми, з іншою людиною вона здатна встановлювати» [120, с.162-163].

З педагогічної точки зору духовність – це така особлива характеристика людини, що включає її духовно-моральні потреби та інтереси. У ній інтегруються емоційні та інтелектуальні можливості особистості, які лежать в основі її ціннісних орієнтацій та моральних установок, відображаються в її творчій діяльності та ставленні до інших людей, суспільства.

Духовне становлення молоді передбачає не лише розвиток високогуманної, вільної та відповідальної особистості, а насамперед формування у неї системи самоусвідомлених духовних цінностей. Саме ієрархія духовних цінностей і смислів не дозволяє людині, з одного боку, розчинитися в емпіричному бутті, втратити свою особистісну сутність у гонитві за матеріальним добробутом, задоволенням Его-потреб, а з іншого – дає можливість їй існувати і вільно, свідомо, цілеспрямовано діяти, зважаючи на духовно-моральні ідеали. Відтак сфера духовних цінностей охоплює людяність, милосердя, справедливість, чесність, доброзичливість, толерантність, любов до ближнього, тобто «сене вищих моральних категорій» [121, с.296].

За переконанням академіка І.Беха шлях до самоусвідомлення особистістю духовних цінностей вимагає в неї складної внутрішньої роботи стосовно когнітивно-емоційного оцінювання свого життя і діяльності. Тому метою сучасної освіти має стати «моральне самоусвідомлення, виховання та розвиток духовних вартостей» [122, с.197].

Стратегія оновлення системи вітчизняної вищої освіти спрямовано на те, що кожна молода людина повинна усвідомити цінність власного духовного життя як для себе, так і для інших, суспільства, прагнути сповна оволодіти культурно-духовними надбаннями як регуляторами своєї поведінки. Водночас у практичній площині означений процес зазнає значних труднощів. Ситуація ускладнюється в осередку ЗВО, де складова навчальних дисциплін

гуманітарного і соціально-економічного циклу становить незначний відсоток. При цьому вивчення виховного досвіду означених закладів, доводить, що педагоги зазнають значних труднощів у розв'язанні завдань пов'язаних з удосконаленням духовної сфери особистості студента.

Мету дослідження вбачаємо у визначенні провідних чинників ефективності виховання духовних цінностей студентів, що здобувають освіту негуманітарного профілю.

Організація виховного процесу узакладах вищої освіти має сприяти вихованню у студентів високої культури поведінки, формуванню смаків, розумінню творів мистецтва, розвитку здібностей і талантів тощо. На сьогодні активізувалася робота, спрямована на розвиток студентського самоврядування у різноманітних формах, яка захищатиме права й інтереси студентів, сприятиме виробленню у них навичок демократичного, організаційного управління.

Зауважимо, що поняття «виховання духовних цінностей особистості студента» інтерпретуємо як ціннісне явище, що має фундаментально-філософське підґрунтя, особливі функціональні ознаки (нормативність, результативність, динамічність, комплексність, системність).

Аналіз виховних програм, навчальних планів та програм професійних дисциплін засвідчує, що їх конструювання на теоретичному рівні здійснюється з урахуванням раціонального розподілу часу, можливостями студента до прийняття обсягу навчального матеріалу. Ця тенденція викликана потребами в постійному удосконаленні якості освіти, швидкій зміні технологій, Слід зауважити, що у програмах циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін для негуманітарних спеціальностей (наприклад таких напрямів, як «Машинобудування», «ІТ-технології», «Маркетинг») значна кількість дисциплін, на які відведено недостатній обсяг аудиторних годин, лише нагромаджує поверхові знання і перевантажує студентів (особливо це впливає на когнітивну сферу особистості). Такий висновок збігається з висловом С. Гончаренко про те, що сучасна освіта – є переданням знань, умінь, технік,

технологій, вироблених стандартів дії і поведінки, але знань мертвих, оскільки живе знання передати не можна, адже воно досягається самою людиною, коли вона намагається зрозуміти, пережити, вперше побачити все по-своєму [123, с.79-80].

Отже, наслідки конструювання змісту навчальних курсів циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін є згубними для особистісного зростання студентства, адже засвоєння завеликого обсягу навчального матеріалу не надає можливості зануритися у власний світ, не дає організувати таке життя, недостатньо духовних потреб особистості, не надає можливості прилучитися до духовного багатства українського народу. Саме цим ми можемо пояснити загальну картину, яка, на перший погляд, демонструє відсутність логіки в оцінюванні впливу дисциплін «Етика і естетика», «Філософія», «Культурологія», зміст яких прямо чи опосередковано має бути спрямованим на виховання духовних цінностей особистості.

Спираючись на виявлені недоліки, можна стверджувати, що невизначеність мети, неузгодженість програм у професійній підготовці майбутнього фахівця є певним гальмом на шляху розвитку українського суспільства, оскільки забезпечення єдності підходів до виховання можна здійснити лише в тому разі, коли мета виховання постає у вигляді конкретного і багатостороннього опису бажаного результату, на який має бути спрямований процес виховання особистості з усталеною системою духовних цінностей.

Важливим для нашого дослідження є встановлення місця і ролі позааудиторної роботи у вихованні майбутніх фахівців. Так, позааудиторну виховну роботу у закладі вищої освіти зазвичай проводять активні студенти, представники органів студентського самоврядування, викладачі та науково-педагогічні працівники. Позааудиторна робота надає змогу використовувати різноманітні форми, що забезпечують удосконалення виховної роботи загалом та особливо процесу виховання духовних цінностей. При цьому на особливу увагу заслуговують:

- 1) різноманітність форм виховної роботи (соціальних акцій, вуличної роботи, флеш-мобів та ін.) та тих, що відображають специфіку професійної діяльності студентів;
- 2) удосконалення сукупності спеціальних знань та вмінь студентів у процесі залучення їх до активної позааудиторної роботи, забезпечення формування готовності до самовдосконалення, рефлексії морального досвіду тощо;
- 3) використання альтернативних (авторських) методик та технологій у вихованні духовних цінностей студентів.

З-поміж основних виховних справ, що використовуються у позааудиторній роботі, перевагу надаємо наступним:

- бесіди та лекції на морально-етичні теми,
- екскурсії до історичних пам'яток України;
- вечори і зустрічі з творчими особистостями, волонтерами, провідними науковцями;
- святкування ювілею видатних діячів науки і мистецтва, що мають слугувати прикладами моральної поведінки;
- участь у історичних театральних виставах;
- ознайомлення з звичаями, традиціями і побутом українського народу.

Одним із головних учасників виховного процесу є куратор академічної групи, на якого покладена ціла низка відповідальної роботи – формування активу академічної групи, проведення індивідуальної та групової організаційно-виховної та культурно-освітньої роботи, встановлення зв'язку з батьками студентів, здійснення педагогічного контролю за навчальним процесом тощо.

Попри визначені організаційні обов'язки куратора, окреслені основні функції, способи її реалізації, питання мотивації відповідальності за підготовку не лише спеціаліста високої кваліфікації, а й людини високої духовної культури досі залишаються відкритими.

Розглядаючи мотивацію педагогів, що актуалізується як установка на певний вид поведінки, зазначимо, що саме особистісна участь кураторів та викладачів у розв'язанні проблем виховання духовних цінностей студентів має постати критерієм відповідності моральної діяльності, вчинку та моральних настанов. Але на сьогоднішній день куратори не завжди усвідомлюють значущість особистісної мотивації для виховного процесу студентської молоді, не володіють основами менеджменту у виховному процесі, не надають значення певним вчинкам тощо.

Зауважимо, що у нашому дослідженні ми розрізняємо процес управління науково-педагогічними працівниками та студентами із процесом управління вихованням морально-етичної культури. Розбіжність між цими процесами зумовлені визнанням духовної культури та її фундаментальної основи як нематеріальної культурної спадщини України, яка, згідно з загальними положеннями Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини набуває особливої цінності. Отже, процес виховання духовних цінностей у майбутніх фахівців має реалізовуватися через освітні, інформаційні програми та програми підвищення обізнаності студентської молоді щодо сутності духовної культури; запровадження конкретних виховних програм.

Водночас слід зважати на специфіку процесу виховання, що підпорядковується певним закономірностям. Ця специфіка полягає в особливостях створення, збереження та передання духовної культури студентській молоді, результатах праці педагогічних працівників, рівні вихованості та розвитку студентів,

Одним з провідних чинників процесу виховання виступає дбайливе й уважне ставлення педагога до мови, розширення кола його знань із риторичної спадщини давнього світу й ознайомлення з досягненнями світової та вітчизняної думки, що були традиційними протягом тисячоліть, допоможе поліпшити процес комунікації, адже й досі різні аспекти вдосконалення комунікації та міжособистісної взаємодії у педагогічній діяльності викладача

залишаються гострою проблемою.

У процесі вдосконалення виховної роботи ЗВО найбільшим змінам підлягають організаційно-методичні фактори за рахунок введення спецкурсів і вдосконалення змісту навчальних дисциплін шляхом дидактичної обробки навчального матеріалу, вибору форм і методів виховної діяльності, зміщення акцентів у керівництві моральним вихованням студентів до співробітництва з ними, застосування не лише методів контролю й оцінювання виховного процесу, результатів їх моральної діяльності з боку викладачів, а й методів самоконтролю і взаємоконтролю студентів, оцінювання експертами.

Також зазначимо, що робота кураторів зі студентами має охоплювати комплекс різноманітних виховних справ, спрямованих на поглиблення й удосконалення теоретичної та практичної підготовки фахівців у сфері майбутньої професійної діяльності. Вважаємо, що до основних напрямів такої роботи належать:

- організація науково-практичних конференцій, концертів, масових вистав;
- участь у соціальних акціях та аналіз їх проведення;
- робота з нормативними документами, першоджерелами, навчальними та навчально-методичними посібниками, підручниками, додатковою літературою, електронними версіями підручників і користування спеціальними сайтами мережі Інтернет;
- удосконалення практичних навичок професійної діяльності (бесіди, діалоги, дискусії, лекції та семінарські заняття з аналізом конкретних виробничих ситуацій, ситуацій морального вибору, тренінгами моральної дії та вчинків тощо);
- пошукова, науково-дослідна діяльність.

У процесі добору завдань для самостійної роботи викладачам закладу вищої освіти необхідно враховувати основні аспекти: дослідницький, творчий і проблемний характер запитань, їх різноманітність за змістом і формою;

професійна спрямованість і відповідність специфіці майбутньої спеціалізації професійної діяльності студентів; відповідність завдань індивідуальним можливостям студентів і реальним умовам для їх виконання.

Наприклад, уміння побудувати стратегію процесу самовиховання передбачає безпосередню роботу в декілька етапів. По-перше, студент має від початку з'ясувати, які духовні цінності він бажає розвинути. Насамперед необхідно виділити ключовий фактор, який зможе допомогти у її набутті, а все інше – факти, докази, наявні приклади самовиховання особистості – лише підсилюють мотивацію до досягнення бажаної цінності. Побудова стратегії саморозвитку – це не бажання, яке час від часу виникає з почуття провини; це певна технологія, яка включає розробку етапів, вибір важливих елементів і практична реалізація, без чого робота над самовихованням набуває несистематичності та поверховості. Отже, стратегія самовиховання передбачає виявлення основних її напрямів, а вже потім вибудовується спеціалізована тактика, завдяки чому реалізуються відповідні принципи духовного розвитку, добираються відповідні способи та прийоми самовиховання.

Дослідницькі пошуки засвідчили полярні тенденції історичних, соціальних, політичних процесів, у контексті яких існує вища освіта, суперечності між вимогами професійної підготовки та кінцевим результатом – готовністю до професійної діяльності; між структурною зумовленістю викладання й творчістю викладача, індивідуалізацією й стандартизацією у підходах до виховання, різниця між духовними ідеалами та сучасною реальністю, дистанція між викладачами та студентами та ін. [124-133; 134-146].

Існування внутрішньої напруги між учасниками виховного процесу проявляється у різних ситуаціях: при визначенні загального рівня вихованості студентів окремих спеціальностей, у їх порівнянні зі студентами інших спеціальностей, при спробах упровадження інноваційних форм виховної роботи тощо. Така боротьба протилежностей у діяльності викладача має творчий характер, оскільки спричиняє прагнення до більш ефективних змін у роботі

викладачів і кураторів. Проте ставлення викладача до змін у виховній діяльності може набути різного характеру. Вважаємо, що це залежить від ступеня попередньої готовності до змін, яка формується через досвід виховної роботи у закладах вищої освіти, які значно відрізняються від інших закладів освіти.

Здійсненне дослідження дозволяє дійти висновку про те, що найбільшим змінам мають підлягати організаційно-методичні чинники за рахунок вдосконалення змісту навчальних дисциплін шляхом дидактичної обробки навчального матеріалу, вибору форм і методів виховної діяльності, зміщення акцентів у вихованні студентів, застосування не лише методів контролю й оцінювання виховного процесу, результатів їх діяльності з боку викладачів, а й методів самоконтролю і взаємоконтролю.

Отже, за допомогою організації процесу виховання духовних цінностей майбутні фахівці мають отримувати ті знання, уміння і навички, які забезпечують досягнення мети через відповідні завдання, що передбачають прилучення до духовної культури українського народу.

Подальшого вивчення потребують теоретико-методологічні засади, що правитимуть за підґрунтя моделі процесу виховання духовних цінностей в осередку вищої школи й розробка спеціальних методик, за допомогою яких здійснюватиметься перевірка її ефективності.

РОЗДІЛ 4. УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

4.1. Організаційно-методичне забезпечення духовного зростання студентської молоді

Соціально-культурний стан сучасного суспільства знайшов своє відображення у зміні традиційних норм і правил моралі, в зниженні стійкості моральних переконань і ставлення до цінностей культурної спадщини. На психологічному рівні означений процес, зазвичай, призводить до виникнення внутрішньо особистісних конфліктів. Водночас гармонійний розвиток особистості неможливий без формування й вдосконалення духовної сфери її внутрішнього світу.

У пошуках ефективних чинників духовного зростання особистості звертаємось до педагогічного потенціалу освітнього простору ЗВО. Адже в його межах сконцентровано єдність змісту методів, форм, умов і критеріїв, що враховують специфіку підготовки студентів до саморозвитку, самовдосконалення та самовиховання.

Оскільки загальний культурний рівень особистості виступає обов'язковим компонентом професійної культури фахівця, організація духовного розвитку студентів, які опановують професії типу «людина-людина», набуває особливої актуальності.

Мету вбачаємо в обґрунтуванні доцільності створення спеціальної програми духовного розвитку студентів в освітньому просторі ЗВО.

Узагальнення джерельної бази щодо проблеми інтерпретації духовності дозволяє зробити низку узагальнень:

- 1) духовність пов'язана з божественним початком в людині та має різне змістовне трактування;
- 2) духовність – вищий рівень розвитку людини, з'єднаний з такими орієнтирами людського буття як цінності і сенс життя;
- 3) духовність знаходиться в органічному зв'язку з моральністю, здатністю до самовдосконалення, з творчим досвідом людини [147-155].

У сучасній вітчизняній філософії традиція осмислення духовності триває, розкриваючи нові її аспекти. Зокрема духовність розглядається як спосіб життєдіяльності людини, як своєрідний стан соціальної активності, як якісна характеристика свідомості, що відображає домінуючий тип цінностей [156, с.221].

Значний доробок у дослідження феномену духовності здійснено у психологічній науці. Аналізуючи сучасні підходи до проблеми пошуку психологічної природи духовного, Г.Балл виділяє чотири основні напрями. В межах першого напрямку дух розглядається як культурологічна категорія, а духовність суб'єкта як результат його прилучення до загальнолюдських цінностей духовної культури. В межах другого напрямку духовність – психологічний феномен, який характеризується зосередженням людини на осмисленні й переживанні духовних цінностей. Методом дослідження в цьому випадку обирається аналіз взаємодії вершин самосвідомості суб'єкта і глибинних шарів його психіки. В межах третього напрямку духовність – принцип саморозвитку та самореалізації людини, звернення до вищих ціннісних інстанцій конструювання особистості. В межах четвертого (релігійного) напрямку духовність осмислюється як божественне одкровення, а духовне буття людини – як життя з Богом і в Бозі [157, с.13].

На сьогодні питання духовності особистості посідають провідне місце у царині педагогіки. Приміром, В. Кремінь, О. Лещенко, Е. Лузік, М. Рябоконтюк окреслюють дві фундаментальні потреби людини, тісно пов'язані з духовністю – пізнання світу, себе, сенсу буття і життя для інших [158-161].

Нерозривність духовності та моральності доводиться у дослідженнях А. Сущенко. Автор трактує духовне як активну моральну позицію, високі потреби і адекватні способи їх задоволення, людську гідність, інтелігентність, совісність, а духовність – як вершину соціальності, стрижень спадкоємності поколінь [162, с.38].

Низка дослідників відзначає аксіологічний характер духовності [163]. Прикладом може слугувати міркування про те, що духовність являє собою спробу особистості знайти вищий сенс існування, співвіднести своє життя з загально усталеними цінностями [164-166].

Т. Диба трактує духовність особистості як рівень сформованості цінностей. Духовність пов'язується з цінностями, виробленими людською культурою і освоюваними суб'єктом. Це цінності, які в людській ієрархії займають найвище місце, впливаючи на моральну, душевну (психічну) і біологічну сутнісні сторони людини [167, с.18].

Отже, в сучасній психології і педагогіці поняття «духовність» отримало значну кількість близьких за змістом інтерпретацій, в яких підкреслюється, що необхідність розвитку духовності наповнює буття людини ціннісним змістом. Виокремлення саме аксіологічного аспекту духовності дозволяє не лише підсилити провідне значення духовності в структурі людської сутності, але й трансформувати означену проблематику в сферу освіти для її подальшого практичного розв'язання.

Духовний розвиток особистості в процесі фахового становлення являє собою послідовне розширення та зміцнення її ціннісно-сміслової сфери, формування здатності оцінювати та свідомо вибудовувати ставлення до себе, інших людей, суспільства, держави, і світу загалом. Реалізація означених завдань вимагає розробки спеціальної програми, яка передбачала б їх поетапне розв'язання:

1. Пізнавальний етап – вивчення духовних норм і цінностей.
2. Світоглядний етап – засвоєння духовних норм і цінностей.

3. Поведінковий етап – розвиток особистісного новоутворення шляхом включення в практичну діяльність.

Програма духовного розвитку студентів має ґрунтуватися на принципах:

- орієнтації на ідеал;
- комплексності;
- слідування позитивному прикладу;
- діалогічного спілкування.

Процес виховання студентів має бути спрямований на відтворення і передачу духовної спадщини, загальнолюдських та національних цінностей, емпіричного досвіду, різноманіття форм взаємодій студента – навчального закладу – громадських об'єднань.

В означеному контексті особливої значущості набуває низка методів і прийомів виховання:

1. Методи організації і самоорганізації колективу: дотримання традицій, колективна гра, колективне самоврядування, єдині вимоги для всіх членів колективу.

2. Методи повсякденного систематичного цілеспрямованого спілкування, товариської взаємодії у звичайних та екстремальних ситуаціях (довіра, повага, педагогічна вимога, переконання, попередження, осуд, співчуття, прийняття рішення).

3. Методи особистісної самодіяльності: самоаналіз і самосвідомість, самоорганізація почуттів і розуму (самовиховання), самоорганізація волі і поведінки (самостимулювання).

4. Методи педагогічного і психологічного супроводу особистості студента в цілях корекції його свідомості і поведінки, стимулювання або гальмування його діяльності, звернення до особистості в життєвих ситуаціях (роз'яснення, створення ситуації успіху, актуалізація мрії, вправа, заохочення, покарання).

Запропонована програма духовного розвитку особистості студента повинна реалізуватись за такими напрямками роботи:

когнітивний – формування певного рівня загальнонаукової, професійної та соціальної компетентності студентів, опанування системою гуманітарних знань;

аксіологічний – розв’язання провідних завдань морального, естетичного, екологічного і трудового виховання у процесі звернення до раціонально-розумової і емоційно-афективної сфер психіки молодшої людини, а також завдяки опорі на систему духовних цінностей;

діяльнісний – створення сприятливих умов для розвитку гармонійної, морально досконалої, духовно багатой, соціально активної, професійно компетентної і розвиненої особистості.

Духовний розвиток у студентському віці передбачає перетворення раніше сформованих моральних якостей і установок, які сприятимуть майбутнім фахівцям вирішувати особистісні проблеми переходу до виконання професійної, самостійної і відповідальної соціальної ролі. Відтак духовний розвиток особистості студента під час професійної підготовки передбачає:

- 1) включення у спеціально організовану різноманітну творчу діяльність, у процесі якої розгортаються багатопланові відносини, закріплюються форми суспільної поведінки, формується потреба діяти відповідно до моральними зразками, що виступають в якості мотивів;
- 2) цілеспрямоване введення правил, норм поведінки і контролю за їх виконанням.

На практиці означений процес відбувається в умовах освітнього простору ЗВО. Активізація виховного потенціалу осередку вищої школи дозволить:

- коригувати системи цінностей особистості;
- переорієнтувати виховний процес на пошукові форми діяльності студентів;
- оптимізувати демократичний стиль спілкування;
- заохочення до творчої самореалізації.

Програма духовного розвитку особистості студента охоплює три компоненти: цілепокладаючий (включає суб'єкти процесу розвитку та їх

структуру, мету і завдання моделі), змістовно-діяльнісний (включає в себе: передачу студентам моральних знань і соціальних норм, що закладені в основі моральних відносин; формування морально орієнтованої мотивації студентів; формування досвіду моральної поведінки студентів в соціумі) та корекційно-результативний (виявляє рівень морального розвитку студентів та визначає способи її корекції).

Метою програми є підвищення рівня духовного розвитку студента в процесі професійної підготовки. Досягнення означеної мети передбачає наступний алгоритм: прийняття особистої та соціальної значимості моральних цінностей; педагогічний стимул інтересу до виявлення рівня моральності; дослідження мотивів підвищення рівня моральності та його співвідношення з очікуваним результатом; формулювання мети і завдань з підвищення рівня моральності у студентів; залучення студента до різних видів творчої діяльності на основі духовно-моральних позицій.

Пропонована програма забезпечує виконання низки виховних функцій, а саме:

- 1) інформаційна – дає можливість розширити коло тих знань студентів, які не знайшли відображення в навчальних програмах;
- 2) розвиваюча – сприяє розвитку у студентів морального ставлення до оточуючих людей;
- 3) формуюча – формування у студентів навичок обмірковування і оцінки своїх вчинків і самих себе, допомагає у виробленні вмілого ведення діалогу та висловлювання, відстоювання власної думки.

Водночас кожному компоненту програми відповідає певна провідна функція. Так, компоненту цілепокладання відповідає орієнтаційна функція, змістовно-діяльнісному – просвітницька та розвиваюча, корекційно-результативному – аналітична.

Реалізація програми передбачає кілька періодів: початковий, стабільного функціонування та дисгармонії.

Під час початкового періоду здійснюється виявлення нагальності програми в студентському осередку, вибір і адаптація форм, методів та засобів духовного розвитку. Куратор академічної групи уточнює зміст програм навчальних дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклу, добирає методики дослідження рівня духовного розвитку особистості студента.

У період стабільного функціонування студент самостійно реалізує власний творчий потенціал, освоює моральні знання, працює над продуктами творчої діяльності, усвідомлює особисту і суспільну значимість моральності, пізнає реальну цінність моральності. Це відбувається в процесі читання рекомендованої літератури та обговорення (з однокурсниками і викладачем) кола життєво важливих проблем.

Практичні заходи спрямовані на духовний розвиток доцільно активізувати в межах основного освітнього процесу та формування мотивації до виконання самостійної діяльності студента, його участі в гуртках організованих у ЗВО. Позаяк саме у гуртку може відбуватись обговорення сумнівних естетичних зразків, матеріальних цінностей і перевірених часом еталонів краси, духовних цінностей, що формує почуття співучасті студента до загальнолюдської системи моральних цінностей і сприяє розвитку естетичного смаку.

Значний науково-педагогічний інтерес становлять сучасні технології організація пошукової роботи. Так, в осередку студентської проблемної групи студент має нагоду активно працювати з навчально-дослідним матеріалом, що викликав його зацікавлення. У самостійну роботу студентів варто інтегрувати:

- опис конкретних випадків з життя, кіно і художніх творів, де зустрічається порушення норм моралі в поведінці особистості;
- комплексний (філософський, психологічний, педагогічний) аналіз проблемних ситуацій. При цьому студенти, або отримують відповіді, або розв'язання певної ситуації вимагає додаткової інформації, яка стимулює пізнавальну активність;

- складання глосарію, який дозволяє студенту отримати в будь-який момент точне визначення поняття, виявити зв'язки даного поняття з іншими термінами і включити отриману інформацію в загальну систему знань.

Відзначимо, що важливу роль у формуванні пізнавальної та професійної діяльності студентів відіграє правильно організована самостійна робота. Матеріали самостійної роботи студентів у проблемній групі представляються в різних формах: твору-есе, презентаціях, фотоматеріалах тощо.

У період духовного занепаду освітня система покликана допомогти людині навчитися жити в злагоді з собою та іншими людьми, а моральність повинна стати «дороговказною зіркою» духовного відродження суспільства. Розв'язанню означених завдань може сприяти не лише об'єднання зусиль науковців, що вивчають проблеми виховання людини, але й тісна співпраця освітян у проектуванні й оновленні змісту гуманітарних та професійних дисциплін. Відтак на особливу увагу заслуговує процес духовного розвитку особистості. В осередку освітнього закладу студент повинен отримати різносторонню кваліфіковану підтримку у розвитку власного духовного потенціалу, що втілюватиметься у подальшій професійній діяльності та активній життєвій позиції.

4.2. Активізація діалогічного спілкування – передумова виховання духовних цінностей студентів ЗВО

Процес реформування вітчизняної вищої освіти передбачає створення сприятливих умов для підготовки високопрофесійного фахівця з усталеною системою духовних цінностей. Задля досягнення означеної мети перед педагогічною наукою і практикою постає нагальна потреба у пошуку ефективних способів позитивного впливу на духовну царину особистості студента [168].

У розв'язанні означеної проблеми вітчизняні науковці надають перевагу спілкуванню й визначають його першорядним чинником у справі духовно-ціннісного самовизначення особистості [169; 170]. Так, О. Овчарук зауважує: «Спілкування – необхідна умова існування людини і, разом з тим, один з основних чинників і джерел її психічного розвитку в онтогенезі. Особистість завжди є носієм тих чи інших індивідуальних якостей і властивостей, що виступають у складному поєднанні і виявляються у її поведінці, в ставленні до інших, у рисах її характеру, волі, здібностях, інтересах, потребах і мотивах діяльності, переконаннях та ідеалах» [171, с.5].

На думку С. Гончаренка і В. Бочелюк завдяки спілкуванню людина починає правильно сприймати себе й інших, що у свою чергу сприяє становленню у людини адекватного образу її «Я». Саме в цій сфері відбувається розвиток окремих компонентів самосвідомості, що тісно пов'язано з процесом самовизначення, самореалізації і становлення національної, моральної, громадянської і духовної ідентичності особистості [172, с. 9; 173, с.130].

Концептуальним підґрунтям у пошуку форм активізації саме діалогічного спілкування в осередку студентської групи нам правило твердження М. Боришевського про те, що «Полігоном для розвитку духовних цінностей можуть стати заняття дискусійного типу творчого характеру, які спонукають поглиблювати знання, відточувати самостійність, неординарність, здатність конструювати ідеї, уміння діяти колективно, вести систематичний творчий пошук. Інакше кажучи, інтенсифікація не за рахунок більш жорсткого ритму роботи, а завдяки підвищенню культури учбової праці, зростання її продуктивності в результаті нестандартних рішень, форм і умов [174, с. 32].

Актуальність вбачаємо у визначенні ефективних форм і методів організації виховної роботи орієнтованої на утвердження духовних цінностей особистості в період професійного становлення.

До традиційних форм виховної роботи ЗВО належить година спілкування, яка регулярно відбувається в осередку академічної групи під керівництвом куратора. Години спілкування допомагають студентам у духовному самоствердженні, визначенні системи власних цінностей і пріоритетів, залученні у процес спільного пошуку відповідей на життєво важливі питання. Узагальнена мета години спілкування духовного спрямування – допомогти студентам у формуванні особистої позиції щодо розв'язання актуальних проблем, розвивати здатність до рефлексії, стимулювати активну життєву позицію.

Педагогічна практика засвідчує, що години спілкування можуть проводитись у формі етичної бесіди, сократівської бесіди, дискусії, диспуту, тренінгу, тематичної конференції, усного журналу, літературно-музичної вітальні, перегляду й обговорення кінофільму, зустрічі з цікавою людиною.

Куратору варто спільно з студентами обирати зміст і форму проведення години спілкування, зважаючи на вікові й психологічні особливості студентів, цілі та завдання виховної роботи ЗВО, духовні потреби сучасної молоді.

В процесі організації й проведення години спілкування важливе дотримання низки загальновідомих або вироблення власних правил. Завдання куратора академічної групи – викликати студентів на відверту розмову, ініціювати обмін думок, створити неосудливий тон дискусії. Відтак слід уникати засуджень поглядів або переконань, звинувачень у бездуховності, байдужості чи безпринциповості, нав'язування чужих думок і суджень.

Задля активізації уваги й створення позитивно-емоційного настрою під час години спілкування передбачається що:

- 1) усі учасники групи розташовуються колом (слухачі повинні бачити того, хто говорить);
- 2) на низькому столику посередині ставиться запалена свічка, увімкнута лампа з прозорим абажуром пастельних тонів, невеличка композиція з квітів;

3) звуковий фон можуть створювати аудіозаписи творів класичної музики, що негучно лунають з динаміків програвача (під час перегляду відео музику вимикають).

В процесі спілкування важливо дотримуватися встановлених часових обмежень. Якщо обговорення, дискусія відбуваються успішно й цікавлять усіх учасників, то час може бути продовжено, але до розумних меж.

Година спілкування набуде бажаного виховного ефекту за дотримання низки умов:

- матеріал викладається від предметної інформації – до оцінки інформації;
- обговорення відбувається від загальних оцінок – до розгорнутих суджень;
- повсякчасна увага до виступів і коментарів кожного з учасників;
- акцент на важливих моментах;
- спільне розмірковування над проблемними питаннями;
- спільний пошук шляхів вирішення проблеми;
- урахування психологічних особливостей сприйняття матеріалу слухацькою аудиторією (слабка увага – зміна діяльності: музична пауза, фізкультхвилинка, несподіване запитання);
- регулярне дослідження психологічного стану й особистісних якостей студентів за допомогою співбесід, анкетування, тестування тощо;
- врахування духовних запитів студентів під час складання планів виховної роботи на семестр / навчальний рік.

Дискусія – це форма організації спілкування під час якої здійснюється групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок. Для неї характерні чіткість мети, компетентність, науковий підхід до проблеми, повага до аргументів опонента, послідовна критика міркувань учасників обговорення. Поряд з іншими формами педагогічної взаємодії дискусія визначається низкою переваг. Вона координує думки окремих осіб, стимулює учасників чітко й точно формувати свої думки, в процесі дискусії

більш помітними стають помилки мислення, удосконалюються прийоми дискутування.

Дискусії властивий комплекс функцій, які вона може виконувати. Адже це – школа спілкування-діалогу і засіб колективного розв'язання проблем. Вона допомагає виявити власну позицію, виявити багатогранність підходів, точок зору з приводу питань і в результаті обміну досягти всебічного просторового бачення предмета обговорення.

Дискусія може бути частиною виховного заходу, методом, що дозволяє залучити більшість учасників до активного обговорення морально-етичних або наукових проблем. Однак у виховній роботі дискусія виступає формою організації, виховання, що спеціально готується і проводиться з студентським колективом учнів.

Організовуючи дискусію, слід зважати на те, що найоптимальніша чисельність її учасників має не перевищувати 15 осіб, які, розподілившись на групи, розташовуються у приміщенні у формі кола, або підкови. Організаційно дискусії поділяють на кілька *етапів*:

- 1) визначення теми і мети;
- 2) збір інформації (знань, суджень, думок, нових ідей, пропозицій учасників) з обговорюваної проблеми;
- 3) упорядкування, інтерпретація і спільне оцінювання обговорюваної інформації;
- 4) формулювання колективного рішення;
- 5) зіставлення мети з отриманими результатами.

Під час дискусії можливе використання різних *прийомів*:

- аргументації (сукупності аргументів на користь будь-якого твердження);
- дебатів (обміну думками з певних питань);
- демонстрації (логічного розмірковування, в процесі якого на підставі аргументів роблять висновок про істинність чи хибність гіпотези);
- логоманії (вид суперечки, за якої учасники, не знаючи предмета суперечки,

- заперечують аргументи один одного чи не погоджуються один з одним);
- незавершених чи неточних висловлювань;
 - полеміки (суперечка з метою захистити свою точку зору і заперечити думку опонента);
 - софістики (умисне використання в дискусії помилкових доказів – софізмів, які зовні виглядають істинними);
 - евристики (мистецтво сперечатися, користуючись засобами, розрахованими на перемогу).

Диспут – вільний, жвавий обмін думками, колективне обговорення питань, які хвилюють його учасників. У виховному процесі диспут інтерпретується як спеціально організована вистава, під час якої відбувається демонстративне зіткнення прямо протилежних точок зору, думок з певного питання (проблеми) морально-етичного, суспільно-політичного, філософського змісту.

Розгортається диспут завдяки оцінкам, аргументаціям, опорі на особистий досвід, яким користуються учасники суперечки. У диспуті є елементи монологу й діалогу. Діалогічні елементи надають емоційне зафарбування дискусії. Відтак монологічні – служать для вираження її логічного змісту.

Виховний потенціал диспуту полягає у формуванні вміння доказово, аргументовано викладати свою точку зору, зберігати витримку й спокій, сприймати критику, з повагою ставитися до думки опонента, виробляти усталені переконання й виявляти власні ціннісні орієнтації. Водночас диспут сприяє виробленню спільної думки колективу щодо розв'язання проблеми обговорення, поглибленню та розширенню кругозору, розвиненню необхідних якостей особистості.

Добре організований диспут, сприяє розвитку активної життєвої позиції, уважного ставлення до питання духовного вдосконалення, впливає на формування стійких світоглядних переконань, допомагає розвитку логічного мислення.

Тема диспуту повинна відображати потреби студентського колективу. Тематику диспутів добирають з таким розрахунком, щоб спонукати його майбутніх учасників до розмірковувань про мету життя, про справжнє щастя, про обов'язок людини перед суспільством, заохочувати до глибоких роздумів, пошуку власних шляхів вирішень обговорюваної проблеми.

Під час визначення основних питань слід намагатися, щоб вони були значущими для учнів, містили в собі приховані суперечності, але при цьому позбавлені провокативності. Доцільно обговорювати не більше 5-6 питань.

Підготовка і проведення диспуту відбувається за певними етапами, кожен з яких передбачає розв'язання чітко окреслених завдань:

- 1) визначення теми, мети диспуту (має бути конкретною, орієнтованою на інтереси його учасників);
- 2) створення організаційної групи;
- 3) розподіл обов'язків, вибір ведучого, анкетування;
- 4) підготовка художньо оформленого плакату-оголошення, де вказується тема з одним або кількома епіграфами, основні питання теми, література. Його бажано доповнити правилами або законами диспуту (вивіщується за 3-4 тижні);
- 5) ведучий повинен добре підготуватися до диспуту, продумати як викликати обмін думками між його учасниками, вміло керувати полемікою, спрямовувати її так, щоб вона не перетворювалась в беззмістовну балаканину. Він повинен вчасно зупинити тих, які надто відхиляються від головного, допомогти тим, хто висловлює розумні думки, але не вміє їх аргументувати, підвести учасників дискусії до необхідних узагальнень і правильних висновків;
- 6) проведення анкетування, попередніх бесід з учасниками диспуту полегшить роботу ведучого, підкаже йому, на кого можна спиратися, до певної міри застрахує від несподіванок, підготує до подолання помилкових поглядів. У такому разі не буде мовчазних хвилин або поверхового

вирішення спірних питань.

Для активізації діалогічного спілкування в осередку академічної групи (або кількох академічних груп) було розроблено тематику дискусій та диспутів духовно-ціннісного спрямування відображену в таблиці 4.1

Таблиця 4.1

Тематика дискусій та диспутів духовно-ціннісного спрямування

№	Тема	Мета	Питання для обговорення та дискутування
1.	Краса людської душі.	виховувати прагнення до самовдосконалення; формувати почуття прекрасного; сприяти гармонійному розвитку особистості.	1. Що таке людська краса? 2. Який ваш ідеал прекрасного? 3. Що значить творити по законах краси? 4. Що ми розуміємо під художнім смаком? 5. Чи можна прожити життя без краси? 6. Як створити свій власний світ краси? 7. У чому полягає краса душі? 8. Як може проявлятися душевна краса людини?
2.	Духовний світ людського буття.	формувати уявлення про духовні чинники людського буття; вдосконалювати навички самопізнання; виховувати гуманоцентричний світогляд.	1. Чи варто судити про людину по її зовнішності? 2. Що ми розуміємо під внутрішнім світом людини? 3. Які людські якості ви вважаєш найважливішими? 4. Що таке душевна щедрість? 5. Які риси характеру найбільш цінні у житті сучасної людини? 6. За якими ознаками можна визначити особисті духовні цінності людини?

3.	Ціль життя – сенс життя.	виховувати прагнення до самоактуалізації; формувати ціннісні орієнтації; конкретизувати духовні пріоритети людського буття.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи заслуговує кожна людина на гідне щасливе життя? 2. Чи повинні ми думати і дбати лише про власне майбутнє? 3. Як знайти своє місце в житті? 4. Які у вас плани на майбутнє? До чого ви прагнете? Чи реальні ваші плани? 5. Чи потрібна людині в житті мета, до чого вона зобов'язує? 6. Що таке вільна і незалежна особистість? 7. Як слід розуміти вислів: «Світи іншим – сам не згориш».
4.	Духовні потреби особистості	розвиток навичок самовдосконалення внутрішнього світу; формування здатності до визначення ідеалів; утвердження пріоритетності духовних потреб.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мій внутрішній світ? Чи відповідає він моєму зовнішньому образу? 2. Що є ідеалами духовного світу людини? 3. У чому полягають духовні потреби? 4. Чи відповідають вони вимогам часу? 5. Як впливають духовні потреби особистості на формування її життєдіяльності? 6. Яку людину називають духовно багатою? У чому полягає її багатство?

5.	Що таке хліб душі?	виховання гармонійно розвинутої особистості; формування інформаційної культури; спонукання до самопізнання.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Для чого потрібні музеї та виставки? Це дань моді чи збереження історичних та мистецьких цінностей? 2. Які музеї та виставки цінніші: історичні чи мистецькі? Чому? 3. Яку цінність становлять музеї та виставки для формування гармонійно розвиненої особистості? 4. Яке значення має бібліотека у житті сучасної молоді? 5. У чому переваги і недоліки віртуальних музеїв, виставок, бібліотек? 6. Який духовний зміст храмів? 7. Що означає духовне очищення? 8. Що можна називати хлібом душі? Що можна назвати духовною отрутою?
6.	Сила та краса почуттів, що це?	формувати провідні засади морально-етичної культури; заохочувати до гармонії у взаєминах з іншими людьми; спонукати до креативності у власних судженнях і міркуваннях.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як ви розумієте такі вислови: «Яка людина, така і її любов» (І.Еренбург): 2. Яка відмінність між поняттями «любов» і «кохання»? 3. Як можна прокоментувати вислів «Коханню всього мало. Воно має щастя, а хоче раю, має рай – хоче неба. О люблячі! Усе це є в вашому коханні. Зумійте лише знайти» (Віктор Гюго)? 4. Чи здатна на високі почуття людина з низьким рівнем культури?

			<p>5. Чи потрібно боротися за кохання? А може це приниження людської гідності?</p> <p>6. Любов і розум – вороги чи друзі?</p> <p>7. Ревнощі – ознака кохання чи егоїзму?</p> <p>8. Існує думка, що для кохання потрібні перевірки та випробування? Якщо так, то які?</p> <p>9. В чому виявляється сила та краса любові?</p>
7.	Я– гармонійно-розвинена особистість.	спонукати до самопізнання; виховувати повагу до міркувань співрозмовника; розвивати здатність до рефлексії.	<p>1. Чи може бути кожна людина гармонійно розвиненою особистістю в наші дні?</p> <p>2. Чи можете ви назвати себе гармонійно розвиненою особистістю? Якщо «так», то що цьому сприяло? Якщо «ні», то що цьому заважає?</p> <p>3. Що можна зробити, щоб кожна молода людина змогла рости духовною і удосконалюватися фізично?</p> <p>4. Як уникнути негативних проявів та звичок у своєму житті?</p> <p>5. А якщо вони є – як їх позбутися?</p>

8.	Чого чекає від нас наша країна?	заохочувати до роздумів про сенс життя; виховувати національну самосвідомість; формувати уявлення про роль кожного свідомого громадянина у долі держави.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як ми розуміємо свій обов'язок перед народом, державою? 2. Чим привабливі люди неспокійної душі та громадянського обов'язку? 3. Що значить добропорядність у стосунках з людьми? 4. Яке наше місце в житті нашої держави? 5. Сучасний студент – спостерігач чи будівничий сьогодення?
----	---------------------------------	--	--

Ефективність диспуту залежить від невимушеності його атмосфери. З цією метою складають і оприлюднюють правила поведінки під час диспуту.

1. Кожен має право висловити свою думку. Якщо в тебе є що сказати слухачам, нехай вони довідаються про це.
2. Говори, що думаєш, думай, що говориш! Висловлюйся ясно й чітко. Не стверджуй того, у чому не розібрався сам.
3. Намагайся якнайпереконливіше викласти свою точку зору. Спирайся лише на безсумнівні факти.
4. Не повторюй того, що до тебе було сказано.
5. Поважай чужу думку. Намагайся зрозуміти її. Умій вислухати точку зору, з якою не згоден. Будь витриманим. Не перебивай виступаючих. Не надавай особистісних оцінок. Правоту доводь фактами, а не лементом. Не нав'язуй своєї думки.
6. Якщо доведена помилковість твоєї позиції, май мужність визнати свою неправоту.

Нехай головним підсумком диспуту стане твоє просування нелегким шляхом збагнення істини.

Ефективними є й інтерактивні вправи, такі, наприклад, як «метод ПРЕС», у який вже закладені мовні кліше. Приміром 4 представники дискусійної групи висловлюють свою точку зору на запропоновану проблему:

1-й учасник висловлює свою думку, пояснюючи точку зору (починає словами «Я вважаю, що...»);

2-й учасник пояснює, на чому ґрунтуються докази його позиції («Тому що...»);

3-й учасник наводить факти, які підтверджують позицію («Наприклад...»);

4-й учасник узагальнює думку, робить висновок про те, чому необхідно прийняти таку позицію («Отже, тому...»).

Куратору необхідно здійснювати ретельний аналіз ефективності проведеного заходу. Насамперед слід з'ясувати як виявилася активність студентів під час підготовки (участь у розробці плану, у підборі літератури, у підготовці виступів тощо) і проведення диспуту (кількість доповідачів, щирість і переконаність їх суджень, уміння самостійно обґрунтовувати й захищати свою точку зору)? Які матеріали одержали бажані взяти участь у диспуті (план, готовий текст виступу, літературу для вивчення тощо)?

Отже, сходження студента на якісно новий рівень духовно-ціннісного вдосконалення реалізується за умови гуманізації освітнього процесу закладу вищої освіти. Формування духовно-ціннісної сфери особистості студента набуде ефективності за умови авторитетності педагогічного колективу ЗВО, індивідуально-диференційованої взаємодії з студентською аудиторією, стимуляції до пошуку способів самопізнання і самовизначення, спонукання до ціннісної рефлексії, опори на суб'єктивний досвід студентів, надання свободи вибору і міжособистісного спілкування.

Подальшої розробки потребує методичне забезпечення інших форм організації виховного процесу, які б також стимулювали студентську аудиторію до активного обговорення й пошуків розв'язання життєво важливих запитань, а відтак сприяли утвердженню духовно-ціннісних засад професійної діяльності майбутнього фахівця.

4.3. Роль куратора академічної групи у розвитку духовного потенціалу студентів ЗВО

Духовна криза сьогодення здійснює згубний вплив на перебіг соціально-економічних процесів сучасної України, обумовлює потребу суспільства в наукових дослідженнях проблеми розвитку духовності нації. Її розв'язання можливе за умов сприяння розвитку духовного потенціалу особистості в усіх ланках освіти. Особливої актуальності означена проблема набуває в осередку вищої школи. Адже у процесі професійного розвитку молода людина немає залишатися на самоті з численними проблемами духовного характеру. Впродовж усього часу набуття майбутнього фаху студенту необхідно створювати оптимальні умови для виявлення та реалізації його особистісної екзистенції. Саме це може стати запорукою духовного відродження усього суспільства.

За останні роки відбулись дослідження педагогічного супроводу духовно-морального розвитку особистості, педагогічного супроводу духовного становлення особистості. Науковий доробок вітчизняних вчених орієнтовано на розв'язання проблем педагогічного супроводу школярів. Відтак питання педагогічного супроводу розвитку духовного потенціалу особистості у системі вищої освіти залишається поза дослідницькою увагою.

Поняття «потенціал» походить від латинського *potentia* — міць, сила, можливість. У довідниковій літературі його розуміють як «джерело», «можливість», «ресурс», «запас», що може бути задіяний і використаний для розв'язання завдань, досягнення конкретних цілей. На думку О. Смально особистісний потенціал «містить не тільки потенційне в особистості (здібності, природно обумовлені професійно важливі якості, позитивні спадкові фактори), а й систему постійно поновлюваних і помножуваних ресурсів — інтелектуальних, психологічних, вольових, що сприяє прогресивному особистісному і професійному розвитку» [175, с. 181].

М.Соловей зауважив, що потенціал є «джерелом можливої дії» [176, с.48]. Витоками розкриття потенціалу є потреби, інтенції, потяги, установки, смислові утворення, ціннісні орієнтації. Саме діяльність, розв'язування нових завдань, як вважає А. Олексюк, дає можливість виявитися потенційним здатностям особистості [177, с.12].

Духовний потенціал студента є інтеграцією особистісного і професійного потенціалів. За визначенням Г. Овчаренко особистісно-професійний потенціал – це сукупність внутрішніх ресурсів людини, що обумовлює її професійні можливості. При цьому здібності професіонала відображають реалізований потенціал, а його мотивація визначає його подальші перспективи розвитку (є нереалізованою частиною потенціалу). Особистісно-професійний потенціал забезпечує прогресивний розвиток особистості у процесі професійної діяльності і є основою становлення професіоналізму особистості [178, с.9].

За результатами психолого-педагогічних досліджень Е.Помиткін визначає духовний потенціал особистості як: «Вищий ступінь людської самоорганізації, позначений високим рівнем свідомості та самосвідомості, спрямованістю на загальнолюдські духовні ідеали та цінності, розвиненістю вольових якостей особистості» [179, с.90].

Т. Осипова інтерпретує духовний потенціал особистості як інтегральну якість, що відображає міру можливостей актуалізації духовних сутнісних сил у цілеспрямованій діяльності та наддіяльнісних відносинах. Дослідниця довела, що в цьому духовному утворенні взаємодіють процеси, які забезпечують здатність до емоційно-ціннісного світопереживання, потребу осягати істину та вміння здійснювати відповідальний вчинок, створювати творчий стиль життя і діяльності [180, с.23-24].

В. Вербець характеризує духовно-творчий потенціал як сукупність «внутрішніх» і «зовнішніх» детермінант, що мають інтегративний та цілісний характер у структурі особистості як складної системи біологічних, фізіологічних, соціально-психологічних, культурологічних, морально-етичних

та історико-ментальних елементів, що перебувають під впливом соціокультурного та техногенно-природного середовища в динаміці та розвитку [181, с.309].

З огляду на попередні дослідження, духовний потенціал особистості можна розглядати як особливу, здатну до саморозвитку систему відновлюваних внутрішніх ресурсів духу людини, що виявляються в діяльності, спрямованій на творче втілення загальнолюдських потреб, цінностей та ідеалів. Духовний потенціал є інтегральним утворенням, що в унікальній і неповторній комбінації поєднує можливе та дійсне, свідоме та несвідоме, суще й належне; взаємопов'язує здібності й здатності особистості до прийняття, переживання й творчого втілення в усіх сферах життєдіяльності базових загальнолюдських цінностей та індивідуальних ціннісних новоутворень.

На основі аналізу означень «потенціал», «особистісний потенціал» «професійно-особистісний потенціал», «духовно-творчий потенціал», «духовний потенціал особистості», ми визначаємо духовний потенціал студента як складне особистісно-діяльнісне утворення, що інтегрує особистісні, професійні та загальнокультурні потреби, цінності, знання, вміння, здібності та здатності, які надають можливість здійснювати духовну взаємодію в процесі набуття професії, соціально значущі вчинки та самовдосконалення.

Попередні дослідження дають можливість твердити, що духовний потенціал особистості студента утворюється в результаті культурного впливу, самобудівництва й моральної творчості, естетичної рефлексії, інтуїтивного осягання, професійного розвитку й саморозвитку.

Спираючись на дослідження С. Вітвицької [182], визначаємо розвиток духовного потенціалу процесом формування і вдосконалення структурних компонентів, що його утворюють, і який відбувається під впливом стихійних і спеціально створених умов. Динаміка означеного процесу залежить від внутрішніх чинників і зовнішніх факторів впливу, від інтенсивності духовних пошуків особистості, які стають найбільш гострими у періоди життєвих

протирич, вікових криз, складних ситуацій, світоглядних колізій. Розвиток духовного потенціалу студента постає як процес духовного саморозвитку впродовж професійного становлення. Подолання ціннісної невизначеності, екзистенційне й аксіологічне спрямування є необхідними напрямками підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти.

Розвиток духовного потенціалу студентської молоді потребує педагогічного супроводу. Л. Петриченко розуміє це поняття як особливу сферу діяльності педагога, який прагне залучити вихованців до соціокультурних і моральних цінностей суспільства, що стане підґрунтям їхнього саморозвитку та самореалізації [183, с.35]. У свою чергу Л. Ніколенко розглядає поняття «супровід» поряд із поняттями «сприяння», «співробітництво», «співчуття». Функцією супроводу він вважає підтримку суб'єкта у становленні його незалежності, створення сприятливих умов для його саморозвитку, самоідентифікації, самопізнання, самовизначення, самоорганізації, самоконтролю, самореалізації [184].

Для конкретизації особливостей педагогічного супроводу розвитку духовного потенціалу педагога ми звернулися до вивчення сутності педагогічного супроводу духовного розвитку особистості, який Н. Коваль розуміє як «нову змістову й організаційно-управлінську функцію гуманізації виховання, що є формою партнерської взаємодії, у процесі якої узгоджуються смисли духовної діяльності і створюються умови для формування особистісної позиції» [185, с.20]. Дослідниця чітко визначила структуру педагогічного супроводу, яку складають управлінські етапи організації духовної діяльності особистості: мотиваційно-сміслоцільовий, операційно-змістовий, аналітико-оцінний. Змістом такого супроводу є допомога і підтримка засобами духовної діяльності у процесі опанування художньою культурою.

Сучасні дослідження виявляють сутність педагогічного супроводу духовно-морального розвитку особистості. Р. Абдулов визначає його сутність у роботі з дитиною. На його думку, педагогічний супровід є «комплексно-

освітньою технологією актуалізації внутрішніх ресурсів мотиваційно-потребнісної сфери творчого самовияву, що забезпечує успішний розвиток і саморозвиток особистості, розкриття її потенціальних особливостей і надання психологічної допомоги та підтримки у подоланні проблем, що виникають у процесі конструктивної соціалізації особистості, яка сприяє її духовно-моральному самовихованню» [186, с.68-69].

У процесі розвитку духовного потенціалу студентства у системі вищої освіти провідного значення набуває куратор академічної групи, на якого покладена ціла низка відповідальної роботи – формування активу академічної групи, проведення індивідуальної та групової організаційно-виховної та культурно-освітньої роботи, встановлення зв'язку з батьками студентів, здійснення педагогічного контролю за навчальним процесом тощо.

Педагогічна діяльність куратора має сприяти вияву кращих граней внутрішнього світу особистості студента, формуванню смаків, розумінню творів мистецтва, розвитку здібностей і талантів тощо. Щодо педагогічного супроводу розвитку духовного потенціалу особистості, то він реалізується у:

- забезпеченні психологічно комфортного самопочуття суб'єкта у процесі сприйняття та відтворення продуктів естетичної діяльності;
- вільному самовираженні суб'єкта в атмосфері безоцінного, емпатійного ставлення й емоційного відгуку довколишніх і його готовності позиціювати власні ціннісні орієнтації;
- активізації конструктивної, безконфліктної взаємодії, що стимулює узгодженість дій учасників процесу в породженні ціннісно-сміслових утворень, ідеалів, норм, моральних орієнтацій, що є індикатором позитивної спрямованості особистості, її подальшого духовного розвитку [187, с.351].

Педагогічний супровід розвитку духовного потенціалу особистості студента є формою духовної взаємодії викладача і студента, яка покликана сприяти самопізнанню, самотворенню, саморозвитку, самореалізації духовних

потреб, здібностей і здатностей, надає можливість підвищити ефективність їхніх професійних дій.

Означений процес здійснюється через консультування (індивідуальне, групове), аналіз та подолання професійних проблем із застосуванням морально-етичних, естетичних, інтелектуальних критеріїв, формування настанови на емпатійне розуміння довколишніх.

Куратор академічної групи запроваджує аксіологічне спрямування змісту й форм роботи зі студентами, використовуючи діалогічні форми й методи роботи, дискусії, ділові ігри, арт-технології, тренінги особистісного й професійного розвитку, що дають змогу узгоджувати смисли духовної діяльності і створювати умови для формування особистісної позиції, відчувати емоційно-ціннісне світопереживання, потребу осягати істину та вміння здійснювати відповідальний вчинок, створювати творчий стиль життя і діяльності.

Педагогічний супровід розвитку духовного потенціалу, що його здійснює куратор, має сприяти реалізації таких завдань, як забезпечення психологічно комфортного самопочуття суб'єкта освіти; створення умов для вільного самовираження в атмосфері безоцінного ставлення й емоційного відгуку довколишніх; позиціювання власних цінностей, смислів і надання можливості духовного самоутвердження, породження ціннісно-сміслових ідеалів, норм професійної діяльності у процесі діалогу, імітаційних ігор, естетичного самовияву тощо.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у розробленні інноваційних форм, методів, прийомів роботи куратора академічної групи, що сприяють педагогічному супроводу розвитку духовного потенціалу студентів у системі вищої освіти.

4.4. Психологічний клімат академічної групи як чинник виховання духовних цінностей особистості студента

У ціннісних пріоритетах сучасності очевидними є трансформаційні процеси, що забезпечують розвиток освітньої системи вищої школи. В означеному контексті особливої ваги набуває спрямованість до зміни не лише методологічної парадигми, але й відповідних способів організації педагогічного процесу.

Оскільки здобуття вищої освіти передбачає не лише опанування сумою професійних знань, перед педагогами ЗВО постає нагальна потреба пошуку нових шляхів формування духовного світу особистості сучасного студента. Практичне розв'язання означеної потреби відбуватиметься за умови впровадження інноваційних виховних технологій, залучення молоді до української та світової культурної спадщини, розвиток демократичних та академічних традицій закладів вищої освіти.

У пошуках ефективних чинників виховного впливу на особистість студента вітчизняні та закордонні науковці усе частіше звертаються до вивчення взаємин в осередку академічної групи.

Справжній студентський колектив являє собою цілісну й гармонійну єдність неповторних індивідуальностей. Отже, вплив колективу на особистість є вагомим фактором її різнобічного розвитку та виховання.

Процес гуртування малої групи становив об'єкт дослідження багатьох вчених у царині психології. Узагальнюючи наукові праці, в яких розкрито передумови згуртованості колективу, варто виокремити кілька напрямків. Дослідження згуртованості як емоційно-комунікативної єдності групи проводили В. Зацепін, А. Леонавічус, Т. Ньюк, Л. Уманський та ін. Згуртованість як емоційно-ціннісна єдність групи вивчалась Є. Дубовською, Р. Кричевським, М. Обозовим, Л. Ханіним. Ціннісно-орієнтаційну єдність групи досліджували Т. Давидова, Р. Немов, А. Петровський, В. Шпалінський. Про

згуртованість як передумову єдності поведінки засвідчили дослідження О. Гущина, Ю. Дубермана, Ю. Неймера. Предметно-ціннісну єдність згуртованої групи доводили Г. Андрєєва, О. Донцов, В. Утлик.

У своїх дослідженнях науковці неодноразово наголошували на важливості психологічного клімату як чинника, що позитивно (або негативно) впливає на процес формування особистісних якостей студента.

Під психологічним кліматом науковці В. Тернопільська і В. Лозова розуміють емоційно-психологічний настрій колективу, в якому на емоційному рівні відображаються особисті та ділові взаємостосунки членів колективу з їх моральними нормами та інтересами [188; 189].

За визначенням В. Утлик психологічний клімат – це стиль, емоційне забарвлення спілкування та взаємодії людей, яке впливає на їхню спільну діяльність; це відносно стійкий емоційний настрій людей в колективі [190, с.34]. Наведені визначення надають підстави до дослідження особливостей психологічного клімату академічної групи як одного з чинників виховання духовних цінностей особистості.

Мету дослідження вбачаємо в окресленні провідних передумов створення позитивного психологічного клімату в осередку академічної групи задля ефективного виховного впливу на духовну сферу особистості студента.

Студентська академічна група становить різновид малої групи зі своїми етапами перетворення її на колектив, із параметрами розвитку та критеріями сформованості, внутрішнім психологічним кліматом [191, с. 65-66].

Педагогічний вплив на студентську групу може бути прямим, опосередкованим або паралельним (залежно від етапу її розвитку). До форм роботи педагога з колективом у цьому аспекті належать: визначення перспективних ліній, групове планування, використання психодіагностичних підходів у практичній діяльності, формування групових традицій, організація групової діяльності вихованців, колективний аналіз зробленого [192, с. 29].

Зазвичай студентська академічна група має офіційну та неофіційну структуру. У першому випадку – це сукупність студентів, яких очолюють такі офіційні лідери, як староста групи (відповідає за виховний аспект) і профорг (відповідає за соціальний аспект). Можлива наявність інших посадових осіб (або лідерів за посадою).

У протилежному випадку група поділяється на більшу або меншу кількість підгруп відповідно до особистісних інтересів студентів, їхніх психологічних типів тощо. Кожна з таких підгруп може мати свого лідера. Зазвичай у межах академічної групи явно виражений неофіційний лідер або неофіційна лідерська підгрупа. З педагогічних позицій оптимальним є випадок, у якому офіційні та неофіційні лідери – одні й ті самі особистості [193].

Особливості психологічного клімату академічної групи ЗВО значною мірою зумовлені низкою характеристик особистості студентського віку. Студент як особистість певного віку (16-25+) характеризується у трьох аспектах:

- 1) психологічного (як єдність психологічних процесів);
- 2) соціального (як суб'єкт, який вступає у суспільні відносини, має певні якості й належить до певної соціальної групи);
- 3) біологічного (тип вищої нервової діяльності, будова аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, фізична сила, статура, риси обличчя, колір шкіри, очей, зріст тощо) [194, с. 197].
- 4) Врахування означених особливостей відповідає схемі вікових періодизацій, запропонованої в дослідженнях Г. Хола, Ф. Райса, які розглядали вік від 17 до 25 років як період дорослішання. Саме цей період має переваги в здатності до навчання, засвоєння навчальної інформації, до виконання навчальної діяльності, зокрема й запам'ятовування навчального матеріалу, розв'язування задач, виконання завдань різних типів навчального контролю й самоконтролю [195].

5) Час навчання у закладі вищої освіти збігається з першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних характеристик. Характерною рисою духовно-морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки, тому що на цей період припадає пора самоаналізу та самооцінювання. Відтак зміцнюються якості, яких не вистачало в школі – рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою, а також підвищується інтерес до духовних проблем (цілі, спосіб життя, обов'язок, любов, вірність тощо) [196-198].

Водночас здатність людини до свідомої регуляції своєї поведінки в 17-19 років може бути розвинена не повною мірою, а тому часто можна спостерігати невмотивовані ризики, невміння передбачити наслідки своїх учинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви. Так, Т. Гуменникова зазначає, що 19-20 років – це вік безкорисливих жертв і повної самовіддачі, але й частих негативних проявів [199, с. 60].

Сучасна студентська молодь проводить час, насичений потоком інформації, що транслюється засобами масової комунікації: слухають і записують музику, переглядають, створюють і публікують контент в мережі Інтернет, грають у комп'ютерні ігри, спілкуються в соціальних мережах.

За свідченням педагогів-практиків студенти не хочуть бути пов'язані з традиційними графіками, не бажають учитися обов'язково в аудиторії, воліючи використовувати інформаційні технології, щоб навчатися в будь-який час дистанційно.

Сьогодні студенти обирають для виконання завдань інноваційні способи. Їх потреба в альтернативних методах для виконання завдань створює проблеми при використанні традиційних вимірювань для визначення їх продуктивності.

До безперечного позитиву в створенні сприятливих умов для виховної роботи належать соціальна орієнтованість студентів, які бажають подорожувати усією академічною групою, роблять спільні подарунки та

шукають можливості для ідентифікації з іншими студентськими спільнотами в регіональному, всеукраїнському чи міжнародному масштабі.

Найважливішими навичками для здобуття вищої освіти студенти вважають формування критичного мислення, уміння розв'язувати проблеми, здатність до аналізу та синтезу інформації. Вони не обмежують себе інформацією наявною в місцевих бібліотеках, або лінійними пошуками в енциклопедіях за темами.

При підготовці до семінарських і практичних занять студенти за звичай використовують електронні ресурси, такі, як мобільні телефони, портативні комп'ютерні пристрої. Окрім безперечного комфорту сучасні технології дають їм можливість висловлювати свою думку та ставити запитання, що активізує співпрацю між усіма учасниками освітнього процесу.

Перелічені ознаки сучасного студентства уможливають узагальнення, згідно якого психологічний клімат академічної групи перебуває під впливом низки матеріально-технічних й організаційно-методичних чинників: оснащення аудиторій, забезпеченість навчальною та науковою літературою, розробленість програм навчання тощо. При цьому процес формування психологічного клімату випробовує вплив індивідуальних особливостей студентів, що сприяє або заважає формуванню духу спільності в колективі.

Індивідуально-особистісний чинник обумовлює рольові, статусні та лідерські процеси. До студентів, що займають високий статус, тягнуться інші. В результаті утворюються мікрогрупи по 3 - 5 осіб. Усі ці процеси й явища концентруються в психологічному кліматі групи.

Сприятливий психологічний клімат у групі переживається кожним студентом як стан задоволення стосунками з однокурсниками та викладачами. Це підвищує настрій, позитивно впливає на бажання вчитися і розвивати свої творчі навички. Водночас недостатньо згуртовану групу важко націлити на вирішення будь-якого завдання. Несприятливий клімат індивідуально переживається як незадоволення взаємовідносинами в групі, умовами і змістом

навчання. Це позначається на настрої людини, її відвідуванні занять загалом, байдужості щодо виховних заходів і громадської роботи.

Особистість студента певною мірою складається в системі діалогових і міжособистісних стосунків у групі. Тому під час аудиторних занять доцільно організувати емоційно привабливе спілкування студентів через ситуації морального вибору, творчих рольових ігор, спільної діяльності тощо. Мають бути створені педагогічні умови розвитку творчої індивідуальності кожного члена студентського колективу [200-202].

Для покращення психологічного клімату академічної групи фахівці радять куратору й іншим викладачам ЗВО дотримуватись низки порад:

- невимушено розмовляти з студентами про їх інтереси (як до, так і під час, і після занять);
- вітатися з студентами як у навчальному закладі, так і за його межами;
- завжди звертатися до студентів за ім'ям;
- спілкуючись з студентами, дивитися в очі;
- заохочувати ідеї, запропоновані студентами [203].

Позитивний психологічний клімат має стати сприятливим підґрунтям формування духовних цінностей особистості в осередку студентської групи. Щодо розробки відповідних виховних програм цікавим нам видається міркування про те, що у студентів духовні цінності можна сформувати за умови використання різних засобів. Так, у студентів гуманітарних спеціальностей, які здебільшого схильні до моральної поваги, формування духовних цінностей слід виховувати через такі види мистецтва, як література та фольклористика, тоді як у студентів мистецтвознавчих спеціальностей – через музику та живопис. Студенти, які обирають точні науки, більш схильні до прагматичного аналізу, тому формування духовних цінностей в означеній категорії слід виховувати за допомогою наукових досліджень, а також диспутів і дискусій [204-207].

Аналізуючи академічну групу як об'єкт виховного впливу, слід зазначити, що модернізація в ній виховних процесів сучасного рівня під час

лекційних, семінарських і практичних занять не можлива без створення сприятливого психологічного клімату групи. Л. Ю. Москальова наголошує, що саме це виступає однією з провідних умов використання сучасних освітніх методик [208, с.68]. Емпіричні дослідження підтвердили припущення науковця про вплив елементів і характеристик системи управління на психологічний клімат колективу академічної групи. А саме – за оцінкою ступеня сприятливості впливу системи управління на психологічний клімат можна визначити чотири його типи, які є у структурі закладу вищої освіти – незрілий, відстаючий, перспективний та зрілий.

Процес виховання духовних цінностей має відбуватися через певні технології, здійснюватися за допомогою певного алгоритму, що має враховувати характерні ознаки особистості та співвідноситися з загальнолюдськими духовними цінностями.

Вихованість майбутнього фахівця залежить від умінь викладачів закладу вищої освіти здійснювати виховний процес обґрунтовано, цілеспрямовано й організовано, що й визначає результативність формування духовних цінностей під час професійної підготовки. При цьому означений процес має починатися з процедури розуміння педагогом мотивів, інтересів та потреб особистості, а також розгляду соціальної дійсності, що оточує студентів тощо. І тільки на наступному щаблі можна використовувати відповідні методи виховання (етичні бесіди, пояснення, психодрама, тренінг морального вчинку й ін.) як своєрідні операції по подоланню нерозуміння через звертання до наявного морального досвіду студента.

Л. Москальова зауважує, що навіть бездоганно відпрацьовані й апробовані заняття у змістовому впливі на особистість студента залежать від психологічного клімату академічної групи. Найпоказовішим критерієм якості проведеної роботи може служити рівень охоплення студентами всіх стадій формування духовності та зміна діяльності особистості й групи загалом [208, с.112].

Щодо вибору форм виховної роботи, які сприятимуть зацікавленні академічної групи питаннями духовно-цінносної сфери особистості, то педагогам варто активізувати лекції-дискусії, ділові ігри, тренінгову роботу, створення та реалізацію творчих проєктів. Утвердження духовних цінностей у студентському середовищі закладу вищої освіти відбувається через такі різновиди діяльності:

- організація конференцій та круглих столів на морально-етичну тематику;
- участь у волонтерській діяльності;
- залучення до колективних творчих справ;
- спільний перегляд й обговорення шедеврів світового кіно;
- проведення днів самостійності та відповідальності.

Позитивному психологічному клімату академічної групи, а відтак формуванню духовних цінностей студентів, сприятиме заохочення до парної та групової роботи:

- 1) рецензування літератури з морально-етичних проблем;
- 2) обмін власними міркуваннями щодо духовного самовиховання особистості;
- 3) робота у студентських гуртках гуманітарного спрямування;
- 4) обговорення проблем духовного змісту на форумах в режимі online.

За наявності значної кількості традиційного педагогічного інструментарію куратору важливо заохотити студентів до впровадження нових способів налаштування позитивного психологічного клімату в осередку групи. За приклад може слугувати ініціатива студентів спеціальності «Початкова освіта» Коломийського навчально-наукового інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Впродовж трьох років у групі щодня перед початком занять відбувається «Хвилинка позитиву», під час якої усі студенти пишуть на дошці побажання однокурсникам на майбутній день. Ініціатива здобула своє продовження й в інших студентських групах. Симптоматично, що студенти вже не уявляють початку дня без позитивних

емоцій від доброзичливих, кмітливих і дотепних побажань, тому впродовж канікул (й у вихідні дні) обмінюються смс-повідомленнями відповідного змісту.

Отже, процес виховання духовних цінностей студентів постане як цілеспрямована діяльність, що вимагає від педагогічних працівників ЗВО створення відповідного психологічного клімату здатного оптимізувати життя студентської спільноти, налаштувати на інтелектуальну працю та моральне вдосконалення, заохотити до товариських взаємин та суспільно значущої діяльності. Подальшого дослідження потребують механізми формування позитивного психологічного клімату академічної групи як одного з провідних чинників морально-етичних пошуків та духовно-ціннісного самовизначення кожного студента.

4.5. Організація дозвілля – форма активізації особистісного потенціалу студента

На сучасному етапі реформування системи вищої освіти України постає низка завдань щодо організації оптимальних умов виховного середовища для забезпечення особистісного розвитку студентів. Опанування професійними знаннями й уміннями неможливе без постійного саморозвитку й самовдосконалення, вияву і розвитку творчого потенціалу особистості.

Концептуальна парадигма вищої школи полягає у підготовці майбутнього спеціаліста, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, є суб'єктом особистісного і професійного зростання, здатного займатись різними видами творчої діяльності.

Чільне місце у житті сучасної студентської молоді посідає сфера вільного часу. В педагогічному сенсі вільний час інтерпретується як «...найбільш сприятливі умови, в яких відбуваються рекреаційно-відтворюючі процеси, що

знімають інтенсивні фізичні, інтелектуальні, психічні навантаження» [209, с.307].

Оскільки вільний час становить інтегровану форму самовираження й розвитку особистості в її життєдіяльності, організоване дозвілля варто сприймати як специфічну форму активності. Показниками активності особистості у сфері вільного часу виступає можливість вільного вибору будь-яких видів дозвілленої діяльності, зростання творчої активності, самоосвіта, культура відпочинку, гуртові заняття, включення в спілкування.

В останні роки проблема дослідження вільного часу та удосконалення культури дозвілля стала об'єктом вивчення в соціології, педагогіці, культурно-освітній роботі. Так, науковці С. Іконнікова, І. Мельников, О. Семашко, Б. Трегубов, К. Шульга, Д. Половєня, Л. Пелєх визначили концептуальні засади вільного часу як фактору формування особистості студента. Зокрема Л. Пелєх у посібнику «Формування особистості майбутнього вчителя у системі масових виховних заходів ЗВО» наголошує на важливості залучення студентів до участі в організації і проведенні виховних заходів [210, с.107]. Ю. Афанасьєв, І. Зязюн, М. Каган, Н. Крилова, В. Кудін, С. Пішун, А. Вишняк у своїх публікаціях розглядають дозвілля як фактор формування культури особистості. Так, дисертаційне дослідження С. Пішуна присвячене проблемі формування культури дозвілля студентів ЗВО в умовах роботи студентського клубу [211]. О. Винославська, О. Дубасенюк, О. Киричук, О. Якуба у своїх наукових розвідках обґрунтували умови удосконалення різних напрямів позааудиторної виховної роботи закладів вищих освіти.

Важко проаналізувати особливості дозвілля як важливого чинника активізації та розвитку особистісних якостей студента ЗВО в процесі дозвілленої діяльності.

Проблема використання дозвілля для розвитку та вдосконалення особистості постає на часі, адже соціальна, професійна творчість та будь-яка культурна діяльність пов'язана з раціональним використанням вільного часу.

Людина використовує вільний час для участі у суспільно-політичному житті, творчої діяльності, розвитку своїх духовних і фізичних здібностей, а також для відпочинку і розваг. Будучи складовою частиною життєдіяльності людини, вільний час детермінується під її впливом, змінюється кількісно і якісно, наповнюючись новим змістом на всіх етапах розвитку суспільства. Структура, зміст вільного часу зумовлена своєю протилежністю – робочим, навчальним часом, тому що час не має абсолютного значення позатрудової, позанавчальної діяльності. Знання, уміння і навички придбані у вільний час, в побуті, людина вносить у виробничу сферу, навчальну і навпаки; продуктивність використання вільного часу залежить від рівня розвитку соціально-культурної інфраструктури, від того, чи забезпечує вона людині можливість реалізувати свої інтереси, захоплення, розвивати творчі сили; використання вільного часу характеризується ставленням до життя загалом [212, с.15].

Форми і стилі проведення вільного часу людини різноманітні. Це заняття рекреаційного характеру, під час яких здійснюється споживання культури, а не її створення. Водночас це елементарні форми освіти і навчання. Означені заняття здебільшого притаманні молоді, що навчається, а саме студентству.

Насичення вільного часу піднесена діяльність, яка вимагає більш високого рівня розвитку мотивації і здібностей, включає до себе різні види художньої, технічної діяльності, самоосвіту, громадську діяльність і спрямована на розвиток творчих здібностей.

Вільний час нерідко називають дозвіллям. Дозвілля і вільний час як сфери індивідуального буття співвідносяться як частина і ціле. Особливості дозвілля пов'язують із заняттями переважно розважального характеру на рівні пасивних форм відпочинку. Однак вільний час не можна уявляти вузько, лише як «дозвілля» чи «відпочинок», він не є нічим не зайнятим часом. За змістом – це найбагатший час, заповнений, як правило, суспільно корисною діяльністю, спрямованою на духовний та моральний розвиток особистості, формування її

трудової і соціальної активності, самовиховання та саморозвиток, фізичне вдосконалення.

Дозвілля характеризується специфічними ознаками, пріоритетними серед яких слід назвати: свободу вибору дозвіллевої діяльності; бажання отримати радість та задоволення, компенсаційність дозвілля [213, с.164].

Цінність дозвілля, полягає в тому, що людина розпоряджається ним вільно, може його використовувати відповідно до своїх бажань та уподобань, здібностей та духовних потреб [214, с.43].

Сфера молодіжного дозвілля має свої особливості позаяк істотно відрізняється від дозвілля інших вікових груп через її специфічні духовні та фізичні потреби і властивих їй соціально-психологічних особливостей. До таких особливостей належать: підвищена емоційна, фізична рухливість, динамічна зміна настроїв, інтелектуальна сприйнятливність.

Студентство – своєрідна соціальна категорія молоді, організаційно об'єднана інститутом вищої освіти. Студенти вирізняються найбільш високим освітнім рівнем, соціальною активністю, гармонійним поєднанням інтелектуальної і спеціальної зрілості. Час навчання у закладі вищої освіти співпадає з періодом зрілості і характеризується становленням особистісних якостей. Хоча студентство формується із неоднорідної за характером, звичками, культурою, освітнім рівнем молоді, за час навчання помітно закріплюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою. Спостерігається посилення моральних мотивів поведінки, посилюється інтерес до моральних проблем – образу і змісту життя, обов'язку, відповідальності, любові та вірності.

Важливою умовою оптимального вирішення завдань, що стоять перед студентом у роки навчання, є розуміння важливості раціональної організації часу і наявності досвіду його використання. Особливо проблематичним для багатьох студентів є використання вільного часу. Вільний час приваблює

студентів нерегламентованістю, самостійним вибором різних занять, можливістю поєднувати в ньому різні види діяльності: розважальні, творчі. Однак потужний педагогічний потенціал вільного часу для значної кількості студентів залишається неусвідомленим, нереалізованим. Отже, вільний час сприймається як час розваг. Впровадження ринкових умов викликало до життя таке явище як робота студентів у позанавчальний час з метою заробітку.

Від уміння направляти свою діяльність в години дозвілля на досягнення загальнозначущої мети, реалізацію своєї життєвої програми, розвиток і вдосконалення своїх сутнісних сил багато в чому залежить соціальне самопочуття молодшої людини, її задоволення вільним часом.

Діяльність у вільний час цінна своїм процесом, і тому сприймається як вільна діяльність. До дій такого роду, в залежності від особливостей та потреб особистості, належать читання, творча праця, зустрічі із друзями, сон, приготування їжі, а також безглузде вештання по вулиці, вживання алкоголю, наркотиків. Молодь обирає різну діяльність для відпочинку в залежності від потреб, які визначають форму проведення вільного часу. Їх вибір засвідчує рівень культури індивідуального дозвілля.

Пріоритетним завданням університетської освіти є необхідність створення виховного простору, який забезпечуватиме взаємозв'язок виховного процесу з навчальною та науковою роботою. В означеному процесі чільне місце займає дозвілєва діяльність. В умовах ЗВО вона набуває виховного сенсу, відбувається на засадах поетапності і має чітко визначені технологічні ознаки.

За такої побудови педагогічного процесу важливо, що студенти самі планували і організовували різноманітні виховні справи (святкові заходи, тематичні дні, колективні творчі справи). Завдання педагогів полягає у створенні максимально комфортних умов для прояву кожним студентом своїх лідерських якостей, інтелектуального рівня, творчого потенціалу.

Аналіз науково-методичної літератури і практичний досвід доводять, що організація виховних справ набуде бажаної ефективності за дотримання принципу поетапності:

На першому етапі визначається мета виховної справи і конкретизується завдання. Зміст діяльності організатора виховного заходу полягає у тому, щоб мета стала особистісно значущою для студентів, пов'язаною з їх інтересами. Слід зауважити, що виховна мета повинна бути прихованою задля уникнення надокучливої повчальності.

На цьому етапі відбувається обговорення зі студентським колективом тематики й змісту майбутньої справи, висунення варіантів майбутньої діяльності.

Другий етап спрямований на колективне планування виховного заходу. Суть колективного планування – здійснити добір доцільних варіантів заходів, колективне обговорення цих варіантів. Планування відбувається на загальних зборах студентської групи.

При цьому педагог не пропонує готову концепцію, а лише ставить додаткові запитання, зіставляє різні думки, пропонує їх обґрунтування, підхоплює та розвиває найбільш цікаві, корисні пропозиції. Отже, організатор акумулює ідеї, інтереси і бажання студентів.

Під час колективного планування усі учасники мають продумувати справу від початку до логічного завершення, висловлювати свої бажання та пропозиції.

Колективне планування може здійснюватись у формі «мозкового штурму». Команда студентів поділяється на мікрогрупи за бажанням. Усім мікрогрупам дають завдання: впродовж декількох хвилин дати відповідь на запитання «Як краще здійснювати майбутню справу?». Після обговорення кожна мікрогрупа висловлює свій варіант творчої справи. Спільно вирішують, який варіант кращий, або комбінують висунуті ідеї, створюючи новий варіант. «Мозковий штурм» передбачає дотримання низки правил:

- 1) не критикувати ідеї;

- 2) заохочувати сміливі ідеї;
- 3) заохочувати комбінування й удосконалення висунутих ідей.

Третій етап – організація (підготовка) виховного заходу. На цьому етапі відбувається уточнення, конкретизація сценарного плану виховного заходу, виконання цього плану, заохочення кожного учасника студентської групи до особистої ініціативи. На цьому етапі педагог-організатор вносить пропозиції, радить, підказує варіанти вирішення завдань, труднощів, що виникають, надає підтримку в разі ускладнень, позитивно оцінює кожен успіх.

Важливо, щоб до реалізації запланованої справи було залучено максимальну кількість учасників. Кожному бажаному доручається певна ділянка роботи. Загальна координація роботи усіх учасників здійснюється активом обраним з числа студентів академічної групи (або кількох груп).

На четвертому етапі втілюється розроблений організатором виховного процесу та творчим колективом сценарний план. Для організаторів важливо створити позитивний емоційний настрій під час проведення концертної програми: підтримувати мажорний настрій, дух бадьорості, впевненості у своїх силах, у своїй здатності нести людям радість, прагнення здолати будь-які труднощі. Корисні для учасників й можливі відхилення від задуму, які виникають під час проведення заходу. Вони складаються з різних непередбачуваних обставин і помилок, допущених учасниками заходу – це теж необхідна школа життя.

П'ятий етап передбачає підбиття підсумків, оцінки результатів заходу. Студенти спільно з педагогом оцінюють й аналізують результати спільної діяльності, розробляють критерії такого оцінювання. Підбиття підсумків здійсненої справи передбачає відповіді на запитання:

Що вдалося виконати із запланованого? Завдяки чому?

Кому ми повинні висловити подяку?

Що не вийшло і чому? (аналіз відхилень від початкового плану);

Що варто перетворити на традиції?

Що маємо врахувати на майбутнє?

Шостий етап – організація післядії. На цьому етапі виконуються рішення, ухвалені загальними зборами студентського колективу, вносяться деякі зміни, задумується нова справа. На підставі проведеного аналізу студенти разом з організатором визначають наступну діяльність колективу і вносять у неї необхідні корективи.

В означеному контексті виховна справа виступає сегментом дозвіллевої діяльності студентів. Адже її провідні аспекти створюють комфортні умови для здобуття студентами знань, умінь і навичок за інтересами, сприяють всебічному розвитку, стимулюють до соціальної активності, сприяють утвердженню внутрішніх механізмів саморегуляції особистості.

Виховання особистості студента є процес безперервний, що охоплює навчання і дозвілля. Дозвілля дає можливість сучасній молодій людині розвивати усі грані своєї особистості. Для цього необхідно, щоб дозвілля сприймалося з позиції усвідомленого самовдосконалення і самовиховання. Адже специфіка виховного процесу ЗВО передбачає оптимальне поєднання фахового становлення та утвердження духовності майбутнього спеціаліста. Відтак узакладах вищої освіти для отримання позитивних результатів навчально-виховного процесу необхідно створювати сприятливі умови для організації дозвіллевої діяльності студентів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці різноманітних педагогічної технології й методичного забезпечення дозвіллевій діяльності студентів ЗВО на засадах особистісно-орієнтованого виховання.

РОЗДІЛ 5. ТЕХНОЛОГІЇ І ЗАСОБИ ДУХОВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

5.1. Особливості педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентів

Важливою умовою формування духовних цінностей студентів закладів вищої освіти є педагогічна підтримка студентів у моральному самовизначенні, вияві духовних цінностей.

Педагогічна підтримка особистості є предметом розгляду в контексті різних психологічних і педагогічних напрямків: концепція «відносин, які допомагають» К. Роджерса, екзистенціальна психологія та педагогіка (Л. Бінсвангер, Л. Франкл, О. Больнов, Е. Баррет та ін.), ідея «посилення існування іншого» С. Рубінштейна, концепція персоналізації А. Петровського й надситуативної активності В. Петровського [215].

Під педагогічною підтримкою розуміємо діяльність суб'єктів освітнього процесу, яка спрямована на надання превентивної та оперативної допомоги. Психологічний аспект такої діяльності полягає в співучасті в життєвому самовизначенні, у підготовці до здійснення морального вибору в кризових ситуаціях, у саморозкритті й усуненні суб'єктивних перешкод розвитку, а також у наданні допомоги в конкретних ситуаціях. Педагогічна підтримка може виступати необхідним етапом розвитку, відносно вільним від формувальної ролі іншого й найбільш близьким до самостійної організації. Метою педагогічної підтримки у формуванні духовних цінностей студентів закладів вищої освіти є усунення перешкод, які виникають на шляху особистісного становлення вихованців. У широкому значенні педагогічна підтримка полягає у створенні сприятливих умов для розвитку моральної свідомості студентів, розкриття й реалізації їхніх задатків, формування здатності до самостійних дій і морального самовизначення. У нашому дослідженні розглядаємо педагогічну

підтримку як важливу умову формування духовних цінностей студентівзакладів вищої освіти.

Педагогічна підтримка студентів щодо формування духовних цінностей повинна мати системний характер і включати такі фактори: необхідність оптимізації спілкування й підвищення рівня особистісного розвитку викладача; можливість вияву індивідуального стилю спілкування; наявність гнучкого й творчого підходу до проблем виховної взаємодії; прагнення суб'єктів до саморозвитку.

В індивідуальній підтримці студента щодо вияву духовних цінностей можна виділити кілька взаємопов'язаних етапів: діагностичний – з'ясування проблем розуміння й продукування духовних цінностей у взаєминах; пошуковий – спільний пошук причин і способів розв'язання проблем виявлення духовних цінностей у взаєминах; проектувальний – налагодження взаємин з метою наближення до вирішення проблеми виявлення духовних цінностей у взаєминах; діяльнісний – взаємодія викладача та студента в побудові власного алгоритму виявлення духовних цінностей у взаєминах; рефлексивний – аналіз спільної діяльності щодо проблеми виявлення духовних цінностей студентом, обговорення отриманих результатів, способів розв'язання проблеми. Кожен етап педагогічної підтримки передбачає розробку різноманітних форм, методів, засобів навчально-виховної діяльності, за допомогою яких здійснюють педагогічну підтримку студента з метою формування в нього духовних цінностей.

Основними принципами забезпечення педагогічної підтримки у формуванні духовних цінностей студентів є їхня згода на допомогу й підтримку, орієнтація на здатність студентів до самостійного вибору щодо вияву вчинку-гідності, вчинку-толерантності, вчинку-відповідальності, вчинку-милосердя у взаєминах.

Педагогічну підтримку студентів можна також визначити як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на формування глибокої

внутрішньої мотивації до формування духовних цінностей, самоосвіти, самовиховання, полегшення адаптації до умов реального навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. Усе це буде сприяти чіткому усвідомленню студентами власних індивідуальних, потенційних особливостей.

Реалізацію умови педагогічної підтримки здійснюють у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти за такими принципами:

- 1) принцип фасилітації (забезпечення групи професійної підтримки – викладачів, кураторів академічної групи, методистів);
- 2) принцип діалогічності взаємодій (взаємодія всіх учасників носить характер діалогу, у якому кожен учасник має рівні можливості висловитися й кожен може бути почутий);
- 3) принцип рефлексивності (проведення студентом і групою підтримки аналізу й корекції власної поведінки та взаємодії з одногрупниками);
- 4) принцип особистісно орієнтованого навчання і виховання (забезпечення права на свободу вибору ціннісної позиції, на можливість його дійового здійснення за наявності установки на подолання дисгармонії у взаємодії);
- 5) принцип зворотного зв'язку теоретичної підготовки й практичної діяльності, який передбачає, з одного боку, осмислення та застосування теоретичних знань у повсякденній діяльності, а з іншого боку, – закріплення емпіричних знань, які були отримані під час вивчення теоретичних дисциплін;
- 6) послідовність – поетапне засвоєння всіх структурних компонентів духовних цінностей особистості, почергове оволодіння уміннями відповідальності, толерантності, милосердя, гідності й самоповаги;
- 7) наступність – взаємозв'язок усіх видів практики, коли освоєння нового здійснюється на основі досвіду, набутого студентами на попередніх етапах практичної підготовки
- 8) динамічність – поступове ускладнення завдань різних видів навчально-виховної діяльності, розширення спектра завдань із розвитку

індивідуального стилю формування духовних цінностей студентів.

Принципи педагогічної підтримки мають реалізовуватися в процесі всіх видів діяльності і передбачати: проведення роз'яснювальної роботи зі студентами щодо формування в них духовних цінностей, здійснення аналізу основних помилкових суджень про такий феномен; формування позитивної установки студентів на духовний розвиток; надання допомоги майбутнім фахівцям під час складання індивідуального плану формування духовних цінностей; діагностику сформованості духовних цінностей студентів за розробленими показниками, ознайомлення студентів з результатами діагностики та консультування з приводу вдосконалення рівня сформованості духовних цінностей.

Необхідно розробити пам'ятку для студента, яка б містила характеристику процесу формування духовних цінностей, зміст, критерії сформованості такого феномена, поради з приводу підвищення ефективності формування духовних цінностей. Доцільним є використання тренінгових вправ, різних видів технік, які забезпечують зворотний зв'язок на етапі обговорення: опис відчуттів та емоцій у процесі програвання певної ролі, прийом обговорення спогадів про власний життєвий досвід, пов'язаний з подібною ситуацією чи проблемою, спостереження за собою з боку; проведення зі студентами різноманітних тестових методик на виявлення індивідуально-типологічних особливостей, професійно значущих та особистісних рис. Такі методики спрямовані на розвиток духовних умінь, емпатійного слухання, позитивної «Я-концепції» майбутнього фахівця; передбачають здійснення студентом самооцінки власної вербальної та невербальної комунікації, іміджу, конфліктності, виявлення бар'єрів у взаємодії. На основі результатів зазначених методичних діагностик потрібно надати студенту рекомендації з приводу самовиховання, самоосвіти.

З метою забезпечення педагогічної підтримки та постійного зворотного зв'язку зі студентами доцільним є розроблення програми-тренажера для

подальшого саморозвитку, самовиховання, формування духовних цінностей. Розроблена програма-тренажер орієнтована насамперед на організацію взаємодії між викладачем та студентами. В її основі лежить ідея конструктивістської педагогіки, яка прагне створити для студентів розвивальне середовище, що забезпечує можливості пошуку власного «Я», навчання способам конструювання знань, з огляду індивідуальність й неповторність досвіду кожної особистості (Жирун, 2011).

Програма-тренажер «Самотворення» містить такі блоки: пам'ятки студенту, методичний інструментарій, діагностичні засоби, ситуації та відеоситуації вчинків відповідальності, толерантності, милосердя, гідності, самодостатності, вправи на виявлення духовних цінностей особистості в повсякденному житті.

Педагогічна підтримка студентів у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти передбачає оперативну допомогу в розв'язанні їхніх індивідуальних проблем в усвідомленні та формуванні духовних цінностей, у розвитку творчого потенціалу студентів.

Педагогічна підтримка є моральною категорією, адже мова йде про допомогу особистості, яка розвивається, про самовизначення та самореалізацію, про формування взаємин з людьми. Педагогічна підтримка має цінність, якщо вона тактовна, грамотна, своєчасна, адресна, дозована й повсякденна, а головне – якщо вона в усіх випадках повною мірою виконує своє виховне призначення, працює на перспективу.

Пропонуємо розроблену в нашому дослідженні модель педагогічної підтримки як ціннісно орієнтовану стратегію формування духовних цінностей студентів. На першому етапі увагу студентів необхідно акцентувати на виявленні вчинків відповідальності, толерантності, милосердя, гідності у взаєминах, що вимагає осмислення. Виявлення духовних цінностей здійснюється на основі аналізу різноманітних культурних цінностей: цінностей мистецтва, повсякденної культури взаємин студентів з одногрупниками,

однокурсниками, друзями.

Другий етап педагогічної підтримки пов'язаний із пошуком студентами власного розуміння духовних цінностей. На цьому етапі основну увагу потрібно зосереджувати на їхній орієнтації на гуманістичні цінності та формування духовності студентів.

Третій етап – діалогічний, спрямований на створення студентами власного алгоритму виявлення духовних цінностей у взаєминах. Поділяючи думки Д. Григор'єва, який досліджував вплив педагогічної підтримки на пошук вихованцями ціннісного сенсу життя, вважаємо, що важливою умовою формування духовних цінностей у студентів є позиція педагога, який здатний зрозуміти, прийняти й визнати. На цьому етапі студенти створюють власний алгоритм виявлення духовних цінностей, порівнюючи його з поглядами друзів, товаришів, одногрупників, близьких людей.

Четвертий етап – рефлексивний, пов'язаний з аналізом спільної діяльності з розв'язання моральних проблем щодо виявлення духовних цінностей у взаєминах. Необхідність цього етапу зумовлена незавершеністю діалогу, готовністю студентів до обміну духовними цінностями. Роль викладача на цьому етапі полягає в наданні студентам можливостей для самовизначення в ставленні до духовних цінностей.

5.2. Значення проєктної діяльності в процесі особистісно-орієнтованого виховання студентської молоді

Особистісно-орієнтована парадигма сучасного виховного процесу обумовлює потребу у створенні нових технологій, які орієнтували б зростаюче покоління до вправлення у позитивних діях, сприяли розвиткові волі, формуванню моральних почуттів і звичок, забезпечували утвердження гуманістичного світогляду й активної життєвої позиції. Особливої актуальності

означена потреба набуває в період професійного становлення особистості. Адже саме в цей час майбутній фахівець має усвідомити суспільну значущість обраної професії, визначити пріоритетні напрями реалізації свого духовного потенціалу.

«Можливості особистісного самовизначення вихованців у особистісно орієнтованому вихованні, – стверджує академік І. Бех, – розширюються саме завдяки збільшенню ступенів свободи їхніх дій і внутрішньої активності. Вона має бути пов'язаною з формуванням у вихованця стійкої готовності до усвідомленої побудови, коригування та реалізації перспектив свого особистісного розвитку, готовності розглядати себе таким, що розвивається в часі, й цілеспрямовано створювати особистісно значущі життєві смисли» [216, с.202].

Реалізація окреслених завдань вимагає звернення до інноваційних форм і методів виховання, які б оптимізували соціальну діяльність студентської спільноти. З цією метою Н. Кордунова пропонує використовувати проєктні технології, оскільки їх перевага полягає у можливості перетворення студента з об'єкта, на який спрямована діяльність педагога та куратора, на головний суб'єкт навчально-виховного процесу вищої школи [217, с.72].

Згідно визначення І. Дичковської проєкт – це сукупність певних дій, документів, текстів, призначених для створення реального об'єкта, предмета або теоретичного продукту [218, с. 195].

На думку О. Безкоровайної виховання культури особистісного самоствердження успішно здійснювалося у процесі проєктної діяльності, оскільки саме вона сприяє активному залученню й реалізації життєвих планів вихованців, розширює їх можливості до самостійного пошуку та використання інформації, надає освітньому процесу діалоговий характер, необхідний для розвитку комунікативних умінь, формування самооцінки. Водночас саме проєктна діяльність дає можливість підвищити впевненість у власних силах, більш якісно засвоїти знання, розвинути інтелект і творчі здібності, підсилити

їхню мотивацію на успішну навчальну діяльність, забезпечити механізм розвитку критичного мислення, уміння шукати шлях вирішення поставленого завдання, розвинути дослідницькі здібності, вміння мислити абстрактно [219, с. 43-44].

У науково-методичному доробку В. Тернопільської проектну діяльність визнано однією з найефективніших форм виховної роботи зі студентами академічної групи ЗВО. При цьому автор «Довідника з виховної роботи зі студентами» наголошують на особливій ролі куратора, позаяк «місія педагога полягає в заохоченні усіх членів студентського колективу до співпраці у досягненні спільної мети» [220, с.61].

Визначимо місце і роль проектних технологій у процесі особистісного самоствердження студента в умовах освітнього простору ЗВО.

На сьогодні запровадження проектів належить до інноваційних технологій виховання. Планування проектів академічної групи варто асоціювати з суспільно корисною діяльністю. При цьому робота над проектом неможлива без врахування інтересів, зацікавлень та захоплень кожного студента, його морально-етичних та світоглядних орієнтирів.

Упровадження проектних технологій у навчально-виховний процес ЗВО передбачає створення сприятливих умови для розкриття інтелектуально-творчих здібностей кожного студента в процесі цікавої та результативної роботи. Реалізація проекту неможлива без залучення сукупності дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів.

Під час проектної діяльності здійснюється набуття вихованцями низки умінь: планувати свою роботу, використовувати значний масив джерел інформації, самостійно відбирати й накопичувати матеріал, аналізувати факти, приймати рішення, установлювати соціальні контакти, створювати «кінцевий продукт» (журнал, сценарій), презентувати створене перед аудиторією, оцінювати себе й одне одного.

Проектна діяльність академічної групи характеризується низкою ознак:

- розв’язання соціально значущої проблеми;
- результати мають чітко означену практичну, теоретичну чи пізнавальну значущість;
- куратор виконує стимулюючу, консультативну, корегуючу функції;
- кожен з етапів передбачає поєднання індивідуальної, парної, групової діяльності студентів;
- інтегрування знань та вмінь з різних дисциплін, що їх опановують студенти під час навчання;
- окремі етапи реалізації проєкту вимагають пошуково-дослідницької діяльності;
- візуалізація результатів індивідуальної й спільної роботи (відео, фото, аудіо матеріали);
- підбиття проміжних підсумків та обговорення подальших дій на кожному з етапів.

Робота над проєктом повинна ґрунтуватись на принципах послідовності й системності, що зумовлюють її поетапність. До основних етапів проєктної діяльності належать:

- 1) підготовчий етап (визначення теми і мети проєкту, обговорення проблеми, висунення гіпотези);
- 2) планування (визначення джерел, засобів збирання, методів аналізу інформації, способів представлення результатів; установлення критеріїв оцінювання результатів);
- 3) дослідження, спостереження, робота з інформаційними ресурсами, анкетування, експеримент;
- 4) аналіз інформації, підбиття підсумків, формулювання висновків;
- 5) оцінювання результатів і процесу дослідження за встановленими критеріями;
- 6) творчий звіт, презентація отриманих результатів.

Теми проектів необхідно формулювати, зважаючи на проблеми та обставини, які є значущими для студентів.

Головна вимога досягнення результату – це необхідність дотримання системності навчально-виховного процесу як в організації самого проекту, так і роботи над ним. Адже отримані теоретичні знання й практичний досвід сприятимуть формуванню системи духовних цінностей. Прикладом можуть слугувати проекти пов'язані з волонтерською діяльністю.

Виховна ефективність досягатиметься за умови ініціювання проектів самими студентами. Водночас куратор має володіти значним арсеналом ідей та алгоритмом їх реалізації.

Проектна діяльність відкриває широкі можливості для вибору ролі в системі взаємин (лідер-організатор, лідер-генератор ідей, лідер-виконавець); вона передбачає активну діяльність кожного, оскільки кінцевий результат залежить від спільних зусиль, сприяє формуванню ціннісних орієнтацій.

Успіх будь-якого проекту щільно пов'язаний з відповідним плануванням і розумінням: хто, для кого і чому створює та реалізує даний проект. Після ретельного вибору та визначення проблеми, на яку спрямовано проект, його учасниками слід починати проводити збір та аналіз інформації. Наступний крок – визначення мети, завдань проекту та складання плану реалізації проекту, який повинен відповідати поставленій меті й завданням, а також очікуваним результатам.

По завершенні складається звіт про оцінку реалізації проекту з метою інформування. Поширення інформації про реалізацію проекту (святкування) повертають до початку проектного циклу, і знову починається пошук наступного кроку, використовуючи набутий досвід і результати для просування реалізації наступної ідеї для покращення життя довкіл.

Прикладом діяльності академічної групи може слугувати творчий проект «Новини Alma mater. Велика радіоперерва», основна мета якого полягає у створенні ефективного каналу внутрішньо університетської комунікації шляхом надання студентам можливості презентації власного світогляду. За

умовами проєкту групам надається можливість почергово готувати щотижневі радіопрограми, які транслюються під час великої перерви. Зміст і тематики радіопрограм визначається кожною групою й узгоджується з керівництвом інституту (факультету). В кінці навчального семестру спеціально обране журі підбиває підсумки роботи студентського радіо та відзначає кращі авторські напрацювання. Участь у розробці сценаріїв, режисура, підготовка радіосюжетів дозволить не лише розвивати творчий потенціал учасників проєкту, а й підсилить мотиваційні аспекти їх творчості, призвичаїть виокремлювати необхідну інформацію, засвоювати її у вигляді нових знань та умінь, вдало використовувати здобуті знання на практиці. Прослуховування авторських радіозаписів породжує у студентській аудиторії відчуття співпричетності, співпереживання, формує позитивні емоційні ставлення до свого ЗВО, викладачів, однокурсників, відтак сприяє створенню умов для їх успішного самоствердження.

Характерною ознакою сьогодення є спрямованість на об'єднання зусиль міжнародної ініціативи «Служіння заради миру» з проєктами служіння в Україні, активізація діяльності серед дітей та студентської молоді на впровадження молодіжної політики держави та Програми дій в межах Декади ООН (2010-2021 р.р.).

Всеукраїнський конкурс проєктів «Служіння заради миру» спрямований на заохочення молодих людей до конкретних вчинків по допомозі тим, хто цього потребує (інвалідам, ветеранам, літнім людям), спонукання дій, що допомагають подолати перешкоди суспільства на шляху до миру. Заохочується просвітницька робота з профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі, у сприянні через конкретну дію вирішення проблем: голоду, поширення хвороб, безпритульності, бідності, насильства над дітьми, ескалації насильства, зневаги моральних, загальнолюдських, етнонаціональних, сімейних цінностей.

У межах експериментальної роботи, з метою поширення досвіду впровадження проєктів «Служіння заради миру» на базі Прикарпатського

національного університету імені Василя Стефаника проводився студентський проєкт «Всі ми діти твої, Україно!» в номінації «Сприяння діалогу між різними расами, народами, культурами».

Проєкт передбачав орієнтацію студентської молоді на розуміння перспектив розвитку міжнаціональної співпраці, полікультурного сприйняття навколишньої дійсності, збагачення знань молоді з питань політичного, економічного та культурного життя представників інших народів, поваги до їх цивілізацій, культур, моральних цінностей, культури побуту.

Учасники проєкту налагодили дружні зв'язки зі студентами Академії гуманітарних та економіки міста Лодзь (Польща) та студентським товариством «Пліч-о-пліч з Європою». Одним з важливих етапів проєкту була участь студентів в інтерактивному Форумі SEN з обговорення питань «Україна–Франція: історичного підґрунтя культурних зв'язків, перспективи їх впливу на шлях України в Європейський Союз».

Активізація проєктних технологій у виховну практику сучасної вищої школи сприяє розв'язанню низки пріоритетних завдань професійного й особистісного ставлення майбутнього фахівця. Виховний потенціал проєктної діяльності студентів полягає тому, що це:

- організована форма розвитку творчого потенціалу особистості та її самореалізації;
- середовище, що формує соціальні вміння, навички та сприяє процесу набуття життєвого досвіду;
- засіб перевірки відповідності особистого досвіду потребам особистої активної ролі в суспільстві.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у створенні концептуальних засад організації та проведенні проєктів, розробці проєктних технологій для академічних груп ЗВО, які сприятимуть духовному й інтелектуальному збагаченню сучасного студентства.

5.3.Тренінгова діяльність як чинник оптимізації процесу виховання духовних цінностей студентів ЗВО

Провідне завдання вітчизняної вищої школи полягає у створенні сприятливих умов для формування високопрофесійного фахівця з усталеною системою духовних цінностей, здатного спричинитись до державотворчого процесу Незалежної України. Відтак перед сучасною педагогічною наукою і практикою постає нагальна потреба у пошуку нових форм, методів і засобів виховання здатних ефективно впливати на духовну сферу особистості студента.

Незважаючи на значну кількість дослідницьких пошуків, присвячених проблемі виховання духовних цінностей, багато питань до тепер залишаються в координатах наукової дискусії. Зокрема проблема упровадження нових методик виховання в освітній процес ЗВО знаходиться на стадії постановки проблеми та визнанні необхідності її розробки. З цього приводу С. Робінз, М. Коултер зазначають, що етичним питанням нині приділяється набагато більше уваги у навчальних планах вищих і середніх спеціальних навчальних закладів: «Організації виявляють активність у розробці та використанні морально-етичних кодексів, у створенні тренінгових програм цієї спрямованості. Проте їх роль зводиться до того, щоби допомогти колегам вирішити проблеми морального характеру» [221, с. 91].

Тренінг став міждисциплінарним методом, за допомогою якого педагоги розв'язують багато різноманітних актуальних проблем. Так, К. Мілютіна розглядає тренінги як навчальні ігри, які є «синтетичною антропотехнікою, що поєднує в собі навчальну й ігрову діяльність, яка проходить в умовах моделювання різних ігрових ситуацій». Антропотехніка трактується як освітньої практики, яка спрямована на перетворення «природно даних людині здібностей» і формування на їх основі культурного феномену професійної майстерності. К. Мілютіна виділяє три основних антропотехніки: наuczіння, учіння, гру [222, с. 17].

Вивчення результатів теоритико-методичних досліджень Т. Гегедюш, К. Мілютіної, І. Шкільної дозволяють дійти висновку про те, що тренінгові вправи у процесі виховання духовних цінностей – особливий вид діяльності, призначений надати, поновити, узагальнити моральні знання та духовний досвід, перевірити ставлення до життєво важливих проблем, ідей, вчинків тощо. У науковому доробку І. Шкільної доведено, що саме тренінгові вправи полегшують засвоєння інформації, сприяють створенню позитивного настрою, підвищують продуктивність виховного процесу [223, с. 44-45].

Насамперед варто визначити методичні і засади активізації тренінгової діяльності у процесі виховання духовних цінностей студентів ЗВО.

В умовах сучасного освітнього простору тренінг – це ефективна форма роботи для засвоєння знань, інструмент для формування умінь і навичок, спілкування в довірливій атмосфері та неформальній обстановці, пізнання себе і навколишнього світу.

Специфічними рисами тренінгу є:

- дотримання певних принципів групової роботи;
- наявність постійної групи (переважно від 15 до 20 осіб, що періодично збираються на зустрічі та співпрацюють разом);
- певна просторова організація (частіше за все – робота в ізольованому приміщенні, де учасники переважну частину часу сидять у колі);
- використання активних та інтерактивних методів роботи;
- об'єктивація суб'єктивних почуттів, емоцій, думок, знань учасників групи стосовно подій, які відбуваються в групі, вербалізована рефлексія.

З усього різноманіття тренінгів в якості форми організації виховного процесу варто залучати тренінги особистого росту та тренінги просвітницького змісту. Свій вибір мотивуємо тим, що на тренінгу особистісного росту відбувається робота над глибинними особистісними установками учасників, спрямована на духовне зростання індивіда. Відтак просвітницький тренінг

розвиває комунікативні навички, в процесі його проведення порушуються проблеми відповідальної поведінки.

Тренінговий процес реалізується в межах шести основних тісно пов'язаних між собою компонентів.

1. Мета. Наприклад, метою просвітницького тренінгу є підвищення рівня інформованості щодо проблеми; зміна ставлення до проблеми; формування позитивної мотивації; вироблення та розвиток навичок адаптивної поведінки.
2. Учасники. Визначається цільова група, на яку спрямований тренінг. Саме від складу цільової групи і залежить зміст тренінгу, відповідно до якого підбираються методи тренінгу.
3. Методи. У контексті тренінгової діяльності – це обмежений рамковими умовами спосіб реалізації мети через роботу суб'єктів освітньої діяльності (учасників і тренера).
4. При організації, проведенні тренінгу важливе значення мають різні деталі, що не належать до обов'язкових елементів, однак можуть серйозно вплинути на ефективність тренінгу: стан приміщення, у якому він проводиться, забезпеченість усіх учасників необхідним приладдям для проведення тренінгу.
5. Від умінь педагога-тренера, його кваліфікації залежить успіх тренінгу і подальшої діяльності його учасників [224, с. 28-29].

В процесі визначення ефективних заходів спрямованих на формування духовних цінностей студентської молоді було визначено тематику й основні завдання тренінгів, які б проводились кураторами академічних груп впродовж семестру під час годин спілкування, або ж в якості додаткових занять.

Тренінг «Вчимося бути толерантними».

Тренінг «Відповідальність – оберіг життя».

Тренінг «Людина починається з добра».

Тренінг «Пізнай себе – пізнаєш весь світ».

Організація і проведення тренінгів спрямована на уточнення понять «толерантність», «гідність», «відповідальність» «благодійність», формування толерантної поведінки в соціумі, розвитку почуттів відповідальності власної гідності, виховання взаємоповаги і взаємопорозуміння, стимулювання емпатії, заохочення до активної життєвої позиції у справах милосердя.

Для кожного тренінгу добиралась серія вправ орієнтована на самоаналіз і самопізнання кожного учасника. Прикладом може слугувати вправа «Поміркуймо про головне», яка виконується під час тренінгу «Пізнай себе – пізнаєш всесвіт». Ведучий пропонує подивитись на коло, що лежить перед кожним учасником. Уявити себе у центрі кола. Розкласти картки з рисами характеру навколо себе. Якщо риса проявляється часто, то класти її ближче до центру. Якщо риса проявляється не часто, то відповідна картка кладеться на відстані. Якщо таких рис в характері не має, то картка відкладеться за межі кола. Учасники отримують ще по дві порожні картки. На них можна записати особливу позитивну рису свого характеру і ту рису, якої учасник хотів би позбутись. На завершення учасники обговорюють й аналізують свій вибір.

Для привернення уваги молоді до проблем духовного самовдосконалення варто використовувати вправу, під час якої пропонується визначити критерії духовності (свої пропозиції учасники фіксують на аркуші ватману). На завершення відбувається обговорення одержаних результатів й складання однакових вимог.

З метою уточнення поняття цінності учасники тренінгу можуть виконати вправу «Ціна чи цінність?!» Педагог-тренер починає вправу з того, що кладе на стіл дві монети різної вартості (наприклад, 1 гривня і 5 гривень). Потім запрошує одного з учасників обрати одну з монет. Після того, як учасник визначився з вибором, педагог запитує, на підставі чого він зробив вибір (більша вартість монети). Потім на стіл викладаються дві монети однакової вартості (але одна з них ювілейна). Знов відбувається вибір однієї монети. Коли учасник визначився з вибором, педагог запитує, що лежить в основі його вибору. По можливості вправа продовжується і учасники пропонують один

одному зробити вибір однієї з уявних (чи намальованих) монет: сучасна копійка і копійка старовинна, карбованець срібний і золотий.

Підбиваючи підсумки вправи, увагу студентів звертають на ознаки, що обумовлюють вибір: важливість (значущість) задоволення потреб.

На дошці пишеться слово «ЦІННОСТІ», а учасники намагаються конкретизувати значення, в яких воно вживається.

- Реальна вартість речі в грошовому вираженні.
- Значущість речі чи явища для задоволення потреб людини.
- Річ або явище, якому надано особливий статус.

Для усвідомлення важливості відображення духовних цінностей у поведінці й учинках людини пропонується тренінгова вправа «Кроки допомоги». За умов вправи у невеликому лозовому кошику заздалегідь підготовлені карточки з порадами на щодень! Учасники по черзі дістають по карточці озвучують їх зміст та висловлюють свої припущення щодо ситуацій, в яких варто використовувати наведені поради.

В процесі апробації було визначено низку організаційно-методичних аспектів, що зумовлюють ефективність тренінгової діяльності в осередку академічної групи:

1. Оптимальна кількість учасників групи – близько 15 осіб, але може коливатись від 10 до 20 учасників. При значному збільшенні групи затягується проведення всіх вправ, при значному зменшенні – не створюється належна атмосфера.
2. Тренінг слід планувати так, щоб його важливі заходи забезпечили динаміку функціонування групи та потрібний баланс.
3. Основні правила. З ними знайомлять під час першого заняття. Вони чіткі та подані в письмовому вигляді. Всі дотримуються групових норм поведінки. Належна поведінка очікується від кожного учасника. Коли важко дотримуватися правил, їх можна переглянути, обговорити та змінити.
4. Оскільки емпіричний стиль тренінгових занять є дещо незвичним, дуже

важливо, щоб учасники усвідомлювали, чого очікувати від занять, і мали можливість із самого початку висловити свої особисті сподівання й отримати відповіді на запитання. Важливо, щоб учасники погодилися з тим, що необхідно відвідувати всі заняття впродовж усього семінарського періоду. Істотні відхилення від цієї практики зменшать ефективність тренінгів.

5. Підготовка розкладу – важливе завдання команди тренерів. Розклад розробляється на базі загальної схеми, проте він гнучкий щодо певних вправ, ігор і зібрань, які використовуються.
6. Важливо пам'ятати про потребу групи у створенні атмосфери довіри, а також організувати вправи, які б відповідали динаміці групи. Адже спочатку люди прагнуть висловитись з приводу своїх очікувань від тренінгу, а під кінець їм потрібно поділитися думками з приводу того, що вони дізналися про себе.

Під час проведення тренінгу педагогу необхідно зосередити зусилля на створенні відповідності між формою та змістом взаємодії, забезпечити діалогічність атмосфери, в якій знаходяться учасники. Зазвичай група учасників сама виявляє високий потенціал для усвідомлення цінностей і переваг діалогу. Відтак користь для учасників групи приносять не рекомендації тренера в готовому вигляді, а висновки, до формування яких долучається група. Важливо, щоб усі учасники долучалися до обговорення питань, а задача ведучого – коректувати висновки членів групи.

Тренінгова діяльність в осередку академічної групи – важливий напрям партнерської взаємодії, що створює умови для того, щоб кожен майбутній фахівець зайняв активну життєву позицію, усвідомив власну соціальну відповідальність, утвердився на позиціях толерантності.

Подальшої розробки потребує система тренінгових занять, які стануть невід'ємною складовою виховного процесу ЗВО й сприятимуть піднесенню духовної самосвідомості студентської молоді на якісно вищий рівень.

5.4. Шляхи підвищення читацької культури студентської молоді в умовах гуманітаризації вищої освіти

Оновлення та реформування усіх ланок освітньої системи орієнтоване на формування нового покоління, здатного оберігати та примножувати цінності національної культури. Читання – це стратегічно важливий чинник духовної культури, інструмент підвищення інтелектуального потенціалу нації та соціальної активності українського суспільства. Водночас початок третього тисячоліття ознаменовано різким зниженням інтересу до читання, байдужості до книговидання, занепад традицій створення домашніх бібліотек, тривалого пошуку рідкісних видань, обміну книгами та участі у клубах книголюбів. Особливо це проявляється у молодіжному середовищі, представники якого надають перевагу скороченим варіантам переказу творів світової класики, не цікавляться книжковими новинками, не відвідують книжкових виставок та ярмарок, не є активними читачами бібліотек регіонального чи загальнодержавного рівня.

Гуманітаризація освітньої парадигми сучасної вищої школи обумовлює усестороннє сприяння духовному розвитку особистості студента задля самовдосконалення й гармонійного життєстрою навколишнього світу. В означеному процесі читання покликане сприятине лише розширенню та поглибленню знань, а й вихованню у майбутніх фахівців моральних ідеалів, гуманістичного світогляду, національної свідомості [225, с.27].

В означеному контексті набувають значущості проблеми підвищення читацької культури, літературної ерудиції, ефективності розуміння тексту, сформованості навичок роботи з різними видами книжкових й періодичних видань.

Провідні аспекти формування читацьких інтересів і потреб як засобів пізнання світу та самопізнання особистості вивчали Л. Айзерман, Г. Беленький,

Т. Бугайко, Н. Волошина, С. Гуревич, В. Маранцман, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник.

Питання прагматики художнього тексту, психології читацького сприйняття, літературна та творча компетентність читача відображено у роботах Е. Аршавської, О. Бабічева, Ю. Сорокіна, Н. Чепелевої та ін. Для нашого дослідження науковий доробок вітчизняних і закордонних вчених набуває актуальності з огляду на те, що найпоширенішим джерелом знань для студентів є не лише наукова та науково-популярна література, а й художні твори, розуміння яких вимагає певних умінь та навичок, загалом, високого рівня читацької компетентності.

Бібліопсихологічна теорія М. Рубакіна та його вчення про «мнему» читача та читацьку «проекцію» тексту, знайшли своє відображення у тезі про необхідність включення в аналіз творчого процесу художньої (поетичної, творчої) компетентності адресата як обов'язкового компонента, який є визначальним у процесі сприймання художнього тексту [226, с.34-35].

І. Шкільна і В. Тернопільська вказують на те, що всі види компетентності, характеризуються певним ступенем соціального забарвлення, містять відбитки соціального, індивідуального та колективного досвіду [227; 228].

О. Бабічев визначає фактори, від яких залежить результативність діалогічної взаємодії читача з літературним твором: суб'єктивний фактор читача і об'єктивний фактор тексту. Перший чинник характеризується читацькою компетентністю, яка трактується як система якостей особистості, інтелектуальної та операціональної сфер читача. Вони дозволяють їй ефективно вступати у взаємодію з будь-яким текстом, змінюючи стратегії сприймання та розуміння тексту, оперувати його елементами, вести діалог з ним [229, с.21]. За допомогою тривалих емпіричних досліджень Н.Чепелева доводить, що формування читацької компетентності передбачає спеціальну організацію процесу взаємодії людини з текстом, яка повинна бути спрямована на розвиток основних прийомів читацької діяльності [230, с.82-83].

Згідно визначення О. Ісаєвої, читацька культура, постає як складова частина загальної культури особистості, комплекс знань, умінь і почуттів читача, що передбачає свідомий вибір тематики читання, його системність з метою повноцінного і глибокого сприйняття та засвоєння літературного тексту. Читацька культура – це сукупність знань, умінь та почуттів читача, які дозволяють йому повноцінно та самостійно засвоювати художню літературу [231].

Практика освітньої діяльності підтверджує суттєве зниження інтересу студентів до читання позапрограмової літератури. Однією з причин є відсутність педагогічного керівництва означеним процесом та низька мотивація до розширення кругозору засобами друкованого слова.

Процес підвищення читацької культури в умовах ЗВО передбачає виховання інтересу до читання як особливої духовної потреби, розвиток навичок орієнтації в інформаційному просторі, озброєння алгоритмом самостійного опрацьовувати різноманітних джерел інформації. Реалізації означених завдань сприяють різноманітні форми, методи й прийоми виховної роботи, які дозволяють уникнути одноманітності, буденності освітнього процесу, позитивно впливатимуть на емоційний стан студента, розкриватимуть його інтелектуальний потенціал.

Необхідно запропонувати організаційно-методичне забезпечення підвищення читацької культури студентів як невід’ємної складової навчально-виховного процесу ЗВО.

Для реалізації означеного процесу необхідно насамперед переглянути зміст загально гуманітарної й професійної підготовки, оновити його форми і способи реалізації, не лише створити принципово нове технологічне забезпечення, а й закласти його фундамент, який задовольнить вимоги сьогодення і стане ресурсом для подальшого особистісного розвитку студента.

Аналіз навчальних планів та програм загально гуманітарного і професійно орієнтованого циклу засвідчує, що їх конструювання на теоретичному рівні

здійснюється з урахуванням раціонального розподілу часу, можливостями студента до прийняття обсягу навчального матеріалу. Ця тенденція викликана потребами в постійному удосконаленні якості освіти, швидкій зміні технологій тощо. Також аналіз базових програм професійно орієнтованої освіти підтвердив, що існують певні можливості запровадження у навчальні дисципліни матеріалу для опанування уміннями і навичками опрацювання джерел інформації. Такі можливості вбачаємо у навчальних дисциплінах «Вступ до спеціальності» й «Основи наукових досліджень». Під час вивчення означених курсів студентській аудиторії пропонується опанувати алгоритмами:

- конспектування друкованого джерела наукової інформації;
- конспектування джерел наукової інформації, що сприймається на слух;
- реферування наукового джерела;
- анотування наукового джерела;
- оформлення анотованої картотеки;
- оформлення анотованого переліку інтернет сайтів;
- рецензування наукового джерела;
- складання плану друкованого джерела наукової інформації;
- оформлення бібліографічного списку згідно державного і європейського стандартів;
- підготовки наукової доповіді;
- підготовки та написання наукової статті [232].

Для оптимізації набутих знань і систематичного їх використання у процесі самостійної роботи з різними видами інформаційних джерел необхідно впровадити низку заходів педагогічної підтримки, зокрема:

1. Створення інформаційних стендів в аудиторіях і читальних залах бібліотеки.
2. Підготовка «пам'ятки читача» у друкованому та електронному форматах.

3. Розміщення відповідних рекомендацій на сайті профільної кафедри у розділі «Навчально-методичне забезпечення».

4. Проведення на початку навчального року консультацій щодо нових тенденцій у справі опрацювання наукової, науково-популярної та публіцистичної літератури.

На сьогодні приділяється недостатньо уваги впровадженню в освітній процес ЗВО нових засобів виховання орієнтованих на духовне зростання сучасного студентства. Зокрема це стосується ресурсів мережі Інтернет як новітнього виміру збереження й передачі інформації. Традиційно педагогічна наука приділяє значну увагу навчальним можливостям Інтернет простору. Щодо його залучення у виховний процес, то спостерігається вкрай скептичне ставлення. Зазвичай Інтернет відносять до негативних чинників впливу на духовний світ особистості. Відтак набувають актуальності питання педагогічного потенціалу Інтернет-ресурсів та умови їх використання в якості засобів виховання студентів ЗВО. З нашого погляду це набуває особливого значення у контексті підвищення читацької культури, адже Інтернет-простір охоплює значний масив інформаційних ресурсів, які варто активізувати у навчально-виховній роботі ЗВО.

Сучасні електронні бібліотеки являють собою широкомасштабний сервіс на основі документів, що зберігаються у цифровій формі, доступ до яких надається через мережу великій кількості користувачів.

Електронна бібліотека – розподілена інформаційна система, що дозволяє зберігати і використовувати різноманітні колекції електронних документів (текст, графіка, аудіо, відео) завдяки глобальним мережам передачі даних в зручному, для кінцевого користувача, вигляді.

Окрім електронних документів об'єктами опрацювання в електронній бібліотеці є також бази даних, мапи, карти користувача, посилання на інші електронні бібліотеки тощо.

До основних функцій електронної бібліотеки належать:

- 1) задовольняти інформаційні потреби користувачів (суспільства);
- 2) надавати інформаційні послуги (пошук, анотації, інформація про нові надходження та ін.);
- 3) організувати інформацію таким чином, щоб її було зручно використовувати (каталогізація та зручна навігація);
- 4) керувати місцезнаходженням інформації та здійснювати передачу інформації користувачам та їх посередникам;
- 5) забезпечувати інтеграцію інформаційних ресурсів.

Більшість електронних бібліотек надають можливість завантаження книги в форматі fb2, txt, doc, mp3 та інших форматах абсолютно безкоштовно. Все, що потрібно від читача, це відвідати обрану електронну бібліотеку, знайти потрібну книгу й завантажити її.

Визначальну перевагу електронних бібліотек вбачаємо у доступності аудіоверсій першоджерел, що дозволяє знайомити студентів з кращими зразками духовної культури, а відтак сприяти їх духовному розвитку. Щоправда, сучасному викладачу недостатньо просто повідомити студентам перелік праць рекомендованих для ознайомлення. Важливо продумати методичні прийоми та засоби здатні активізувати читацький інтерес і бажання замислюватись над питаннями особистісно-індивідуального, національно-державного, загальнопланетарного характеру виміру.

Зауважимо, що виховна робота за допомогою аудіокниги – явище нове, тому важливо правильно організувати сам процес активного слухання. Мовлення читача, звуки якого виступають елементом повідомлення, несуть у собі й звукові ознаки, а саме: настрої читача, його ставлення до змісту, до уявного співрозмовника або уявного слухача. Інтонаційна виразність читання, дотримання орфоепічних норм і логічних наголосів породжує особливі емоції.

Важливим чинником підвищення читацької культури стане створення освітніх веб-ресурсів, розроблених з урахуванням потреб і інтересів студентської аудиторії. Найбільш ефективним, на наш погляд, стане впровадження навчально-методичних сайтів викладачів.

Як відомо, сайт (site) або веб-сайт (website) – це сукупність веб-сторінок з URL-адресою розміщених і доступних в мережі Інтернет призначених для перегляду та взаємодії з контактером за допомогою спеціальних програм – браузерів, що має свого власника.

Навчально-методичний сайт (НМС) визначається як інформаційно-освітній веб-ресурс (портал), що управляється викладачем, на якому розташовано систематизовану навчально-методичну інформацію та передбачено засоби комунікації з студентами.

В навчальному процесі НМС використовується в кількох якостях:

- 1) Як засіб індивідуалізації навчання. За допомогою опублікованих на сторінках сайту завдань, навчально-методичних матеріалів та індивідуальної роботи студента з НМС створюються умови для рівномірного засвоєння теоретичних відомостей і отримання стійких практичних навичок. Адже сайт фіксує кількість та розміщення опублікованих матеріалів, дозволяє швидко переглянути ці публікації та прийняти необхідні рішення. Викладач має змогу будь-коли і з будь-якого комп'ютера проаналізувати дії та матеріали користувача.
- 2) Як джерело інформації. На сайті можна отримати конкретні відомості щодо поставленого завдання, які викладач завчасно підготував і розмістив на відповідних сторінках НМС. Доступ до інформації відбувається відповідно до структури навчально-методичного розділу та регламентується груповими правилами користувачів сайту.
- 3) Як інструмент формування навичок опрацювання джерельної бази з певної навчальної дисципліни;
- 4) як наочно-тренувальний засіб для отримання навичок реєстрації, створення, підтримки, управління, наповнення, редагування сайту, оцінки матеріалів, отримання та публікації різнопланової інформації, надання електронних послуг.
- 5) Як засіб оцінювання, обліку та реєстрації виконаних на сайті дій кожним з зареєстрованих користувачів.

- б) Як засіб спілкування студентів між собою та з викладачем. Для цього на сайті є міні-чат, внутрішня пошта і форум.
- 7) Як засіб заохочення до навчання в ігровій формі.

Робота на сайті стимулює успішне виконання навчального завдання і проведення дослідницького пошуку, розширює горизонти мислення; забезпечує тренінг у певному виді діяльності. Робота студентів з НМС забезпечує:

- підвищення інтересу й загальної мотивації до навчання завдяки новим формам роботи;
- індивідуалізацію навчання: кожен працює в режимі, який відповідає його темпераменту та умінням;
- об'єктивність контролю через дані профілю користувача;
- активізацію навчання завдяки використанню новітніх телекомунікаційних технологій;
- формування вмінь та навичок інтерактивного спілкування;
- виховання загальної інформаційної мережної культури.

На сайті має бути представлений окремий розділ «Електронна бібліотека» з підручниками і навчальними посібниками отриманими з інших веб-ресурсів, а також праці з особистої бібліотеки викладача, переведені в електронний вигляд за допомогою сканера. Щодо питання про дотримання авторських прав, то викладачі завжди позичали своїм студентам літературу з власної книгозбірні і лише обмеженість екземплярів не дозволяла охопити потрібне коло читачів. Тепер, коли книги доступні користувачам Інтернету, слід продумати систему захисту авторських прав без ущемлення інтересів читачів (попередження про наслідки несанкціонованого копіювання).

Тексти в електронній бібліотеці НМС мають бути представлені за темами навчальної дисципліни. По можливості матеріали НМС мають бути представлені в аудіо форматі (тексти лекцій). Водночас НМС викладача має бути оснащений системою для консультування в режимі on-line.

Важливим для нашого дослідження є розкриття місця і ролі позааудиторної роботи у підвищенні читацької культури студентів вищої школи. Саме позааудиторний час надає змогу реалізувати:

- різноманітність форм виховної роботи (інтелектуальних ігор, дискусій, диспутів, тематичних і читацьких конференцій, літературно-музичних вечорів, флеш-мобів та ін.);
- удосконалення сукупності спеціальних знань та вмінь студентів у процесі залучення їх до активної позааудиторної роботи, забезпечення формування готовності до самовдосконалення, рефлексії морально-етичного досвіду тощо;
- використання альтернативних (авторських) методик та технологій виховання.

Куратору кожної академічної групи важливо вивчити читацькі інтереси студентів, книжкові фонди бібліотеки ЗВО, обговорити й узгодити з групою заходи спрямовані на підвищення культури читання. Ця діяльність має знайти відображення у плані виховної роботи на семестр / рік.

З-поміж традиційних форм організації позааудиторної роботи, що сприятимуть підвищенню читацької культури студентів особливе місце посідають: бесіди та лекції на морально-етичні теми, екскурсії на книжкові виставки, організація тематичних виховних заходів, святкування ювілею видатних діячів науки і мистецтва, участь у театральних виставах, зустрічі з відомими письменниками, журналістами, літературознавцями. Водночас найбільш дотичним й ефективним стане організація та проведення таких форм виховної роботи як читацька конференція й усний журнал.

Читацькі конференції є різновидом пропаганди творів художньої та науково-популярної літератури, способом прищеплення інтересу до читання.

Конференція допомагає ознайомитися з творчістю письменників, глибше зрозуміти зміст та образи творів літератури, з'ясувати особливості мови та авторського стилю, формує літературно-естетичні смаки, стимулює потребу у читанні.

Читацька конференція може бути присвячена обговоренню:

- а) одного твору;
- б) кількох творів на певну тему;
- в) творчості письменника;
- г) проблемі досліджуваній у літературному доробку науковців;
- д) проблеми відображеній у художній літературі.

Під час підготовки читацької конференції проводиться опитування студентів, вивчаються їх читацькі картки в бібліотеці. Після цього визначається тема конференції, її мета.

Члени ініціативної групи з організації підготовки і проведення конференції, розподіляють між собою обов'язки щодо оформлення, підготовки доповідей. План конференції художньо оформлюється і вивіщується на дошці оголошень для загального ознайомлення. Важливо, щоб усі бажаючі могли обрати теми для виступів, або підготувати доповнення чи питання до доповідачів (підібрати цитати, приклади, вірші тощо).

Підготовка конференції передбачає, що усі учасники і запрошені не просто прочитали запропоновані твори, а й замислись над їх ідейним змістом і художніми особливостями. З цією метою варто проводити попередні бесіди з усіма студентами, систематичні консультації з доповідачами.

У плані конференції необхідно відобразити розгляд особливостей мови, стилю, форми твору, включити інсценівки, читання уголос, по ролях.

Структура проведення конференції залежить від особливостей студентської аудиторії, кількості учасників, гостей, глядачів.

У сучасних ЗВО практикують два варіанти проведення читацької конференції. На 1-му курсі захід відбувається у вигляді бесіди, під час якої студенти висловлюють своє ставлення до літературних героїв, інсценують окремі фрагменти твору, переглядають відеофільм, прослуховують аудіо-записи. Зазвичай конференцію веде куратор групи. На старших курсах читацька конференція має наближатися до дискусії, яку ініціюють самі студенти. Під час обговорення читачі надають моральну оцінку рисам, якостям і вчинкам героїв

книг, аналізують художні особливості і недоліки творів, визначають специфічність стилю автора, літературного напрямку, роблять висновки про виховне та освітнє значення твору.

Оформлення аудиторії (зали), де проводиться читацька конференція, має відповідати темі: вивішується портрет автора, фотомонтажі, літературна газета, оформляється книжкова виставка, демонструються заздалегідь підготовлені презентації у форматі PowerPoint.

Конференція розпочинається вступним словом ведучого. Основна частина передбачає обговорення літературних творів в форматі живого обміну думками, виступів з доповідями, повідомленнями, запереченнями доповідачам і дискусії з основних питань. Читацька конференція може містити виступи автора-письменника, бібліотекаря, мистецтвознавця, проведення літературної вікторини, інсценівки, перегляд відео, виконання музичних номерів дотичних тематиці заходу.

У заключному слові ведучий акцентує увагу на влучних висловах й доречних міркуваннях, відзначає кращі виступи, наголошує на морально-духовному, художньо-естетичному, національно-патріотичному змісті проведеного заходу.

Важливо, щоб після завершення конференції усі бажаючі мали змогу ознайомитись з літературними творами для подальшого прочитання.

Усний журнал – це колективна форма виховної роботи. В осередку ЗВО його використання орієнтовано на стимулювання у студентів пізнавальних інтересів, заохочення до пошукової діяльності, формування особистісних духовних потреб, розвиток уміння працювати в команді.

Підготовка і проведення «усного журналу» передбачає підбір матеріалу і його представлення за тематичними блоками – «рубриками». Процес представлення урізноманітнюється за допомогою засобів наочності.

Тематика журналу визначається залежно від рівня сформованості духовних цінностей, професійної спрямованості й пізнавальних інтересів

студентів. Журнал може випускатися за окремою темою або містити різноманітні «сторінки».

Уміла підготовка «усного журналу» дозволяє залучити до його проведення усіх студентів академічної групи. Для цього традиційно обирають 3-4 змінні редколегії, які регулярно готують випуски журналу. Водночас у практиці виховної роботи набуває популярності інший підхід: редколегія журналу обирається для підготовки і проведення окремого «номера». Відтак за організацію й систематичність заходів по чергово відповідають усі члени групи.

Важливо, щоб представлений матеріал був цікавим і корисним. Усний журнал має нагадувати «звичайний», друкований журнал. Зазвичай журнал містить різні рубрики – інтерв'ю, пізнавальну інформацію, рекламу, жарти, статті до історичних дат, вікторину, поради, спортивні, політичні та світські новини тощо. Подання матеріалу відбувається різноманітними шляхами – розповідь, ілюстрація, статистичні відомості, бесіда.

Організаторам слід пам'ятати, що емоційна атмосфера відіграє значну роль в досягненні виховного успіху. З цією метою під час заходу виконуються музичні номери, розігруються гумористичні сценки, демонструються аматорські відеоролики за тематикою певної рубрики журналу. Активізація глядацької аудиторії може відбуватись за допомогою інтерактивних вікторин.

Читацька культура є складним феноменом в життєдіяльності особистості, що охоплює потребу в читанні, естетичний смак, сприйняття художнього тексту, загальний рівень начитаності, знання з літератури, вміння письмового та усного опрацювання тексту, навички підбору потрібних інформаційних джерел. Це обумовлює потребу у подальшому теоретико-методологічному аналізі проблеми виховання читацької культури та розробці перспективних технологій та методик, здатних забезпечити формування нового покоління активних, компетентних і поміркованих читачів.

5.5. Літературно-музична вітальня – форма організації духовно насиченого дозвілля студентської молоді

Духовність постає домінантною характеристикою особистості студента, яка визначає змістове навантаження всіх видів майбутньої професійної діяльності з позицій морально-етичних та загальнолюдських цінностей. Духовний розвиток майбутнього фахівця є детермінантою його професійної підготовки у закладі вищої освіти, визначається як цілеспрямований, особистісно орієнтований і спеціально організований навчально-виховний процес удосконалення інтелектуальної сфери, упорядкування та ієрархізації духовно-моральних цінностей, почуттів та емоцій. В означеному процесі чільне місце займає дозвілєва діяльність. В умовах ЗВО вона набуває виховного сенсу, відбувається на засадах гуманоцентризму, демократичності, креативу.

Насичення вільного часу передбачає піднесену діяльність, яка вимагає більш високого рівня розвитку мотивації і здібностей, включає в себе різні види художньої, технічної активності, самоосвіту, громадську діяльність і спрямована на розвиток творчих здібностей.

За такої побудови педагогічного процесу важливо, щоб студенти самі планували й організовували різноманітні виховні справи (святкові заходи, тематичні дні, благодійні акції). Завдання педагогів полягає у створенні максимально комфортних умов для прояву кожним студентом своїх лідерських якостей, інтелектуального рівня, творчого потенціалу.

Відтак особливої актуальності набуває організація мистецьких заходів як особливої форми духовного зростання особистості в період її професійного становлення.

Заслуговує уваги розробка оптимальної технології інтегрування творів літературного і музичного мистецтва під час організованого студентського дозвілля.

На сучасному етапі вдосконалення педагогічного процесу ЗВО значної популярності набуває «літературно-музична вітальня» як різновид позааудиторної виховної роботи.

З нашого погляду літературно-музичну вітальню варто інтерпретувати в якості форми організації духовно насиченого дозвілля студентів, позаяк вона сприяє формуванню естетичних смаків, підвищенню рівня емоційної сприйнятливості художньої культури, розвитку духовних запитів, заохочення до творчості та пошуків шляхів самовираження через виконавську й організаторську діяльність.

Провідну педагогічну ознаку літературно-музичної вітальні вбачаємо у тому, що її проведення уможлиблюється за участі всіх членів академічної групи. Водночас з їх числа необхідно обрати актив з 3-4 студенти, які відповідатимуть за дотримання загальної концепції запланованого заходу.

Важливо, щоб до організації заходу (окрім куратора групи) в якості консультантів були залучені викладачі філологічних і мистецьких дисциплін.

Підготовка до проведення «літературно-музичної вітальні» охоплює кілька етапів і вимагає дотримання наступного алгоритму.

Підготовчий етап:

1. Вибір теми.
2. Визначення мети і завдань запланованого заходу.
3. Діагностування творчого потенціалу студентів групи.
4. Розподіл обов'язків (сценаристи, головний режисер, режисери-постановники, художник і музичний оформлювач, виконавці, організатори).
5. Обговорення доцільності й тривалості репетицій.
6. Оформлення приміщення.
7. Підготовка запрошень.

До участі у запланованому заході запрошуються інші академічні групи, почесні гості – представники мистецької еліти. При цьому заохочується

ініціатива студентів у пошуку і встановленні контактів з діячами культури і мистецтв, які зацікавляться запланованим заходом і відгукнуться на запрошення.

Проведення «літературно-музичної вітальні» може відбуватись згідно запропонованої послідовності.

Вступне слово ведучого (про історію виникнення салонів, літературних і музичних віталень).

1. Представлення гостей-учасників.
2. Прослуховування музичних і літературних творів, повідомлення фактів із життя авторів.
3. Обговорення новинок літератури, музики, культури.
4. Знайомство з новими іменами, виконавцями, художниками.
5. Презентація знаменних дат, ювілеїв місяця.
6. Танцювальна програма.
7. Заключне слово ведучих і прощання гостей.

Підведення підсумків.

Теми зустрічі у «вітальні» можуть бути присвячені ювілейним датам і святкам. Зокрема: «Маєстро Моцарт», «Тема кохання у літературі та музиці», «Мюзикл – легкий жанр?», «Творчість поетів мого часу», «Квіти улюбленому поету» та ін.

Куратору академічної групи слід пам'ятати про необхідність виявлення рівня досягнення виховної мети заходу. За для цього кожен педагог обирає відповідний дослідницький інструментарій (опитувальник, анкета, тести) і проводить діагностування за попередньо визначеними параметрами до і після проведення «літературно-музичної вітальні». Дослідницька робота має бути побудована таким чином, щоб студенти спільно з куратором реалізовували рефлексивну діяльність на виявлення динаміки змін в духовному зростанні.

Ілюстрацією позитивного досвіду може слугувати літературно-музична вітальня з нагоди дня народження Ліни Костенко (19 березня 2019 року)

організована студентами 2 курсу спеціальності «Початкова освіта» Коломийського навчально-наукового інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. До участі у заході були запрошені студенти і куратори академічних груп «Фізична культура», «Філологія», тріо бандуристок «Пектораль», літературознавець М. Васильчук, скрипаль Л. Лехник.

Мета заходу – виховувати потребу у духовному самовдосконаленні, формувати культуру почуттів, розвивати здатність сприймати духовну квінтесенцію творів мистецтва.

На підготовчому етапі було проведено анкету на рівень духовних запитів студентів, здатності до розв'язання організаційних питань, різновиди творчих здібностей (художнє декламування, спів, акомпанування на музичному інструменті, святковий дизайн інтер'єру тощо), досліджено обізнаність студентів із творчістю Л.Костенко.

В якості обладнання правили екран, проектор, ноутбук, музичні інструменти.

Для проведення літературно-музичної вітальні учасниками було підготовлено мультимедійну презентацію, слайд-шоу до кожного вірша, що декламувався, записи відео кліпів, аудіозаписи для музичного супроводу читання віршів.

Захід відбувався у святково оформленій читальній залі бібліотеки. На початку Л. Лехник виконав п'єсу для скрипки «Андантино» композитора А. Хачатуряна). Присутні переглянули мультимедійну презентацію «Ліна Костенко – життєвий і творчий шлях». Літературознавець М.Васильчук поділився споминами про зустріч зі славетною письменницею на початку дев'яностих – в часи становлення державної незалежності України.

Читання віршів чергувалось з біографічними нарисами та переглядом відео кліпів пісень на вірші Л. Костенко «Доля», «Мої кохані милі вороги», «Страшні слова, коли вони мовчать...», «Вечірнє сонце, дякую за день!»,

«Вмирав актор», «До Дня поезії», «Буває часом спігну від краси», «Я вранці голос горлиці люблю», «Моя любове».

Під час заходу до читання віршів ювілярки долучилось 28 студентів. Окрім художнього декламування учасники «вітальні» під музичний супровід скрипки інсценізували вірш Ліни Костенко «Ти знов прийшла, моя печальна музо...».

Учасниці тріо «Пектораль» розповіли про особливості покладання віршів на музику різних видів інструментів та виконали кілька п'єс для бандури у сучасній обробці.

Наприкінці заходу студентка спеціальності «Філологія» Р. Костригіна виконала під гітару пісню на слова Л. Костенко «І все на світі треба пережити» (на музику Л. Кобільник).

Аналіз результатів дослідження, що відбулось після проведеного виховного заходу виявив значне зростання студентської активності у загально університетських подіях естетичного спрямування, розширення кола читацьких інтересів, усвідомлене бажання зберігати і примножувати духовні скарби національної культури,

Інтегрування «літературно-музичної вітальні» у освітню практику сучасної вищої школи дозволить наповнити дозвілля студентів мистецьким змістом, розкрити перед ними світ духовний краси, орієнтувати світогляд у русло одвічних цінностей та ідеалів. Подальшого дослідження потребує літературна і музична спадщина маловідомих, або забутих вітчизняних митців задля залучення виховного потенціалу їх творів у процес духовного зростання нового покоління української еліти.

5.6. Духовне зростання студентської молоді під час тематичної табірної зміни

Процес духовного розвитку студентів учені розглядають в контексті духовно-морального виховання. Специфіка духовно-морального виховання в умовах ЗВО визначається як система взаємопов'язаних компонентів цілісного педагогічного процесу і передбачає реалізацію стратегії, тактики та методики формування духовних цінностей майбутніх спеціалістів. У процесі дослідження системи духовно-морального виховання науковці (І. Зязюн, Л. Москальова, А. Осіпцов, Р. Сопівник) виділяють низку компонентів: цілево-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний та методичний.

За визначенням І.Сіданіч методика та технологія духовно-морального виховання студентів – це спеціально організований, цілеспрямований, інноваційний процес організації та стимулювання духовно-пізнавальної діяльності студентів. Така методика, спрямована на формування системних знань про духовно-моральні цінності, що розвивають діалектичне та гнучке світорозуміння ціннісних орієнтацій; емоційної культури, вольової саморегуляції поведінки, здатності до самопізнання, самоосвіти; умінь і навичок високодуховної діяльності та духовно-моральної практики [233, с. 238].

Сучасні дослідники у царині педагогіки вищої школи наголошують на важливості удосконалення традиційних і пошуку нових чинників духовно-морального виховання студентської молоді. Так, О. Крошихін в питанні про духовно-ціннісне самоствердження особистості акцентує увагу на виховному середовищі ЗВО й інтерпретує його як предметно-просторове, поведінкове, та інформаційно-культурне оточення. Саме виховне середовище, на думку науковця, становить особливому систему безперервної діяльності студентів, спрямованої на розвиток особистісних компетенцій, формування системи ціннісних орієнтацій, гуманістичного світогляду, виховання стійких моральних

установок [234, с. 10].

За переконанням О. Дубасенюк система духовно-морального виховання студентів пов'язана не лише з діяльністю внутрішніх структурних підрозділів університету і напрямів навчально-виховного процесу, а й постійно взаємодіє з зовнішнім середовищем, що впливає на становлення та розвиток наявної системи виховної роботи [235, с. 217].

Розглянемо провідні ознаки тематичної табірної зміни як форми організації виховання духовних цінностей студентів.

Пошук нових форм організації виховного процесу ЗВО зумовлений тим, що в його осередку відбувається утвердження системи духовних цінностей, які постають внутрішнім стрижнем особистості. Саме цінності становлять підґрунтя життєдіяльності майбутнього фахівця. Важливу роль при цьому відіграє система зовнішніх впливів та взаємодія з оточуючим середовищем. Водночас процес духовного самовдосконалення особистості першочергово залежить від ступеня засвоєння духовних цінностей [236-241].

З метою включення студентів-першокурсників у процес духовного самовдосконалення, діагностики їх особистісних мотивів, інтересів та схильностей, було розроблено й апробовано програму для студентського табору «Школа духовного зростання».

Провідними завданнями програми передбачено:

- формування уявлень про сутність і способи проектування системи духовного самовдосконалення;
- реалізація діагностико-рефлексивної діяльності, спрямованої на виявлення мотивів, цінностей, схильностей особистості студента;
- уточнення знань і уявлень про духовні цінності;
- занурення студентів в атмосферу осмислення проблем духовно-морального змісту;
- формування вмінь і навичок самоаналізу, самовиховання, самовдосконалення;

- заохочення студентів-першокурсників до реалізації особистого духовного потенціалу у соціально значущій діяльності.

Означені завдання реалізуються на базі заміського закладу відпочинку (санаторій, літній дитячий й оздоровчий табір, пансіонат), куди студенти перших курсів спільно з кураторами прибувають на п'ятиденну тематичну зміну наприкінці вересня.

Підготовчий етап передбачає ухвалення вченою радою факультету (інституту) відповідного рішення та затверджує програму тематичної табірної зміни, корегування семестрового розкладу занять, отримання письмової згоди батьків на перебування їх дітей у студентському таборі. Керівництво ЗВО надає у короткострокове користування базу відпочинку, що є у власності закладу або на умовах тендерного відбору укладає договір оренди з власником заміського відпочинкового комплексу.

Виховна робота у формі табірної зміни зумовлена низкою педагогічних чинників:

1. Створення сприятливих умов для аналізу, осмисленню і оцінки власних поглядів, переконань, цінностей.
2. Вихід за межі усталеної форми освітнього процесу.
3. Концентрація неформального міжособистісного спілкування.
4. Нагода поділитись власним життєвим досвідом, висловити сумніви чи особисті переконання під час різноманітних форм взаємодії (наукова конференція, круглий стіл, диспут, екскурсія тощо).
5. Тематичність обумовлена поєднанням різних видів діяльності, форм взаємодії, спеціальної організованої комунікації.
6. Можливість і доречність імпровізації під час таких заходів як ділова гра, інсценізація, сократівська бесіда, групова творча робота, робота над соціальним проектом.

На підставі програми укладається план-мережа, де уточнюються різновиди виховних заходів, їх послідовність, термін проведення та відповідальні за

виконання. Важливо, щоб план-мережа мала відкрити, гнучку, динамічну структуру, яка дозволяла б вносити в неї корективи, у відповідності з пропозиціями, творчим потенціалом та духовними запитами студентства.

Підбір виховних заходів класифікували за такими ознаками:

- а) за характером емоційного відгуку (позитивні, негативні);
- б) за ступенем впливу на свідомість людини (біографічні події, здатні змінити життя людини, її біографію);
- в) за локалізацією події (події-враження, події-думки, події-вчинки);
- г) за метою виховання (духовно-моральні, патріотичні, соціально-значущі);
- д) за формою реалізації (бесіда, диспут, дискусія, тренінг, круглий стіл, конкурс, свято, ділова гра тощо).

Апробація програми тематичної зміни відбувалась на базі спортивно-оздоровчого комплексу «Смерічка» (с. Микуличин Івано-Франківської області) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, куди наприкінці вересня 2019 року було організовано виїзд студентських груп першокурсників Коломийського навчально-наукового інституту. В апробації взяли участь 5 кураторів академічних груп і 106 студентів, які опановують професії педагогічного спрямування – «Початкова освіта», «Фізична культура», «Філологія», «Історія».

Програмою табору передбачалось:

1. Презентація, обговорення й корегування завдань діяльності студентського табору.
2. Спільне проектування виховних заходів.
3. Тренінг формування почуття командного духу, поваги і довіри до колективу.
4. Квест (пригодницька гра на командоутворення).
5. Тренінгова програма особистісного зростання, спрямована на осмислення й уточнення загальнолюдських духовних цінностей.
6. Заходи, спрямовані на творче відображення духовно-моральних категорій.

7. Майстер-класи з практичного опанування досвідом самоаналізу та самовиховання.
8. Перегляд і обговорення кінофільмів духовно-морального спрямування.
9. Щоденний випуск інформаційного бюлетеня (у вигляді стінної газети), що відображає питання діагностично-рефлексивної діяльності.

Програма студентського табору була розрахована на п'ять днів (25-30 вересня). Програма першого дня була орієнтована на занурення учасників в атмосферу табору, на формування команд. Перший захід із залученням студентів – тренінг, спрямований на формування в учасників командної взаємодопомоги. В процесі проходження спортивно-інтелектуальних випробувань кожен студент оцінював свою спроможність рахуватись з думками інших, вчитися довіряти людям, поважати їх думку, цінувати їх особистісні прагнення. Тренінг завершився циклом вправ орієнтованих на згуртування вихованців усіх загонів табору.

Ввечері відбувся диспут «Вади і чесноти сучасної молоді» творчий конкурс «Це все, що залишиться після мене», літературно-музична вітальня «Вітер змін». Для досягнення виховної мети студентам пропонували осмислити певні духовні цінності і представити їх у конкретних життєвих ситуаціях, справах, вчинках. Так, диспут «Вади і чесноти сучасної молоді» включав не тільки осмислення та інтерпретацію таких базових ціннісних антиномій: добро – зло, любов – ненависть, віра – безвір'я, надія – безнадія, радість – відчай, щастя – горе тощо, а й намагання учасників визначити шляхи позбавлення від особистих моральних вад та способи духовного вдосконалення.

Після кожного заходу студенти спільно з кураторами реалізовували рефлексивну діяльність на виявлення динаміки змін в утвердженні духовних цінностей.

Програма табору містила в собі три блоки тренінгових занять: «Я та інші», «Людина, не тому що ...», «Як сказати правду ...». Тренінги проводились професійними психологами та за участі кураторів студентських груп. Перший

тренінг був спрямований на усвідомлення себе як особистості, здатної керувати власними потребами, бажаннями, мотивами, обізнаної з індивідуальними схильностями, недоліками та чеснотами, спроможної адекватно поводити себе в різних життєвих ситуаціях. Другий – направлений на визначення змісту таких духовних цінностей як гідність, відповідальність, толерантність, милосердя та їх усвідомлення їх практичного вияву в повсякденному житті людини. Третій тренінг мав на меті навчити студентів здійснювати правильний моральний вибір в екстримальних ситуаціях.

Джерелом активності у виховному середовищі табору є сам студент, його система цінностей і мотивів, життєві інтереси й установки. Завдання педагогів, які працюють з студентським загоном – заохотити молодь до визначення власних духовно-ціннісних орієнтирів. Осередок табору дозволяє моделювати і проживати ситуації, які допоможуть замислитись над питанням духовної сутності людського буття. Педагог лише створює необхідні умови для різноманітних подій, заходів, проектів орієнтованих на духовне самопізнання й самовдосконалення особистості студента. В подальшому варто звернути увагу на етапи підготовки і проведення інших тематичних змін студентського табору, розробку методик діагностування сформованості духовних цінностей студентів в умовах табору, створення нових моделей тематичних табірних змін духовного спрямування.

5.7. Віртуальна тематична екскурсія – нетрадиційна форма організації національно-патріотичного виховання студентської молоді

В умовах реформування освітньої парадигми вітчизняної вищої школи особливої актуальності набуває процес вдосконалення системи національно-патріотичного виховання як провідного чинника становлення нової генерації

української еліти. В означеному контексті особливе місце посідає питання пошуку нових нетрадиційних форм організації виховної роботи [242-243]. Однією з означених форм може стати віртуальна тематична екскурсія.

Віртуальна екскурсія – комплексне візуально-інформаційне знайомство з об'єктами чи явищами за допомогою технічних засобів.

Специфіка віртуальних екскурсій полягає у тому, що вони проводяться в аудиторії чи актовій залі, де розміщено проектор і великий екран. Відтак здійснюється відтворення моделі об'єкту екскурсії: музею, заповідника, меморіалу, пам'ятника архітектури тощо.

За тематикою екскурсії поділяють на краєзнавчі, екологічні, мистецькі, професійно орієнтовані. Кожна тематична екскурсія визначається значним виховним потенціалом. Для його реалізації необхідно подбати про відповідну емоційність викладу матеріалу. Роль екскурсовода може виконувати куратор групи або студент, який засвідчив свою компетентність у проблематиці запланованого заходу.

Всесвітня мережа Інтернет надає можливість проводити екскурсії по незліченній кількості музеїв, монастирів, храмів, палаців, пірамід, природніх заказників.

Прикладом може слугувати On-line-ресурс Національного заповідника «Софія Київська» <http://nzsk.org.ua/ukr/general/intro.html>. На сайті створено умови для покрокового перегляду інтер'єру Софійського собору. До більшості експонатів передбачено письмовий опис чи голосовий супровід. Окрім цього на сайті представлено інформацію про історію та діяльність заповідника, висвітлюється наукова робота, конференції, публікації, докладна інформація про реставраційні роботи та виставки.

Слід зауважити, що віртуальна екскурсія є чи не єдиним способом знайомства з культурною спадщиною європейського та загальносвітового рівня. Приміром Британська галерея Тейт (Лондон, Великобританія) <http://www.tate.org.uk/> це найбільше в світі зібрання англійського живопису. У

віртуальному режимі відображено колекції музею за останні п'ять століть, а також колекції сучасного мистецтва.

Студенти спільно з куратором обирають місця відвідування в режимі On-line, визначають їх чисельність та періодичність впродовж навчального семестру/року. Успішному проведенню віртуальної тематичної екскурсії сприятиме підготовча робота, під час якої куратор академічної групи:

- 1) уточнює тему, мету, завдання виховного заходу;
- 2) визначає педагогічну цінність об'єкту екскурсії;
- 3) окреслює план екскурсії;
- 4) формулює загальні й індивідуальні завдання для студентів;
- 5) з'ясовує питання технічного забезпечення.

Важливо, щоб під час підготовчого періоду куратор, або хтось зі студентів опанував технологію проведення віртуальної екскурсії за допомогою комп'ютерної техніки.

У вступному слові ведучий детально розповідає, де саме й як відбуватиметься екскурсія, що є особливістю об'єкту.

Подальший хід проведення подібний до тематичної екскурсії у традиційному форматі.

Підбиття підсумків передбачає обговорення низки питань:

Яке враження справила екскурсія?

Що нового дізналися студенти?

Що викликало позитивні (негативні) емоції?

Над чим заставило замислитись усе побачене й почуте?

До яких роздумів і висновків прийшов кожен учасник?

Після екскурсії весь зібраний матеріал систематизується і відповідно оформлюється у віртуальних фотоальбомах, може відобразитись у доповідях під час студентських конференцій, рефератах, статтях в друкованому чи електронному виданні ЗВО, може стати матеріалом для мультимедійних презентацій з навчальних дисциплін гуманітарного циклу.

Екскурсія була і залишається невід'ємною складовою освітнього процесу. Її віртуалізація сприятиме розширенню й поглибленню гуманітарних знань, формуванню естетичних почуттів, утвердженню національної гідності та вихованню поважного ставлення до культурних цінностей інших країн.

5.8. Технологія залучення творів кіномистецтва у процес виховання духовних цінностей студентів ЗВО

Інтеграція України в глобальний інформаційний простір стало одним з найважливіших чинників формування духовних цінностей зростаючого покоління. Відтак актуалізується проблема вивчення впливу інформаційного середовища на структуру ціннісних орієнтацій, поглядів і переконань, що становлять підґрунтя життєвої спрямованості особистості.

Однією з принципів ознак сучасної вищої школи є посилена увага до шляхів вдосконалення системи виховання студентської молоді. На загальнодержавному і науково-педагогічному рівні обговорюються питання залучення студентів до світу мистецтв, краси навколишньої дійсності. За останні десятиліття у царині педагогіки вищої школи визначено й експериментально перевірено ефективність мистецьких творів в якості засобів естетичного, морального, національно-патріотичного виховання [244-250]. При цьому відсутні дослідження конкретизації засобів виховання орієнтованих на формування духовно-ціннісної сфери особистості в період її професійного становлення.

Так, з-поміж усталених засобів морального виховання студентства, виразно виділяються художня та наукова література, аудіовізуальні й інтерактивні засоби, твори образотворчого, театрального, музичного, кіномистецтва тощо.

За визнанням І. Білецької перелічені засоби мають унікальну можливість проникати у свідомість майбутніх фахівців через вплив на чуттєву тканину свідомості, зосереджуючись на операціональних і предметних значеннях, розвиваючи при цьому систему особистого сприйняття моральних ідей. В означеному контексті завдання засобів виховання полягає у передаванні відчуттів через сприйняття мистецтва, засвоєння «чистих» моральних категорій і значень [245, с.71].

Виокремлення Ю. Максимчук творів кіномистецтва і використання їх в якості засобів виховання пояснюється тим, що саме «кіно надає потужний вплив на серця і розум молоді» [246, с.8].

О. Олексюк вважає, що формуванню готовності до самовдосконалення молоді може сприяти підбір кінофільмів, тематика яких відображає встановлення правил поведінки, здійснення морального вчинку тощо. Такі правила пропонують студентам виконувати в тій або іншій ситуації певні дії, але як це буде зроблено, залежить від самого студента [247, с.16].

Моніторинг виховної роботи українських ЗВО, здійснений ініціативною групою науковців під керівництвом Н. Чернухи, засвідчує фрагментарність й безсистемність використання кіномистецтва у педагогічному процесі вищої школи. Науковці підкреслюють, що в більшості ЗВО ще недооцінено його виховний потенціал у формуванні духовної культури особистості [248, с.285-286].

Щоправда, й до сьогодні не вироблено комплексного методичного забезпечення використання кінофільмів в якості засобу виховання студентства.

Глядацький успіх кіномистецтва (насамперед в молодіжній аудиторії) визначається наступними факторами: використанням видовищно-розважальних жанрів (що, зазвичай, спираються на міфологію), терапевтичною, компенсаторною, рекреаційною та іншими функціями системи «емоційних перепадів», що дозволяє зняти нервові напруження глядачів; гіпнотизмом, вгадуванням бажань публіки тощо [1, с.62].

Кінематограф являє собою складний синтез науково-технічного прогресу і художньої творчості, що за своїми виразними засобами переважає інші види мистецтва. Аудіовізуальна основа кіно, багат шаровість його впливу, здатність не лише показати, але й розказати в дії, що є максимально наближеною до форм самого життя, – все це значно розширює емоційно-пізнавальну ємність екранного мистецтва, забезпечуючи більш тісний контакт з глядацькою аудиторією.

Водночас здатність кіно тиражувати продукцію художньої творчості значно розширює масштаби його впливу. Збагачення естетичних можливостей кіно новітніми засобами виразності (звук, колір, спеціальні ефекти тощо), глибокий аналіз суспільно-політичних подій й дослідження внутрішнього світу людини, роблять кіно важливим фактором виховного впливу на особистість.

Особливого значення шабуває технологія використання творів кіномистецтва в якості засобу виховання духовних цінностей студентів в осередку академічної групи ЗВО.

Перегляд й обговорення кінофільму – одна з традиційних форм організації виховної роботи спрямована на формування особистості за допомогою аудіовізуальних носіїв інформації.

Для педагога, який планує активізувати кіномистецтво у виховній роботі зі студентами (зазвичай така роль належить куратору академічної групи) важливо дотримуватись певного попередньо розробленого алгоритму й чітких критеріїв відбору кінофільмів. Обов'язкова поступовість означеного процесу передбачає:

1. Пошук творів кіномистецтва за каталогами чи тематичними збірками медіатек (файлових сховищ).
2. Дослідження історії створення фільму.
3. Ознайомлення з першоджерелом (біографія чи твір, що екранізовано).
4. Уважний неодноразовий (2-3 рази) перегляд. Педагог має вільно орієнтуватись в послідовності сюжету, основних символах, визначних

фрагментах і цитатах. Важливо, щоб педагог міг відновити фільм з будь-якого моменту.

5. Вивчення кількох рецензій.
6. Під час перегляду фільму звертається увага на:
 - а) позитивність фільму;
 - б) перше (інтуїтивне) враження;
 - в) наявність життєвої правди;
 - г) органічність сюжетного і образного ряду;
 - д) естетичність.
7. Аналіз фільму як різновиду художнього твору (сюжет, ідея, композиція, виразні засоби, позиція автора, режисура, акторська гра, музика, костюми, декорації, монтаж, спецефекти).
8. Аналіз фільму як різновиду засобу виховання: особистісна характеристика, поведінка взаємини героїв, причин і наслідки їх вчинків, можливість встановлення паралелей з особистим досвідом студентів.
9. Виявлення виховного потенціалу за допомогою відповіді на питання:
чи фільм вартий залучення у виховну роботу?
чи сприяє фільм формуванню духовних цінностей?
чи відображено у ньому гуманістичні ідеали?
чи порушено моральні питання – «свобода і всюдозволеність: де знаходиться кордон?», «що краще: слухати своє серце, чи зберігати репутацію?».
10. Визначення виховної мети і конкретизація завдань.
11. Підбір методів і прийомів для активізації глядачів під час обговорення кінофільму.
12. Формулювання питань для обговорення зі студентською аудиторією.

Організація запланованого виховного заходу передбачає значну підготовчу роботу. Насамперед це анкетування групи з метою виявлення:

- рівня сформованості духовних цінностей;
- світоглядних позицій і релігійних переконань (зادля уникнення не толерантних ситуацій);
- сприйнятливості до аудіовізуальних джерел інформації (зокрема мови на яких вони без зусиль зможуть зрозуміти сюжетну лінію кінофільму);
- особистих кіномистецьких вподобань.

За рішенням куратора та побажанням групи анкетування може бути анонімним.

На початку навчального року має відбутися спільне обговорення часу, місця та періодичності перегляду кінофільмів; обрання двох-трьох студентів, яким доручається підготовка технічного забезпечення кіносеансу.

За тиждень до заходу відповідальні готують оголошення, де зазначається дата, час, місце перегляду та основні вихідні дані кінофільму (окрім опису сюжету).

Куратор добирає, кінофільми зважаючи на їх педагогічний потенціал та результати попереднього анкетування. Студенти теж можуть пропонувати власні варіанти щодо кінопоказу. При цьому куратор обов'язково (переглядає запропонований фільм з метою виявлення негативних, антисоціальних, аморальних елементів і в разі їх наявності пропозиція відхиляється.

Відмова від показу запропонованого кінофільму може бути й тоді, коли сюжет не несе інтелектуально-духовного навантаження, має суто розважальний характер, а відтак не є засобом виховного впливу.

Перегляд кінофільму може влаштовуватись в актовій залі, читальній залі бібліотеки чи гуртожитку, аудиторії оснащений великим екраном та проектором. Якщо перегляд планується в актовій залі, то це узгоджується з запланованими заходами на загально університетському рівні. Перегляд в актовій чи читальній залі передбачає можливість запрошення студентів паралельних груп чи інших курсів.

Перед демонстрацією кінофільму куратор ретельно продумує низку запитань, які активізуватимуть увагу студентів під час його перегляду та в

процесі підсумкового обговорення. Особлива увага звертається на формулювання питань проблемного і дискусивного характеру, позаяк саме вони підвищують виховну ефективність запланованого заходу.

Під час планування кінопоказів варто враховувати різновиди кінопродукції: документальний, художній, короткометражний, повнометражний. Доцільно чергувати документальні та художні кінострічки. При можливості поєднувати документальні та художні фільми у відповідності до їх тематики (історична подія, біографія видатної особистості, соціальне явище тощо). При цьому документальний фільм має передувати художньому.

Якщо не має технічної можливості спільного перегляду запланованого кінофільму, педагог пропонує переглянути його кожному студенту окремо під час вихідних чи святкових днів з обов'язковим обговоренням на початку навчального тижня. Варто заохочувати студентів до перегляду й обговорення кінофільму у сімейному колі.

На підготовчому етапі слід також узгодити тривалість перегляду фільму. Оптимальна тривалість перегляду становить 0,5-2:00 год.

Особливу увагу слід приділяти тривалості фільмів на кілька серій, або спільних за тематикою документальних і художніх творів кіномистецтва. За таких обставин показ відбувається в продовж двох днів, або з перервою не більше трьох днів.

Перед початком демонстрації фільму доцільно надати коротку інформацію про події, які надихнули авторів на його створення, непересічні факти, що супроводжували його вихід на екрани, процитувати видатних митців про значення кінофільму в історії культурного збагачення суспільства. Інформаційне повідомлення готують 1-2 студенти, які при потребі звертаються по допомогу до куратора.

Вступна частина має тривати не більше 10-15 хвилин.

По завершенні перегляду студентам надається можливість задати питання та висловити своє ставлення до побаченого. Завдання куратора – за

допомогою запитань спрямувати обговорення у русло морально-етичних роздумів та естетичних переживань.

Під час групової бесіди обговорюються враження від переглянутого фільму (почуття, думки), аналізуються вчинки героїв, відзначаються епізоди, що видалися символічними. Це допоможе ведучому окреслити коло питань, які зацікавили студентську аудиторію й сприятиме оптимізації пошуку кінофільмів для наступних переглядів. Необхідно намагатись, щоб розмова про переглянутий фільм не переходила на суто мистецтвознавчі теми. Відтак замість звернення до власних відчуттів і переживань, учасники можуть обговорювати гру акторів або режисерські напрацювання. У цьому випадку дуже важливо пам'ятати про цілі заходу і звертати на них увагу групи. Пожвавленню обговорення сприятимуть відкриті питання як-от:

Яка основна проблема / конфлікт і як вирішує її режисер?

У чому полягають особливості сюжету фільму, подій, дійових осіб?

Який психологічний портрет головних героїв: особисті моральні принципи, риси характеру, манери поведінки, історія життя?

Чи можна спостерігати подібні ситуації в реальному житті?

Хто з героїв найбільш симпатичний / антипатичний? Чому?

Хто з героїв вартий співчуття і чому?

Хто з героїв викликає інші почуття і чому?

Чому фільму дано саме таку назву? Як назва розкриває сенс фільму?

Які зустрілися метафори, символи, архетипи?

Які психологічні, моральні, філософські проблеми порушені у фільмі?

Які з них хвилюють сучасне суспільство, або хвилювали в минулому?

Як цей фільм перегукується з вашим особистим життям?

Які уроки та висновки варто зробити на основі переглянутого фільму?

Які фільми / твори висвітлюють подібні проблеми?

Традиційну бесіду варто урізноманітнювати низкою прийомів:

- 1) формулювання ідеї фільму одним коротким реченням;

- 2) малювання почуттів і емоцій героїв фільму;
- 3) написання листів героям або від імені героїв фільму;
- 4) психодрама, під час якої учасники розігрують найбільш значущу сцену з фільму.

В кінці обговорення, ведучий звертається до учасників з проханням висловити свої міркування – чого навчас й до чого спонукає переглянутий кінофільм.

Рекомендована тривалість підсумкового обговорення становить 20-30 хвилин.

За побажанням студентів обговорення кінофільму (чи серії кінофільмів певної тематики) може продовжитись під час спеціально організованої дискусії.

Досягнення виховного ефекту від перегляду кінофільму відбудеться за дотримання низки умов:

- постановки мети, яка реалізовуватиметься в процесі підготовки, перегляду й обговорення кінофільму;
- визначення конкретних ідей, мотивів, кінофільму, що сприятимуть виховному впливу на глядачів.
- плановості і поетапної підготовки до перегляду кінофільму;
- урізноманітненні тематики і жанрів;
- емоційна налаштованість студентів на перегляд й обговорення кінофільму;
- актуальності проблем відображених у кінострічці;
- здатності куратора зацікавити глядацьку аудиторію твором кіномистецтва;
- конкретність, доцільність педагогічна спрямованість питань запропонованих для обговорення після перегляду кінофільму;
- діагностування результатів виховного впливу. Проводиться через певний проміжок часу за допомогою методів науково-педагогічного дослідження (педагогічне спостереження, анкетування, бесіда).

Кіно стало найбільш масовим мистецтвом, що отримало небачену за масштабами аудиторію. Його авторитет і вплив на соціум не мають аналогів в історії. У сучасному світі кіно утверджується як мистецтво поліфункціональне. Отже, кінематограф є одночасно й естетичним феноменом сучасної культури, і активним засобом виховання.

Функціональні можливості кіномистецтва утворюють концептуальне підґрунтя для його залучення у процес духовного самоутвердження особистості. Перспективності набувають питання ретельного вивчення продукції кіноіндустрії, встановлення її педагогічної цінності, створення тематичних збірок та розробки технологічних карт для кожного кінофільму. Позаяк педагогічно вмотивоване й методично забезпечене знайомство студентів з творами кіномистецтва дозволить піднести виховну роботу куратора академічної групи на якісно новий щабель професійної майстерності.

5.9. Використання інтернет-ресурсів в якості засобів духовного зростання сучасного студентства

Аналіз джерельної бази засвідчує недостатню увагу до питань впровадження в освітній процес ЗВО нових засобів виховання орієнтованих на морально-духовне зростання сучасного студентства. Зокрема це стосується ресурсів мережі як новітнього виміру збереження й передачі інформації. Традиційно педагогічна наука приділяє значну увагу навчальним можливостям Інтернет простру. Щодо його залучення у виховний процес, то спостерігається вкрай скептичне ставлення. Зазвичай Інтернет відносять до негативних чинників впливу на духовний світ особистості.

Мета полягає у визначенні педагогічного потенціалу Інтернет-ресурсів та умови їх використання в якості засобів духовно-морального виховання студентів ЗВО.

В узагальненому значенні засоби виховання – це культурні цінності, залучені у педагогічний процес задля вирішення конкретних виховних завдань.

Будь-який об'єкт матеріальної чи духовної культури виконує функцію засобу виховання за умови:

- 1) з ним пов'язана інформація, необхідна для розвитку внутрішнього світу особистості вихованця;
- 2) він виділений як предмет засвоєння в образній, наочно-дійовій або знаково-сигнальній (усній чи письмовій) формі;
- 3) об'єкт разом зі своєю інформацією залучений до спілкування та спільної діяльності вихователя й вихованців.

Кожен об'єкт має свої характеристики: фізичні, хімічні, естетичні та ін. Крім об'єктивних характеристик при виконанні функції засобу виховання він набуває ще й педагогічних характеристик, найважливішими з яких є:

- повнота інформації про об'єкт;
- спосіб використання даного засобу вихователем;
- можливості використання його самими вихованцями в майбутньому самовихованні.

Педагогічні характеристики засобу виховання обумовлені об'єктивними і суб'єктивними причинами. Об'єктивно вони є продуктом культури й традицій народного виховання, в яких закріплені способи передачі духовних цінностей за допомогою вже сформованих засобів виховання.

Суб'єктивні причини обумовлені діяльністю вихователя, який конкретизує способи використання засобів виховання у відповідності з метою і завданнями та сучасні педагогічні рекомендації і передовий досвід виховання.

Виховні можливості одиничного засобу виховання обмежені; реально вихователь використовує систему засобів виховання. Слід зазначити, що багатий набір використовуваних засобів виховання, зумовлює ефективність його результату [251, с. 257; 252, с. 104].

Вибір засобів виховання обумовлюється метою й завданнями виховання,

методами й формами організації виховного процесу, здійснюють певний вплив на всебічний розвиток особистості. Для виховання певної якості особистості чи переконання необхідні адекватні (відповідні) засоби виховання.

Засоби виховання є невід'ємною складовою реалізації будь-якої форми організації виховного процесу. Наприклад, різноманітні позакласні та позашкільні заходи, колективні творчі справи, заняття в гуртках, секціях, туризм, художня самодіяльність, різноманітні види праці. В них використовується система засобів виховання спроможних сприяти виховним впливам на особистість.

Розв'язання складних пізнавальних і практичних завдань на основі власних бажань дозволяє вихованцю тренувати свою волю, наполегливість, цілеспрямованість у відповідності з ідеалом. Завдяки рефлексії вихованець здатен періодично співставляти результати самовиховання з життєвими завданнями і загально усталеними ідеалами.

У пошуках ефективних засобів духовно-морального виховання звертаємось до Інтернет-ресурсів з огляду на їх змістове наповнення, легкість доступу, багатоваріантність використання.

Для того, що стати повноцінним засобом виховання необхідно не тільки визначати педагогічний ценз, а й форми організації та методи виховання у які його буде залучено. Не є виключенням Інтернет-ресурси, які добираються педагогом для використання у виховній роботі студентської молоді.

У дослідженнях проблем духовно-морального виховання студентів О. Жирун, Н. Тимошук, І. Свириденко наголошують, що робота кураторів зі студентами має охоплювати комплекс різноманітних виховних справ, спрямованих на поглиблення й удосконалення теоретичної та практичної підготовки фахівців у сфері майбутньої професійної діяльності. Науковці виокремлюють низку основних напрямів роботи:

- відвідування науково-практичних конференцій, концертів, масових вистав, участь у соціальних акціях та аналіз проведених програм;

- робота з архівними та нормативними документами, першоджерелами, навчальними та навчально-методичними посібниками, підручниками, додатковою літературою, електронними версіями підручників;
- удосконалення практичних навичок професійної діяльності (бесіди, діалоги, дискусії, лекції та семінарські заняття з аналізом конкретних педагогічних ситуацій, ситуацій морального вибору, тренінгами моральної дії та вчинків тощо);
- пошукова, науково-дослідна діяльність у процесі виховання морально-етичної культури [253-255].

З нашого погляду, реалізації практично кожного із зазначених напрямів сприятиме залучення різноманітних Інтернет-ресурсів. До таких ресурсів насамперед належать: електронні бібліотеки, віртуальні музеї, Інтернет-версії освітніх телеканалів, соціальні мережі, сайти навчальних закладів.

Сучасні електронні бібліотеки являють собою широкомасштабний сервіс на основі документів, що зберігаються у цифровій формі, доступ до яких надається через мережу великій кількості користувачів.

Електронна бібліотека – розподілена інформаційна система, що дозволяє зберігати і використовувати різноманітні колекції електронних документів (текст, графіка, аудіо, відео) завдяки глобальним мережам передачі даних в зручному, для кінцевого користувача, вигляді.

Крім електронних документів об'єктами опрацювання в електронній бібліотеці є також бази даних, мапи, карти користувача, посилання на інші електронні бібліотеки тощо.

До основних функцій електронної бібліотеки належать:

- задовольняти інформаційні потреби користувачів (суспільства);
- надавати інформаційні послуги (пошук, анотації, інформація про нові надходження та ін.);
- організувати інформацію таким чином, щоб її було зручно використовувати (каталогізація та зручна навігація);

- керувати місцезнаходженням інформації та здійснювати передачу інформації користувачам та їх посередникам;
- забезпечувати інтеграцію інформаційних ресурсів.

Більшість електронних бібліотек надають можливість завантажити книги в форматі fb2, txt, doc, mp3 та інших форматах абсолютно безкоштовно. Все, що потрібно від читача, це відвідати обрану електронну бібліотеку, знайти підходящу книгу і завантажити її.

Визначальну перевагу електронних бібліотек вбачаємо у доступності аудіоверсій першоджерел, що дозволяє знайомити студентів з кращими зразками духовної культури, а відтак сприяти їх духовному розвитку. Щоправда сучасному викладачу недостатньо просто повідомити студентам перелік праць рекомендованих для ознайомлення. Важливо продумати методичні прийоми та засоби, що здатні активізувати читацький інтерес і бажання замислюватись над питаннями особистісно-індивідуального, національно-державного, загальнопланетарного характеру виміру.

Наприклад, під час викладання навчального курсу «Філософія» тему «Світовий філософський процес» можна збагатити глибоким аналізом моральних якостей особистості, що представлений у роботі «Сповідь» релігійного мислителя середньовіччя Блаж. Августина [256]. При вивченні його творів, згідно з темою програми, слід зазначити, що він один із перших звернув увагу на проблему формування особистості. Для методичного забезпечення дисципліни «Філософія» (як для самостійної роботи, так і на практичних заняттях) можна скористатися і друкованою версією книги, але ми вважаємо більш цікавою для студентів роботу з невеличкими фрагментами аудіокниги. Для більш уважного ознайомлення й аналізу студентам перед прослуховуванням кожного фрагменту доцільно ставити запитання:

1. Які риси людини Блаж. Августин називає небажаними?
2. За яких умов, за Блаж. Августином, проявляються моральні риси дитини?

3. Які вчинки дітей Блаж. Августина вважає невинними, але для дорослих – негативними?
4. З якими труднощами зустрічався Блаж. Августин під час навчання у школі?
5. Поміркуйте, чому батьки в ті часи схвалювали насильство учителів над дітьми?
6. Обґрунтуйте вислів Блаж. Августина «Будь-який безлад у душі несе їй покарання».
7. Проаналізуйте ставлення Блаж. Августина до вимог освіти.
8. Який шлях освіти та виховання дітей Блаж. Августин називає правильним?
9. Які твори, що вивчали у школах, Блаж. Августин піддає жорсткій критиці? Які моральні риси пропагуються в них?
10. З якими правилами Блаж. Августин порівнює правила поведінки?
11. Охарактеризуйте ставлення автора до таких рис, як брехливість, пихатість, зневага, гнів.

Зауважимо, що виховна робота за допомогою аудіокниги – явище нове, тому важливо правильно організувати сам процес активного слухання. Мовлення читача, звуки якого виступають елементом повідомлення, несуть у собі й звукові ознаки, а саме: настрій читача, його ставлення до змісту, до уявного співрозмовника або уявного слухача. Інтонаційна виразність читання, дотримання орфоепічних норм і логічних наголосів породжує особливі емоції.

Музеї, храми і монастирі все частіше пропонують віртуальні екскурсії. Отже, викладачам (на сам перед кураторам академічних груп) варто планувати і регулярно проводити такі екскурсії впродовж навчального року. Окрім загальновизнаних переваг для педагогічного впливу важливо обирати сайти музеїв, храмів і монастирів які містять інформацію не тільки про історію та визначні події парафіяльного життя, але також дають можливість спілкування з мистецтвознавцями, митцями, священником в режимі «питання-відповідь». В разі бажання і фінансових можливостей студентів викладач спільно з групою

може відвідати сайти туристичних агентств і паломницьких служб, що займаються організацією поїздок по визначних місцях. Особливою складовою означених Інтернет-ресурсів є живе спілкування учасників подорожей, набуття нових друзів.

В наш час складно переоцінити роль соціальних мереж, в яких відбувається активне спілкування і утворюються спільноти за інтересами. В педагогічному контексті важливо орієнтувати студентів до інтелектуально насиченого й морально здорового спілкування. Перебування у соціальних мережах має стати не різновидом дозвілля, а способом прояву власної життєвої позиції. Прикладом можуть слугувати інтернет-спільноти благодійного спрямування. Саме вони об'єднують людей, які прагнуть творити добрі справи, послужити ближньому, створити умови для благодійності у різних вимірах – духовному і матеріальному. Завдання педагога полягає у спонуканні студентів до добродійних акцій. Проте цьому має передувати кропітка робота, яка передбачає вивчення відповідних Інтернет-ресурсів, підтримка зв'язку з її координаторами, попередження студентів про можливі ризики при у віртуальному просторі.

Для цікавого і корисного дозвілля академнаставники спільно з студентами можуть добирати інтернет ресурси зі спеціально підібраними фільмами, фотографіями, музикою, розробки уроків переможців конкурсів, відео матеріалів і презентацій, що доповнюють і розширюють знання з різних навчальних курсів. Про цьому першочергово слід вивчати інформаційний потенціал можна скористатись ресурсами телеканалів культурно-просвітницького спрямування. До таких телеканалів в Україні можна віднести:

1. Академія – <http://odessa36.tv/>
2. Глас – <http://glas.org.ua/>
3. Київська Русь – <http://kievrus.com/>
4. Козак ТБ – http://ua.guzei.com/tv/watch.php?online_tv_id=3707
5. Культура – <http://cultureua.com/>
6. Музеї України – <http://museumua.blogspot.com/>

Інтернет-версія освітніх телеканалів сприяє не тільки розширенню аудиторії (адже здебільшого вони працюють на регіональному рівні), а й забезпечує доступність телепрограм у зручний для глядача час. Спільний перегляд та обговорення в колі однокурсників, надасть куратору додаткові можливості для педагогічної взаємодії. Адже саме така форма студентського дозвілля є оптимальною для вільного обміну думок, розвитку духовних потреб, формуванню вибірковості при споживанні телевізійної продукції (дивитись не все, що показують у телеефірі, а обирати цікаве, корисне, приємне).

Слід визнати, що на сьогодні на вітчизняному телебаченні існує незначна кількість освітніх каналів, що не компенсується обсягом і різновидами програм представлених в інтернет-версіях. Щодо використання закордонних аналогів, то це проблема дискусивного характеру, яка потребує окремого дослідження.

Визначальним рівнем духовного розвитку є прагнення особистості до постійної самоосвіти. Відтак важливо знайомити студентів з Інтернет-ресурсами, що дозволяють розширити їх освітні обрії. Сайти навчальних закладів дозволяють не лише отримати загальну інформацію про сам заклад, а й надають доступ до методичних і наукових ресурсів. Сайти відомих вітчизняних і закордонних ЗВО надають змогу навчатися дистанційно й отримати додаткову освіту. Водночас завдяки таким ресурсам у студентів з'являється можливість оперативно знайомитися з новими виданнями, дізнаватися про проведення олімпіад, конкурсів, конференції, соціальних проекти.

За нашим переконанням, ефективне застосування вище перелічених Інтернет-ресурсів в якості засобів духовно-морального виховання студентів можливе за дотримання низки педагогічних умов:

- 1) визначення конкретних завдань, що їх планує розв'язати педагог при залученні Інтернет-ресурсів у виховний процес;
- 2) встановлення педагогічного цензу кожного Інтернет-ресурсу, пропонованого студентській аудиторії;
- 3) підбір адекватних форм і методів виховної роботи дотичних використанню Інтернет-ресурсів (бесіда, дискусія, змагання тощо);

- 4) інформування студентів про Інтернет-ресурси, які варті їх уваги;
- 5) підбір методик для діагностування ефективності залучення Інтернет-ресурсів в якості засобів духовно-морального виховання;
- 6) систематичний характер використання Інтернет-ресурсів у плануванні та реалізації виховної роботи куратора академічної групи;
- 7) спонукання студентів як до самостійного, так і для спільного опрацювання Інтернет-ресурсів;
- 8) спонукання студентів до створення власних Інтернет-ресурсів, які б вирізнялись інтелектуальним забарвленням, суспільною корисністю, духовно-моральною спрямованістю (і надання зі сторони викладачів інформатики відповідної фахової допомоги).

Залучення Інтернет-ресурсів в якості засобів духовно-морального виховання студентів ЗВО передбачає активізацію різноманітних форм і методів взаємодії педагогів і студентів, під час якої відбувається формування й розвиток провідних якостей особистості, що становлять духовну самобутність й утверджують моральний імператив особистості. Виявлення й впровадження у виховну роботу Інтернет-ресурсів збагачених духовно-моральним змістом покликані орієнтувати студентство на користування ресурсами мережі, що відповідають потребам і запитам високоосвіченої шляхетної людини. Це має стати початковим етапом у відмові від ресурсів, які пропагують шкідливі звички, жорстокість, несмак і нівелюють загальнолюдські духовні цінності.

Подальшого дослідження потребують питання методичного забезпечення духовно-морального виховання; педагогічного потенціалу взаємодії зі студентами в інтерактивному режимі; провідних чинників здійснення рефлексії морально-етичного досвіду, створення комплексу діагностувальних методик для інтерпретації та прогнозування духовно-морального розвитку особисті студента; створення тематичних баз інтернет-ресурсів, що варті залучення у виховний процес закладу вищої освіти.

ПІСЛЯМОВА

У сучасних умовах розвитку державності відбувається новий етап модернізації системи освіти, що супроводжується суттєвими змінами в навчально-виховній теорії та практиці. Провідними показниками ефективності освітньої системи вищої школи постає особистісне самовдосконалення студента, його самопочуття в колективі, ціннісні орієнтації, включення в діяльність, уміння ефективно взаємодіяти в професійній сфері та повсякденному житті. Реалізація означених завдань неможлива без врахування особливостей духовного розвитку особистості на етапі фахового становлення. Шлях сходження до духовності позначається індивідуальністю в тому, що стосується часу, ритму, способів опанування духовних цінностей.

За визначенням Г. Шевченко «духовні цінності – це втілення в світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, осмислення гуманістичної мети людської життєдіяльності, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і зумовлює її провідний вибір в процесі життєдіяльності. Вони є важливою складовою в структурі людської свідомості і самосвідомості та обумовлюють визначальні риси людини, її характеристики як особистості» [257, с.291].

Означений процес набуває особливої актуальності в умовах вищої школи, оскільки вона є інституцією, яка повинна відповідати духовним запитам студентів, забезпечувати їх професійне становлення та задовольняти соціальне замовлення не тільки у підготовці висококваліфікованих фахівців, а й виступати провідним центром формування інтелектуальної, творчої, наукової еліти з усталеним моральним імперативом, духовними ціннісними орієнтаціями, гуманістичним світоглядом та національною самосвідомістю.

Студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сміслових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до вступу в самостійну професійну діяльність. У цьому віці моральні установки проявляться в майбутньому як ціннісні орієнтації в

практичній діяльності й поведінці особистості. Саме в цьому віці зростає роль переконань і відповідальності за той чи той життєвий вибір, за свої цінності, зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння керувати собою, підвищується інтерес до духовно-моральних проблем. Водночас констатуємо недостатню увагу до організаційно-методичного потенціалу освітнього процесу ЗВО як провідного чинника формування духовно-ціннісної сфери особистості студента.

Пошук шляхів ефективного виховання і навчання студентів сьогодні реалізується на основі системного, аксіологічного, полісуб'єктного підходів до його організації. Оскільки духовні цінності студентської молоді є складною структурою, що інтегрують низку взаємозумовлювальних і взаємозалежних компонентів, її варто розглядати через системний підхід.

Застосування системного підходу спрямовує дослідження на розкриття цілісності формування духовних цінностей студентів ЗВО, з'ясування механізмів цього процесу, його різноманітних зв'язків. А це, у свою чергу, дозволяє синтезувати процес формування духовних цінностей студентів у єдину теоретичну концепцію.

Система формування духовних цінностей у студентів потребує виокремлення їх структурних компонентів – йдеться про змістову структуру цього інтегрального утворення. Її можна репрезентувати взаємопов'язаними й взаємозумовленими компонентами: когнітивним, який включає знання про сутність і зміст духовних цінностей особистості; емоційно-ціннісним, який характеризується почуттями, переживаннями, що відображають ставлення юнаків і дівчат до духовних цінностей як особистісної цінності, сформованістю в них позитивних мотиваційних установок на взаємодію; праксичним, що віддзеркалює ступінь сформованості у студентів відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності, гідності.

Аналіз результатів діагностування засвідчив недостатній рівень сформованості у юнаків і дівчат компонентів духовних цінностей. Виявлено, що студентам бракує знань про духовність, особливості взаємин. Вияв ними

духовних цінностей у взаєминах не завжди мотивований внутрішньою потребою, у багатьох із них недостатньо розвинені навички саморегуляції емоцій, умінь відповідальності, толерантності, милосердя, гідності, самодостатності. Водночас більшість викладачів не визначають рівень вихованості студентів, їх індивідуальних особливостей, проводять навчально-виховну роботу без аналізу результатів; досить часто вони акцентують свою увагу на отриманні формальних показників роботи, а не на формуванні в студентів духовних цінностей, розвитку потреби в адекватному самовираженні, самоствердженні, розкритті їх індивідуальності, творчого потенціалу в навчальній, суспільній діяльності; спостерігається надмірне захоплення викладачів, кураторів організаційними питаннями, а не розвитком самодіяльності й ініціативи юнаків і дівчат.

Виявлені недоліки стали передумовою для розробки системи педагогічних заходів, спрямованих на отримання студентами знань про сутність і особливості духовних цінностей особистості, на вироблення в них ціннісного ставлення до цього інтегрального утворення особистості, на розвиток умінь толерантності, відповідальності, милосердя, гідності, самодостатності, на оптимізацію взаємин. Означені заходи систематизувались у спеціально організований процес, який на практиці реалізовувався через низку педагогічних умов.

Відповідно до першої педагогічної умови, конструювання духовно спрямованого змісту навчання студентів передбачало корегування навчальних програм та оновлення методичного забезпечення гуманітарних дисциплін («Філософія», «Історія української культури», «Культурологія», «Етика і естетика») та дисциплін професійного циклу. Оптимізація пошуково-дослідної діяльності студентів в межах означених дисциплін мала на меті забезпечити сприятливі умови для опанування знань про особливості духовного світу людини, визначення духовних цінностей як феномену особистісного буття, способи їх прояву у суспільному житті. Водночас забезпечувалось формування вмінь і навичок сприйняття інформації духовного змісту, самостійного

ознайомлення зі зразками духовної культури, обрання, формулювання та відстоювання власної точки зору у питаннях морального вибору.

Значний потенціал щодо духовного зростання студентської молоді вбачаємо в позааудиторній діяльності, оскільки створюються оптимальні умови для здобуття студентами знань про духовні цінності, інтеріоризації їх як особистісної цінності, накопичення досвіду виявлення духовності. Змістове наповнення позааудиторної діяльності спрямоване на активне навчання студентів вольової саморегуляції, прийомів самовиховання, ознайомлення з техніками ефективного самопрограмування щодо виявлення духовних цінностей у повсякденному житті та екстремальних ситуаціях. Програмовий зміст охоплює самостійну роботу юнаків і дівчат над особистісним розвитком: тренінг самовиховання; застосування комплексу методів і засобів самоорганізації; опанування вмінь і навичок інтелектуального, емоційного, творчого самозбагачення.

Відповідно до другої педагогічної умови, формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей відбувалось у різноманітних формах організації навчально-виховного процесу ЗВО. Означені форми систематизовано за такими ознаками: зміст і педагогічна ефективність щодо розвитку когнітивного, емоційно-ціннісного й практичного компонентів духовних цінностей особистості; теоретичне й практичне значення стосовно формування оптимальних моделей взаємин у системі «викладач, куратор – студент – студентський колектив»; ступінь самостійності та активності студентів; місце та частка застосування в навчально-виховному процесі; часовий інтервал здійснення.

Форми і методи, застосовані в освітньому процесі, добирались з огляду на їх соціальну зумовленість і практичну значущість, для забезпечення різноманітних способів взаємодії викладачів і студентів. Провідними формами, за яких утверджувалися і розвивалися духовні цінності студентів, обрано:

- теоретичне навчання (лекція, семінар, спецкурс, конференція тощо);
- комбіноване навчання (самосемінар, співлекція, взаємолекція, тренінг-

курс, усний журнал);

- навчально-практичні (година куратора, година спілкування, брейн-ринг, тематична конференція, екскурсія);
- практично-масові (конкурс, свято, вечір запитань і відповідей, турнір за вподобаннями);
- проєктна суспільно корисна діяльність (у формі волонтерського руху).

Для досягнення ефективності педагогічного супроводу у духовному зростанні студентів застосовано низку методів, а саме: сократівські бесіди, сюжетно-рольові ігри, ділові ігри, складання індивідуальних програм особистісного зростання, самопрезентація, розроблення та захист творчих проєктів, дискусійні «гойдалки», вирішення індивідуально-ціннісних проблем, вправи, обговорення моральних дилем та ін.

Зокрема, студентську молодь зацікавили години спілкування («У пошуках одвічних цінностей», «Духовні виміри нашого життя», «У милосердя погляд небайдужий»); веб-квести («Толерантна особистість», «Відповідальний вчинок, відповідальна поведінка», «В гідності сила людини», «Милосердя як духовна цінність», «Особистісна самодостатність»); реалізація проєктів («Посади дерево – залиши про себе згадку університету», «Стан охорони здоров'я в нашому місті», «Зробимо світ чистішим», «Турбота» тощо).

В академічних групах було проведено тренінг-курс, що охоплював серію занять за темами «Духовні цінності особистості», «Сприяння власному духовному вдосконаленню», «Людина починається з добра», «Відповідальність – оберіг життя», «Вчимося бути толерантними» та ін. Під час тренінгу студенти мали нагоду вдосконалити знання про духовні цінності, формувати навички позитивної вербальної й невербальної комунікації, виявляти гідність, відповідальність, милосердя, толерантність у взаєминах, розвивати вміння щиро ділитися своїми почуттями і розуміти почуття інших, усвідомлено сприймати потреби та проблеми інших людей, вирішувати конфліктні ситуації, проявляти активну життєву позицію, навчатися усвідомлювати власні досягнення.

Щодо третьої педагогічної умови, обґрунтовано значущість і зміст педагогічної підтримки як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на формування глибокої внутрішньої мотивації до оволодіння духовними цінностями, самоосвіти, самовиховання, а також на сприяння адаптації до умов реального освітнього процесу у закладі вищої освіти.

В індивідуальній підтримці студента щодо вияву духовності визначено кілька взаємопов'язаних етапів: діагностичний – з'ясування проблем розуміння й прояву духовності у взаєминах; пошуковий – спільний пошук причин і способів розв'язання проблем виявлення духовності у відносинах; проєктувальний – проєктування змін та налагодження взаємин з метою наближення до вирішення проблеми; діяльнісний – взаємодія викладача та студента у побудові власного алгоритму вияву духовності; рефлексивний – аналіз спільної діяльності щодо вирішення проблеми, обговорення отриманих результатів, способів уникнення подібних проблем у майбутньому.

До основних принципів забезпечення педагогічної підтримки духовного зростання студентів належать: їх згода на допомогу й підтримку, орієнтація на здатність студентів до самостійного вибору вияву вчинку-гідності, вчинку-толерантності, вчинку-відповідальності, вчинку-милосердя у взаєминах. Доведено, що педагогічна підтримка студентів у процесі духовного зростання повинна мати системний характер, оптимізувати спілкування, підвищувати рівень особистісного розвитку викладача, а також передбачати можливість вияву індивідуального стилю спілкування, гнучкий і творчий підхід до вирішення проблем виховної взаємодії, прагнення суб'єктів до саморозвитку.

Педагогічний супровід забезпечує духовне зростання студентів з позицій цілісності, взаємозбагачення й взаємозумовленості його компонентів, обґрунтування змістової структури духовних цінностей студентів ЗВО. Реалізація на практиці педагогічного супроводу передбачає організацію освітньої діяльності у відповідності до спеціально визначених педагогічних умов, що забезпечуватимуть ефективність процесу духовного зростання особистості в осередку закладу вищої освіти.

ДОДАТКИ

Додаток 1а

Методика організації і проведення години спілкування (годин академічного наставника) духовного спрямування

Години спілкування допомагають студентам у духовному самоствердженні, визначенні системи власних цінностей і пріоритетів, залученні у процес спільного пошуку відповідей на життєво важливі питання.

Важливою умовою є проведення таких годин спілкування не час від часу, а в системі, згідно певної технології.

Узагальнена мета години спілкування духовного спрямування – допомогти студентам у формуванні особистої позиції щодо розв'язання актуальних проблем, розвивати здатність до рефлексії, стимулювати активну життєву позицію.

Форми години спілкування духовного спрямування:

- етична бесіда;
- сократівська бесіда;
- дискусія;
- диспут;
- тренінг;
- тематична конференція (читацька конференція);
- екскурсія (віртуальна екскурсія);
- усний журнал;
- літературно-музична вітальня;
- перегляд й обговорення кінофільму;
- зустріч з цікавою людиною.

Куратор спільно з студентами обирають зміст і форму проведення години спілкування, зважаючи на:

- 1) вікові й психологічні особливості студентів;
- 2) цілі та завдання виховної роботи ЗВО;
- 3) духовні потреби сучасної молоді.

В процесі організації й проведенні години спілкування важливе дотримання низки загальновідомих або вироблення власних правил. Наприклад, група заздалегідь спільно з куратором визначає формат, у якому вона відбудуватиметься (віртуальна екскурсія, літературно-музична вітальня, диспут тощо).

Структура години спілкування.

1. Підготовчий етап. Передбачає повідомлення студентам теми, основних питань для попереднього обдумування, доручення самостійно підібрати матеріал, заохочення до читання літературних творів, статей, журналів, газет, перегляду кінофільмів, спектаклів, телепередач, добору ілюстративних матеріалів, репродукцій картин, портретів, плакатів, виготовлення таблиць, схем, проведення анкетного опитування. Вся ця робота стисло фіксується в конспекті.

2. Зміст години спілкування:

Вступна частина – повідомляється тема, мотивується її актуальність і необхідність, вказуються основні питання, визначаються завдання, які треба вирішити.

Вступ розрахований на 3 - 5 хв.;

Основна частина – всебічно висвітлюють суть теми, ґрунтовно розкривають головні її питання, пояснюють зміст невідомих понять, наводять приклади, які б спонукали студентів до гуманних вчинків, пробуджували позитивні почуття і викликали осудливе ставлення до негативних дій. На цьому етапі переглядаються й аналізуються відеоролики і кінофільми, репродукції творів видатних художників, обговорюються прочитані твори, книги, журнальні чи газетні статті, прослуховуються аудіозаписи, виступають запрошені гості.

Основна частина триває до 50 хв.;

Підсумкова частина – короткі висновки й узагальнення на основі матеріалу, що розглядався, стислий аналіз виступів, а за потреби – їх доповнення чи уточнення, підсумки сказаного, спонукання студентів до

формування в собі позитивних якостей, завдання для самостійної роботи над собою, рекомендації літератури для самостійного читання;

Підсумкове слово куратора (3 - 5 хв.). Куратор має подбати, щоб аудиторія не перетворилась на пасивних слухачів і спостерігачів. Важливо, щоб усі учасники брали активну участь у проведенні заходу.

Завдання куратора академічної групи: викликати студентів на відверту розмову, ініціювати обмін думок, створити неосудливий тон дискусії.

Водночас категорично слід уникати:

- засуджень поглядів або переконань;
- звинувачень у бездуховності, байдужості чи безпринциповості;
- нав'язування чужих думок і суджень.

Прийоми активізації уваги й створення позитивно-емоційного настрою під час години спілкування.

Процедура години спілкування духовного спрямування передбачає й особливі умови:

- 4) усі учасники групи розташовуються колом. Слухачі повинні бачити того, хто говорить;
- 5) на низькому столику посередині ставиться запалена свічка, увімкнута лампа з прозорим абажуром пастельних тонів, невеличка композиція з квітів;
- 6) звуковий фон можуть створювати аудіозаписи творів класичної музики, що негучно лунають з динаміків програвача (під час перегляду відео музику вимикають).

В процесі спілкування важливо дотримуватися встановлених часових обмежень. Якщо обговорення, дискусія відбуваються успішно й цікавлять усіх учасників, то час може бути продовжено, але до розумних меж.

Куратору слід враховувати вікові особливості аудиторії.

Так для студентів першого курсу характерно:

1. Розуміти й описувати проблему.
2. Висловлювати власну думку, брати активну участь в обговоренні питання (проблеми).

3. Уміти слухати, коли інші діляться своїми ідеями, думками.
4. Підтримувати тривалий контакт.
5. Чекати й не переривати мовця.
6. Відповідально ставитися до дорученої справи, розвивати здатність до рефлексії.
7. Приймати рішення, адекватне проблемі, потім дотримуватися його.
Для студентів старших курсів властиве:
 1. Уміння пропонувати більш, ніж один спосіб вирішення проблеми.
 2. Здатність враховувати різні точки зору.
 3. Передбачати різні наслідки пропонованих рішень.
 4. Використовувати активне слухання для перефразування й повторення ідей інших учасників.
 5. Відповідально виконувати й брати активну участь у справах академічної групи.
 6. Розвивати здатність до рефлексії.
 7. Прагнути до духовного самовдосконалення.
Година спілкування набуде бажаного виховного ефекту за дотримання низки умов:
 - матеріал викладається від предметної інформації – до оцінки інформації;
 - обговорення відбувається від загальних оцінок – до розгорнутих суджень;
 - повсякчасна увага до виступів і коментарів кожного з учасників;
 - акцент на важливих моментах;
 - спільне розмірковування над проблемними питаннями;
 - спільний пошук шляхів вирішення проблеми;
 - урахування психологічних особливостей сприйняття матеріалу слухацькою аудиторією (слабка увага – зміна діяльності: музична пауза / фізкультхвилинка / несподіване запитання);
 - регулярне дослідження психологічного стану й особистісних якостей студентів за допомогою співбесід, анкетування, тестування тощо;
 - врахування духовних запитів студентів під час складання планів виховної роботи на семестр / навчальний рік.

Додаток 1б.

Орієнтовний план аналізу години спілкування (години куратора академічної групи)

куратор _____

факультет _____

спеціальність _____

1. Загальні відомості про годину спілкування:

Дата час _____

Курс _____ група _____ аудиторія _____

Тема години спілкування; _____

Цілі і завдання години спілкування _____

1. Характеристика обладнання, технічних засобів, допоміжного приладдя тощо.

3. Санітарно-гігієнічний стан та естетичне оформлення аудиторії

4. Організація виховної діяльності (характеристика основних етапів проведення).

Оргмомент:

1) підготовка студентів до початку години спілкування;

2) емоційний настрій;

3) дотримання часових параметрів.

Змістовна частина:

1) інформаційна насиченість;

2) доцільність обраних методів і прийомів роботи для активізації уваги;

3) використання компонентів інноваційних педагогічних технологій (музично-поетична композиція, віртуальна екскурсія, конкурс, тренінг тощо);

4) залучення форм діяльності в організації і проведенні заходу (колективна, групова, індивідуальна, парна і ін.)

5) визначення способів і прийомів емоційного насичення інформаційного матеріалу (музичний супровід, запалена свічка, слайд-шоу на екрані).

Заклучна частина:

- 1) прикінцеві зауваження;
 - 2) підбиття підсумків;
 - 3) накреслення подальшої перспективи.
5. Загальна характеристика групи, в якій відбувалась година спілкування
- 1) кількість студентів в групі за списком _____,
 - 2) кількість присутніх _____, кількість студентів, які запізнилися _____,
 - 3) рівень сформованості колективу в групі (відчуженість, відокремленість, згуртованість);
 - 4) рівень активності всієї групи або окремих студентів (високий, середній, низький, інертний, нормальний, динамічний);
 - 5) характер діяльності студентів під час години спілкування (репродуктивна діяльність, продуктивна діяльність, творча діяльність);
 - 6) рівень зацікавленості темою години спілкування;
 - 7) самостійність суджень;
 - 8) культура мовлення;
 - 9) культура поведінки.
6. Характеристика професійних якостей куратора:
- вміння працювати з аудиторією;
 - управління процесом уваги студентів впродовж всього заходу;
 - здатність створити відповідну морально-психологічну атмосферу години спілкування;
 - взаємоповага, вимогливість, неупереджене ставлення, об'єктивність оцінки, зважена реакція, прискіпливість, нервозність, роздратування;
 - інше.
7. Результативність години спілкування:
- створення атмосфери творчості;
 - усвідомлення важливості порушених проблем;
 - духовне піднесення;
 - прагнення до духовного самовдосконалення;
8. Висновки, зауваження, рекомендації
- Відвідали годину _____
- ПІБ, посада відвідувачів _____

Додаток 2.

Методика проведення етичної бесіди

Етична бесіда в практиці роботи ЗВО визначається як специфічна форма організації морально-духовного виховання студентів.

Мета етичної бесіди – озброєння студентів знаннями етичних норм, правил культури поведінки; формування вмій і навичок моральної поведінки; дотримання норм моралі; виховання поваги людини до себе й інших; формування ціннісних орієнтацій; заохочення до пошуків істини.

Методика проведення етичної бесіди передбачає урахування індивідуальних і вікових особливостей студентів, рівня їх вихованості, особистісних зацікавлень та духовних запитів.

Щоб відверта розмова не підмінилась монологом або не перетворилася на безкорисну балаканину, необхідно дотримуватися низки вимог.

Під час обговорення *необхідно*:

- використовувати проблемні ситуації морально-етичного змісту;
- дотримуватися принципів наукової обґрунтованості, доступності моральних понять інтегрованих у бесіду, гуманізації й демократизації відносин у системі «викладач-студент»;
- добирати питання для обговорення, які заохотять аудиторію до відвертої розмови;
- здійснювати особистісно-орієнтований підхід (ураховувати особистісні якості, індивідуальні і вікові особливості студента, на цій основі зробити зміст бесіди особистісно значущим для кожного учасника);
- реалізовувати діалогічний і імітаційно-ігровий підхід;
- пов'язувати матеріал з життєвими проблемами молоді.

Етапи підготовки й проведення етичної бесіди:

Підготовчий етап, найбільш тривалий і трудомісткий, містить у собі різноманітну спільну діяльність куратора й студентів.

Вибір теми етичної бесіди й визначення мети і завдань проводиться з урахуванням програми виховання студентської молоді та побажань членів академічної групи.

Куратору необхідно підібрати й вивчити літературу, допоміжні матеріали з обраної теми.

Провідну роль у досягненні мети відіграє залучення кожного студента підготовку й проведення бесіди. Для цього доцільно поділити групу на творчі гуртки з урахуванням інтересів і можливостей студентства. Кожен гурток має обрати завдання заздалегідь розроблені викладачем. За різновидами завдання можуть бути репродуктивного, частково - пошукового, творчого характеру.

Орієнтовний план-конспект *проведення етичної бесіди*:

1. Вступ – опис яскравого факту або події (розповідь куратора), читання розповіді, вірша, притчі; розповіді життєвих історій самими студентами. Особливий інтерес викликає програвання конкретних ситуацій, уривків з розповідей, сценок, де розкривається емоційне ставлення до того, що відбувається.

2. Основна частина. Відбувається у вигляді бесіди, спрямованої на з'ясування морально-етичних понять. Наприклад: питання, спрямовані на аналіз і оцінку поведінки героїв, роз'яснення виховних норм і правил поведінки, розповіді-загадки (альтернативні завдання), вирішення моральних завдань, створення життєвих ситуацій для переконання студентів у необхідності моральних учинків.

3. Заключне слово ведучого. Висновки.

Прийоми рекомендовані для проведення етичної бесіди:

1. Під час мовлення послуговуватись повними реченнями, використовувати логічні повтори, усталені мовні конструкції, наголоси, акцентування.
2. Уточнення висловлювань студентів, коректне виправлення в разі змістових чи мовних помилок.
3. Використання запитань:
 - що Ви думаєте з приводу означеної проблеми?
 - чому Ви так думаєте?
 - як би Ви вчинили на місці героя оповідання (притчі, вірша)?
4. Уникнення питань, які вимагають відповідей «так» або «ні».
5. Конкретизація абстрактних понять.
6. Уживання слів у властивому їм значенні, пояснення значення етичних понять.

Додаток 3.

Методика проведення бесіди за «круглим столом»

Термін «*круглий стіл*» походить з середньовічних лицарських романів про короля Артура, де розповідається як на королівських банкетах лицарі сідали за круглий стіл, щоб не було суперечок з приводу того, хто сидить на почесному кінці столу, а кому дісталось непочесне місце.

Згодом круглий стіл став неодмінним атрибутом міжнародних конференцій, дипломатичних переговорів. Вислів «сісти за круглий стіл» тепер означає почати доброзичливий обмін думками, миролюбні переговори. А також, що не менш важливо, рівноправність усіх учасників обговорення.

Тематика, зміст і методика проведення бесід ускладнюється залежно від рівня розвитку студентського колективу, керівної ролі куратора, здатності учасників до самоуправління під час обговорення.

Ефективність бесід залежить від того, як вони пов'язані з іншими формами виховної роботи, від значущості теми, доцільності застосовуваних методів і прийомів під час бесіди, емоціональності та відвертості співрозмовників.

Процес підготовки передбачає:

- визначення теми, мети й змісту бесіди;
- підготовка матеріалу (літературні твори, нормативно-правові документи, статті періодичних видань тощо);
- обрання доповідачів за напрямками обговорення проблеми;
- тема бесіди заздалегідь повідомляється учасникам, щоб вони могли обміркувати своє ставлення до неї;
- приміщення оформлюється з урахуванням змісту бесіди: використовуються цитати, ілюстрації, виставки; столи та стільці розташовують у вигляді кола.

Перебіг заходу:

- 1) вступне слово ведучого щодо теми та мети заходу;
- 2) виголошення запланованих доповідей та їх обговорення;
- 3) заохочення до дискусії за допомогою крилатих виразів, аудіовізуальних засобів, завдань-ситуацій;
- 4) підбиття *підсумків* у вигляді колективної думки з питання, що обговорювалося.

Додаток 4.

Методика проведення дискусії

Дискусія – це метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок.

Часто дискусією називають сперечання, суперечку осіб. Для неї характерні чіткість мети, компетентність, науковий підхід до проблеми, повага до аргументів опонента, послідовна критика міркувань учасників обговорення.

Поряд з іншими методами дискусія визначається низкою переваг. Вона координує думки окремих осіб, стимулює учасників чітко й точно формувати свої думки, в процесі дискусії більш помітними стають помилки мислення, удосконалюються прийоми дискутування.

Дискусії властивий *комплекс функцій*, які вона може виконувати. Адже це – школа спілкування-діалогу і засіб колективного розв'язання проблем. Дискусія метод критичного засвоєння знань. Вона допомагає виявити власну позицію, виявити багатогранність підходів, точок зору з приводу питань і в результаті обміну досягти всебічного просторового бачення предмета обговорення.

Дискусія може бути частиною виховного заходу, методом, що дозволяє залучити більшість учасників до активного обговорення морально-етичних або наукових проблем. Однак у виховній роботі дискусія може виступати й формою організації, виховним заходом, що спеціально готується і проводиться з студентським колективом учнів.

Організовуючи дискусію, слід зважати на те, що найоптимальніша чисельність її учасників має не перевищувати 15 осіб, які, розподілившись на групи, розташовуються у приміщенні у формі кола, або підкови.

Організаційно дискусії поділяють на кілька *етапів*:

- б) визначення теми і мети;

- 7) збір інформації (знань, суджень, думок, нових ідей, пропозицій учасників) з обговорюваної проблеми;
- 8) упорядкування, інтерпретація і спільне оцінювання обговорюваної інформації;
- 9) формулювання колективного рішення;
- 10) зіставлення мети з отриманими результатами.

Під час дискусії можливе використання різних *прийомів*:

- аргументації (сукупності аргументів на користь будь-якого твердження);
- дебатів (обміну думками з певних питань);
- демонстрації (логічного розмірковування, в процесі якого на підставі аргументів роблять висновок про істинність чи хибність гіпотези);
- логоманії (вид суперечки, за якої учасники, не знаючи предмета суперечки, заперечують аргументи один одного чи не погоджуються один з одним);
- незавершених чи неточних висловлювань;
- полеміки (суперечка з метою захистити свою точку зору і заперечити думку опонента);
- софістики (умисне використання в дискусії помилкових доказів – софізмів, які зовні виглядають істинними);
- евристики (мистецтво сперечатися, користуючись засобами, розрахованими на перемогу).

Якщо дискусія проводиться в аудиторії, студентів доцільно розподіляти на 2-3 підгрупи. Бажано завчасно узгодити час закінчення дискусії.

Додаток 5а.

Методика проведення диспутів

Диспут – вільний, жвавий обмін думками, колективне обговорення питань, які хвилюють його учасників.

Диспут – спеціально організована вистава, під час якої відбувається демонстративне зіткнення прямо протилежних точок зору, думок з певного питання (проблеми).

В загальному значенні диспут (від лат. *Disputare* – міркувати, сперечатися) трактується в словниках як вид діалогічного мовлення, публічна суперечка на актуальну морально-етичну, суспільно-політичну, філософську, або наукову тему.

Розгортається диспут завдяки оцінкам, аргументаціям, опорі на особистий досвід, яким користуються учасники суперечки. У диспуті є елементи монологу й діалогу. Діалогічні елементи надають емоційне зафарбування дискусії. Відтак монологічні – служать для вираження її логічного змісту.

Виховний потенціал диспуту полягає у формуванні вміння доказово, аргументовано викладати свою точку зору, зберігати витримку й спокій, сприймати критику, з повагою ставитися до думки опонента, виробляти усталені переконання й виявляти власні ціннісні орієнтації. Водночас диспут сприяє виробленню спільної думки колективу щодо розв'язання проблеми обговорення, поглибленню та розширенню кругозору, розвиненню необхідних якостей особистості.

Добре організований диспут, сприяє розвитку активної життєвої позиції, уважного ставлення до питання духовного вдосконалення, впливає на формування стійких світоглядних переконань, допомагає розвитку логічного мислення.

Тема диспуту повинна відображати потреби студентського колективу. Тематику диспутів добирають з таким розрахунком, щоб спонукати його

майбутніх учасників до розмірковувань про мету життя, про справжнє щастя, про обов'язок людини перед суспільством. Тематика диспутів має спонукати до глибоких роздумів, пошуку власних шляхів вирішень обговорюваної проблеми.

Під час визначення основних питань, слід намагатися, щоб вони були значущими для учнів, містили в собі приховані суперечності, але при цьому позбавлені провокативності. Доцільно обговорювати не більше 5-6 питань. Підготовка і проведення диспуту відбувається за певними етапами, кожен з яких передбачає розв'язання чітко окреслених завдань.

Основні завдання *підготовчого етапу*:

- 7) визначення теми, мети диспуту (має бути конкретною, орієнтованою на інтереси його учасників);
- 8) створення організаційної групи;
- 9) розподіл обов'язків, вибір ведучого, анкетування;
- 10) підготовка художньо оформленого плакату-оголошення, де вказується тема з одним або кількома епіграфами, основні питання теми, література. Його бажано доповнити правилами або законами диспуту (вивіщується за 3-4 тижні);
- 11) ведучий повинен добре підготуватися до диспуту, продумати як викликати обмін думками між його учасниками, вміло керувати полемікою, спрямовувати її так, щоб вона не перетворювалась в беззмістовну балаканину. Він повинен вчасно зупинити тих, які надто відхиляються від головного, допомогти тим, хто висловлює розумні думки, але не вміє їх аргументувати, підвести учасників дискусії до необхідних узагальнень і правильних висновків;
- 12) проведення анкетування, попередніх бесід з учасниками диспуту полегшить роботу ведучого, підкаже йому, на кого можна спиратися, до певної міри застрахує від несподіванок, підготує до подолання помилкових поглядів. У такому разі не буде мовчазних хвилин або поверхового вирішення спірних питань.

13) *основний етап* передбачає:

Розвиток дискусії на основі заздалегідь сформульованих питань, які мають стимулювати роздуми учасників над проблемою, кристалізувати власне ставлення до неї.

На початку відбувається короткий виступ ведучого, в якому оголошується, порядок проведення диспуту, конкретизується предмет обговорення, його актуальність, уточнюються окремі поняття.

Під час диспуту учасники уважно вислуховують винесені на обговорення думки, відстоюють свою позицію, переконуючись у правильності чи помилковості поглядів як своїх, так і опонентів. Усе це має сприяти розкриттю та розвитку їх ерудиції, культури, мислення, уміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки, логічно висловлюватись.

Ефективність диспуту залежить від того, наскільки невимушеною є його атмосфера. З цією метою складають і оприлюднюють правила поведінки під час диспуту.

1. Кожен має право висловити свою думку. Якщо в тебе є що сказати слухачам, нехай вони довідаються про це.

2. Говори, що думаєш, думай, що говориш! Висловлюйся ясно й чітко. Не стверджуй того, у чому не розібрався сам.

3. Намагайся якнайпереконливіше викласти свою точку зору. Спирайся тільки на безсумнівні факти.

4. Не повторюй того, що до тебе було сказано.

5. Поважай чужу думку. Намагайся зрозуміти її. Умій вислухати точку зору, з якою не згодний. Будь витриманим. Не перебивай виступаючих. Не надавай особистісних оцінок. Правоту доводь доводами, а не лементом. Не нав'язуй своєї думки.

6. Якщо доведена помилковість твоєї позиції, май мужність визнати свою неправоту.

Нехай головним підсумком диспуту стане твоє просування нелегким шляхом збагнення істини.

З метою оволодіння студентами культурою диспуту варто запропонувати до використання ряд *словесних кліше*:

Я згодний (згодна), тому що ...

Я не згодний (не згодна), тому що ...

Я виражаю особливу думку, тому що ...

Ефективними є й інтерактивні вправи, такі, наприклад, як «метод ПРЭС», у який вже закладені мовні кліше. Так, 4 представники дискусійної групи висловлюють свою точку зору на запропоновану проблему:

1-й учасник висловлює свою думку, пояснюючи точку зору (починає словами «Я вважаю, що...»);

2-й учасник пояснює, на чому ґрунтуються докази його позиції («Тому що...»);

3-й учасник наводить факти, які підтверджують позицію («Наприклад...»);

4-й учасник узагальнює думку, робить висновок про те, чому необхідно прийняти таку позицію («Отже, тому...»).

Завершальний етап передбачає короткий аналіз диспуту, найхарактерніших позицій та *рефлексію* – відзначаються помилкові погляди і судження учасників, найвлучніші аргументи, позиції, цікаві приклади та факти, щирість учасників, детальніше зупиняючись на тому що цінного, корисного дає диспут його учасникам.

Додаток 5б.

Орієнтовний план аналізу диспуту

1. Чи вдалий вибір теми диспуту з огляду на її актуальність, наявність дискусійних питань, що спонукають самостійні міркування, судження студентів? Ким вона висунута (куратором, іншими викладачами, студентами), чи пов'язана з вивченням певного навчального матеріалу або має вільний характер?

2. Яка мета диспуту? Чи правильно вона була сформульована?

3. Хто був його організатором? Хто брав участь у підготовці й проведенні роботи (ініціативна група, гурток, куратор)?

4. Як виявилася активність студентів під час підготовки (участь у розробці плану, у підборі літератури, у підготовці виступів тощо) і проведення диспуту (кількість доповідачів, щирість і переконаність їх суджень, уміння самостійно обґрунтовувати й захищати свою точку зору)? Які матеріали одержали бажані взяти участь у диспуті (план, готовий текст виступу, літературу для вивчення тощо)?

5. Яка попередня виховна робота, пов'язана з диспутом проведена (екскурсії, перегляд спектаклів або кінофільмів, анкетування, індивідуальна співбесіда)?

6. Наскільки чітко у вступному слові були окреслені питання для обговорення? Чи вдалося створити настрій для дискусії?

7. Чи переконливим було заключне слово (чітко зазначені провідні ідеї диспуту, подано ретельний аналіз доповідей, спростовані помилкові судження, які питання було недостатньо розкрито)?

8. Як здійснювалося керівництво диспутом (чи вдавалося ведучому направляти виступаючих, гнучко реагувати на висловлення учасників диспуту й т.д.)?

9. Чи відповідало оформлення приміщення темі диспуту?

10. Яке загальне враження від проведеної роботи? Чим вона збагатила студентську аудиторію?

Додаток 6.

Методичні рекомендації щодо організації та проведення тренінгів в осередку академічної групи

Тренінг – це запланований процес, призначений надати або поновити знання та навички і перевірити ставлення до проблеми, ідеї, поведінку з метою їхньої зміни чи оновлення. В умовах сучасного освітнього простору тренінг – це:

- ефективна форма роботи для засвоєння знань;
- інструмент для формування умінь і навичок;
- спілкування в довірливій атмосфері і неформальній обстановці;
- пізнання себе і навколишнього світу.

Специфічними рисами тренінгу є:

- дотримання певних принципів групової роботи;
- наявність постійної групи (переважно від 15 до 20 осіб, що періодично збираються на зустрічі та співпрацюють разом);
- певна просторова організація (частіше за все – робота в ізольованому приміщенні, де учасники переважну частину часу сидять у колі);
- використання активних та інтерактивних методів роботи;
- об'єктивація суб'єктивних почуттів, емоцій, думок, знань учасників групи стосовно подій, які відбуваються в групі, вербалізована рефлексія.

Тренінги бувають різних видів: особистісного росту, комунікативні, соціально-педагогічні, просвітницькі тощо. В якості форми організації виховного процесу послуговуються тренінгами особистого росту та тренінгами просвітницького змісту. В осередку ЗВО роль тренера на себе за звичай перебирає куратор групи.

На тренінгу особистісного росту відбувається робота над глибинними особистісними установками учасників, спрямована на духовне зростання індивіда.

Просвітницький тренінг розвиває комунікативні навички, в процесі його проведення порушуються проблеми відповідальної поведінки. Але головною функцією такого тренінгу є інформування.

Класифікація компонентів тренінгу проводиться на основі схеми педагогічної взаємодії (запропонована директором Міждисциплінарного центру дидактики вищої школи Білефельдського університету В.-Д. Веблер). Тренінговий процес реалізується в межах шести основних тісно пов'язаних між собою компонентів.

1. Мета. Наприклад, метою просвітницького тренінгу є підвищення рівня інформованості щодо проблеми; зміна ставлення до проблеми; формування позитивної мотивації; вироблення та розвиток навичок адаптивної поведінки.
2. Учасники. Визначається цільова група, на яку спрямований тренінг. Саме від складу цільової групи і залежить зміст тренінгу, відповідно до якого підбираються методи тренінгу.
3. Зміст тренінгу має відповідати визначеній меті.
4. Методи. У контексті тренінгової діяльності – це обмежений рамковими умовами спосіб реалізації мети через роботу суб'єктів освітньої діяльності (учасників і тренера).
5. Просторово-часові межі. При організації, проведенні тренінгу важливе значення мають різні деталі, що не належать до обов'язкових елементів, однак можуть серйозно вплинути на ефективність тренінгу. Наприклад, стан приміщення, у якому він проводиться, забезпеченість усіх учасників необхідним приладдям для проведення тренінгу, час початку тренінгу, його тривалість тощо.
6. Педагог-тренер. Від умінь педагога-тренера, його кваліфікації значною мірою залежить успіх тренінгу і подальшої діяльності його учасників.

Початок тренінгу включає в себе вступ і три етапи (у деяких джерелах ці етапи мають назву структурних вправ, тому що вони структурують тренінговий процес і є обов'язковими для проведення кожного тренінгу).

Вступ (5 % часу).

Коротке повідомлення про мету і завдання тренінгу.

1-й етап. Знайомство (5 % часу).

Відбувається знайомство учасників тренінгу

2-й етап. Прийняття правил роботи групи (5 % часу).

Етап народження групи, коли вона приймає на себе зобов'язання і готова їх виконувати.

3-й етап. Очікування учасників тренінгу (3 % часу).

На цьому етапі учасники висловлюють свої очікування від тренінгу. Дуже важливо, щоб кожен учасник висловив свої очікування вголос.

Основна частина тренінгу обумовлена завданнями та І змістом тренінгу і може складатись з чотирьох етапів.

4-й етап. Оцінка рівня інформованості учасників (5-10 % часу).

Щоб не повторювати добре відому учасникам інформацію, тренер має з'ясувати, їх обізнаність стосовно проблеми. Для цього він може задавати групі запитання, використовувати анкети, вікторини. Ще один спосіб дізнатися про пробіли в знаннях учасників – запропонувати їм написати анонімно на аркуші паперу запитання тренеру з теми тренінгу. Відповіді на ці запитання учасників можуть скласти основний обсяг інформаційного блоку.

5-й етап Актуалізація проблеми (10-30 % часу).

Цей етап проходить червоною ниткою через увесь тренінг. Тренер може використовувати його для того, щоб збуджувати в учасників інтерес до проблеми, формувати у них мотивацію до зміни поведінки, а також для того, щоб вони усвідомили важливість проблеми.

Завдання цього етапу – зробити проблему актуальною для кожного учасника.

Етап

можна провести:

- за допомогою запитань: «Що для вас означає...», «Що ви відчуваєте, коли чуєте слово...», «Ви чи ваші знайомі стикалися з...», «Що ви відчували, коли...» та ін.;
- доручивши учасникам: виконати певні вправи, розповісти якусь історію, що відбулася з ними чи їх знайомими, пов'язану з темою тренінгу, та поділитися враженнями, що виникали у них під час розповіді;
- за допомогою ігор і групових вправ.

6-й етап Інформаційний блок (20-40 % часу).

Інформаційний блок варто розбити на кілька логічно завершених частин, розподілених по всьому тренінгу. Завдання тренера так викласти інформацію, щоб її було почуто і усвідомлено. Окрім красномовства, тренер має використовувати наочні матеріали, елементи дискусії, рольові ігри.

7-й етап Набуття практичних навичок (20- 60 % часу).

Метою просвітницьких тренінгів є формування в учасників низки навичок:

1. Комунікативних. Напрацьовуються під час усього тренінгу за допомогою спеціальних ігор і вправ.
2. Навичок прийняття рішень. Для розвитку цих навичок тренер може використовувати: «мозкові штурми»; обговорення однієї проблеми всією

групою; ігри, спрямовані на усвідомлення та вирішення проблеми; алгоритм прийняття рішення.

3. Навичок зміни стратегії поведінки. Ця навичка допомагає людині:

- гнучко реагувати в будь-якій ситуації;
- краще пристосовуватися до оточення;
- швидше знаходити вихід із складних ситуацій;
- реалізовувати свої плани і досягати мети.

Для того, щоб людина могла знайти стратегію поведінки, вона має знати про наявність інших стратегій. Ця навичка відпрацьовується учасниками при використанні в тренінгу рольових ігор.

Необхідно знати, що інформаційний блок етапи актуалізації і вироблення навичок не мають усталеної структури. Відтак у них не має чітких часових меж і обов'язкового порядку.

Заключна частина тренінгу.

8-й етап завершення роботи. Отримання зворотного зв'язку (5 % часу).

Завдання цього етапу:

- 1) підбити підсумки тренінгу;
- 2) з'ясувати, чи справдилися очікування учасників;
- 3) оцінити зміну їх рівня інформованості.

Усі просвітницькі тренінги складаються з одних і тих самих етапів.

Водночас об'ємне співвідношення цих етапів у кожному окремому тренінгу може бути різним.

Це залежить від:

- цілей тренінгу (якщо це тільки інформаційний тренінг, то етап формування практичних навичок може бути дуже скороченим);
- цільової групи (чим молодша цільова група, тим більше використовується ігор-розминок, ігор, спрямованих на згуртування групи, і тим меншим є інформаційний блок);
- тривалості тренінгу;

- рівня підготовленості групи (якщо група добре інформована, більше часу можна присвятити формуванню навичок і обговоренню соціальних явищ).

Провідні чинники організації тренінгу

7. Оптимальна кількість учасників групи – близько 15 осіб, але може коливатись від 10 до 20 учасників. При значному збільшенні групи затягується проведення всіх вправ, при значному зменшенні – не створюється належна атмосфера.
8. Тренінг планувати так, щоб його важливі заходи забезпечували динаміку функціонування групи та потрібний баланс.
9. Основні правила: з ними знайомлять під час першого заняття. Вони чіткі та подані в письмовому вигляді. Всі дотримуються групових норм поведінки. Належна поведінка очікується від кожного учасника. Коли важко дотримуватися правил, їх можна переглянути, обговорити й змінити.
10. Очікування: оскільки емпіричний стиль тренінгових занять є дещо незвичним, дуже важливо, щоб учасники усвідомлювали, чого очікувати від занять, і мали можливість із самого початку висловити свої особисті сподівання й отримати відповіді на запитання. Важливо, щоб учасники погодилися з тим, що необхідно відвідувати всі заняття впродовж усього семінарського періоду. Істотні відхилення від цієї практики зменшать ефективність тренінгів.
11. Підготовка розкладу – важливе завдання команди тренерів. Розклад розробляється на базі загальної схеми, проте він гнучкий щодо певних вправ, ігор і зібрань, які використовуються.
12. Важливо пам'ятати про потребу групи у створенні атмосфери довіри, а також організувати вправи, які б відповідали динаміці групи. Адже спочатку люди прагнуть висловитись з приводу своїх очікувань від тренінгу, а під кінець їм потрібно поділитися думками з приводу того, що вони дізналися про себе.

Додаток 7.

Методика проведення тематичної екскурсії

Екскурсія – форма організації навчальної та виховної роботи, яка проводиться на природі, в музеї, на виробництві. Її *мета* – розширення й поглиблення знань з різних галузей, встановлення взаємозв'язків теорії із практикою, виховання поважного ставлення до праці, природи, формування естетичних почуттів, розвиток спостережливості, мислення.

За тематикою екскурсії поділяють на краєзнавчі, екологічні, мистецькі, професійно орієнтовані. Кожна тематична екскурсія визначається значним виховним потенціалом. Для його реалізації необхідно подбати про відповідну організацію, дисципліну і порядок в колективі, про емоційність викладу матеріалу екскурсоводом тощо.

Успішному проведенню тематичної екскурсії сприятиме підготовча робота під час якої уточнюється тема, мета, завдання та об'єкт екскурсії.

У виховній роботі ЗВО зазвичай відбуваються комплексні екскурсії: по місцях бойової слави, по місцях партизанської слави, цікавими куточками рідного краю, по природних зонах, пам'ятках національної культури тощо.

В процесі *підготовки* екскурсії куратору необхідно заздалегідь:

познайомитись з місцем проведення;

продумати хід екскурсії;

визначити загальні й індивідуальні завдання для студентів;

поспілкуватися з екскурсоводом;

провести інструктаж з техніки безпеки;

подбати про забезпечення усім необхідним для виконання поставлених завдань. Наприклад, зафіксувати помічені архітектурні особливості культової споруди, замалювати краєвид, написати відгук про виставку. Завдання можуть носити й практичний, суспільно-корисний характер: відновити пам'ятник чи пам'ятний знак, розчистити парк, зробити економічні розрахунки, відзняти відеозвіт про здійснену подорож.

Після екскурсії весь зібраний матеріал систематизується і відповідно оформлюється в альбомах, у вигляді доповідей, колекцій, рефератів, або може стати матеріалом для радіопередачі, презентації, виховного заходу.

Підбиття *підсумків* передбачають з'ясування й уточнення низки питань:

Яке враження справила екскурсія?

Що нового дізналися студенти?

Що викликало позитивні (негативні) емоції?

Над чим заставило замислитись усе побачене й почуте?

До яких роздумів й висновків прийшов кожний учасник?

Куди б ще хотів потратити студент спільно зі своїми однокурсниками?

Ініціативна група спільно з куратором аналізують отримані дані, готують доповіді, оформляють щоденники, альбоми, стінгазети, рукописні журнали, випускають аматорські фільми, поповнюють новими матеріалами експозиції виставок і музею ЗВО.

Віртуальні екскурсії

На сьогодні усе більшої популярності набувають віртуальні екскурсії й подорожі, які здійснюються за допомогою технічних засобів.

Їх специфіка полягає у тому, що вони проводяться в аудиторії чи актовій залі, де розміщено проектор і великий екран.

У такому разі необхідним є відтворення моделі об'єкту екскурсії: музею, країни, куточка природи.

Всесвітня мережа Інтернет надає можливість проводити екскурсії в незліченній кількості музеїв, монастирів, храмів, палаців, пірамід, природних заказників.

Студенти спільно з куратором обирають місця відвідування в режимі On-line, визначають їх чисельність та періодичність впродовж навчального семестру/року. Важливо, щоб під час підготовчого періоду куратор, або хтось зі студентів опанував технологією проведення віртуальної екскурсії за допомогою комп'ютерної техніки.

У вступному слові ведучий детально розповідає, де саме та як буде відбуватися екскурсія, що є особливістю об'єкту.

У подальшому хід проведення подібний до тематичної екскурсії у традиційному форматі.

Додаток 8.

Методика проведення тематичної конференції

Конференція – збір, нарада представників певних організацій, груп, окремих осіб для обговорення визначеного кола питань. Тематичні конференції у осередку академічної групи є масовою формою виховної роботи, в ході якої відбувається всебічне обговорення особистісно-значущих та суспільно-важливих проблем.

Метою конференції може бути: пропаганда досягнень науки й техніки, ознайомлення з надбаннями культури – мистецтвом, літературою, а також пошук шляхів розв'язання проблем місцевого і загальнодержавного значення.

Вибір теми конференції визначається основними завданнями виховання, фаховим спрямуванням, інтелектуальними й духовними запитами студентів.

Мета конференції буде досягнута за умови, що виступи студентів та гостей знайдуть широкий відгук у присутніх, тому проведенню конференції передусє тривалий підготовчий етап.

В період *підготовки до конференції* куратор має виявити актуальні проблеми варті масштабного обговорення. Використовуючи анкетування, співбесіди з академічною групою, обирається тема, формулюється мета та завдання конференції, обирається ініціативна група, між членами якої розподіляються доручення з підготовки до заходу.

Куратор рекомендує студентам джерела інформації з проблеми обговорення (науково-популярну літературу, періодичні фахові видання, Інтернет-ресурси), допомагає у складанні сценарного плану проведення, в разі необхідності корегує діяльність ініціативної групи.

Для того, щоб матеріал конференції був особистісно значущим для широкого кола студентів, слід ознайомити з ним усю академічну групу. Задля цього проводити консультації з тими, хто готує доповіді та узгоджувати підготовчі заходи: запрошення гостей, оголошення, організація прес-центру,

тематичної виставки, прикрашання приміщення (зокрема плакати з висловами дотичними темі заходу) тощо. Куратору необхідно повсякчас підтримувати творчість та самодіяльність студентів, заохочувати їх до проведення конференції.

Конференція *розпочинається* вступним словом ведучого, який повідомляє тему та мету заходу, представляє гостей та доповідачів, звертає увагу на тематичну виставку, плакати, оголошує план проведення та очікувані результати заходу.

Під час проведення слід якомога більше *урізноманітнити методи роботи учасників конференції*. Наприклад, доповіді змінювати демонстраціями, виступами художньої самодіяльності, вікторинами, конкурсами. В разі присвячення конференції проблемам науки можна обрати форму наукового симпозіуму чи наради спеціалістів, чергування доповіді з заздалегідь підготовлених опонентів, знайти можливість для широкого залучення слухачів до активної участі та навіть дискусії під час роботи конференції. Цьому сприятимуть заздалегідь підготовлені запитання.

Доповіді й виступи ведучого мають бути образними, емоційними.

Наприкінці конференції варто надавати слово гостям або членам жури, які підбивають підсумки конференції, узагальнюють напрацювання учасників, відзначають переможців конкурсів тощо.

Після проведення конференції необхідно вивчити виховний ефект. Задля цього куратором здійснюється анкетування, результати якого порівнюються з даними анкетування, що відбулось перед конференцією. Аналіз одержаних даних має спонукати куратора до планування й розробки подальших заходів.

Додаток 9.

Методика проведення читацької конференції

Практика показує значне зниження інтересу студентів до читання позапрограмової літератури. Однією з причин є відсутність педагогічного керівництва означеним процесом та низька мотивація до розширення кругозору засобами друкованого слова.

Куратору важливо вивчити читацькі інтереси студентів, книжкові фонди бібліотеки, обговорити й узгодити з групою заходи спрямовані на підвищення культури читання. Ця діяльність має знайти відображення й у плані виховної роботи на семестр / рік.

Читацькі конференції є однією з форм пропаганди творів художньої та науково-популярної літератури, прищеплення інтересу до читання.

Конференція допомагає ознайомитися з творчістю письменників, глибше зрозуміти зміст та образи творів літератури, з'ясувати особливості мови та авторського стилю, формує літературно-естетичні смаки, стимулює потребу у читанні.

Читацька конференція може бути присвячена обговоренню:

- одного твору;
- кількох творів на певну тему;
- творчості письменника;
- проблемі досліджуваній у літературному доробку науковців;
- проблеми відображеній у художній літературі.

В осередку академічної групи можуть відбуватись читацькі конференції за тематикою:

«Світ Софії – роздуми про головне» (за твором Юстейн Гордер);

«Сходінками духовності Поліанни» (за твором Елеонор Портер);

«Великі уроки «Маленького принца» (за твором Антуан де Сент-Екзюпері);

«Біблійні мотиви у поезії і прозі»;

«Августин Аврелій – «Сповідь» крізь віки»;

«Пам'ятки давньоруської писемності – заклик до пошуків істини»;
«Духовні перлини українського фольклору»;
«Дорогоцінний скарб убогого філософа (за творами Г.С. Сковороди)»;
«Духовні обрії поезії Шевченка»;
«Блез Паскаль – християнин, математик, письменник»;
«Молитва жаби» дивний зміст звичних речей»;
«Щоденник – літературний твір чи школа життя?»;
«У світі поезії Ліни Костенко»;
«Сучасні письменників про сучасну людину»;
«Фантасти – науковці чи мрійники?»;
«Мое місто у дзеркалі літературних творів»;
«Літературна спадщина ювіляра»;
«Ювілей журналу».

Під час *підготовки* читацької конференції проводиться опитування студентів, вивчаються їх читацькі картки в бібліотеці. Після цього визначається тема конференції, її мета.

Члени ініціативної групи з організації підготовки і проведення конференції, розподіляють між собою обов'язки щодо оформлення, підготовки доповідей. План конференції художньо оформлюється і вивішується на дошці оголошень для загального ознайомлення. Важливо, щоб усі бажаючі могли обрати теми для виступів, або підготувати доповнення чи питання до доповідачів (підібрати цитати, приклади, вірші тощо).

Підготовка конференції передбачає, що усі учасники і запрошені не просто прочитали запропоновані твори, а й замислись над їх ідейним змістом і художніми особливостями. З цією метою варто проводити попередні бесіди з усіма студентами, систематичні консультації з доповідачами.

У плані конференції необхідно відобразити розгляд особливостей мови, стилю, форми твору, включити інсценівки, читання уголос, по ролях.

Структура проведення конференції залежить від особливостей студентської аудиторії, кількості учасників, гостей, глядачів.

У сучасних ЗВО практикують два варіанти проведення читацької конференції

1. На 1-му курсі захід відбувається у вигляді бесіди, під час якої студенти висловлюють своє ставлення до літературних героїв, інсценують окремі фрагменти твору, переглядають відеофільм, прослуховують аудіо-записи. Зазвичай конференцію веде куратор групи.
2. На старших курсах читацька конференція має наближатися до дискусії, яку ініціюють самі студенти. Під час обговорення читачі надають моральну оцінку рисам, якостям і вчинкам героїв книг, аналізують художні особливості і недоліки творів, визначають специфічність стилю автора, літературного напрямку, роблять висновки про виховне та освітнє значення твору.

Оформлення аудиторії (зали), де проводиться читацька конференція, має відповідати темі: вивішується портрет автора, фотомонтажі, літературна газета, оформляється книжкова виставка, демонструються заздалегідь підготовлені презентації у форматі PowerPoint.

Конференція розпочинається вступним словом ведучого. Основна частина передбачає обговорення літературних творів в форматі живого обміну думками, виступів з доповідями, повідомленнями, запереченнями доповідачам і дискусії з основних питань. Читацька конференція може містити виступи автора-письменника, бібліотекаря, мистецтвознавця, проведення літературної вікторини, інсценівки, перегляд відео, виконання музичних номерів дотичних тематиці заходу.

У *заключному* слові ведучий акцентує увагу на влучних висловах й доречних міркуваннях, відзначає кращі виступи, наголошує на морально-духовному, художньо-естетичному, національно-патріотичному змісті проведеного заходу.

Важливо, щоб після завершення конференції усі бажаючі мали змогу ознайомитись з літературними творами для подальшого прочитання.

Додаток 10.

Методика проведення усного журналу

«Усний журнал» – це колективна форма виховної роботи. В осередку ЗВО його використання орієнтовано на стимулювання у студентів пізнавальних інтересів, заохочення до пошукової діяльності, формування особистісних духовних потреб, розвиток уміння працювати в команді.

Підготовка і проведення «усного журналу» передбачає підбір матеріалу і його представлення за тематичними блоками – «рубриками». Процес представлення урізноманітнюється за допомогою засобів наочності.

Тематика журналу визначається залежно від рівня сформованості духовних цінностей, професійної спрямованості й пізнавальних інтересів студентів. Журнал може випускатися за окремою темою або містити різноманітні «сторінки».

Теми «усного журналу» формуються в залежності від виховних завдань і можуть відображати питання:

- національної гідності;
- любові до Батьківщини;
- шанобливого ставлення до традицій українського народу;
- розвитку пізнавального інтересу, розширення кругозору,
- активізації творчого потенціалу;
- формування естетичних почуттів;
- вихованню гуманістичного світогляду.

Уміла підготовка «усного журналу» дозволяє залучити до його проведення усіх студентів академічної групи. Для цього традиційно обирають 3-4 змінні редколегії, які регулярно готують випуски журналу. Водночас, у практиці виховної роботи набуває популярності інший підхід: редколегія журналу обирається для підготовки і проведення окремого «номера». Відтак за організацію й систематичність заходів по чергово відповідають усі члени групи.

Методика проведення усного журналу охоплює наступні етапи:

I. Визначення цілей і завдань усного журналу.

II. Формулювання теми.

III. Підготовчий етап, що передбачає:

обрання редколегії, розподіл посадових обов'язків

а) головного редактора;

б) відповідальних редакторів сторінок;

в) кореспондентів;

г) художників, які будуть оформляти приміщення й ілюструвати окремі сторінки;

д) музичного редактора;

е) помічника редактора;

є) ведучого журналу.

Уточнення теми, визначення назви сторінок.

Складання плану підготовки і проведення усного журналу, призначення дати, місця і часу його проведення.

Підготовка матеріалу. Складання сценарію. Важливо, щоб представлений матеріал був цікавим і корисним. «Усний журнал» має нагадувати «звичайний», друкований журнал. Зазвичай журнал містить різні рубрики – інтерв'ю, пізнавальну інформацію, рекламу, жарти, статті до історичних дат, вікторину, поради, спортивні, політичні та світські новини тощо. Подання матеріалу відбувається різноманітними шляхами – розповідь, ілюстрація, статистичні відомості, бесіда.

Головний редактор заздалегідь узгоджує з кореспондентами та відповідальними редакторами зміст підбраного ними матеріалу, ранжувати його за рубриками, продумати дотичні переходи між «сторінками».

Оформлення приміщення. Назва журналу, перелік його сторінок мають бути написані на плакаті, дошці чи екрані.

Проведення усного журналу:

1. Музичний вступ.
2. Вступне слово ведучого, під час якого відбувається знайомство з «редакційною колегією» журналу.
3. «Читання» (представлення) сторінок журналу.
4. Заключне слово ведучого.
5. Обговоренням вражень від виховного заходу в осередку академічної групи .

Організаторам слід пам'ятати, що емоційна атмосфера відіграє значну роль в досягненні виховного успіху. З цією метою під час заходу виконуються музичні номери, розігруються гумористичні сценки, демонструються аматорські відеоролики за тематикою певної рубрики журналу. Активізація глядацької аудиторії може відбуватись за допомогою інтерактивних вікторин.

Додаток 11.

Методика перегляду й обговорення кінофільмів в осередку академічної групи

Перегляд й обговорення кінофільму – одна з традиційних форм організації виховної роботи спрямована на формування особистості за допомогою аудіовізуальних носіїв інформації.

Організація перегляду й обговорення кінофільмів передбачає кілька етапів:

1. Анкетування групи з метою виявлення:
 - а) рівня сформованості духовних цінностей;
 - б) світоглядних позицій і релігійних переконань (зادля уникнення нетолерантних ситуацій);
 - в) сприйнятливості до аудіовізуальних джерел інформації (зокрема мов, на яких вони без зусиль зможуть зрозуміти сюжетну лінію кінофільму);
 - г) особистих кіномистецьких вподобань студентів;(за рішенням куратора та побажанням групи анкетування може бути анонімним).
2. Спільне обговорення з групою часу, місця та періодичності перегляду кінофільмів.
3. Обрання 2 студентів, яким доручається підготовка технічного забезпечення кіносеансу, узгодження з куратором та групою дати та місця перегляду, почерговість транслявання кінофільмів тощо.
4. За тиждень до заходу відповідальні готують оголошення, у якому зазначається дата, час, місце перегляду та основні вихідні дані кінофільму (окрім опису сюжету).
5. Куратор добирає кінофільми зважаючи на їх педагогічний потенціал та спираючись на результати попереднього анкетування. Студенти також можуть пропонувати власні варіанти щодо кінопоказу. При цьому куратор обов'язково (!) переглядає запропонований фільм з метою виявлення негативних, антисоціальних, аморальних елементів, і в разі їх наявності

пропозиція відхиляється.

6. Відмова від показу запропонованого кінофільму може бути і в разі, коли сюжет не несе інтелектуально-духовного навантаження, має суто розважальний характер, а відтак не є засобом виховного впливу. Його перегляд може відбуватись на дозвіллі, приміром, у вихідні дні.
7. Перегляд кінофільму може влаштовуватись в актовій залі, читальній залі бібліотеки чи гуртожитку, аудиторії оснащений великим екраном та проектором. Якщо перегляд планується в актовій залі, то це узгоджується з запланованими заходами на загальноуніверситетському рівні. Перегляд в актовій чи читальній залі передбачає можливість запрошення студентів паралельних груп чи інших курсів.
8. Перед демонстрацією кінофільму куратор ретельно продумує низку запитань, які дозволять активізувати увагу студентів під час його перегляду та в процесі підсумкового обговорення. Особлива увага звертається на формулювання питань проблемного і дискусійного характеру, позаяк саме вони підвищують виховну ефективність запланованого заходу.

Під час планування кінопоказів варто враховувати різновиди кінопродукції: документальний, художній, короткометражний, повнометражний. Доцільно чергувати документальні і художні кінострічки. При можливості поєднувати документальний і художній фільми у відповідності до їх тематики (історична подія, біографія видатної особистості, соціальне явище тощо). При цьому документальний фільм має передувати художньому.

Якщо не має технічної можливості спільного перегляду запланованого кінофільму, педагог пропонує переглянути його кожному студенту окремо під час вихідних чи святкових днів з обов'язковим обговоренням на початку навчального тижня. Варто заохочувати до перегляду й обговорення кінофільму у сімейному колі.

На підготовчому етапі слід також узгодити тривалість перегляду фільму. Оптимальна тривалість перегляду становить 0,5-2:00 год.

Особливу увагу слід приділяти тривалості фільмів на кілька серій, або спільних за тематикою документальних і художніх творів кіномистецтва. За

таких обставин показ відбувається впродовж двох днів, або з перервою не більше ніж три дні.

Перед початком демонстрації фільму доцільно надати коротку інформацію про події, які надихнули авторів на його створення, непересічні факти, що супроводжували його вихід на екрани, процитувати видатних митців про значення кінофільму в історії культурного збагачення суспільства. Інформаційне повідомлення готують 1-2 студенти, які при потребі звертаються по допомогу до куратора.

Вступна частина має тривати не більше 10-15 хвилин.

По завершенні перегляду студентам надається можливість задати питання та висловити своє ставлення до побаченого. Завдання куратора – за допомогою запитань спрямувати обговорення у русло морально-етичних роздумів та естетичних переживань.

Під час групової бесіди обговорюються враження від переглянутого фільму (почуття, думки), аналізуються вчинки героїв, відзначаються епізоди, що видалися символічними. Це допоможе ведучому окреслити коло питань, що зацікавили студентську аудиторію й сприятиме оптимізації пошуку кінофільмів для наступних переглядів. Необхідно намагатись, щоб розмова про переглянутий фільм не переходила на суто мистецтвознавчі теми. Відтак замість звернення до власних відчуттів і переживань, учасники можуть обговорювати гру акторів або режисерські напрацювання. У цьому випадку дуже важливо пам'ятати про цілі заходу і повертати до них групу.

Традиційну бесіду варто урізноманітнювати низкою прийомів:

- формулювання ідеї фільму коротким реченням;
- малювання (почуттів та емоцій героїв фільму);
- написання листів героям або від імені героїв фільму;
- психодрама, під час якої учасники розігрують найбільш значущу сцену з фільму.

В кінці обговорення ведучий звертається до учасників з проханням висловити свої міркування – чого навчас й до чого спонукає переглянутий кінофільм.

Рекомендована тривалість підсумкового обговорення становить 20-30 хвилин.

За побажанням студентів обговорення кінофільму (чи серії кінофільмів певної тематики) може продовжитись під час спеціально організованої дискусії.

Досягнення виховного ефекту від перегляду кінофільму відбудеться за дотримання низки умов:

- постановки мети, яка реалізовуватиметься в процесі підготовки, перегляду й обговорення кінофільму;
- визначення конкретних ідей, мотивів, кінофільму, що сприятимуть виховному впливу на глядачів;
- плановості і поетапної підготовки до перегляду кінофільму;
- урізноманітненні тематики і жанрів;
- емоційна налаштованість студентів на перегляд й обговорення кінофільму;
- актуальності проблем відображених у кінострічці;
- здатності куратора зацікавити глядацьку аудиторію твором кіномистецтва;
- конкретність, доцільність, педагогічна спрямованість питань запропонованих для обговорення після перегляду кінофільму.
- діагностування результатів виховного впливу. Проводиться через певний проміжок часу за допомогою методів науково-педагогічного дослідження (педагогічне спостереження, анкетування, бесіда).

Алгоритм і критерії підбору кінофільму для перегляду академічною групою

13. Пошук творів кіномистецтва за каталогами чи тематичними збірками медіатек (файлових сховищ).
14. Дослідження історії створення фільму.
15. Ознайомлення з першоджерелом (екранізовані біографія чи твір).
16. Уважний неодноразовий (2-3 рази) перегляд. Педагог має вільно орієнтуватись в послідовності сюжету, основних символах, визначних фрагментах і цитатах. Важливо, щоб педагог міг відновити фільм з будь-якого моменту.
17. Вивчення кількох рецензій.
18. Під час перегляду фільму звертається увага на:

- е) позитивність фільму;
 - ж) перше (інтуїтивне) враження;
 - з) наявність життєвої правди;
 - и) органічність сюжетного і образного ряду;
 - к) естетичність.
19. Аналіз фільму як різновиду художнього твору (сюжет, ідея, композиція, виразні засоби, позиція автора, режисура, акторська гра, музика, костюми, декорації, монтаж, спец ефекти).
 20. Аналіз фільму як різновиду засобу виховання: особистісна характеристика, поведінка, взаємини героїв, причини і наслідки їх вчинків, можливість встановлення паралелей з особистим досвідом студентів.
 21. Виявлення виховного потенціалу за допомогою відповіді на питання:
*чи фільм вартий залучення у виховну роботу? (фільм з чіткою ідеєю, дозволяє сфокусувати увагу глядачів на певних духовних цінностях.
 чи сприяє фільм формуванню духовних цінностей?
 чи відображено у ньому гуманістичні ідеали?
 чи порушено моральні питання – «свобода і вседозволеність: де знаходиться кордон?», «що краще: слухати своє серце, чи зберігати репутацію?»).*
 22. Визначення виховної мети і конкретизація завдань.
 23. Підбір методів і прийомів для активізації глядачів під час обговорення кінофільму.
 24. Формулювання питань для обговорення зі студентською аудиторією.

Орієнтовний перелік питань для обговорення кінофільму

- Чи сподобався фільм чи ні? Чому? Що конкретно сподобалося, що не сподобалося, що зачепило увагу?
- У чому полягають особливості сюжету фільму, послідовності подій, дійових осіб?
- Який психологічний портрет головних героїв: особистісні особливості, моральні принципи, риси характеру, манери поведінки, історія життя?
- Які взаємини між героями, їх історія та динаміка змін?

- Чи можна спостерігати подібні ситуації і взаємини в реальному житті?
- Хто з героїв найбільш симпатичний / антипатичний? Чому?
- Хто з героїв вартий співчуття і чому?
- Хто з героїв викликає інші почуття і чому?
- На кого з героїв схожий хтось із вашого оточення?
- На кого з героїв ви би хотіли бути схожими?
- Який стиль спілкування героїв фільму? Як вони вирішують свої проблеми?
- Що б ви змінили у ситуації і якби ви вчинили на місці героя / героїв? Що потрібно для цього зробити?
- Що б ви взяли для себе за зразок для наслідування?
- Що ви вважаєте вірним у життєвих поглядах і переконаннях героїв?
- Хто не правий (хто винен) і чому?
- Що б змінилося, якби герої діяли інакше?
- Чи зустрілося в кінофільмі щось нове, раніше невідоме?
- Які емоції викликав фільм? Що розсмішило, засмутило, викликало роздратування, розсердило, образило, злякало, відштовхнуло тощо?
- Про що цей фільм? Яка основна проблема / конфлікт і як вирішує її режисер? Які художні та технічні прийоми допомагають йому в цьому? Що він хотів донести своїм глядачам?
- Чому фільму дано саме таку назву? Як назва розкриває сенс фільму?
- Які художні засоби використані у фільмі?
- Яким чином розвивалися б події, як би режисер зняв наступну серію фільму?
- Які психологічні, моральні, філософські проблеми порушені у фільмі? Які з них хвилюють сучасне суспільство, або хвилювали в минулому?
- Як цей фільм перегукується з вашим особистим життям? Які уроки і висновки варто зробити на основі переглянутого фільму?
- Які фільми / твори висвітлюють подібні проблеми?
- Якби поставився до фільму хтось із ваших рідних, друзів знайомих?
- Кому б ви порекомендували подивитися цей фільм і чому?

Додаток 12а.

Технологія організації виховного заходу у ЗВО

Алгоритм підготовки і проведення виховного заходу

1. Психолого-педагогічний аналіз колективу, необхідність проведення заходу та формулювання його мети.
2. Планування заходу.
3. Організація виховного впливу на колектив (особистість).
4. Безпосередній вплив на колектив (особистість).
5. Проведення виховного заходу.
6. Аналіз виховного заходу.

І. Планування виховного заходу:

1. Визначення теми заходу та чітке формулювання його мети, завдань заходу; визначити, на виховання яких якостей студентів спрямовано захід.
2. Врахувати рівень вихованості студентів під час визначення мети і завдань заходу.
3. Визначити місце даного заходу в загальній системі виховної роботи.
4. Врахувати, що кожен студент, який бере участь у тому чи іншому заході має цілісну соціально-психологічну структуру, ім'я якої – особистість.
5. При підготовці заходу необхідно врахувати вік студентів та їх індивідуальні особливості.
6. Педагогу необхідно пам'ятати – мети не буде досягнуто, якщо самі вихованці не братимуть активну участь у підготовці і проведенні заходу.
7. Проявляти творчість: виховний вплив на студентів, зацікавленість, поради та допомога куратора.
8. Психологічно налаштувати студентський колектив на виховну сутність заходу.

II. Процес підготовки:

1. Забезпечення в процесі підготовки згуртованої, злагодженої роботи колективу; формування стосунків співробітництва, взаємодопомоги, вимогливості;
2. Роль куратора у ході підготовки заходу – стимулююча, консультуюча, корегуюча.
3. Організація діяльності студентів: уточнення обов'язків і повноважень кожного учасника та встановлення конкретних термінів виконання окремих завдань тощо.

III. Проведення заходу:

1. При організації заходу слід подбати про:
 - місце проведення, оформлення приміщення, обладнання, використання наочності, ТЗН;
 - своєчасність початку та організоване проведення;
 - дотримання регламенту, доцільність його використання;
 - участь представників громадськості, батьків у проведенні заходу, ефективність їх участі;
 - дотримання санітарно-гігієнічних вимог, правил пожежної безпеки, ТБ під час проведення заходу;
 - запобігання перевтомі учасників заходу;
 - зовнішній вигляд студентів;
 - дисципліна.
2. Зміст виховного заходу повинен відповідати низці вимог:
 - цілеспрямованість;
 - зв'язок з життям групи, факультету, навчального закладу, району, міста;
 - актуалізація питань, які хвилюють молодь;
 - емоційна насиченість заходу;
 - вплив заходу на розширення світогляду студентів, на розвиток пізнавальних інтересів, виховання духовних цінностей.

3. Методика проведення виховного заходу:

- Оптимально обрати форму проведення (бесіда, лекція, година спілкування, конференція, конкурс).
- Визначити роль куратора у проведенні заходу, врахувати його професійну спрямованість.
- Передбачити можливість регулярного обговорення, відкритого обміну думками в процесі підготовки заходу.
- Визначити рівень самостійності студентів в обговоренні й розв'язанні організаційних питань.

Аналіз результатів виховного заходу:

Досягнення поставлених педагогом мети та завдань заходу. Виконання плану проведення заходу. Аналіз ставлення студентів до змісту заходу, рівень їх активності.

Основні вимоги до проведення виховного заходу

- Чітка назва заходу з відображенням його мети та форми проведення.
- Планування основних етапів заходу та визначення завдань кожного з них.
- Організація підготовки заходу у відповідності до поставленої мети.
- Визначення оптимального змісту виховного матеріалу з урахуванням основних принципів організації виховного процесу.
- Вибір найбільш раціональних методів і прийомів виховного впливу на особистість студента на кожному етапі заходу.
- Оптимальний темп і ритм виховного заходу,.
- Гнучкість та широта «виховного маневру».
- Різноманітність і творчий характер діяльності студентів.
- Взаємозв'язок заходу з попередніми та наступними формами виховної та навчальної роботи з академічною групою.

Додаток 126.

Орієнтовний план аналізу виховного заходу у ЗВО

1. Мета виховного заходу (навчально-методична, виховна, розвивальна) та її відповідність обраній темі.
2. Шляхи формування позитивної мотивації студентів до виховної взаємодії з викладачем – куратором академічної групи.
3. Адекватність форми проведення виховного заходу його темі та меті.
4. Оригінальність та актуальність ідеї, назви заходу.
5. Доцільність матеріальної бази виховного заходу.
6. Організація виховного простору під час проведення заходу.
7. Система підготовчої роботи до початку проведення заходу (шляхи залучення окремих студентів, мікрогруп та колективу).
8. Правильність розподілу та використання часу у ході проведення заходу.
9. Інформаційна насиченість виховного заходу та зв'язок із проблемами сучасного суспільства.
10. Активізація пізнавальної діяльності студентів та шляхи її забезпечення, оптимальність використання методів і прийомів формування інтересу студентів до теми (проблеми) заходу.
11. Врахування вікових особливостей та індивідуальних потреб студентів.
12. Врахування професійних потреб та спрямованості студентської аудиторії.
13. Комплексний підхід у процесі обговорення теми (проблеми) заходу та шляхи його забезпечення.
14. Характеристика структури виховного заходу:
 - а) передмова (вступ) – створення емоційного настрою, відповідно до специфіки теми;
 - б) постановка основної проблеми заходу у відповідній формі, установка на увагу студентів і співпрацю з куратором;

- в) основна частина – етапи, види роботи, складові елементи;
- г) кульмінація;
- д) фінал;
- ж) післядія (за необхідністю).

15. Професійна майстерність, артистизм куратора.
16. Використання засобів індивідуалізованого та колективного впливу на кожного учасника виховного заходу.
17. Роль та місце заходу у системі виховної роботи з студентами.
18. Система оцінювання ролі кожного з учасників виховного заходу (її різноманітність, об'єктивність та адекватність).
19. Загальна оцінка якості та результатів виховного заходу.

Додаток 13.

Методичні рекомендації щодо підготовки та відзначення свят народного календаря

Існує декілька визначень свята. По-перше, це день, в який згадується визначна особистість чи подія. По-друге, це традиційна форма відзначення важливих історичних дат, видатних людей, непересічних досягнень. Цей день є нагодою глибоко осмислити, по-новому пережити та емоційно передати досвід молодому поколінню задля прилучення до національних і загальнолюдських цінностей.

Свята бувають міжнародні (всесвітні), державні (всеукраїнські), народні, релігійні, професійні, регіональні, родинні. Кожне з них має обов'язкові традиційні елементи, ритуали, церемонії, обряди. Їх проведення потребує об'єднання людей для відповідних колективних дій, в яких виявляється ставлення до певної події чи явища, відбувається безпосередній вияв почуттів, настроїв у зв'язку з пам'ятними подіями у житті суспільства, колективу, сім'ї, окремої людини.

Сьогодні відзначення свят стало невід'ємною складовою виховного процесу усіх закладів освіти. Свято може бути присвячене як календарним пам'ятним датам, так і важливим подіям життя ЗВО, або бути спеціально-організованою формою дозвілля, яка сприяє створенню атмосфери захоплення єдиною, важливою, продуктивною діяльністю студентів, педагогів, громадськості.

Педагогічна сутність відзначення свят полягає насамперед у тому, щоб кожен учасник брав активну участь у дійстві, отримав позитивні емоції, розвивав свій творчий потенціал. Різноманітність змісту зумовлює різні форми святкування. Водночас незалежно від обраної форми й тематики проведення вони повинні бути наповнені цікавим змістом і бажаними для усіх учасників студентського співтовариства.

Організаторам слід враховувати творчі можливості та особисті побажання студентів. Це сприятиме особистісному самоствердженню, утвердженню серед своїх однолітків, розкриттю власних здібностей, допоможе стати впевненішим у собі, позбутися комплексів, відчувати радість і насолоду від своєї діяльності. Кожен захід має згуртовувати студентсько-викладацький колектив, об'єднувати в коло однодумців, сприяти духовній спільності.

Мета заходів з нагоди свята народного календаря: збагатити знання студентів про традиції українського народу, різновиди усної народної творчості, розвивати кмітливість, уяву, почуття прекрасного, виховувати любов до української етнокультури, гордість за історичне минуле української нації. Найбільш ефективними засобами в осягненні духовного змісту свята виступають музика, пісні, танці. Саме вони є обов'язковим доповненням і неодмінним атрибутом естетичного оформлення свят.

Щоб сформувати стійкий інтерес студентства до святкових заходів, перевагу надають найбільш видовищним формам, в яких буде задіяна максимальна більшість учасників – різноманітні театралізовані дійства, святкові гуляння, фестивалі, тематичні композиції тощо. Важливо, що процес їх підготовки і проведення дозволяє органічно інтегрувати різні види і жанри мистецтва, які підсилять ідейну значущість й емоційність дійства. Кожне свято повинно нести певну цікаву інформацію та проводитись на високому естетичному та художньому рівні.

Визначальну роль у досягненні виховної мети відіграє *підготовчий етап*, під час якого:

- уточнюється тема, мета та завдання заходу;
- обирається форма та методи досягнення мети;
- уточнюється дата проведення заходу;
- визначається місце проведення заходу,
- розробляється сценарій заходу;
- підбирається література з обраної тематики;
- створюється творча група з підготовки заходу;

- розподіляються доручення між членами групи;
- намічається термін виконання доручень;
- запрошуються гості.

Організатори свята повинні подбати про:

- 1) регулярні репетиції творчих номерів;
- 2) оформлення приміщення, де відбуватиметься дійство;
- 3) виставки студентської творчості;
- 4) тематичні експозиції до свята;
- 5) виготовлення оголошення і запрошень;
- 6) відповідний музичний супровід;
- 7) налаштування аудіо та відео апаратури.

Проведенню свята властива певна послідовність:

- I. Вступне слово ведучого, який повідомляє тему та основну спрямованість (завдання) свята.
- II. Основна частина. Свято починають ведучі, які можуть виконувати ролі селян, історичних постатей, або героїв народних казок.

Дія розгортається у селянській хаті. Учасники використовують декорації, українські народні костюми, готують справжні українські страви, розігрують побутові сценки, співають пісні, грають в ігри, намагаються відтворити атмосферу давнини.

Час проведення свята обмежений – близько години.

- III. *Підбиття підсумків.* Аналіз свята проводиться наприкінці дійства. Під час цього етапу обговорюються:

ролі кожного студента у проведенні свята;
якості кожного учасника, які виявились під час проведення свята;
досягнення мети виховного заходу.

Визначаються найактивніші, найсміливіші, найталановитіші учасники свята.

По завершенні, відбувається детальне обговорення й оцінка діяльності усіх без винятку учасників організації і проведенні свята.

Додаток 14.

Методика організації та проведення літературно-музичної вітальні

Організація і проведення літературно-музичної вітальні здійснюється творчою групою студентів спільно з викладачами філологічних і мистецьких дисциплін.

Мета заходу полягає у формуванні естетичних смаків, підвищенні рівня емоційної сприйнятливості художньої культури, розвитку духовних запитів, заохочення до творчості та пошуків шляхів самовираження через виконавську й організаторську діяльність.

Підготовчий етап передбачає:

8. Вибір теми.
9. Визначення мети і завдань запланованого заходу;
10. Створення творчої групи (сценаристи, головний режисер, режисери - постановники, художник і музичний оформлювач, виконавці, організатори).
11. Розподіл обов'язків.
12. Оформлення приміщення.
13. Підготовка запрошень.

План проведення літературно-музичної вітальні:

Вступне слово ведучого (про історію виникнення салонів, літературних і музичних віталень).

8. Представлення гостей-учасників.
9. Прослуховування музичних і літературних творів, повідомлення фактів з життя авторів.
10. Обговорення новинок літератури, музики, культури.
11. Знайомство з новими іменами, виконавцями, художниками.
12. Презентація знаменних дат, ювілеїв місяця.
13. Танцювальна програма.
14. Заключне слово ведучих і прощання гостей.

Підведення підсумків.

Теми зустрічі у «вітальні» можуть бути присвячені ювілейним датам і святкам. Зокрема: «Маестро Моцарт», «Тема кохання у літературі та музиці», «Мюзикл – легкий жанр?», «Творчість поетів мого часу», «Квіти улюбленому поету» та ін.

Додаток 15а.

У пошуках одвічних цінностей

(година спілкування з елементами тренінгу)

Мета: розкрити поняття «цінність», «ціна», особливості духовних цінностей; сприяти усвідомленню студентами особистих цінностей як основи життєвого самовизначення; виховувати толерантне ставлення до співрозмовника, вміння вислухати і прийняти іншу точку зору.

Обладнання: папір, маркери, роздатковий матеріал (таблиці, бланки), монети, аудіозаписи класичної музики.

Вступна частина

Учасники сидять колом і по черзі називають свої ім'я і прізвище додаючи два слова, які характеризують їх особисті позитивні якості. Слова мають починатися на ті ж букви, що і ініціали (ініціативна, наполеглива). Іноді до ініціалів важко знайти відповідні прикметники, тому педагог має допомогти й запропонувавши свої варіанти. Така вправа сприяє позитивно-емоційному налаштуванню групи.

На початку обговорення ведучий (куратор) пропонує послухати діалог між Алісою і Чеширським котом з відомого твору Льюїса Керролла «Аліса в Задзеркаллі»:

«- Як мені йти? – запитала Аліса.

- Це залежить від того, куди ти хочеш прийти, – відповів Кіт.

- А я не знаю куди мені потрібно прийти, – засмучено відповіла Аліса.

- Тоді тобі все одно куди йти, – сказав Кіт.»

Основна частина

В нашому житті ми часто стикаємося з проблемою вибору: як себе вести, яке рішення прийняти, яким видом діяльності зайнятися. Цей вибір буває нелегким через різноманітність наслідків. Він ще більше ускладнюється, якщо

ми не маємо певного орієнтиру. Тому для кожної людини особливе значення мають життєві цінності, які зумовлюють наш вибір.

Поняття «цінності» охоплює предмети, явища чи їх властивості, здатні задовольнити потреби людини чи суспільства. Оскільки потреби бувають матеріального та духовного рівня цінності поділяють відповідно на матеріальні та духовні.

В процесі обговорення учасники визначають провідні потреби людини і суспільства і намагаються окреслити коло матеріальних і духовних цінностей.

Вправа «Ціна чи цінність?!»

Педагог починає вправу з того, що кладе на стіл дві монети різної вартості (наприклад, 1 гривня і 5 гривень). Потім запрошує одного з учасників обрати одну монету. Після того, як учасник визначився з вибором, педагог запитує, на підставі чого він зробив вибір (*більша вартість монети*).

Потім на стіл викладаються дві монети однакової вартості (але одна з них ювілейна). Знов відбувається вибір однієї монети. Коли учасник визначився з вибором, педагог запитує, що лежить в основі його вибору.

По можливості вправа продовжується і учасники пропонують один одному зробити вибір однієї з уявних (чи намальованих) монет: сучасна копійка і копійка старовинна, карбованець срібний і золотий.

Підбиваючи підсумки вправи увага студентів звертається на ознаки, що обумовлюють вибір: важливість (значущість) задоволення потреб.

На дошці пишеться слово «ЦІННОСТІ», а учасники намагаються конкретизувати значення в яких воно вживається.

- Реальна вартість речі в грошовому вираженні.
- Значущість речі чи явища для задоволення потреб людини.
- Річ або явище якому надано особливий статус.

Робота в групах.

Учасники поділяються на дві команди. Їм пропонуються однакові таблиці з відповідними визначеннями. Перша група з запропонованих варіантів вибирає ті, що визначають ціну, друга – цінність.

ЦІНА чи ЦІННІСТЬ?!

ЦІНА чи ЦІННІСТЬ?!

<p>1. Більшість - це духовні предмети, або матеріальні предмети мають цінність для людини чи суспільства (фотографії, листи, твори мистецтва тощо)</p> <p>1. Це матеріальні предмети (комп'ютер, машина, будинок)</p>	<p>1. Більшість - це духовні предмети, або матеріальні предмети мають цінність для людини чи суспільства (фотографії, листи, твори мистецтва тощо)</p> <p>1. Це матеріальні предмети (комп'ютер, машина, будинок)</p>
<p>2. Існує незалежно від людини.</p> <p>2. Існує у відношенні людини до чого-небудь.</p>	<p>2. Існує незалежно від людини.</p> <p>2. Існує у відношенні людини до чого-небудь.</p>
<p>3. Не підлягає захопленню і насильства.</p> <p>3. Не можна захопити.</p>	<p>3. Не підлягає захопленню і насильства.</p> <p>3. Не можна захопити.</p>
<p>4. Вичерпна. Старіє річ - вона знижується.</p> <p>4. Не старіє, вона невичерпна, не згорає, не тоне і т. д.</p>	<p>4. Вичерпна. Старіє річ - вона знижується.</p> <p>4. Не старіє, вона невичерпна, не згорає, не тоне і т. д.</p>
<p>5. При обміні збільшується (обмін ідеями - стало у кожного по дві).</p> <p>5. При обміні зберігає себе (обмін яблуками - у кожного виявилось знову по одному).</p>	<p>5. При обміні збільшується (обмін ідеями - стало у кожного по дві).</p> <p>5. При обміні зберігає себе (обмін яблуками - у кожного виявилось знову по одному).</p>
<p>6. Незамінна.</p> <p>6. Завжди замінима.</p>	<p>6. Незамінна.</p> <p>6. Завжди замінима.</p>

Вправа завершується спільним порівнянням й обговоренням одержаних відповідей. В результаті учасники доходять висновку про те що:

Цінність – це все те, що значуще для життя окремої людини, окремої спільноти та суспільства загалом,

Ціна - це вартість чого-небудь, відображена в грошових одиницях.

Є речі, які не продаються – вони дорогі як пам'ять.

Ведучий пропонує учасникам навести приклади того, що має цінність, але що неможливо побачити, чи до чого не можна доторкнутися: любов, дружба, доброта, талант.

Відповіді занотуюються на дошці.

Трьом учасникам пропонується вибрати найсуттєвішу на їх погляд цінність і пояснити чому для них вона видається важливішою за інші.

Записуючи відповіді учасників, акцентується увага, на тому, що одна і та ж нематеріальна цінність має різне значення для різних людей.

Педагог пропонує ознайомитися з переліком, який становить систему особистісних цінностей. Система життєвих цінностей складає основу ставлення особистості до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції.

Учасники отримують бланки з переліком цінностей.

ЩО ДАНІ ЦІННОСТІ ЗНАЧАТЬ ДЛЯ МЕНЕ?

Цінності	Виберіть 10 цінностей важливих для вас	Із цих 10 виберіть 5	Спробуйте Пронумерувати їх за ступенем значущості
воля			
наполегливість			
відвертість			
скромність			
здатність розуміти			

самоповага			
довіра			
віра			
краса			
терпіння			
сила			
вірність			
любов			
ніжність			
щирість			
життєрадісність			
благополуччя			
надія			
неординарність			
уміння спілкуватися			
винахідливість			
честь			
гідність			
мудрість			
друзі			
принциповість			
самодисципліна			
незалежність			
рішучість			
прагнення до знань			
логічність			
практичність			
дипломатичність			
здатність мислити			
розум			
доброта			
гнучкість			
совість			
багатство			
свобода			

визнання			
саморозвиток			
реалізація внутрішніх можливостей			
відчуття радості й повноти життя			
відповідальність			
здоров'я			
гармонія в сім'ї			
самореалізація			
цікава робота			
творчість			

Після заповнення бланків учасники по черзі озвучують одержані відповіді, за бажанням пояснюють свій вибір.

Педагог просить учасників занотувати на окремих листочках найбільш значущу для них цінність.

Усі листочки кріпляться на дошці магнітами. А учасники за бажанням і пояснити, чому вони залишили саме цю цінність.

На даному етапі не слід поспішати. Уважно вислухайте усіх бажаючих!

Питання для обговорення:

- Що ви відчували, коли я запропонувала віддати листочок з написаною цінністю, а потім ще один?
- Яку інформацію для роздумів ви отримали, виконуючи цю вправу?
- Чому важливо мати в житті особисті цінності?
- Як ви вважаєте під впливом чого формуються цінності? *(Відповіді: сім'я, релігія, культура, друзі, засоби масової інформації і т. д.)*
- Чи змінюються з часом цінності? *(Деякі цінності є базовими, центральними; та вони практично не змінюються протягом життя, інші цінності будуть трансформуватися).*

Вадливо зауважити, що зміни, які відбуваються в сучасному світі, актуалізували низку цінностей:

- цінність повноти життя;
 - розвиток особистості;
 - незалежність;
 - цінність саморозвитку, реалізації внутрішніх можливостей.
- Як ви вважаєте, як би ви ранжували ці ж цінності через 5 або 10 років?
- Як ви вважаєте, цінності впливають на поведінку людей, їх життя? *(Цінності відзначають ті мотиви, якими особистість керується в своїй поведінці щодо себе та інших).*
- Яке значення має усвідомлення особистих цінностей для життєвого самовизначення?

Під час бесіди необхідно звернути увагу учасників на те, що цінності є важливою складовою поведінки. Вони зумовлюють життєву спрямованість людини, є неповторними й унікальними для кожної особистості.

Не усвідомивши своїх цінностей, людина не зможе визначити пріоритети, чітко сформулювати мету своєї діяльності і всього життя. Усвідомлення власних цінностей дозволяє людині по-новому подивитися на себе й оточуючих, реалізувати власний інтелектуальний і творчий потенціал.

Одного разу учитель запитав своїх учнів: «чи можна наповнити одну посудину кілька разів?» Учні посміялися над таким питанням і відповіли, що звичайно, неможна. Тоді вчитель дістав велику ємність і став обережно складати в неї великі каміння. Коли ємність наповнилася так, що в неї більше не міг поміститися жоден камінь, він запитав: «чи є посуд повним?»

«Так»,– відповіли учні. «Невже?» – запитав учитель. Він простягнув руку під стіл і дістав глек з маленькими камінцями. Насипавши в посудину маленькі камінці, він обережно потряс його, і гравій заповнив вільний простір між каменями. «А тепер, чи наповнився посуд?»

Юнаки відповіли ствердно, але вже не так впевнено. Вчитель дістав миску з піском, і висипав пісок в ємність. Пісок рівномірно розподілився по посудині. «Наповнена ємність?» – знову спитав учитель. «Ні!» – вигукнули учні.

«Ви маєте рацію», – сказав учитель і налив в посудину води. Вода зайняла все місце, що залишилося і дійшла до самих країв.

Учитель подивився на гурт юнаків і запитав: «Добре. У чому ж сенс цієї ілюстрації?»

Один з учнів підняв руку і сказав: «Незалежно від того, наскільки щільно заповнений ваш графік, завжди можна знайти час для інших справ».

Учитель посміхнувся і сказав: «Ні. Вся справа в тому, якщо ви не покладете в посуд великі каміння спочатку, ви не зможете їх вмістити наприкінці.

Що є великим камінням вашому житті? Обов'язок? Самоосвіта? Дружба? Кохання? Якщо не поквипитись і не покласти їх першими у ємкість вашого життя, то вона буде заповнений іншими, дрібнішими речами».

Завершальна частина

Знайдіть час наодинці з собою і поміркуйте над «великим камінням» вашого життя – вашими життєвими пріоритетами. Якщо ви не знайдете часу для них, ви ризикуєте так ніколи й не отримати вагомих результатів від ваших повсякденних справ і життєво важливих вчинків.

Наприкінці учасники виконують вправу, під час якої почергово продовжують речення:

«Під час нашої розмови я дізналася...»

«Для мене було несподіваним...»

«Я хотів би розповісти своєму другові про ...»

Педагог звертається з проханням знайти приклади з літературних творів, які б підтверджували (або спростовували), тезу про те, що цінності відіграють визначальну роль в поведінці людей.

Додаток 156.

Духовні виміри нашого життя

(година спілкування з елементами тренінгу)

Мета: формувати стійке розуміння понять «духовність», «духовний розвиток», «духовний пошук»; розвинути здатність до самоаналізу власних вчинків, стимулювати до духовного самовдосконалення.

Обладнання: папір, кольорові фломастери, однотонне полотно розміром 2Х2 м, маркери, ватман.

Вступна частина

Духовність – одне з найскладніших понять на Землі. Про неї написано і сказано дуже багато, але вичерпного, переконливого визначення поки ще ніхто не дав. Сформувати цілісне поняття духовності не дозволяє безліч стереотипів та суперечностей.

Духовність – це реалізовані в людині знання про Бога, про Добро і Зло, про наше суспільство, свою долю та про все, що стосується взаємодії людини з Вищими Силами, собою й навколишнім світом.

Ці знання визначають більшу частину основних проявів людини (мислення, психоемоційне поведження, спосіб життя), її індивідуальні особливості, ставлення до неї інших людей.

Найважливіша мета духовного розвитку – досягнення досконалості (внутрішньої сили, позитивності), пізнання й реалізація свого призначення.

Існує чотири рівні людської природи:

- фізичний;
- соціальний;
- психологічний;
- духовний.

Як вони проявляються в житті?

Зазвичай, прояви рівнів починаються з фізичного (біологічного). Людина, замислюючись про власне здоров'я, вирішує «вічні питання» існування. Причиною таких думок може стати хвороба. Людина починає думати про себе, про сенс життя, аналізувати.

Психологічний рівень – людина намагається розібратися в питаннях психології.

Соціальний рівень – з'являються соціальні мотиви. Людина хоче, щоб її погляди були прийняті суспільством.

Духовний рівень – змушує людину бути чесною із собою й жити гідно. Тут людина розуміє, що може впливати на навколишній світ лише через вплив на себе.

Отже, життя – це унікальна можливість для добрих справ і вчинків.

Вправа «Я і моє розуміння добра та зла»

Куратор пропонує закінчити речення:

1. Добро – це...
2. Зло – це...
3. Найблагородніший мій вчинок...
4. Найгірший мій вчинок...
5. Коли людина творить зло, вона при цьому відчуває...
6. Люди бояться творити добро...
7. Людина не повинна за жодних умов робити...
8. Виразити своє ставлення до твердження: «Для досягнення успіху підходять усі засоби».

Спільне обговорення відповідей.

Основна частина

Вправа «Прекрасний сад» (8 хв.)

Учасники сидять у колі. Пропонується спокійно посидіти, можна заплющити очі та уявити себе квіткою.

- Яким би ти був?
- Які в тебе листочки, стебло, а може, й колючки? Ти високий чи низький?
- Яскравий чи не дуже?

Куратор. А тепер, після того, як усі уявили це, намалюйте свою квітку. Учасникам роздається папір і фломастери.

Куратор розстеляє всередині кола полотно, бажано однотонне, роздає кожному учасникові по шпильці. Тканина оголошується галявиною саду, яку

потрібно засадити квітами. Усі учасники по черзі виходять і прикріплюють свою квітку.

Ведучий пропонує помилуватися «прекрасним садом», зберегти цю картинку в пам'яті, щоб вона випромінювала позитивну енергію. Квітів хоч і багато, але всім вистачило місця, кожен зайняв тільки своє, те, що вибрав сам. Психолог пропонує учасникам подивитися, серед яких різних, несхожих квітів росте їхня власна. Але є їй спільне – у когось забарвлення, у когось розмір або форма пелюсток. І всім без винятку квітам потрібні сонце й увага.

Кожна людина – це неповторний світ думок, бажань, мрій, почуттів, до якого слід ставитися з повагою й бути готовим прийти на допомогу. Адже можна й самому опинитися в ситуації, коли буде потрібна допомога. Найцінніша риса – це людяність, повага до внутрішнього світу іншого і здатність до співчуття.

Вправа «Критерії духовності» (3 –5 хв.)

Визначити критерії духовності (свої пропозиції учасники фіксують на аркуші ватману).

1. Наявність у людини потреби пізнавати світ, себе, сенс життя.
2. Перевага духовних потреб як мотивів діяльності.
3. Зацікавлення питаннями духовності.
4. Прагнення до розуміння та створення «краси», естетична спрямованість.
5. Повага до будь-якої форми життя.

Обговорення робіт.

Складання однакових вимог.

Правила для людини, яка прагне йти шляхом духовності

Духовне зростання – це удосконалювання особистості. Ось кілька простих правил для людини, яка прагне йти шляхом духовності. Ці правила засновані на поглядах різних філософів на духовні цінності.

1. Щодня, щогодини, щомиті вчися любові – всеосяжної, самозреченої, щирої, мудрої. Учися любити все живе: себе, інших людей, природу, свою планету, не вимагаючи нічого взамін.

2. Завжди пам'ятай, що поруч інші люди, й будь-яка твоя дія або бездіяльність торкнеться їх і змінить: як мінімум – настрої, як максимум – життя. Ніколи не роби іншим того, чого не бажаєш собі, і не використовуй людину як засіб.
3. Роби будь-яку свою дію усвідомлено. Шукай радість і зміст навіть у простих буденних справах: прогулянці, розмові, роботі. Це подарує тобі відчуття справжнього життя.
4. Умій брати на себе відповідальність, починаючи від наслідків дрібних вчинків і закінчуючи своїм життям. Доля людини – багато в чому наслідок її власних дій.
5. День у день трудися, щоб змінити себе. Прагни стати чистішим, добрішим, милосерднішим. Учися жертвувати своїми бажаннями й амбіціями заради інших. Шукай можливості розвивати свій розум, серце й тіло.
6. У всьому шукай гармонію. Істина, зазвичай, – посередині між крайнощами.
7. Втілюй свої думки про духовне у вчинках: допомагай конкретним людям конкретними справами.

Завершальна частина

Отже, розвиток духовності – це прагнення людини жити в згоді зі своїм сумлінням. Узагальнення наших роздумів, ілюстрацією висловлених думок може бути наступна притча, над змістом якої варто замислитись.

Притча «Відро з яблуками»

Купив собі чоловік новий дім – великий, гарний, і садок із фруктовими деревами поряд. А у старенькій хатинці неподалік жив заздрисний сусід, який завжди намагався зіпсувати настрої: то сміття викине під ворота, то ще якусь капость утворить.

Прокинувся одного разу чоловік у доброму гуморі, вийшов на танок, а там – відро з помиями. Узяв він його, помиї вилив, відро вишкріб аж до блиску, назбирав у нього найбільших, стиглих і смачних яблук та й пішов до сусіда.

Той, зачувши стукіт у двері, зловтішно подумав: «Нарешті я йому допік!». Відчиняє, сподіваючись на сварку, а чоловік протягує йому відро з яблуками і каже:

– Хто чим багатий, той тим і ділиться!

Додаток 15в.

«У милосердя погляд небайдужий»

(етична бесіда)

Мета: виховувати милосердя як одну з визначальних духовних цінностей особистості; розвивати здатність до співпереживання; заохочувати до благодійництва.

Обладнання: екран, проектор, ноутбук, мультимедійна презентація «Милосердя», слайд-шоу, що супроводжуватиме декламування віршів, аудіо записи для музичного супроводу читання віршів, ватман, стікери фломастери.

Вступна частина

З давніх-давен милосердя було шляхетною ознакою нашого народу. Цілком природним і закономірним вважалося допомогти знедоленому, нещасному, поділитися шматком хліба, дати притулок бездомному, захистити старість і немічність, врятувати хворого чи каліку, заступитися за беззахисного і скривдженого. Саме тому сьогодні відбудеться розмова про найцінніше, вічний людський скарб – милосердя. Крім милосердя, є у світі й інші людські почуття – любов, прощення. Їх не придбаєш у магазині, їх ні в кого не позичиш, їх просто можна виховати і виростити в собі. Кожному під силу навчитися бути добрим, людяним, милосердним.

Читання вірша супроводжується демонстрацією слайд-шоу.

Для краси народжується квітка,

Для родин народжується рід,

Для польоту – лебідь і лебідка,

А людина – для добра і щастя...

Як ви розумієте поняття «милосердя»?

(відповіді студентів)

Чим поняття «Милосердя» відрізняється від понять «доброзичливість», «благодійність»?

(відповіді студентів)

Кого можна назвати милосердним? Кого називають благодійником?

(відповіді студентів)

Милосердя – це милість серця, жалісливість, м'якість, співчуття, ніжність, любов до людей. Милосердя – це не слабкість, а сила, тому що милосердя притаманне людям, які здатні прийти на допомогу. Бо здатність співчувати, співпереживати – це ознака духовної зрілості особистості. Заплакати від власної образи і болю простіше, ніж від чужої. І ці сльози співчуття до іншої людини – святі сльози. Вони означають наявність у людини душі й серця. Адже людина стала людиною тоді, коли в ній прокинулася жалісливість, співчуття не лише до свого одноплемінника, а й до «чужака», нехай то буде чужоземець, більше того – полонений.

Перегляд презентації «Милосердя»

Які образи відображають милосердя?

(Відповіді студентів)

Чому на вашу думку саме такі образи було обрано авторами презентації?

(Відповіді студентів)

Які образи милосердя можна запропонувати ?

(Відповіді студентів)

Почуття милосердя вічне. Воно старе, як світ, в якому ми живемо. Але на довгий час ми якось забули про нього. І ввійшло це слово знову як «нове», оновлене слово, і як найвеличніша духовна цінність.

Робити добро треба, бо людина, яка не відчуває приязні до інших людей, руйнує себе як особистість. На злі далеко не зайдеш. Зла людина ніби постійно обкрадає себе, не вміє по-справжньому радіти, сміятися, любити. І якщо з юних літ не приборкати злість, душа людська не ширшає – вона обростає ненавистю, поїдає саму себе. А потім дивись – і висохло у душі живильне джерело, що

допомагало жити, вірити, рухатися вперед. Отже, добро – не наука, воно – дія. Прикладів тому безліч у нашому житті, вони на кожному кроці.

Високу моральну цінність добра, яке ми робимо сторонній людині, розуміли люди ще у сиву давнину. У Вавилоні був такий звичай; недужого виносили на майдан чи дорогу. Кожен, хто йшов повз нього, підходив, розпитував, коли знав якийсь засіб, радив нещасному. Ніхто байдуже не проходив. Такий звичай побутував і в ассірійців, і в єгиптян – звичай чинити добро безкорисливо.

Прекрасний звичай побутує й нині на Кавказі. Високо в горах саджають плодіві дерева. Випадковий мандрівник, втамувавши голод чи спрагу, не може навіть подякувати, бо не знає кому. Але смуга відчуження відступає. Чужі стають рідними, близькими, коли потрапляють у скруту.

А згадайте, як за часів запорізького кошового Сірка наші прадіди допомагали навіть ворогам. Так-так саме ворогам.

Це було тоді, коли у Криму вирувала епідемія чуми. Козаки дали змогу кримським татарам переселитися на українські землі, щоби перебути нещастя. А самі козаки землянок ніколи не замикали! Будь-який подорожній міг зайти, розвести вогонь, зварити страву, спочити. А прийде хазяїн, ще й радий буде гостеві, привітає його. А буває, що господар, як їде куди, так ще й залишає страву для прихожого. Наїдяться мандрівники та зроблять хрест, поставлять його серед землянки - це значить, що були гості й дякують хазяїнові. Прекрасні стосунки, в основі яких – доброта, а не байдужість!

Прекрасні стосунки, в основі яких – доброта, а не байдужість! Давайте зупинимось на цьому моменті. А чи задумувались ви над тим, що таке байдужість? Звичайна людська байдужість. Кожного дня нас оточують різні люди, їх багато, але вони не схожі між собою: пихаті й веселі, щасливі й не дуже, горді й такі, що завжди плазують, добрі й злі, черстві та м'якосерді, байдужі та безсердечні. Справді, є різні люди на світі, з різними натурами,

характерами, інтересами та смаками. А все ж хочеться вірити, що більше хороших людей.

Важко уявити, що люди страждають не від того, що на кожен день не мають свіжого хліба, а через те, що не чують вкрай необхідного «Добрий день».

Кажімо більше ніжних слів

Знайомим, друзям і коханим.

Нехай комусь тепліше стане

Від зливи наших почуттів.

Нехай тих слів солодкий мед

Чиюсь загоїть рану.

(Чи перший біль, чи то останній) -

Коли б то знати наперед!

Кажімо більше ніжних слів

Комусь всміхаймось ненароком.

То не життя людське коротке,

Короткі в нас слова черстві.

Кажімо більше ніжних слів...

Чому слову надається таке особливе значення у справі милосердя?

(Відповіді студентів)

Чи існує особливий час для здійснення справ милосердя? Пригадаймо свята народного календаря.

(Відповіді студентів)

Як ми можемо проявляти милосердя у повсякденному житті?

(Відповіді студентів)

Якими прикладами можна підтвердити ч (чи спростувати) наступні вислови?

Милосердя... не буває надмірним (Ф. Бекон).

Милосердя починається у себе вдома (Англійське прислів'я).

Хто ненавидить те, що позбавлене милосердя, той проявляє милосердя (Конфуцій).

(Відповіді студентів)

У важкий час живемо ми нині, багато горя і біди є довкола, але мусимо жити, сіяти добро в людських душах, бути милосердними, Іноді здається, що зло перемогло. Це тому, що про нього всі говорять, пишуть, з екранів телевізорів на нас часто дивляться не люди, а звірі в людській подобі: вбивці, грабіжники. Але добрих людей дуже-дуже багато! Просто вони чинять свої благодійні справи мовчки, не афішують їх.

Тож хай світлими і чистими будуть наші помисли, а всі справи – добрими. Вірте у духовне очищення народу нашого, бо зло недовговічне, А, щоб знищити кривду, неприязнь, нещастя, у кожного закладено так багато добра. Не шкодуйте його роздавати родичам, друзям, незнайомим, не лінуйтесь щодня робити найлегшу справу - дарувати хоч краплину добра всьому живому на землі. І негаразди щезнуть.

Завершальна частина

Гете писав: «Перед розумним треба схилити голову, а перед добрим серцем стати на коліна». Подивіться навкруги і уявіть собі, що поруч тільки гарні люди, які завжди допоможуть, підтримають. І нехай кожен з вас задумається: «А чи все я зробив для того, щоб людям було біля мене затишно, спокійно?»

Читання вірша супроводжується демонстрацією слайд-шоу.

Від серця і до серця

ми прокладемо стежинку,

у кожного позичим

любові на краплинку.

І ось уже – дорога,

по ній ітимуть люди.

Краплинка до краплинки –
з любові море буде.
Ми ключик доберемо
до кожного серденька.
Попросим милосердя
насипати у жменьку.
Зернята в колос повний
піднімуться у краї,
і нація духовні
збиратиме врожаї.
Від серця і до серця
збудуємо місточок.
Ми доброти попросим
малесенький шматочок.
Усім за ці щедроти
сторицею воздасться,
бо вміти дарувати –
найвище в світі щастя.

© Леся Вознюк

На завершення студенти обдумають і пишуть на стікерах свої пропозиції щодо справ милосердя, які варто здійснити їм та їх одногрупникам на визначений період часу (тиждень, місяць, семестр рік). Усі стікери кріпляться на листі ватману, обговорюється їх реалістичність, стратегія і тактика виконання. Через заздалегідь узгоджений час ватман з стікерами знову кріпиться на дошку і студенти виявляють, що їм вдалося зробити, а над чим ще треба працювати.

Додаток 15г.

Поспішаймо творити добро!

(година спілкування у формі сократівської бесіди)

Мета: формувати моральну самосвідомість; здатність опановувати загальнолюдськими цінностями; виховувати прагнення до пошуку сенсу власного життя.

Обладнання: саморобний плакат з написом (заголовком) «Дерево мудрості». На плакаті зображено розлоге дерево, а на його гілках прикріплені написи-листочки з цитатами:

«Чим людина розумніша і добріша, тим більше вона помічає доброти в інших людях» (Блез Паскаль);

«Люди! Будьте людяними! Це – ваш перший обов'язок» (Жан Жак Руссо);

«Тим хто вас ненавидить, відплатить добром» (Лао Цзи);

«Якщо ти байдужий до страждань інших, ти не заслуговуєш звання людини» (Сааді).

На екрані презентація з зображенням яскравого сонця. В центрі вислів В.Гюго «У внутрішньому світі людини доброта – це сонце».

Слайд-шоу за темою « Моральний кодекс народної мудрості»:

- Все добре пам'ятай, а зла уникай.
- Хто людям добра бажає, той і собі має.
- Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся.
- Не копай іншому яму, бо й сам упадеш.
- Добре слово лікує, а зле калічить.
- Злий не вірить, що є добрий.
- Доброта без розуму порожня.
- Добрі помирають, та справи їх живуть.
- Доброта ніде не губить своєї гідності.
- Не роби зла ні людям, ні природі.

- До людей з добром, то й від людей з добром.
- Тільки в чесній праці твоя добра слава і твоє безсмертя.
- Від теплого слова і лід розтає.

Портрети Т.Г. Шевченка і Сократа . Запалена свічка.

Аудіозаписи пісень Теодора Кукурудзи «Світ не без добрих людей» і Тараса Петрененка «Ти знаєш, що ти людина».

Паперові червоні кружечки (символізують піднесений настрій), жовті (нейтральний), сині (пригнічений настрій).

Вступна частина

Старогрецький філософ Сократ, що проживав в 5 ст. до н.е., – один з засновників діалектики як методу пошуків істини шляхом постановки навідного питання. Цей метод отримав назву сократівського методу. Мета філософії Сократа – самопізнання як шлях до досягнення справжнього блага. Для наступних епох Сократ став втіленням ідеалу мудреця.

Наша година спілкування відбуватиметься у формі сократівської бесіди. Зміст бесіди – це наші роздуми над життєво важливою проблемою сьогодення – творити добро на землі. Щоб наша розмова набула відвертості, в аудиторії має бути атмосфера довіри і взаємоповаги. Для цього варто узгодити і затвердити правила, яких повинні дотримуватися всі учасники бесіди.

Вправа «Мозковий штурм»

Сформулюйте правила сократівської бесіди (ідеї записуються на дошці короткими фразами, не коментуються, не повторюються). А тепер давайте проаналізуємо і прокоментуємо позиції.

1. Уважно слухати виступи.
2. Говорити по черзі.
3. Не перебивати.
4. Критикувати ідею, а не особу, що її висловила.
5. Не сміятися, коли хтось говорить.

Які санкції будуть застосовуватися до порушників правил?

На нашу зустріч ми прийшли з певним настроєм: у когось він бадьорий, піднесений, в іншого – навпаки, невеселий, а в декого нейтральний.

На столі червоні кружечки (символізують піднесений настрій), жовті (нейтральний), сині (пригнічений настрій). Виберіть той кружечок, який відповідає вашому настрою.

Звучить пісня у виконання Т. Петрененка на вірші В. Симоненка «Ти знаєш, що ти людина?»

Основна частина

Кожен з нас – неповторна індивідуальність. Але ми, люди, маємо те, що об'єднує нас, виокремлює з ряду інших живих істот. Це розум у поєднанні з морально-етичними нормами. І найперший обов'язок людини – творити добро. Давайте спробуємо з'ясувати, що ж таке добро? Яке визначення цьому поняттю можна дати одним словом або фразою? (Чутливе, дружнє ставлення до людей; сердечність чуйність; милосердя, доброзичливість, взаємодопомога ...)

Доброта, милосердя, радість і хвилювання за інших створюють основу людського щастя. Ще в 4 ст. до н.е. старогрецький філософ Платон (учень Сократа) стверджував: «Турбуючись про щастя інших, ми знаходимо власне щастя». Цю думку продовжив вже в 1 ст. н.е. римський філософ Сенека: «Людина, яка думає тільки про себе і шукає в усьому свою вигоду, не може бути щасливою».

Наступне питання я запозичила із бесіди Сократа з учнями: «Хто більше отримує задоволення – той, кому роблять благо, чи той, хто його творить?»

Людина, яка робить добро іншим, відчуває себе щасливою. І. Тургенев писав: «Самолюбство – самогубство. Самолюбива людина засихає як одинокі дерево».

А що, на вашу думку, означає вислів «роздавати себе людям».

«Що б зробили ви для людей, які вас оточують, і для людства загалом, якби змогли?»

«Поспішайте творити добро!». Це заклик належать головному лікарю тюремних лікарень Ф. Гаазі. Він багато робив для полегшення умов життя ув'язнених. Цей заклик висікли на постаменті пам'ятника лікарю.

Як ви розумієте слова В. Сухомлинського: «Співчуття, якщо за ним немає поруху душі, гірше байдужості».

Блез Паскаль зауважив: «Чим людина мудріша і добріша, тим більше вона помічає добра в людях». Чи так буває в житті?

«Любити людство легше, ніж зробити добро сусідові», – сказав український філософ і письменник Григорій Сковорода. Чи згодні ви з висловом?

У слайд-шоу представлено наступні вислови. Як Ви можете їх прокоментувати чи проілюструвати ситуаціями з власного життя?

Які вислови відомих людей про людські чесноти і, зокрема, про доброту ви можете пригадати?

«Ніщо не дається нам так дешево і не ціниться так дорого, як ввічливість і доброта» (іспанський письменник Мігель Сервантес).

«Істинна доброта полягає в доброзичливому ставленні до людей» (французький філософ Жан Жак Руссо).

«Щоб оцінити доброту в людині, потрібно мати певну частку цієї якості в самому собі» (англійський письменник Вільям Шекспір).

«Доброта це якість, яку я бажаю придбати більше за інші» (письменник Лев Толстой).

«Знання повинні збільшуватися з добротою» (письменник Фазіль Іскандер).

Безумовно, у кожного склалося власне уявлення добра, яке асоціюється з іншими поняттями, речами, істотами. Намалюйте добро (робота в групах), прокоментуйте свій малюнок.

Хіба ми будемо багаті

Коли розпустим люті дим?

*Хай краще серце вже заплаче,
Ніж в грудях стане кам'яним.
Іду навстріч – то ж посміхніться,
І я всміхнуся, мов дитя.
Ні, ще не висохла криниця,
Людська криниця співчуття.
У істини слова не пишні,
Щоб кожен зміг до них дійти,
Бо ж нас усіх створив Всевишній
З живої плоті доброти. (Г. Манієва).*

Як Ви гадаєте, до чого закликає нас авторка вірша?

Як можна відобразити у повсякденному житті ідеї висловлені у вірші?

Часто жертвами людської черствості й жорстокості стають люди, фауна і флора, природа загалом. Погляньте на це сухе деревце. Мабуть чиясь людська рука завдала йому болю, не дала можливості рости і зеленіти. Воно символізує зло, що панує на землі. Давайте дамо йому друге життя, зігріємо добром свого серця, прикрасимо зеленими листочками. На цих листках кожен з вас напише те, що він хоче зробити і зробить для людей, природи, щоб світ став добрішим.

Завершальна частина

Намагаймося бути повсякчас добрими і чуйними, лагідними і щедрими. Бо саме внутрішня краса звеличує людину. Життя таке прекрасне і таке швидкоплинне. Поспішаймо творити добро. Бо як сказав наш славетний поет Т. Шевченко «Раз добром зігріте серце Вік не прохолоне».

Наприкінці звучить пісня Теодора Кукурудзи «Світ не без добрих людей».

А тепер пригадаємо, з яким настроєм ми прийшли на нашу зустріч і визначимо свій емоційний стан по її завершенні. Для цього ще раз скористаємось кольоровими кружечками.

Додаток 16.

Дискусії та диспути на теми духовно-ціннісного самовизначення особистості

Тема: Я – гармонійно-розвинена, здорова особистість.

Мета: спонукати до самопізнання; виховувати повагу до міркувань співрозмовника; розвивати здатність до рефлексії.

Питання для обговорення та дискутування:

1. Чи може бути кожна людина гармонійно розвиненою особистістю в наші дні?
2. Чи можете ви назвати себе гармонійно розвиненою особистістю? Якщо «так», то що цьому сприяло? Якщо «ні», то що цьому заважає?
3. Що можна зробити, щоб кожна молода людина змогла рости духовною і удосконалюватися фізично?
4. Як уникнути негативних проявів та звичок у своєму житті?
5. А якщо вони є – як їх позбутися?

Тема: Чого чекає від нас наша країна?

Мета: заохочувати до роздумів про сенс життя; виховувати національну самосвідомість; формувати уявлення про роль кожного свідомого громадянина у долі держави.

Питання для обговорення та дискутування:

6. Як ми розуміємо свій обов'язок перед народом, державою?
7. Чим привабливі люди неспокійної душі та громадянського обов'язку?
8. Що значить добropорядність у стосунках з людьми?
9. Яке наше місце в житті нашої держави?
10. Сучасний студент – спостерігач чи будівничий сьогодення?

Тема: Чи готові ми до прийняття життєво важливих рішень?

Мета: формувати відповідальність; виховувати почуття власної гідності; розвивати здатність до самовдосконалення.

Питання для обговорення та дискутування:

1. Кожному по потребах – що це значить?
2. Які знання необхідні для прийняття відповідальних рішень?
3. Щоб нам потрібно у собі удосконалити чи чому навчитися, щоб стати відповідальними?
4. Що слід розуміти під особистою власністю?
5. Що слід робити з особистою власністю?
6. Що важливіше для життя людини: матеріальне чи духовне? Чому?

Тема: Моє покоління. Яке воно?

Мета: розвивати критичне мислення; стимулювати до пошуків ціннісних орієнтирів; людського життя; формувати здатність до опару негативним явищам сучасності.

Питання для обговорення та дискутування:

1. Хто вважається молодим поколінням?
2. Які характерні риси нашого покоління?
3. Що ми знаємо про своїх ровесників з-закордону?
4. Які проблеми існують у нашого покоління?
5. Чи замислюємося ми над шляхами вирішення проблем сучасної молоді?

Тема: Краса людської душі.

Мета: виховувати прагнення до самовдосконалення; формувати почуття прекрасного; сприяти гармонійному розвитку особистості.

Питання для обговорення та дискутування:

9. Що таке людська краса?
10. Який ваш ідеал прекрасного?

11. Що значить творити по законах краси?
12. Що ми розуміємо під художнім смаком?
13. Чи можна прожити життя без краси?
14. Як створити свій власний світ краси?
15. У чому полягає краса душі?
16. Як може проявлятися душевна краса людини?

Тема: Духовний світ людського буття.

Мета: формувати уявлення про духовні чинники людського буття; вдосконалювати навички самопізнання; виховувати гуманоцентричний світогляд.

Питання для обговорення та дискутування:

7. Чи варто судити про людину по її зовнішності?
8. Що ми розуміємо під внутрішнім світом людини?
9. Які людські якості ти вважаєш найважливішими?
10. Що таке душевна щедрість?
11. Які риси характеру найбільш цінні у житті сучасної людини?
12. За якими ознаками можна визначити особисті духовні цінності людини?

Тема: В чому щастя твоє, людино?

Мета: заохочувати до рефлексії; розвивати вміння висловлювати власні погляди і переконання; виховувати почуття власної гідності.

Питання для обговорення та дискутування:

1. Який зміст ти вкладаєш в поняття щастя?
2. Життя без праці – дорога в нікуди?
3. В чому полягає одухотвореність людських взаємин?
4. Про яке щастя ти мрієш?
5. Що означає жити по совісті?
6. Яку поведінку зазвичай називають гідною: Чому її так визначають?
7. У чому полягає почуття власної гідності?

Тема: Сила та краса почуттів, що це?

Мета: формувати провідні засади морально-етичної культури; заохочувати до гармонії у взаєминах з іншими людьми; спонукати до креативності у власних судженнях і міркуваннях.

Питання для обговорення та дискутування:

1. Як ви розумієте такі вислови: «Яка людина, така і її любов» (І.Еренбург):
2. Яка відмінність між поняттями «любов» і «кохання»?
3. Як можна прокоментувати вислів «Коханню всього мало. Воно має щастя, а хоче раю, має рай – хоче неба. О люблячі! Усе це є в вашому коханні. Зумійте тільки знайти» (Віктор Гюго)?
4. Чи здатна на високі почуття людина з низьким рівнем культури?
5. Чи потрібно боротися за кохання? А може це приниження людської гідності?
6. Любов і розум – вороги чи друзі?
7. Ревнощі – ознака кохання чи егоїзму?
8. Існує думка, що для кохання потрібні перевірки та випробування? Якщо так, то які?
9. В чому виявляється сила та краса любові?

Тема: Ціль життя – сенс життя.

Мета: виховувати прагнення до самоактуалізації; формувати ціннісні орієнтації; конкретизувати духовні пріоритети людського буття.

Питання для обговорення та дискутування:

8. Чи заслуговує кожна людина на гідне щасливе життя?
9. Чи повинні ми думати і дбати тільки про власне майбутнє?
10. Як знайти своє місце в житті?
11. Які у тебе плани на майбутнє? До чого ти прагнеш? Чи реальні вони?
12. Чи потрібна людині в житті мета, до чого вона зобов'язує?

13. Що таке вільна і незалежна особистість?
14. Як слід розуміти вислів: «Світи іншим – сам не згориш».

Тема: Будівничий свого життя, який він?

Мета: виховувати цілеспрямованість; розвивати вміння обстоювати власні погляди на життєво важливі питання; заохочувати до самостійності.

Питання для обговорення та дискутування:

9. «Що посієш звичку – пожнеш характер». Чи згоден ти з цим твердженням? Доведи на прикладах власного життя та життя знайомих, героїв книг.
10. Будувати, чи руйнувати, спостерігати чи бути учасником? Чи однаково це для тебе?
11. Що необхідно людині для того, щоб прожити своє життя гідно?
12. Хто має бути будівничим життя людини?
13. Чи залежить майбутнє життя від ставлення людини до свого внутрішнього світу?
14. Що може допомагати чи заважати у реалізації життєвих планів?

Тема: Духовні потреби особистості.

Мета: розвиток навичок самовдосконалення внутрішнього світу; формування здатності до визначення ідеалів; утвердження пріоритетності духовних потреб.

Питання для обговорення та дискутування:

7. Мій внутрішній світ? Чи відповідає він моєму зовнішньому образу?
8. Що є ідеалами духовного світу людини?
9. У чому полягають духовні потреби?
10. Чи відповідають вони вимогам часу?
11. Як впливають духовні потреби особистості на формування її життєдіяльності?
12. Яку людину називають духовно багатою? У чому полягає її багатство?

Тема: Що таке хліб душі?

Мета: виховання гармонійно розвинутої особистості; формування інформаційної культури; спонукання до самопізнання.

Питання для обговорення та дискутування:

9. Для чого потрібні музеї та виставки? Це дань моді чи збереження історичних та мистецьких цінностей?
10. Які музеї та виставки цінніші: історичні чи мистецькі? Чому?
11. Яку цінність становлять музеї та виставки для формування гармонійно розвинутої особистості?
12. Яке значення має бібліотека у житті сучасної молоді?
13. У чому переваги і недоліки віртуальних музеїв, виставок, бібліотек?
14. Який духовний зміст храмів?
15. Що означає духовне очищення?
16. Що можна називати хлібом душі? Що можна назвати духовною отрутою?

Тема: Сьогодення – шлях у майбутнє.

Мета: формувати уявлення про душевні сили людини; розвивати здатність до емпатії; виховувати витривалість та наполегливість.

Питання для обговорення та дискутування:

1. Мрії та реалії майбутнього життя. Що заважає сповненню мрій?
2. Життєвий успіх – збіг обставин, чи наполеглива праця?
3. Що таке душевні сили? Про кого кажуть «сильний духом»? Чи тотожні ці поняття?
4. Що необхідно робити сьогодні, щоб було добре в майбутньому?
5. Чи спроможні оточуючі змінити долю людини?
6. Як ми можемо змінити долю інших людей?
7. Який духовний скарб ми можемо отримати від наших предків і передати нашим нащадкам?

Додаток 17.

«Від знань – до переконань»

брейн-ринг з навчального курсу «Філософія»

(Рекомендується проводити після вивчення окремої теми, або після останнього семінарського заняття)

Брейн-ринг – відома телевізійна гра, в якій на складне цікаве запитання треба швидко дати правильну відповідь. Гра потребує від учасників швидкої реакції, адже час на прийняття рішення обмежений.

Для проведення гри потрібно відповідним чином обладнати приміщення (аудиторію). Кількість ігрових столів має відповідати кількості команд.

Для того, щоб команда могла повідомити ведучого про свою готовність відповідати, кожен стіл має бути обладнаний сигнальним пристроєм (настільна лампа, дзвінок тощо). Ведучий гри є водночас її організатором і арбітром.

Щоб зайняти стіл лідера, у I турі команда має дати правильну відповідь на три запитання.

Переможцем гри стає команда, яка утримається за столом лідера найдовше.

Запропонована форма роботи потребує тривалої підготовки (2 - 3 тижні). Є кілька варіантів проведення «брейн-рингу», проте за будь-якого з них створюється рада підготовки або «суддівська бригада», яка готує програму й оцінює виступи учасників. До її складу включають найздібніших студентів. «Суддівська бригада» спостерігає за дотриманням правил ведення гри, за часом відведеним на запитання та відповіді, виконанням практичних завдань.

Задля ефективного використання «брейн-рингу» як форми навчання, слід обов'язково продумувати низку методичних питань:

1. Визначити мету гри: якими вміннями й навичками мають опанувати студенти у ігровому процесі;
2. Сформулювати виховні цілі, що реалізовуватимуться під час її проведення;
3. Визначити кількість гравців;

4. Сформувати «пакет» запитань і завдань, які будуть змістовним наповненням гри;
5. З'ясувати які дидактичні матеріали, довідники і посібники потрібні для гри;
6. Запропонувати оптимальний спосіб ознайомити учасників з правилами гри;
7. Визначити тривалість гри;
8. Продумати завдяки яким прийомам і засобам гра буде цікавою;
9. Забезпечити участь у грі всіх членів студентської групи;
10. Вивити, які зміни можна внести до наступної гри.

Перелік запитань і завдань для «брейн-рингу»:

1. Послідовники Арістотеля – перипатетики, Антісфена – киники, Платона – .?
2. Про що говорить філософ: «Коли ми є – її немає, коли вона є – нас немає»?
3. Навести приклад протилежності і протиріччя: біле і ... ?
4. «Платон мені друг, але істина дорожче» /Автор/?
5. Відмова від досягнень цивілізації називається ... ?
6. Наука про науку називається ... ?
7. Що означає: «свідомість черпає істини лише з самої себе»?
8. Відтворити один з висловів прибічників абсолютного злиття з природою.
9. Куди неможливо зробити повторний візит?
10. Виключити зайве ім'я: Дао, Кришна, Будда, Аллах, Христос, Зевс.
11. Хто вважав, що грішник не відає, що творить?
12. Чому дурень ніколи не знає, що він дурень?
13. Кому належить заслуга введення в Греції системи масової освіти?
14. «Чого не бажаєш собі – не роби іншим» /Автор/?
15. Єдина добродієність Сократа?
16. Замінити синонімом: мікрокосм; вчення про порядок; свідомо помилковий вислів.
17. Які медичні знання запозичені філософією?

18. Які Біблійні вислови можуть належати древнім грекам?
19. Абсолютне мірило знання?
20. На які два етапи поділено філософію середньовіччя?
21. Послідовниками якого античного філософа вважають себе матеріалісти, а якого – ідеалісти?
22. Сократ визначив людину як «двоногу істоту без пір'я». Діоген приніс йому півня. Яку помилку допустив Сократ?
23. Що спільного між релігією і атеїзмом?
24. Який вигляд руху Арістотель приписував Богові?
25. Найкоротше визначення філософії.
26. Який прозаїчний твір пізньої античності передбачив всю систему філософії сучасності?
27. Критерій науковості за Арістотелем.
28. У чому філософський зміст твору митрополита Іларіона «Слово про Закон і Благодать».
29. Знайти протилежності словам: рух, форма, об'єкт.
30. Виключити зайве: мистецтво суперечки, єдність протилежностей, рух думки в поняттях, софістичний висновок, імовірнісний висновок.
31. Як називали греки сучасних педагогів?
32. Чим Буття відрізняється від небуття?
33. Віра в невідворотну зумовленість всіх подій, що відбуваються в світі (одним словом).
34. Непізнаваність світу називається ...
35. Які філософи називали себе собаками?
36. Вчення про буття називається ...
37. Думка наводиться на доказ іншої думки (одним словом).
38. На дверях академії Платона написано: «хто не знає, не увійде». Чому?
39. Причина загибелі усіх творів досократиків і більшості творів Арістотеля?
40. Кого з філософів називають «українським Сократом»?

Додаток 18 а.

Тренінг «Вчимося бути толерантними»

Мета: уточнення поняття «толерантність», формування толерантності тренінговими методами, виховання толерантної поведінки в соціумі.

Очікувані результати: під час тренінгу студенти засвоюватимуть значення понять «толерантність» і «толерантна особистість»; після тренінгу його учасники зможуть усвідомлено сприймати потреби та проблеми інших людей, розв'язувати конфліктні ситуації на засадах толерантності, виявляти толерантність у процесі спілкування з людьми іншої раси, національності; проявляти активну життєву позицію через спілкування.

Методи та прийоми: інтерактивна вправа «займи позицію», вільний мікрофон, тренінгові вправи.

Обладнання: висловлювання про толерантність, емблеми команд.

Попередня підготовка: підготувати висловлювання про толерантність (плакат), 2 команди учнів готують емблему толерантності, огляд сайтів на визначену тематику, укладають власну «Декларацію толерантності».

Тренінгова гра «Знайомство».

Вправа 1. Педагог називає числа. Повинна встати означена кількість учасників.

Мета вправи: орієнтація на дію одне одного.

Рекомендація: працюємо у парах.

Вправа 2. Розповісти коротко про ту якість людського характеру, яку ви цінуєте понад усе, не називаючи її. Всі повинні відгадати: «Як вам здається, про яку рису характеру розповідь?».

Рекомендація: психогімнастичні вправи повинні створити такий рівень відвертості, довіри, емоційної свободи, згуртованості і стан кожного учасника, які б дозволили успішно працювати. Вони є містком для переходу до інших етапів тренінгу.

Вступне слово педагога.

Відомий український мудрець Григорій Сковорода зауважив *«Любов виникає з любові: коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю»*. Процитований вислів найбільш влучно відображає актуальну проблему сьогодення: проблему взаєморозуміння.

Толерантність передбачає нормальні цивілізовані стосунки між людьми, усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні, а отже, і погляди на цей світ різні, вони не можуть і не повинні зводитися до одноманітності або бути на чийсь користь.

Поняття толерантності у різних мовах відрізняється смисловими відтінками, що зумовлено культурними та ментальними особливостями. Наприклад, у французькій цей термін означає повагу до свободи іншого, у китайській – уміння дозволяти, проявляти великодушність, в арабській бути толерантним – означає бути терпимим. Аналізуючи культурну спадщину нашого народу, що ґрунтується на «філософії серця», можна з переконанням засвідчити, що толерантність у сприйнятті українця співвідноситься з поняттям поваги й любові.

Інтерактивна вправа «вільний мікрофон». Учасники висловлюють власні судження щодо означеної проблеми. Варто акцентувати увагу на думках учасників про те що:

1. Толерантність означає повагу, сприйняття та розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань.
2. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливорює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру.
3. Толерантність – це передусім активна позиція, що формується на основі

визнання універсальних прав та основних свобод людини. Стосовно поваги до прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватися своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

На завершення вправи педагог наводить кілька цитат і звертається з проханням їх прокоментувати:

«Ваша думка для мене глибоко ворожа, але за ваше право її висловити, я готовий віддати своє життя» (Вольтер).

«Гідність людини полягає в тому, щоб поважати тих, хто її ображає» (Марк Аврелій).

Вправи для створення позитивного настрою.

Вправа 1. «Притча про аксакала»

Помирає в одному поселенні старий аксакал. Прийшли до нього люди попроситися, та й говорять: «Скажи нам, мудрий старцю, як вдалося тобі створити такий порядок у сім'ї, що усі сини й невістки, дочки і зяті жили разом у мирі та злагоді». Не може вже говорити старий – подають йому папір та олівець, і він довго пише. І коли випадає з рук вмираючого аркуш, дуже здивувалися усі – там сто раз було написано одне слово. Вгадайте, яке? (Терпимість).

Вправа 2. «Чим ми схожі?»

Учасники об'єднуються у підгрупи по троє.

Завдання: знайти і записати 5 спільних і відмінних рис між ними. Відповіді зачитуються.

Питання для обговорення:

Чи можемо ми бути **всі** між собою однаковими?

Як нам ставитися до того, що **всі ми** відрізняємося один від одного.

Вправа 3. Гра «Лабіринт»

Декілька учасників натягують нитку для того, щоб створити уявний лабіринт. Один з гравців із зав'язаними очима проходить по створеному «лабіринту». Інші учасники допомагають йому, підказуючи, як рухатися. Коли гравець дістався фінішу, відбувається обговорення, в результаті якого робиться висновок – учасник досягнув бажаного результату тільки завдяки тому, що всі йому допомагали, тобто діяли толерантно.

Питання для обговорення:

Чи завжди ми прислухаємося до думки іншої людини?

Чи завжди поважаємо її?

Такі вправи налаштовують учасників тренінгу на продуктивну роботу, створюють комфортну обстановку у колективі.

Основна частина тренінгу.

Діагностика рівня толерантності.

Педагог: Свою терпимість ми можемо проявляти на різних рівнях:

- 1) відсторонено, без зайвої критики;
- 2) витримано, спокійно, вичікуючи компромісного для усіх варіанту;
- 3) доброзичливо, активно розуміючи мотиви такої поведінки людини, намагаючись допомогти в разі необхідності.

Для того, щоб досягти успіху в житті, не витратити сил на конфлікти, «побутові війни», доцільно сформувані в собі толерантність як особистісну духовну цінність.

На якому рівні толерантність розвинена в учасників тренінгової групи, допоможе з'ясувати анкета. (Додаток 1)

Виберіть свій варіант відповіді, проаналізувавши 5 ситуацій. Зверніть увагу на те, якому рівню толерантності відповідає обраний вами варіант відповіді.

Отримані результати оцінюються: а) - 1 бал, б) – 2 бали, в) – 3 бали.

Необхідно підрахувати загальну кількість балів:

5 балів – ви досить категорична, негнучка, нетерпима до інших людина. Маючи таку позицію, ризикуєте залишитися самотнім! Розпочніть з обдумування такого вислову: «Всі люди різні – не кращі й не гірші, а просто різні».

6-10 балів – характеризуєтесь як дещо відсторонена особистість із життєвим принципом «Моя хата – скраю, я нічого не знаю» або маєте велику витримку щодо поведінки, думок, традицій інших людей. По-перше намагайтеся визначити межу вашої терпимості. По-друге, зважте, аби вас не називали надто байдужою людиною.

11-15 балів – прийміть вітання! Ви – толерантна особистість, цінуєте людей, поважаєте їхні почуття, переконання, незалежно від того, чи збігаються вони з вашими. Зберігайте «своє обличчя»!

Діагностика толерантної особистості. Педагог запитує, яку людину можна вважати толерантною? Які риси зазвичай має така людина? Ці питання спробуємо з'ясувати за допомогою опитувальника, який лежить перед кожним із вас. (Див. додаток 2).

Завдання. Спочатку з перелічених рис виберіть три, які на вашу думку, у вас яскраво виражені. В колонці **А** навпроти цих рис поставте знак «+». Потім у колонці **Б** виберіть три риси, які на ваш погляд, повинні обов'язково бути в ідеальній толерантній особистості, й проти них також поставте знак «+». Цей бланк залишиться у вас, тому будьте якомога відвертішими.

Заповнюючи опитувальник, ви зможете зміцнити своє уявлення про толерантну особистість, продіагностувати себе, а також порівняти своє уявлення з уявленням усього класу про толерантну особистість.

(Слід підрахувати кількість тих, хто відзначив першу рису як основну толерантної особистості, потім другу, і так за усіма 10 рисами. Кількість відповідей заносять у колонку бланка і записують на дошці. Підраховують кількість відповідей за кожною рисою. Потім визначають рейтинг рис. Отримують груповий портрет толерантної особистості).

Інтерактивна вправа «Займи позицію».

Учасники діляться на дві групи.

1. **«Я принциповий, але толерантний».**

2. **«Я толерантний, але принциповий».**

Двоє представників від кожної групи аргументовано обстоюють свої позиції. Решта учасників висловлюють свою підтримку одному з доповідачів:

Я погоджуюсь з думкою, бо...

Робота кожної з груп продовжується проектуванням – створення й захист **емблеми толерантності**.

Педагог пропонує учасникам самим дати коротке визначення толерантності.

Орієнтовні відповіді:

- Співробітництво, дух партнерства.
- Готовність миритися з чужою думкою.
- Повага людської гідності.
- Повага до прав інших.
- Прийняття іншого таким, яким він є.
- Здатність поставити себе на місце іншого.
- Повага права бути іншим.
- Визнання рівності інших.
- Терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки.
- Відмова від домінування шкоди й насильства.

Під час обговорення наведених варіантів учасники формулюють спільне визначення: толерантність – це повага, прийняття і розуміння багатого розмаїття світової культури.

Спільне формулювання правил толерантності на щодень:

- будьте готові до того, що всі люди різні – не кращі й не гірші, а просто різні;

- навчіться сприймати людей такими, якими вони є, не намагайтесь змінити в них те, що нам не подобається;
- цінують в кожній людині особистість і поважайте її думки, почуття, переконання, незалежно від того, чи збігаються вони з вашими;
- зберігайте «своє обличчя», знайдіть себе і за будь-яких обставин залишайтеся самим собою.

Заклучна частина

Завдання для учасників:

Поміркуйте та поспостерігайте, чи зміняться Ваші власні стереотипи поведінки та загальна поведінка в групі після проведеного тренінгу?

Як сприйматимете беззаперечну позицію однокласників щодо вирішення конфліктних ситуацій?

Що для Вас буде ознакою поміркованої поведінки під час розв'язання конфліктних ситуацій?

Анкета

1. Дмитро має нетипову для хлопця зачіску – занадто довге волосся. Як поводитися тим, кому такий стиль не подобається?

- а) постійно демонструвати своє невдоволення;
- б) вимагати дотримуватися на заняттях у ЗВО загального стилю одягу та зачіски;
- в) виходити з того, що людина має право на самовираження й може робити що завгодно зі своїм волоссям.

2. Оксана часто пропускає заняття без поважних причин. Як ставитись до цього?

- а) засуджувати;
- б) вважати, що це її особиста справа і не втручатися;
- в) з розумінням поставитися до проблем Оксани і поступово заохочувати її до навчання.

3. Вадим постійно виявляє неповагу до інших, брутальність до своїх однокурсників. Що робити?

а) відповідати брутальністю на брутальність;

б) прагнути уникати спілкування;

в) виявити мотиви такої поведінки, проводити з хлопцем роз'яснювальну роботу.

4. Ваша подруга одягла на вечірку вбрання, яке їй не личить та й недоречне на цьому заході. Що ви зробите, аби ваша подруга не була посміховиськом?

а) запропоную ультиматум: або вона переодягається, або йде відпочивати сама;

б) натякну, що вона має кумедний вигляд;

в) коректно вкажу їй на недоречність такого вбрання.

5. Ви – прихильник здорового способу життя. Ваш молодший брат не робить зарядки, палить, нераціонально харчується. Що ви робитимете?

а) розповім батькам, нехай вони вирішують, що робити;

б) зроблю вигляд, наче нічого не помічаю;

в) пояснюватиму переваги здорового способу життя й залучатиму до спільних занять спортом.

Зразок бланку опитувальника

№	Риси толерантної особистості	А	Б
1	Терпіння		
2	Почуття гумору		
3	Доброзичливість		
4	Уміння слухати		
5	Здатність співпереживати		
6	Альтруїзм		
7	Уміння поставити себе на місце іншої людини		
8	Уміння володіти собою (витримка)		
9	Довіра		
10	Чуйність		

Додаток 18 б.

Тренінг «Відповідальність – оберіг життя»

Мета: розвинути почуття відповідальності; сприяти формуванню правової культури, загальнолюдських цінностей; виховувати цілеспрямованість, взаємоповагу, здатність до співробітництва у колективі.

Очікуваний результат: під час тренінгу студенти розвиватимуть навички самоіндетифікації, формуватимуть позитивну самооцінку, навчатимуться створювати комфортну атмосферу для відвертого спілкування. Після тренінгу його учасники відповідальніше ставитимуться до своїх обов'язків, краще розумітимуть співрозмовників, вмітимуть формулювати спільну мету і працювати над її досягненням.

Обладнання: екран, проектор, ноутбук, мультимедійна презентація «Ознаки відповідальної поведінки», «схринька щастя» (невелика картонна коробка), Загальна декларація прав людини, Конституція України, словник іншомовних слів, тлумачний словник; ватман, маркер, кольоровий папір, клей, фарби, плакати з висловами:

- «Життя нагородить тебе квітами ніжності, якщо збережеш у своєму серці їх насіння» (японська народна мудрість).
- «Життя – це все, що ми маємо» (Бруно Ферреро).
- «Пам'ятай! Життя це дар, великий дар. І той, хто його не цінує, цього дарунка не заслуговує» (Леонардо да Вінчі).
- «Не кажи і не роби нічого поганого навіть тоді, коли ти наодинці з собою. Учись надто більше соромитись самого себе ніж інших» (Демокрит).
- «Ми повинні стати рабами законів, щоб стати вільними» (Ціцерон).
- «Не через страх, а з почуття обов'язку треба стримуватись від поганих вчинків» (Демокрит).
- «Наша повага до загальних правил моральності і є, власне, почуття обов'язку» (А. Сміт).

Вступне слово педагога: Усі ми прагнемо досягти щастя в житті. І хоча кожен з нас розуміє його по-своєму, все ж таки можна спробувати описати щасливу людину. Людське життя... Неповторне і звичне, радісне і сумне, сповнене глибоких переживань, солодке, як мед, і гірке, як полин. Стежина життя, яку кожен має пройти гідно. Але якою вона буде?

Леонардо да Вінчі застерігав: «Пам'ятай! Життя є дар, великий дар. Той, хто його не цінує, цього дарунка не заслуговує.» А щоб цінувати життя – треба знати і розуміти своє місце у ньому. Звичайно, нікому на дано з цілковитою точністю визначити своє майбутнє. Та все ж кожному під силу намітити власний шлях самотворення, кожному слід знати, що він спроможний підсилити в собі, а що відкинути чи хоча б пом'якшити.

У перській легенді мовиться «Одного разу боги вирішили створити Всесвіт. Створили зірки, сонце, моря, гори, квіти, хмари, людину і Істину. Однак постало питання: куди заховати її, щоб людина не змогла її відшукати? Їм забажалося продовжити шлях пошуку Істини.

«Давайте сховаємо її на найвищій гірській вершині», – сказав один.

«Давайте сховаємо її на далекій зірці», – запропонував другий.

«Давайте покладемо її на дно найглибшої безодні».

«Давайте заховаємо її на зворотному боці Місяця».

А наймудріший бог сказав: «Ні. Ми заховаємо Істину в серці людини, тоді вона шукатиме її у всьому Всесвіті, не знаючи, що носить її постійно в собі».

Отож, шукати істину слід у собі. І сьогодні ми спробуємо розібратися в собі й знайти правильний вихід із життєвих ситуацій. А щоб у нас вийшла цікава зустріч, нам потрібна взаємодопомога, активність, відвертість.

Мозковий штурм « Навіщо людині знати свої права? » (5 хв.)

Навіщо людині знати свої права?

Варіанти можливих відповідей:

- для уникнення ситуації їх порушення;
- для можливості захисту;
- для відновлення порушених прав;

- для поваги прав інших людей, котрі мене оточують;
- для того, щоб мати високий рівень правової культури.

Які документи захищають права людини.

Вправа « Очікування» (5 хв.)

Опитування учасників про їх очікування від тренінгу.

Учасники пишуть про свої очікування на листочках, вкладають у «Скриньку сподівань»). Педагог зауважує, що кожен усвідомив, чого саме чекає від зустрічі. І пропонує повернутись до «скриньки сподівань» наприкінці тренінгу і спільно узагальнити. Якщо в учасників виникають труднощі з формулюванням понять вони можуть послуговуватись словником іншомовних слів та тлумачним словником.

Основна частина

Учасники виконують низку вправ:

Вправа 1. «Беру на себе зобов'язання»

Учасники по черзі дають визначення поняттям написаним на дошці.

- Бути толерантним – не можна змушувати людину замовкнути лише тому, що її погляди не збігаються з поглядами інших.
- Бути доброзичливим – ставитися один до одного приязно та поважати почуття інших.
- Бути уважним – не відволікатись від завдань тренінгу.
- Тактовно мовчати – уважно слухати одне одного і поважати різні думки.
- Не галасувати – працювати в групі, не заважаючи іншим.
- Бути активним – не сидіти осторонь під час тренінгу.
- Бути позитивним – не виражати невдоволення, коли щось не вдається.

Вправа «інтелектуальний марафон» (5 хв.)

Учасникам пропонується переглянути презентацію «Ознаки відповідальної поведінки». Після перегляду учасники по черзі задають запитання і дають відповіді за змістом презентації. Важливо якнайшвидше сформулювати питання і дати відповідь.

Вправа « Гімн імені » (10 хв.)

Мета: розвивати навички самоіндетифікації, формувати позитивну самооцінку, створити комфортну атмосферу, сприяти згуртованості групи.

Хід вправи

На розданих аркушах паперу (у формі листочків) записати своє ім'я, потім придумати позитивні слова, що починаються на першу літеру імені. Зачитати і прикріпити собі на одяг.

Наприклад: Світлана – смілива, славна, сильна, спортивна, струнка, сумлінна, скромна, самовіддана і т. д.

Вправа «Комплімент»

Мета: навчити визнавати право іншого на самовираження, говорити приємні слова, які роблять людину щасливою.

Хід вправи

Учасники отримують аркуші кольорового паперу. Кожен з учасників обводить свою долоню на аркуші і пише своє ім'я. Потім аркуш передає сусідові праворуч й одержує малюнок від сусіда ліворуч. На кожному з «пальчиків» почергово записується певна приваблива риса характеру її власника. Після зроблених по колу записів «долонька» повертається до першого учасника. Коли всі надписи зроблені, кожен учасник зачитує «компліменти» написані про нього.

Педагог пропонує поміркувати над питаннями:

1. Чи всі якості, про які написали інші, Вам відомі?
2. Чи приємно було читати написане про Вас?
3. Чи приємно було писати щось добре про Вашого товариша?

Вправа « Аргумент » (15 хв.)

Мета: формувати в учасників усвідомлення духовних цінностей як основи бачення власної життєвої перспективи, усвідомлення того, що відповідальне ставлення до себе і оточуючих – це життєва необхідність.

Учасники слухають легенду «Все залежить від тебе».

Колись давно в Стародавньому Китаї жив розумний, але дуже пихатий мандарин. Весь день його складався з примірок багатого вбрання та розмов з

підданими про свій розум і спогадів про давню зустріч з імператором. Так і йшли дні за днями, роки за роками... Аж ось пройшов по всій країні поголос, що неподалік від кордону з'явився мудрець, розумніший за всіх на світі. Дійшов той поголос і до нашого мандарина. Він дуже розлютився: хто може називати якогось ченця найрозумнішою людиною у світі!? Але вигляду нікому про своє обурення не подав, а запросив мудреця до себе в палац. Сам же задумав обдурити ченця: «Я візьму в руки метелика, сховаю його за спиною і запитаю, що в мене в руках – живе чи мертво. І якщо чернець скаже, що живе, – я роздушу метелика, а якщо мертво, – я випущу його».

Ось настав день зустрічі. У пишній залі зібралося багато людей, всім хотілося подивитися на двобій найрозумніших людей у світі. Мандарин сидів на високому троні, тримав за спиною метелика і з нетерпінням чекав приходу ченця. Аж ось двері відчинилися, і до зали ввійшов невеличкий худорлявий чоловік. Він підійшов до мандарина, привітався і сказав, що готовий відповісти на будь-яке його запитання. І тоді, зло всміхаючись, мандарин наказав: «Скажи мені, що я тримаю в руках: живе чи мертво?». Мудрець трохи подумав, усміхнувся і відповів: «Все в твоїх руках!» ... І збентежений мандарин випустив метелика з рук, той полетів на волю, радісно тріпочучи яскравими крильцями.

Під час спільного обговорення учасники поділяються на дві підгрупи за позицією щодо тези «Усе в наших руках». Учасник від групи підходить до столу і вибирає один із аркушів, на якому написано «за» чи «проти». Після цього кожна група підтверджує аргументами своє переконання. Аргументи записують на ватмані, прикріпленому на дошці.

Вправа «Оберіг» (15 хв.)

Мета: навчити учасників розуміти один одного, визначити спільну мету, прислухатися до думки свого товариша, виховувати вміння працювати у групі.

Хід вправи

В Українській культурі зберігся прадавній звичай – виготовляти оберіг, який захищає родину від негативних впливів. Учасники спільно обговорюють,

проект, моделюють і виготовляють оберіг «Відповідальна молодь». Зроблена поробка кріпиться в аудиторії на видному місці.

Вправа « Побажай собі і всім.... » (5 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного фону, прощання учасників.

Хід вправи

Всі учасники стають у коло, тримаючись за руки. Кожен висловлює побажання один одному. Після висловлення побажання учасник робить крок уперед. Поступово коло зменшується, а учасники стають ближче один до одного так, що можуть обнятися.

Заключне слово педагога.

Щоб ніколи не відчутти гіркоти життєвого полину, не розчаровуватись у зрілі роки, що життя пройшло марно, потрібно замислитись: у чому сенс мого життя, що я хочу досягти, яким повинен бути?

З давніх-давен філософи шукали людський ідеал. Ось і Діоген, грецький філософ IV століття до нашої ери говорив: – Я шукаю людину! Оточуючі дивувались: «Ну й дивак! Він шукає людину. А хіба ж ти не зустрів дорогою сюди тисячі людей? Хіба ж ти не бачиш, як перенасичена наша планета?». Діоген відповідав: «Так, я бачу, що всі ви маєте вигляд людей. Але мати вигляд людини не важко, а от бути людиною дуже складно».

Відтак треба завжди пам'ятати про унікальність кожної людини, її призначення, її відповідальність за власне життя, життя її родини, спільноти, країни.

Не забувай ні на хвилину свого призначення, Людино!

Бо якщо станеш забувати, то будеш ти нічим ставати.

Бо як забудеш – всохнуть ріки, на світ народяться каліки,

А опромінені тополі підуть собі степами голі.

Бо якщо станеш забувати, тоді себе не врятувати,

Бо віра вмере, надія згасне, своє ім'я забудеш власне.

Забудеш ім'я свого роду, і ім'я батька, і народу,

Забудеш знати і уміти, і рідну мову розуміти.

Додаток 17в.

Тренінг «Людина починається з добра»

Мета: сприяти розвитку емпатії; формувати переконання, що виявом співчуття і милосердя є благодійність; виховувати активну життєву позицію у справах, милосердя.

Очікуваний результат: під час тренінгу студенти опановують навички співпраці на засадах гуманізму і доброзичливості, вчаться формулювати морально-етичні позиції своєї діяльності; після тренінгу його учасники зможуть усвідомлено сприймати потреби та проблеми інших людей, виявляти співчуття і милосердя у благодійництві.

Обладнання: екран, проектор, ноутбук, мультимедійна презентація, 2 картонних макета сонця з промінцями, невеликий кошик з лози, завдання на карточках, стікери, «квітка добра», плакати з висловами:

«Думай добре – роби добре – і буде добро» (І. Білецький-Носенко).

«Для добрих справ народжена людина» (В.Сосюра).

«Раз добром нагріте серце – вік не охолоне» (Т. Шевченко).

Вступне слово педагога: Відзначення Міжнародного дня інвалідів – справедлива шана суспільства та нагадування всім про обов'язок перед людьми, що потребують захисту та підтримки. Життя людей з особливими потребами це окремі трагедії й окремі надії та сподівання на допомогу тих, хто хоче і може допомогти.

Переймаючись буденними проблемами ми повинні замислитися над непростю долею людей з вадами здоров'я і не тільки у день 3 грудня, а й упродовж цілого року, не забувати про те, що поруч з нами живуть люди, яким життєво важлива наша увага і допомога.

Кожен день людей з особливими потребами наповнений прагненням пристосуватися до самостійного життя у суспільстві, самовдосконалення, привносити радість собі та оточуючим. І незважаючи на деякі невдачі та смуток, надія на краще не залишає їх. Головне для них, що життя є і воно продовжується.

Ще складаючи казки, люди вірили в добро, в перемогу справедливості й усезагальне щастя. Куди ж поділась ця віра? Чому залишилися самі поневір'яння? Можливо варто звернутися до казок – джерела народної мудрості? Можливо варто робити висновки і повертатися до добра, щоб зробити добрими увесь світ?

У наш час, коли поширюється панування зла, коли люди озлобляються один на одного й забувають про добро, про те, що можна зробити приємного для своїх ближніх.

Вправа «Усмішка по колу»

Мета: створити сприятливі умови для праці, підняти настрій, створити невимушену атмосферу.

Хід вправи:

Пропонується кожному учаснику імітувати передачу усмішки по колу, «беручи її в руки». На завершення вправи педагог запитує про настрій: чи став він кращим? Завдяки чому?

Вправа «Як працювати гуртом?»

Мета: навчити учасників розробляти та приймати правила роботи групи, формувати відповідальне ставлення до власної поведінки.

Хід вправи:

Правила є важливими в житті людини і суспільства. Вони допомагають регулювати взаємовідносини людей. Для продуктивної праці в групі, щоб кожен учасник почувався комфортно і міг діяти ефективно, потрібно приймати правила групи. Об'єднаймося в групи. Кожна команда має придумати назву та девіз. В утворених групах обговорити і розробити правила. Потім кожна група їх повинна презентувати. Із запропонованих правил обираються ті, які підходять для всіх. Наприклад:

Бути позитивним.

Говорити від свого імені.

Не критикувати.

Бути активним.

Основна частина:

Вправа «Квіткове поле очікувань»

Сьогодні наше заняття ми присвятимо добру і щастю. Навчимося реалізовувати ці поняття у власному житті. Отже, девіз заняття: «Щастя – творити добро».

Мета: навчити учасників визначати власні очікування і визначати мету заняття.

Хід вправи

Учасники обирають різнокольоровий папір і вирізають квіточки. На «квіточках» записуються очікування від заняття. Їх кріплять на аркуш паперу, щоб утворилось квіткове поле. Очікування проговорюються і в разі потреби уточнюються.

Вправа «Чарівні промінці»

Учасники діляться на дві групи. Кожна з груп отримує макет сонця. На промінцях макету учасники почергово записують риси характеру доброї людини. Після цього кожна група обирає учасника озвучує результати роботи своєї команди. Спільно обговорюються відмінності одержаних результатів.

Вправа «Ідучи, озирайся!»

Мета: сформувати здатність до невербальної взаємодії, розвивати емпатію.

Хід вправи:

Учасники розбиваються на пари і розходяться в різні боки, але в певний момент повинні озирнутися й подивитися одне на одного. При цьому озирнутися повинні одночасно. Зробити це буде непросто, тому що вони повинні домовитися про це без допомоги жестів і слів. Кількість спроб для кожної пари необмежена. Якщо двоє людей у такій ситуації «побачать» одне одного з першої або другої спроби, визнається здатність до співпорозуміння.

Вправа «Назустріч один одному»

Мета: навчати довіри; вміння встановлювати оптимальну дистанцію під час спілкування, контакту, формувати здатність до емоційної взаємодії.

Хід вправи:

Учасники розбиваються на пари й виконують два завдання.

Завдання 1. Стоячи обличчям одне до одного, учасники з'єднують свої долоні з долонями партнера. Потім одночасно роблять крок назад, не

відпускаючи долонь. Потім ще крок назад, і ще... При цьому між партнерами постійно існує контакт очей і долонь. «Відступ» триває якомога довше. Якщо учасники вважають, що «дійшли до крапки», то починається зворотний процес. При цьому долоні продовжують надійно зв'язувати партнерів.

Завдання 2. Партнери стоять один перед одним на відстані двох кроків. Потрібно гойднутися назустріч одне одному (не відриваючи ніг від підлоги) так, щоб з'єднатися, обпертися долоньям (як у завданні 1). Кожен робить крок назад і знову спрямовується назустріч своєму партнеру. І ще крок назад...

Гра «Багаж у дорогу»

Мета: навчитись чітко формулювати ознаки моральних якостей, заохочувати до самовдосконалення, формувати здатність до взаємодопомоги.

Хід гри:

Один з гравців сідає спиною до інших. Ведучий говорить, що учасники повинні зібрати багаж тому, хто йде. Але до «багажу» кладуть не речі (мило, рушник тощо), а особистісні якості, які допоможуть у житті. Потрібно називати ті якості, які справді є в цієї людини. І одночасно слід пояснювати значення названих якостей. Потім перелічують і пояснюють, які якості варто залишити вдома, тому що вони можуть нашкодити.

Ведучий стежить за тим, щоб «багаж» особистості відчутно перевищив те, що залишається.

Гра «Приборкати чи переконати?»

Мета: показати, що спілкування з позиції сили не завжди є найефективнішим засобом спілкування та спонукання людей до зміни поведінки.

Хід вправи:

Учасники розділяються на пари і стають обличчям один до одного. Один з партнерів затискає руку в кулак і тримає її перед напарником. Слід розтулити кулак партнера за 10 секунд. Наприкінці вправи відбувається спільне обговорення питань:

1. Чи всім удалося розтулити кулак? В який спосіб?
2. Хто це зробив не силою, а хто чемно попросивши?
3. Які якості ми проявляємо, коли чемно просимо про щось в іншого? (повага

до іншого, дія без примусу, доброзичливість)

Релаксаційна вправа «Квітка доброти»

Мета: дати можливість учасникам відпочити, розслабитися, відчутти себе добрими, щасливими, розвивати уяву.

Хід вправи:

А зараз закрийте очі і уявіть, що у вас у руках знаходиться чарівна квітка – «квітка доброти». Ваші руки відчувають незвичайне тепло, квітка зігріває вас, ваше тіло, вашу душу. Ви протягуєте руку і розглядаєте «квітку доброти». Уявіть собі якого вона кольору, розміру? Можливо, вона має запах. А можливо, ви чуєте приємну музику, яка лине від квітки... І вам хочеться її послухати. Подумки зберіть усю доброту від неї й помістіть у своє серце. Ви відчуваєте, як доброта входить у вас, як зігріває вашу душу, несе радість... Я хочу, щоб сьогодні й надалі ви відчували допомогу від «квітки доброти». І коли у вас неприємності, або погано на душі, можна собі допомогти ним, що ми робимо зараз: уявити в руках «квітку доброти» і подумки помістити її в своє серце.

Вправа «Кроки допомоги».

У невеликому кошику з лози заздалегідь підготовлені карточки з порадами на щодень! Учасники по черзі дістають по карточці озвучують їх зміст та висловлюють свої припущення щодо ситуацій, в яких варто використовувати наведені поради.

- Можна забути того, з ким разом сміявся, але ніколи не забувайте того, з ким разом плакав.
- Будь вищим від усяких пліток, заздрощів, дрібних інтриг.
- Найкращі ліки від образи – прощення. Навчись прощати всім, а собі ніколи.
- Не втрачай самоповаги, умій володіти собою.
- Перш ніж щось сказати погане, згадай, що найкраще слово те, яке не сказане.
- Найкоротша відстань між людьми – усмішка. Частіше посміхайся.
- Якщо тобі погано, то це не причина, щоб завдати страждань іншому.

Заключне слово педагога.

Існує проста істина. Від добрих справ ми відчуваємося щасливими. Зараз я прошу кожного з вас, подумати лише про одну хорошу справу, яку в силах зробити найближчим часом, щоб комусь стало легше, було приємно, щоб світ трішечки став кращим. Обговоріть цю думку у своїх групах і найбільш вагому, на ваш погляд, запишіть на цих чарівних метеликах, які лежать у вас на столах. У вас для роздумів дві хвилини.

Вправа «Віночок успіху».

Мета: навчити підбивати підсумки на основі очікувань.

Хід вправи

На різнокольорових квіточках учасники занотовують свої враження від заняття. Прикріплюють квіточки у вигляді віночка якій краплять над «квітучим полем сподівань».

Вправа «Побажай добра собі і всім».

Запам'ятаймо вислів «Людина живе лише один раз, і так хочеться залишити добрий слід на згадку про себе. І щоб не сталося в житті кожного з вас, завжди пам'ятайте, що ви живете на планеті Земля і носите ім'я Людина. А людина починається з добра. І творити добро – означає бути щасливим».

«Правила добра»

Щоб добрим чоловіком стати,

Потрібно правила добра всім знати.

Найперше з правил цих чудесних

Уміння бути добрим, чесним.

А друге правило таке:

Шануй ти маму й тата,

Люби сестер, братів, людей,

Добро сам будеш мати.

А третє правило просте,

Щоб мати серце золоте

Зла на людей ти не тримай,

Учителів не забувай.

Ці правила виконувати мусиш,

Тоді закону доброти ти не порушиш.

Додаток 18 г.

Тренінг «Пізнай себе – пізнаєш весь світ»

Мета: формування почуття особистої гідності, впевненості у собі; розвиток навичок спілкування, співробітництва, ініціативності; розвиток вмінь співпрацювати у малих групах, узгоджувати свої дії з діями інших гравців.

Очікуваний результат: під час тренінгу у студентів формуються гуманоцентричний світогляд, розвиваються потреба у соціальній активності, виховується потреба у духовному самовдосконаленні. Після тренінгу учасники зможуть краще співпрацювати й вирішувати життєво важливі проблеми, аналізувати власні дії та їх наслідки.

Обладнання: екран, проектор, ноутбук, мультимедійна презентація, «чарівна скринька» (невелика коробка з віконечком, де з протилежної сторони є рухливий екран для зміни зображень), коло вирізане з цупкого паперу і поділене на сектори, карточки з написами рис характеру і порожні карточки, стікери, таблиця «Мої сподівання», «квітка добра», плакати з висловами:

Вступне слово педагога: «Сьогодні ми маємо навчитися розуміти, як впливають на наші вчинки сильні позитивні думки й почуття. Ми також спробуємо визначити вплив наших емоцій на наше оточення. І справді, ми можемо під час спостереження за оточенням стати чутливими настільки, що навчимося безпомилково визначати настрій інших. Це знання дозволить регулювати наші дії за різних обставин і ми зможемо передбачати результати наших учинків і слів. Відтак ми зможемо побачити якість любові та її сутність у наших діях.

Вправа «Хто найважливіша людина на Землі?»

Учасникам дозволяється давати декілька варіантів відповідей. При цьому кожному з них слід аргументувати.

Учасники по черзі заглядають у «чарівну скриньку» і бачать найважливішу людину на Землі. Ніхто не розповідає про побачене, поки всі не заглянуть до «скриньки».

У «скриньці» почергово демонструються три варіанти відповідей. І коли вправа завершується, вони складаються у формулу:

$$\text{Я+ТИ=МИ}$$

Вправа «Шарада»

Учасники по черзі читають інформацію мультимедійної презентації й складають фразу, що складається з прописних літер «захованих» у словах:

Усі люди народжуютьс**Я** вільними і рівними.

усі мають однакові права та гідність.

Усі наді**Л**ені розумом і мають ставитись одне до одного, як брати і сестри.

10 грудня 1948 року Генеральна Асамблея ООН прийняла «Деклараці**Ю** прав людини» з метою підтримувати мир в усьому світі, сприяти поліпшенню життя людей, заохочувати повагу до прав людини.

Декларація містить 30 статей.

Стаття 1. Всі люди народжуютьс**Я** рівним**И** і вільними у своїй гідності і правах. Вони наділені розумом і совістю, повинні ставитись одне до одного у дусі братерства.

«Лише в добро і вищу правду віра Людини відрізн**Я**є від мавпи й звіра».

А зараз хором прочитаємо речення, складене з окремих літер.

Ігрова діяльність у підгрупах.

1. Розшифруйте слова зображені на дошці.

т Ж и я т (життя)

а р у ь л т у К (культура)

в н я о н х а В и (виховання)

Спробуйте скласти речення з цима словами, пов'язавши їх з темою сьогоднішнього заняття.

(Справжня людина повинна прожити достойне життя. Кожна людина повинна бути культурною та вихованою)

Здавна в різних країнах світу встановлювалися певні правила, норми, вимоги до поведінки людини в певних умовах. Імператори і філософи, королі і поети, вожді племен, актори виголошували, оспівували моральну, етичну поведінку і карали, висміювали за порушення писаних правил поведінки.

Ще за часів Київської Русі в «Поученні синам» Володимира Мономаха було закладено такі етичні норми, як добро, працелюбність, чемне ставлення до старших, сміливість. Ніжність, рішучість, сором'язливість, віра. З такими якостями хотів бачити своїх синів Володимир Мономах.

Гра «Пізнай себе»

Мета: стимулювати до самоаналізу, заохочувати до духовного самовдосконалення.

Ведучий пропонує учасникам подивитись на коло, що лежить перед кожним учасником. Уявити себе у центрі кола. Розкласти картки з рисами характеру навколо себе. Якщо риса проявляється часто, то класти її ближче до центру. Якщо риса проявляється не часто, то відповідна картка кладеться на відстані. Якщо таких рис в характері не має, то картка відкладеться за межі кола. Учасники отримують ще по дві порожні картки. На них можна записати особливу позитивну рису свого характеру і ту рису, якої учасник хотів би позбутись.

На завершення учасники обговорюють й аналізують свій вибір.

агресивність	охайність	активність	стриманість	байдужість
вдячність	ввічливість	надійність	вірність	вихованість
грубість	делікатність	доброта	жадібність	жорстокість
дружелюбність	турботливість	дисциплінованість	скромність	сміливість
співчутливість	справедливість	працьовитість	чесність	безвідповідальний

- Яких рис вам хотілось би позбутись? Що для цього необхідно робити?
- Які якості ви хотіли б розвинути в собі? Що для цього слід робити?

Чи станемо ми справжньою особистістю, залежить від нас самих. Чим раніше ми зробимо рішучий крок до проектування власної долі, тим швидше визначимось, ким і яким стати. Зі зміною рівня освіченості та обставин багато чого буде змінюватися. Молода людина може сама вирішити, які риси характеру і духовні цінності вона хоче виховати в собі. Для цього потрібно вивчати життєвий досвід (власний і оточення), розмірковувати над літературними творами, дотримуватись загальноусталених правил поведінки.

Вправа: «Я обираю життя»

Учасники визначають ознаки щасливого життя й аргументують, які духовні цінності необхідно сформувати для його досягнення. Пропозиції записують на стікерах і кріплять на місці знаків запитань у таблиці «Мої сподівання».

	Цілеспрямоване	радісне	складне	бездіяльне
?	достойнее	багатогранне		нецікаве
цікаве				монотонне
		?		
щасливе	скрутне	благородне		сонячне
повноцінне	?	пасивне	чесне	світле ?

Будемо сподіватись, що наші очікування здійсняться. Ми вчилися сьогодні бачити й розуміти одне одного, обирати свій життєвий шлях.

Вправа «Дует декламаторів»

Учасники розбиваються на пари для декламування вірша «Добре те, що сонце світить!». Впорядковані однієї хвилини обговорюють спільну стратегію декламації (почерговість, інтонація, наголоси тощо). Кожна пара учасників декламує вірш.

Добре те, що сонце світить!

Добре те, що вітер віє!

Добре, що зелений ліс

Разом з нами ріс і ріс!

Добре те, що в нашій річці,

Синя, не брудна вода!

І мене матуся рідна

Після школи зустріча.

Добре гратися надворі,

Добре вчитися у школі,

Книжку відкривать нову!

Добре те, що я живу!

Вправа звершується спільним обговоренням змісту вірша та специфіку його декламування. Відзначаються кращі пари декламаторів.

Вправа «Спасибі за чудовий день»

Учасники стають у коло, а один виходить на середину. Один з учасників підходить до того, хто в центрі, потискує руку та каже : «Спасибі за чудовий день!». Обидва залишаються у центрі, тримаючись за руки. Потім підходить третій учасник, бере за вільну руку першого і потискує руку другому і теж каже: «Спасибі за чудовий день». Таким чином група в центрі постійно збільшується, всі тримаються за руки. Коли підходить останній, замикається коло і всі мовчки міцно стискають руки тричі.

Додаток 19 а.

«Краса душі, краса любові – найвища на землі краса»

(свято з нагоди міжнародного дня краси – 9 вересня)

Мета: виховувати в студентів доброзичливість і повагу, шанобливе ставлення до людей, вчити критично ставитися до своїх вчинків, розвивати почуття ніжності, чуйності, милосердя.

Обладнання: квіткові композиції, вишиті рушники, фонограми пісень, або музичний супровід для їх виконання, аудіозапис вальсу, аудіозапис дзвонів, плакати з висловами:

- Навчіть душу не тільки сприймати, але й всотувати в себе прекрасне (М.Крушельницький).
- Щоб в добро повірити, потрібно його робити (Л. Толстой).
- Життя тоді в щасливих берегах, коли несе нас хвиля доброти (Л. Малевич).
- Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко).

Оформлення актової зали:

Сцена актової зали прикрашена квітковими композиціями та вишитими рушниками.

Перед початком заходу звучить мелодія вальсу.

Проведення заходу

Вступне слово куратора: Сьогодні незвичайний день. Адже саме цього дня, починаючи з 1995 року, відзначається Міжнародний день краси. І це гарна нагода згадати, що у світі є краса, яка у різноманітті виявів дарує нам радість і щастя. Варто про це пам'ятати, і тоді кожен день стане позитивнішим і яскравішим.

Наша розмова буде про красу людської душі. Як часто ми чуємо слова «душевна розмова», «душевність», «з душею зроблений вибір», «аж за душу бере».

Людська душа як квітка, як промінь, ніжна і тендітна. Людська душа як вітер сильна. І завжди має бути прекрасною. Людина з красивою душею щаслива. Проте, на превеликий жаль, ми є свідками того, як матеріальні цінності, черствість, байдужість витісняють це. І життя стає сірим, безбарвним, наповненим злобою та бездуховністю.

Отже, торкнімось струн душі своєї!

Студентка 1:

Давайте поговорим про життя!

Отак зберемося і поговорим,

Поділимося радістю і горем.

Давайте поговорим про життя!

Давайте поговорим про людей,

Про ліс і поле, океан і сушу.

Давайте поговоримо про світ!

Давайте поговоримо про душу.

(М. Хвильовий)

Ведучий: Що означає духовність у нашому повсякденному житті? Це важко пояснити, це треба відчувати. Як незрячому сказати, що таке сонце? Він повинен відчувати його тепло. Так і тут. Навіть читаючи книгу, духовність не можна набувати, можна хіба-що зрозуміти і підвищувати її щоднини, щохвилини – бути добрішими, людянішими. Адже зло породжує зло. І не треба його шукати в інших, бо що шукають у людині, те і знаходять.

Ведуча: Людино! Чому так знецінилось життя твоє на шкалі земних цінностей? Чия провина в цьому?

Студент 1:

Життя одне – хто стане суперечить?

Людині в нім, як дереву, рости.

Щоб і тоді, коли настане вечір,

То вистачило думці густоти.

А дні летять, неначе птахи в вирій
Буває в них лиха і біди...
Та тільки той, що щастя завжди вірить,
Не губить душу в зимні холоди.

(О. Бабкіна-Лащенко)

Ведучий: Кожен день нашого життя – це певна жива сторінка. Що не людина, то книга. Отже, і пишемо: по рядочку в день, по сторінці в місяць, по розділу в рік. Скільки розділів написав кожен з нас? Попереду чисті, невикористані сторінки. Чим ми їх заповнимо? Що буде написано на них?

Студентка 2:

Людині необхідна доброта
Як птаху небо, колосу вода.
Як зір очам, як цвіт рясним садам,
Як серцю неостудна теплота.
Потрібна їй і щедрість, і любов
Завжди, як чистий кисень для грудей,
Як тихий вітер, що здіймає день
На ніжних крилах зелені дібров
В душі потрібно ніжність берегти
І прагнути польоту, наче птах.
Життя тоді в щасливих берегах,
Коли несе нас хвиля доброти.

(І. Драч)

Виконання пісні «Скажу вам, дочки і сини» (автор А. Демиденко).

Ведуча: Тільки шлях добра і любові, усвідомлення того, що найважливішою цінністю є людське життя, зможуть вивести людство зі страшної прірви, підняти його на ноги, дати могутній поштовх розвитку людської цивілізації. Інакше нас чекає катастрофа – духовне каліцтво людства, яка приведе до його самознищення.

Ведучий: Старогрецьке прислів'я наголошує, що байдужість це душевна підлість. Нині ми вкотре переконуємося, що зло несе в собі розплату, а насильство над людьми, над їхньою волею і совістю породжує зрадників, рабів, руйнує дух, культуру, аморальність, породжує безвідповідальність і байдужість.

Студент 3:

Дворушництво, двозначність, двоєдушність,
Які страхітливі слова – дволикість,
Двомовність, як роздвоєне жало!
Віки духовної руйнації –
Змія вжалила серце нації.

(Л. Костенко)

Студентка 3:

Мабуть, нема солодшого польоту,
Ніж до людей незгасний інтерес.
Та зупинюсь на мить, аж похолону:
А раптом все байдужість відбере?
О доле! Не пошли такої кари –
До власної байдужості дожити!

(В. Омелянчук)

Ведуча: Нині багатьом здається, що такі поняття як власна гідність, добра слава, честь імені, дівоча гордість, порядна сім'я – усе це пережитки минулого, що втратили життєве коріння. Згадані поняття не підвладні течіям часу. Їхня сутність і необхідність закладені в самій суті людини.

Ведучий: Лагідний материнський наспів засівав в душу дитячу любов до людей, до природи, до всього живого, до рідного краю.

Виконання пісні «Співай моя мамо» (автор З.Слободян).

Студентка 4:

Можна у світі чимало зробити,
Перетворити зиму на літо.
Можна моря й океани здолати,
Гору найвищу штурмом узяти.
Можна пройти скрізь пустелі і хащі.
Тільки без мами не можна нізащо,
Бо найдорожче стоїть за словами –
В світі усе починається з мами!»

(А. Костецький)

Ведуча: Дитинство починається з теплих материнських рук, рідної домівки. Та, на превеликий жаль, трапляється, що ця найсвітліша і найніжніша пора, перші кроки у світі дорослих починаються з чужих людей, та інтернатських закладів. Діти – сироти не знають, батьківської ласки. Ніхто і не приголубить, це тоді, коли батьки живі і здорові.

Студент 5:

О, світе, чуєш – плаче немовля
В глухім зітханні крихітних грудей.
Крізь сльози раптом «ма - ма» промовля,
Бентежить тихі погляди людей.
Шукає доброту в чужих руках
А мати йде стежками забуття.
Який це жах – у серці в неї спокій
Назавжди забуває про дитя.
Її душа холодна і черства.

(П.Гірник)

Студентка 5:

Цей будинок сумний з веселими
Голубими вікнами в сад
Ніби серцем бабусі велено
Дріботіть до малих стократ
Хлопчєня пригорта: «Синочку,
Глянь, що я принесла тобі».
А він зирка з-під брів: «Не хочу
Краще маму мені купіть».
Купить кєтю (для чого ж пенсія?)
Й сивим спогадом закує,
Як в родильній, що під Одесою
Залишила дитя своє.

(В. Гончаренко)

Ведучий: Людство виробило моральні норми – батьки відповідають за малих дітей. Виховує мати синів, доньок, надіється, що буде до кого на старість прихилитись. А вони, розлетівшись по світу, довго-довго не навіднуються до отчого порогу. А коли нарешті, знайдуть хвилинку, щоб провідати, нерідко це буває надто пізно. Зі скрипом відчиняться перекошені двері, застогне пошарпане віконце і додолу підстреленою горлицею впаде материнська любов.

Студент 6:

Доки нас чекають наші мами
І доки виглядають нас батьки
Провідуйте, та не лише листами,
Хоч дорогі їм і скупі рядки.

Життя прожить не поле перейти...
Сказав хтось мудро, істинно з любові.
І манять нас кленові мости
В шляхи далекі, сині рушникові.

Переступаєм батьківський поріг,
І ясенів лишаєм біля хати.
А матері проводять до воріт,
А матері лишаються чекати.

Життя прожить – не поле перейти»,
Рушаєм в світі стежки шукати,
А матерям наснилися листи,
Яких ще ми не встигли написати.

(Б. Олійник)

Ведуча: Поки старенькі наші бабусі і мами з нами – ми всі молоді. Вони наш захист, наша добра згадка про незгасне світло дитинства.

Тримаймося ж їх! Пам`яттю, спомином, думкою, тримаймося за них душею.

Виконання пісні «Мамина сорочка» (авт.Н.Май)

Ведучий: У щоденних гонитвах за матеріальним людина не знаходить часу подумати про вищі духовні сфери, осмислити своє призначення на Землі.

Лиш на крутих поворотах долі раптом вдаряє в серце блискавка – запитання:

Чому? Навіщо?

Ведуча: У цьому хаосі ми бачимо, що бракує таки людяності. Чи знаєте ви, що таке самотність? Якщо ні, то ви щасливі. Бо самотність – це життя наодинці з собою, зі своєю пам`яттю. Коли хочеться поділитися власним болем – і ні з ким. Коли хочеться з розпачу плакати, кричати так, щоб почув увесь світ. Коли тліють у серці спогади, наче жарини і немає кому їх повідати. Самотність завжди гірка, але надто відчутна в старості.

Душа болить за всіх стареньких. Бо не прощав Бог тих, хто покинув напризволяще батька і матір. Недарма ж кажуть, якою міркою відміряєш,

такою, і тобі наміряно буде. А старість не обминути. Здається, кожен має про це пам'ятати.

Студентка 7:

Синім інеєм капусти цвітуть
Аж під зорями літаки гудуть.
Хмара стелиться скатертиною
Та над бабою Катериною.
Наробилася, находилася,
Натоптала стільки доріг,
Що в ногах уже не вмістилися.
То поклала їх під поріг.
І стоїть тепер над воротами
І когось так печально жде:
Може, хтось-таки...
Ну, хоч хтось-таки?
Та ніхто до неї не йде.
Сини роз`їхались по світу...
Сама-самісінька давно.
Тепер лише верба гілками
Бува постука у вікно.

(Н.Терен)

Ведучий: На сторінках людського життя є багато того, що нам хотілося б забути. Як часто ми кажемо одне, а робимо зовсім інше, втішаючи себе, що ніхто про це не довідається.

Студент 7:

Ні, вигадаймо для себе
Закон всепрощення гріхів,
І лицемірити не треба
Під поглядом прийдешніх днів.
Людської пишності личину

Пізнає час – крізь сльози й сміх,
Хоча й придумано причину.
Хоч замасковано той гріх.
Тож будьмо чесні і відверті
В ділах великих і простих,
Щоб від народження до смерті
За все, що є, за все, що буде,
За все, що діти понесуть.
Щоб неспокійні чесні будні
Ввібрали в себе нашу суть.
Бо наша суть – це наша совість,
Яка не плавиться в огні,
Її знамена пурпурові
Не знають кольору брехні.

(В. Крищенко)

Ведуча: Людська природа загадкова, унікальна і суперечлива. Її вічними проблемами є любов і ненависть, честь і безчестя, доброта і злі вчинки, відвага і полохливість.

Студентка 8:

Моя душа чекає дива
І вся тривогою щемить,
Десь недалеко мить щаслива,
Мого життя найкраща мить.
Чому ж не спомин, а чекання
Щодня в душі моїй бринить,
Так, ніби мить моя остання
Те диво має об`явить.

(Д.Павличко)

Ведучий: Дружба і любов – одвічні теми поезії, музики, сенс повноцінного людського життя.

Ведуча: Любов – це не лише висока поезія, а й велика відповідальність підставити плече, розділити біль і радість. Любов жива передовсім душевним єднанням двох сердець. Закохана людина відкриває в собі дивовижні багатства.

Перше кохання, кажуть найсильніше. Мабуть тому, що приходить рожевим серпанками юності, зачіпає серце крилом ліричної пісні, збурює почуття, перетворюючи всі думки в солодкі мрії, що несуть, несуть у вир романтики...

Так ніхто не кохав...Через тисячі літ
Лиш проходить подібне кохання.

Ведучий: Кохання і поезія «Вони є дзеркалом людської душі, де, мов на рентгенівській плівці, відбиваються найпотаємніші думки й найзаповітніші мрії, де найглибше й найвиразніше знаходять свій вплив почуття. Це істинні скарбниці духовності, на дні яких стоїть печать вічності.

Чи не тому любов і лірика, мов різнойменні заряди, притягуються з такою силою, що зливаються в одне ціле, ім`я якому – безсмертя».

Спини мене, отямся і отям.

Така любов буває раз в ніколи.

Любов не помирає, не розвіюється попелом. Вона живе словом, подихом вітру, скрипкою.

Виконання романсу «Недумано, негадано» (слова: Ліна Костенко, музика О.Богомолець).

Ведуча: Сумління – річ тендітна і марка. Вже дехто з нього й пилу не стирає.

У повсякденному житті ми нерідко в звичайному відкриваємо незвичайне, за скромним, інколи не вартим уваги, на перший погляд, характером бачимо

страшні глибини морального здичавіння, лицемірної подвійності, слейної мови про любов до ближнього і згубної байдужості до нього.

Ведучий: Будьмо щедрими, не проживімо пустоцвітом. Не допустімо кризи совісті, втрати душі. Оступившись, вчинивши негідно, ніколи не пізно розкаятись, почати все спочатку.

Студент 8:

Благословенна щедрість! Все від неї,
Від щедрості думок, сердець і рук.
Краса сповита матір'ю - землею
Від щедрості страждань її і мук.
І ми народжені од щедрості любові,
Нас годувала щедрість матерів.
Ми теж її вихлюпувати готові
Із душ своїх, мов рибу з ятерів,
І все прожити, певне, так годиться,
Щоб старість не промовила бува:
Ти був, козаче, щедрим на дурниці
І на красиві та пусті слова.

(В.Симоненко)

Ведучий: Хвороби, невдачі, перешкоди в здійсненні планів – це свого роду сигнал. І ми повинні зупинитися, передивитися своє життя. Завжди з людиною повинна бути Надія, Віра і Любов.

Ведуча: Віра – велика сила. Втрата віри несе велике потрясіння всьому світу, всім народам землі. Духовні закони, як і фізичні – невловимі. Всі, хто ходить сьогодні по землі, повинні знати, що ми є символом нового століття, і радіти, що саме ми обрані для життя в сьогоденні, для пізнання світу, даного нам.

Звучать дзвони.

Ведучий: З давніх-давен дзвони, окрім богослужіння, повсюдно використовувалися як сповіщення про якесь лихо, бій на сполох під час пожеж.

Сьогодні дзвони б'ють на сполох, закликаючи нас до милосердя, до доброти. Бо тільки милосердя робить нас справжніми людьми.

Лише тоді, коли людина розуміє, яке багатство вона несе в собі, яку відповідальність взяла на себе, народившись на цій землі, вона зможе полюбити себе як людину. Коли полюбить себе – зрозуміє свою велич і цінність, вона полюбить і ближнього свого.

Заключне слово куратора: Шановні друзі! Я надіюсь, що наша розмова не залишила нікого байдужим. Тільки людина з добрим і чуйним серцем, роботяща, вольова може бути справжнім патріотом і громадянином своєї держави, може по-справжньому її любити і захищати, відстоювати її інтереси і приносити велику користь.

Сім студентів читають до два рядки вірша:

Не зобидь ні старця, ні дитини,
Поділись останнім сухарем
Тільки раз ми на землі живем
У могилу не бери провину.
Зло нічого не дає, крім зла,
Вмій прощати, як прощає мати
За добро добром спіши воздати –
Мудрість завше доброю була.
Витри піт солоний із чола
І трудись забувши про утому
Бо людина ціниться по тому,
Чи вона зробила, що могла.
Скільки сил у неї вистачало
Щоб на світі більше щастя стало.

(М. Луків)

Куратор: Разом з вами студенти нашої групи прагнули торкнутися струн душі. І нехай вона дзвенить вам добром, ласкою, щирістю!

Добра, злагоди, щастя вам!

Додаток 19 б.

Толерантність врятує світ

(свято з нагоди дня толерантності – 16 листопада)

Мета: виховувати толерантність як одну з визначальних духовних цінностей особистості; вдосконалювати вміння аналізувати й обирати правильну позицію.

Обладнання: плакат з епіграфом, «Декларація принципів толерантності», плакат «Риси толерантної особистості», макет дерева з паперовими листочками, афоризми про толерантність, ватмани, маркери, карточки з правилами толерантності, аудіо записи музичного супроводу.

Підготовчий етап

1. Виготовлення плакату з епіграфом до виховного заходу.
2. З групи учасників, отримали попереднє завдання для виступу (статті із «Декларації принципів толерантності»).
3. Виготовлення моделі дерева з листочками, на яких записані вислови визначних людей про толерантність.
4. Виготовлення трьох квіток («Толерантність») для творчої роботи.

Свято відбувається в актовій залі

Проведення заходу

Ведуча:

Толерантне ставлення людини
Збереже планету від негод,
Розрубає мотлох павутини,
Переріже нитку перешкод.
Толерантне ставлення до всього
Збереже, врятує і спасе,
Допоможе вгледіть перемогу,
Допоможе витримати все.

Будь завжди нестримним вільнодумцем,
Свої мрії пензлем намалюй.
Освіти життя яскравим сонцем,
Толерантний всесвіт побудуй!

(Т.Михайлова)

Ведучий: На Генеральній Конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року була прийнята декларація принципів толерантності, а 16 листопада проголошено як Міжнародний День толерантності, який щорічно відзначається в усьому світі.

Ведучий: Що означає толерантність?

Учасники по черзі:

- Співробітництво, дух партнерства.
- Готовність миритися з чужою думкою.
- Повага до прав інших.
- Прийняття іншого таким, яким він є.
- Здатність поставити себе на місце іншого.
- Повага до права бути іншим.
- Визнання рівності інших.
- Терпимість до чужих думок, вірувань і поведінки.
- Відмова від домінування та насильства.

Ведучий: Толерантність – це мистецтво жити в світі несхожих людей та ідей.

Виходять учасники у костюмах воїнів різних епох – римський воїн, мушкетер, воїн Другої світової війни.

Римський воїн: Толерантність – не поступливість. Толерантність вище цього, це активна позиція, викликана визнанням прав і свобод людства.

У II столітті в Римській імперії правив імператор Марк Аврелій. Він постійно вів війни і разом з тим був філософом. Він вважав, що перед обличчям світового закону всі люди рівні – вільні і раби, римляни і варвари, чоловіки і жінки. Марку Аврелію належать висловлювання:

«Гідність людини полягає в тому, щоб любити тих, хто її ображає»;

«Найкращий спосіб помсти – не відповідати злом на зло»;

Нам варто замислитись: «Чи могли б ви керуватися в житті цими рекомендаціями філософа?»

Мушкетер: Мир – це перша та необхідна умова для повноцінного дитинства. Немає більш несумісних понять, ніж війна та діти. І немає благороднішої мети у людства, ніж захистити дітей і всіх людей Землі від війн і конфліктів, забезпечити на землі міцний мир і взаєморозуміння.

З 2001 року почалося Міжнародне десятиріччя культури миру та ненасильства в інтересах дітей планети, проголошене Генеральною Асамблеєю ООН.

Воїн Другої світової війни: За останні 5 тисяч років на планеті відбулося 14 тисяч війн, у яких загинуло майже 5 мільярдів чоловік.

З віку до віку агресивність, жорстокість, насильство, масштаби та кількість країн-учасниць війн, їх руйнівні-криваві наслідки та кількість жертв невпинно зростають. У минулому XX столітті вперше в своїй історії людство вчинило дві світові війни (з інтервалом всього в 21 рік), які не знали собі подібних за обсягом спустошення, воєнних злочинів, пролитої крові, жертв. За 4 роки та 4 місяці тривалості Першої світової війни загинуло біля 9 млн. чоловік. За 5 років і 10 місяців Другої – понад 36 млн., тобто в 4 рази більше. І коли б одразу після Другої світової війни світ поринув у третю –

термоядерну, до чого він тоді дозрів і був цілком готовий, то не тільки людей, а й нічого живого на землі не залишилося б. Після Другої світової війни в 70 країнах відбулися 130 збройних конфліктів і «локальних» війн, у яких загинуло майже 20 млн. чоловік. У ХХ столітті було чимало країн, де іноземні військові інтервенції чи внутрішні громадянські війни тривали роками, а то й десятиріччями. Війна між Ізраїлем і Палестиною триває вже 60 років, невідомо, скільки ще триватиме війна в Сирії.

Найважчий наш біль – події на Сході України. На початку ХХІ-го сторіччя онукам і правнукам ветеранів Другої світової судилось ставати на захист своєї Батьківщини, проливати кров за її Незалежність і свободу нащадків. Тисячі скалічених доль, невтішних сліз болю і відчаю. І все через імперські амбіції, химерні сподівання, жорсткості і ненависті до ближніх.

Ми щиро віримо, що жахливе лихоліття залишиться в минулому – загояться рани і висохнуть сльози. Та світла пам'ять про героїв України має стати світочем до мирного життя на оновленій землі без ворога і супостата.

Учасники по черзі:

- Якщо сьогодні зранку ти прокинувся здоровим, ти щасливіший за 1 млн. чол., які не доживуть до наступного тижня.
- Якщо ти ніколи не переживав війну, самотність тюремного ув'язнення, катування або голод, ти щасливіший за 500 млн. чол. у цьому світі.
- Якщо ти можеш піти до церкви без страху та загрози ув'язнення чи смерті, ти щасливіший за 3 мільярди людей у цьому світі.
- Якщо у тебе є їжа, ти одягнений, у тебе є дах над головою та постіль, ти багатший за 75% людей у цьому світі.
- Якщо у твоєї родини є рахунок у банку, а у тебе – гроші в кишені і трохи дрібних у карнавіці, ти належиш до 8% забезпечених людей у цьому світі.

Ведучий: Зараз нам потрібна ваша допомога. У нас є «квітка толерантності», але вона без пелюсток. Зберіть пелюстки толерантності – риси та синоніми толерантності (мудрість, чуйність, доброзичливість, відповідальність, терпимість, взаємоповага, об'єктивність, небайдужість, людяність, взаєморозуміння...).

***Ведуча запрошує на сцену шістьох бажаючих для конкурсу
«Поміркуймо про толерантність»***

1. Як Ви вважаєте, яка різниця між терпінням, толерантністю та поступкою? Розмістіть ці поняття в залежності від їхньої значущості і цінності для Вас. Чи згодні з Вами інші? В чому полягає розбіжність? Як подолати цю розбіжність?

2. До яких речей чи дій Ви не можете ставитись толерантно? А Ваш друг чи подруга? Чи можуть розбіжності в ставленні до речей і людей завдати шкоди вашій дружбі?

3. Чи може толерантність мати обмеження? Чи може вона бути надмірною, особливо у ставленні до людини несимпатичної Вам?

Учасник у костюмі середньовічного професора (у мантії і академічному ковпаку).

Важливо враховувати діалектику толерантність-нетолерантність, бачити, як вони поєднуються і чергуються в одних і тих же життєвих ситуаціях.

Два боксери. Чи толерантні вони один до одного під час бою? І те, і інше. Не толерантні в тому, що намагаються вдарити супротивника, а толерантні в тому, що в однаковій ситуації повинні дотримуватись правил поєдинку. В той же час поза рингом боксери, як правило, один до одного лояльні: негативні емоції їм вдається виразити під час силової протидії. У боксерів ми бачимо нетолерантність, регламентовану правилами бою, і нерегламентовану толерантність поза рингом. У той же час представники безконтактних видів

спорту – особливо гімнастики та фігурного катання – бувають доволі не толерантними один до одного. Складні взаємини існують і у шахістів. Спираючись на ці прості приклади, виникає питання: «Чи завжди є правильним твердження «толерантність – це добре, а нетолерантність - погано»?».

Ведуча: Кожен учасник отримує аркуш паперу та фломастер і пише і коротку фразу, яка буде рядком спільної поеми. Наприклад: «толерантність – це впевненість, що тебе зрозуміють», «це – можливість знайти друзів», «таким коли-небудь стане світ» тощо. Ведучий збирає аркуші та зачитує їх один за одним, як поему.

Ведучий: Тільки мир і злагода, взаємодопомога, подолання особистого егоїзму принесуть щастя та впевненість у майбутньому. Яким буде світ в майбутньому, вирішувати і нам.

Ведуча запрошує на сцену 10-х бажуючих для участі у конкурсі «Як вирішувати конфліктні ситуації з позицій толерантності?»

Учасники поділяються на пари. Кожній парі зачитується одна з ситуацій і дається 30 секунд на обговорення і узгодження спільної позиції.

Ситуація 1.

До групи прийшов новий студент. Чи цікаво Вам спілкуватися з ним? Як Ви будете поводитися на початку його перебування в аудиторії?

Ситуація 2.

На лекції Вам довелося сісти біля одногрупника, який з певних причин Вам не подобається. Ваша реакція (буду ігнорувати, намагатися запобігти сидінню разом, дражнити, буду встановлювати контакти).

Ситуація 3.

Уявіть себе керівником. Один з членів керованого Вами колективу перебуває у постійному конфлікті з іншими. Ваші пропозиції щодо встановлення дружньої атмосфери в колективі.

Ситуація 4.

Один з Ваших однокурсників просив дати йому списати завдання чи контрольну роботу, хоча Ви і були проти, він наполіг на своєму. Під час перевірки викладач звинуватив вас обох у тому, що роботи ідентичні. Ваша реакція?

Ситуація 5.

Ви знаходитесь за кордоном. Вас запросили в гості. На вечерю спеціально для Вас була подана національна страва. Але Ви одразу зрозуміли, вона Вам не сподобається. Що Ви скажете господарям, щоб їх не образити?

У другій половині конкурсу учасникам пропонують розіграти одну з запропонованих ситуацій. Виконавці найкращої інсценівки нагороджуються призами (календарями на наступний рік, канцелярським приладдям).

Ведуча: І наостанок, пригадалися слова доброї, «сонячної» людини, відомого українського поета Павла Тичини, написані ним у минулому столітті. Його ліричний герой в одному з віршів, просить: «Благословіть, мати, зілля шукати. Шукати зілля на людське божевілля». Сьогодні ми маємо це цілюще зілля, паростки якого є в кожному з нас, але їх потрібно доглядати, плекати, жити, щоб вони дали плоди миру і терпимості.

Додаток 19 в.

Літературно-музична вітальня

(з нагоди дня народження Ліни Костенко – 19 березня)

Мета: виховувати потребу у духовному самовдосконаленні, формувати культуру почуттів, розвивати здатність сприймати духовну квінтесенцію творів мистецтва.

Обладнання: екран, проектор, ноутбук, мультимедійні презентації, слайд-шоу до кожного вірша, що декламується, портрет Ліни Костенко, записи відео кліпів, аудіозаписи для музичного супроводу читання віршів.

Захід відбувається у читальній залі бібліотеки:

Проведення заходу

Ведуча: Любі друзі! Сьогодні двері нашої літературно-музичної вітальні відчиняємо у дивовижний світ художнього слова видатного українського митця Ліни Василівни Костенко. На нинішньому поетичному олімпі України серед інших майстрів слова вже кілька десятиліть живе вона як «нерозгадане чудо», «голос народу». Якими мають бути слова, що могли б охарактеризувати цей феномен української культури адекватно його значенню і силі! Маючи воістину Божий дар слова, Ліна Василівна є ще й лицарем честі, взірцем громадянської мужності. Таким поетом може пишатися будь-який народ світу, бо він є спадкоємцем кращих традицій не лише своєї нації, а й усього людства.

Вслухайтесь в Слово Поета, серцем доторкніться його чар, вдумайтесь у його глибокий зміст – і вам відкриється багато таємниць, життєвих, і поетичних.

Отже, запрошуємо вас у поетичний світ Ліни Василівни Костенко.

Звучить музика «Легенда» композитора А. Венявського

Студент 1:

Відмикаю світанок скрипичним ключем.

Чорна ніч інкрустована ніжністю.

Горизонт піднімає багряним плечем

день – як нотну сторінку вічності.

Студентка 1:

Що сьогодні?

Який веселий фрагмент

із моєї шаленої д о л і?

Усміхається правда очима легенд

і свобода – очима неволі.

Перегляд мультимедійної презентації «Ліна Костенко – життєвий і творчий шлях».

Студент 2: Ліна Василівна Костенко, Поет, філософ, безстрашний й мислячий митець, кришталево чесний перед своїм народом і власною совістю. Її геній, незважаючи на всі катаклізми й катастрофи, гоніння й замовчування, був і залишається могутнім незламаним деревом, олімпом сучасної поетичної думки.

Студентка 2: Далекі від видавничого процесу люди навіть і уявити собі не можуть, крізь які «лінзи» в 60 – 70-і роки розглядалося кожне слово, як немилосердно перетрушувалися рукописи й викидалося з них усе, що мало бодай натяк на незгоду з офіційною ідеологією. Ліну Костенко звинувачували в найтяжчих гріхах, говорили про ідейну хибність її творчості. Вона надовго замовкла, але не покаялася, а продовжувала писати, тільки вже в шухляду.

Перегляд відео кліпу на пісню «Доля».

Студент 3: Ліна Костенко не любить галасу, вона скромна і нечестолобна, рідко спілкується з репортерами. Ми майже не бачимо її на телеекрані. Її донька, відома поетеса й літературознавець Оксана Пахльовська сказала: «Мама свого часу стала легендою. Це тоді, коли кострубатий молоток репресії у грубих каплатих руках розбив на уламки цілісінський і чистий кристал української культури 60-х. Її не друкували шістнадцять років. А мамина поезія уже з перших віршів була бунтом. Бунтом особистості. Повстанням духу. Усі ці роки мама мені здавалась хранителькою згасаючого вогню, самотньою на березі найчорнішого з морів. «Я умирала серед вас, отут під небом України». Це не тільки про Марусю Чурай. Це мама і про себе. Вона писала історію. Історію свого народу. Історію його трагедій і прозрінь. І в Україні прокидалась пам'ять, вбивана десятиліттями. Вбивана століттями. Мама торкнула той шар історії, який залягає в генах»

Перегляд відео кліпу на вірш «Мої кохані милі вороги».

Студентка 3: Ліна Костенко – мужня і вольова людина. Насамперед – геніальний поет, жінка, матір двох дітей...

Її дочка Оксана Пахльовська згадує: «Короткі і сумні спогади... Шістдесяті. Я у Ржищеві в дідуся. Ходжу навколо грядочки полуниць «Вікторія», заклавши руки за спину і граю в тюрму. Ось я у в'язниці, ось до мене підходять «вони», але я їм нічого не скажу. А мама у Львові – на судах. Кидає квіти політв'язням, їй крутять руки, вона б'є кулаками по «воронках»... я жду її.

Студент 4: Семидесяті... В цей час на руках у мами – маленьке дитя, мій молодший братик Василько, який зіпнеться на ніжки і почне ходити й говорити

в роки маминого літературного небуття. Це мужність мами як жінки – народити дитину в розгул чуми. Це правічний інстинкт, віра в перемогу життя і його непереможність.

1980: після всіх кіл видавничого пекла вихід «Неповторності» все одно під загрозою. Останній спосіб: мама оголошує голодовку – це вже друга. Перша була після вирубаних строф із першої після шістнадцяти років мовчання публікації в «Літературній Україні» влітку 1976 року. Наш тато каже: «Ліно, у тебе ж діти!» Мама відповідає: «Діти мені простять».

Студентка 4: З цього приводу я хочу прочитати одну із величних поезій, в якій Ліна Василівна говорить сама за себе.

«Я в людей не проситиму сили...»

Я в людей не проситиму сили,
я нічого в житті не просила,
як не просять гранітні схили,
щоб у спеку дощі їх зросили.
Я в людей попрошу тільки віри
в кожне слово, почуте від мене,
в кожний погляд очей моїх сірих,
в кожну ласку рук нестудених.

Ведуча: У нас добре навчилися не помічати особливо яскравих зірок, робити вигляд, що їх не існує. Ще замолоду душа Ліни Костенко задихалася в атмосфері духовної блокади, тотального наступу на паростки національного відродження, засилля кар'єристів і підлабузників. Її поезія була криком протесту.

Студента 5:

Блюстителі, халтура – ваше хобі.

Ви, фабриканти вір і недовір,
зробити вам би по духовній пробі –
вас забракує кожен ювелір.
Номенклатурні дурні, бюрократи,
пласкі мурмила в квадратурі рам!
Ваш інтелект не зважать на карати,
а щонайбільше просто на сто грам.

Студент 5: Політичні наглядачі за літературою дуже боялися, щоб слово Ліни Костенко не набуло всенародного поширення і не збурило людей. Вони боялися марно. Це слово мало на всіх вплив набагато більший, аніж усі агітаційні засоби функціонерів від культури.

Згадує літературний критик В'ячеслав Брюховецький. У студентські роки однокурсник однокурсникові передавали переписані від руки поезії забороненого тоді автора – Ліни Костенко. Ми б багато чого не досягнули і не відстояли у своїй душі, у своєму світорозумінні, якби не знали, наперекір усьому, про існування десь там Ліни Костенко. За це я низько схиляюсь перед поетесою від імені свого і майбутнього покоління, остаточне духовне й громадянське становлення яких припало на безлико-сірі 70-ті роки.

Перегляд відео кліпу на вірш «Страшні слова, коли вони мовчать...».

Ведуча: Що ж так хвилювало в той час Ліну Костенко? Які пекельні муки терзали й мучили її вразливу поетичну душу?

Студентка 6:

Поезія згубила камертон.
Хтось диригує ліктями й коліном.
Задеренчав і тон, і обертон,

і перша скрипка пахне нафталіном.
Поезія згубила камертон.
Перецвілась, бузкова і казкова.
І дивиться, як скручений пітон,
скрипковий ключ в лякливі очі слова.
У правди заболіла голова
од часнику, політики й гудрону.
Із правдою розлучені слова
кудись біжать по сірому перону.
Відходять вірші, наче поїзди.
Гримлять на рейках бутафорські строфи.
Але куди? Куди вони, куди?!
Поезія на грані катастрофи.
І чи зупиним, чи наздоженем?
Вагони йдуть, спасибі коліщаткам...
Але ж вони в майбутнє порожнем!
Як ми у вічі глянемо нащадкам?!

*Звучить п'єса для скрипки «Кантабіле» композитора Паганіні.
Входить «Муза».*

Студентка 7:

Ти знов прийшла, моя печальна музо...
Ти знов прийшла, моя печальна музо.
Не бійся, як не покладаю рук.
Пливе над світом осінь, як медуза,
і мокре листя падає на брук.
А ти прийшла в легесеньких сандаликах,
твій плащик ледь прип'ятий на плечі.

О, як ти йшла в таку негоду, здалеку,
така одна-однісінька вночі!
Ти де була, у Всесвіті чи в Спарті?
Яким вікам світилася вві млі?
І по якій несповідимій карті
знаходиш ти поетів на землі?
Ти їм диктуєш долю, а не вірші.
Твоє чоло шляхетне і ясне.
Поети ж є і кращі, й щасливіші.
Спасибі, що ти вибрала мене.

Муза:

Не треба думати мізерно...
Не треба думати мізерно.
Безсмертя є ще де-не-де.
Хтось перевіряний, як зерно,
у ґрунт поезії впаде.
Митцю не треба нагород,
його судьба нагородила.
Коли в людини є народ,
тоді вона уже людина.

Студент 7: Але Божа справедливість все-таки є. 1977 року після довгих вагань і консультацій на вищому рівні цензура дозволила вихід поетичної книжки Ліни Костенко «Над берегами вічної ріки». Це була книжка великого болю, тривоги й іронії. Замість набридлих фанфар і барабанів читачі, нарешті, відчували справжній словесний симфонічний оркестр.

Перегляд відео кліпу на вірш «Вечірнє сонце, дякую за день!».

Студент 8: На початку 80-х років з-під пера поетеси народжується історичний роман у віршах «Маруся Чурай», названий українською енциклопедією середини 17 ст. Шлях його до читача теж був досить тривалим. Які крамоли тільки не приписували цьому творіві, в чому тільки не звинувачували авторку! У буржуазному підході до висвітлення подій минулого, націоналізмі, вихвалюванні козаччини тощо.

Студентка 8: 1987 року в житті Ліни Василівни відбулася знаменна подія – їй присуджена Державна премія імені Т. Шевченка за історичний роман «Маруся Чурай» і збірку поезій «Неповторність». Це була вистраждана і заслужена нагорода. Слово Ліни Костенко завжди було на сторожі правди. «Література, – писала поетеса, – це не змагання, а боротьба. Боротьба не амбіцій, не стрибки в висоту, не біг наввипередки. Це одвічна боротьба добра і зла, справедливості і несправедливості, людського і нелюдського. Хто знає, якби не така нелегка доля, чи змогла б я підняти свою поезію до таких висот.

Що доля нелегка, – в цім користь своя є.

Блаженний сон душі мистецтву не сприяє»

Студент 9: Крім історико-романтичного роману «Маруся Чурай» є в поетеси й інші твори, в яких чути голос віків. Прикметно, що з історії Ліна Костенко вибирала найтрагічніші її сторінки: суд над легендарною Марусею Чурай, спалення Жанни д'Арк, осліплення князя Василька, помста княгині Ольги древлянам, розп'яття Ісуса Христа, смерть Предтечі...

Що б не писала поетеса, на першому місці завжди були проблеми морального вибору, а те, що вона розв'язувала їх на матеріалі подій тисячолітньої давності, лише надавало особливої значущості: якщо люди здавна мучилися ними, то їх неодмінно треба вирішувати.

Студентка 9:

Нажився він. І недругів нажив.
Йому було без року дев'яносто.
Життя стужив, і друзів пережив,
і умирав зажурено і просто.
Важкі повіки... стежечка сльози...
і жаль безмірний однієї втрати:
«В мистецтві я пізнав лише ази.
Лише ази! Як шкода умирати...»
Земля пером. Чудний був чоловік.
Душа понад межею витривалості.
Щоб так шукати, і за цілий вік –
лише ази! – ні грана досконалості.
Ти, незглибима совісте майстрів,
тобі не страшно навігацій Лети!
Тяжкий був час. Тепер кого не стрів –
усі митці, художники, поети.
Всі генії.
На вічні терези
кладуть шедеври у своїй щедроті.
Той, хто пізнав в мистецтві лиш ази,
Був Мікеланджело Буонаротті.

Перегляд відео кліпу на пісню «Вечірнє сонце дякую за день».

Ведуча: Збірка «Інкрустації» – це розсип перлин мудрості. Вони ніби показують усім нам істинні шляхи добра, мобілізують волю, додають сили протистояти злу, активно формують високі моральні переконання. За цю збірку Ліні Костенко присуджена одна з найпрестижніших премій – премія

Ф.Петрарки, титана італійського Відродження. У дипломі, зокрема, зазначається: «Спеціальна премія світовій поетесі Ліні Костенко». Не українській, а світовій, бо справжня поезія, звісно ж, належить світові. Це є свідченням того, що Україна входить до духовного й інтелектуального європейського і світового братства.

Студент 10:

Те, що принижує, – пронизує.

Душа образ не забува.

Все, чим образили поета,

акумулюється в слова.

А слово – струм. А слово – зброя.

А віще слово – вічове.

Душа, зруйнована, як Троя,

своїх убивць пережива.

Поезія Ліни Костенко жива, правдива, життєва. Читаючи чи слухаючи ці глибокі рядки її творів, поринаєш у долю героя, ніби сам проживаєш її, оту долю, нележку, справжню...

Перегляд відео кліпу на «Вмирав актор».

Студентка 10: Ліна Костенко самотня, самостійна у всьому. Вона віддає перевагу дорогам невторованим, темам – нерозробленим. Переспівів у неї немає. Кожне явище вона сприймає й описує по-своєму. Духовна предтеча шістдесятників, поетеса відкрила для них основні ідейні й стилістичні обрії, стала законодавицею літературної моди, ревно дотримуючись національних традицій, духовним донором для всієї української культури, візитною карткою поетичної України. Вона була і є найпопулярнішим поетом серед читачів усіх вікових категорій, найчеснішим, найбезстрашнішим, з нині живущих, митцем

слова, який ніколи не зважав на кон'юнктуру. Тому з повним моральним правом Ліна Костенко говорить своїм читачам жорстку правду про них самих і про те, в якому суспільстві вони живуть. Це діє отверезуюче.

Виконання пісні «Крила» (музика: Ю. Голумбовської)

Ведуча: У 1993 р. в «Літературній Україні» були надруковані сатиричні віршовані мініатюри під загальною назвою «Коротко – як діагноз». Вони про нас.

Студентка 10:

Ми дикі люди, ми не знаєм звичаїв.
Ми нищим ліс. Ми з матір'ю на «ти».
Ми свій кінець пришвидшуєм, пришвидшуєм
У колективних нетрях самоти
Душа ніяк не вийде із-під варти,
То культ особи, то культура мас.
Колись ми, кажуть, виникли від мавпи,
Надалі мавпа виникне від нас.

Студент 11:

Вмирає Дніпро і Арал не воскрес. А може,
Земля вже й не зірка?
Уже у шагреновій шкірі небес прорвалася озонова дірка.
В минулому в нас відняли майбутнє.
В майбутньому нам віддадуть минуле.
А де ж наше життя сьогочасне?!
Історія сміється сардонічно.
Так століття – навіть зрячі йдуть наосліп.

І не надійся, все це минеться,
Допоки хам не схаменеться.

Студентка 11:

Так багато попелу на світі,
Що він вже не стукає в груди людства.
Імперія – гріховність і верховність
Іови націй в череві кита.
Проникливі балачки про духовність
І шовінізму чорна блекота.
В мені щодня вбивають Україну.
Поети, не катуйте читача!
То нещиро – гріх багатослів'я
Коротко – як діагноз.
І хоч трошки надії.
По всій Україні...

Перегляд відео кліпу « До Дня поезії».

Ведуча: Золоту сторінку творчості Ліни Василівни становить її духовний діалог з матінкою природою. Це особливо ніжна струна її поетичної ліри, напоєної любов'ю до всього, що живе під небом рідної України.

Перегляд відео кліпу на пісню «Буває часом сліпну від краси».

Студентка 12:

Мене ізмалку люблять всі дерева,
І розуміє бузиновий Пан,
Чому верба, від крапель кришталева,

Мені сказала: «Здрастуй!» крізь туман.

Чому ліси чекають мене знову,

На щит піднявши сонце і зорю.

Я їх люблю. Я знаю їхню мову.

Я з ними теж мовчанням говорю.

Перегляд відео кліпу на вірш «Я вранці голос горлиці люблю».

Викання пісні «Осінній день» (музика О.Богомолець).

Студент 12: Симфонія кохання у творчій палітрі поетеси – ніби «золоте пташення» поетичного саду. Ці перлини інтимної лірики дають щасливу нагоду делікатно доторкнутися до найяскравішого в душі автора. Читаючи її вірші про кохання, ми ніби поринаємо в дивовижний світ високих почуттів – святих і чистих, високошляхетних і одухотворених не лише поетичним генієм Ліни Костенко, а її високістю і духу та мудрістю. Вона сама встановляє найвищу планку почуттів, які можуть здолати лише Антеї духу, освячені небесами люди.

Перегляд відео кліпу на вірші «Очима ти сказав мені».

Студентка 13:

І день, і ніч, і мить, і вічність,

І тиша, і дев'ятий вал –

твоїх очей магічна ніжність

і губ розплавлений метал.

В ніч високосного притулку –

коли йде обертом земля –

ти до плеча мене притулиш

безсмертним рухом скрипаля.

Звучить п'еса для скрипки «Андантино» композитора А. Хачатуряна)

Студентка 14:

... спини мене отямся і отям
така любов буває раз в ніколи
вона ж промчить над зламаним життям
за нею ж будуть бігти видноколи
вона ж порве нам спокій до струни
вона ж слова поспалює вустами
спини мене спини і скамени
ще поки можу думати востанне
ще поки можу але вже не можу
настала черга й на мою зорю
чи біля тебе душу відморожу
чи біля тебе полум'ям згорю.

Перегляд відео кліпу на пісню «Моя любове».

Студент 13: Поетичне слово Ліни Костенко пророче, наповнене філософською глибиною, високою духовністю, збагачене й розцвічене всіма барвами веселки. Воно збагачує читача інтелектуально, звеличує душу і серце благородними шляхетними почуттями, чарує несласанною красою слова. Говорити про її поезію – означає говорити про святість душі людини, її гідність, про ідеали добра, істини й краси, про нездоланність правди і необхідність боротьби за неї.

Перегляд відео кліпу «Племена».

Студент 14: Саме Ліна Костенко є тим, хто наважився вголос сказати про ницість української державної політики, що з 1991 року була побудована на

пострадянських псевдоцінностях; саме Ліна Костенко є апологетом нового європейського мислення. І події помаранчевої революції це іще раз підтвердили. Тільки от гімнів вона не писала і писати не буде. Бо просто не вміє, не може. Вірші вибирають її для своєї еманациї, а не вона їх, бо її Слово, її вірші – це голос серця, тобто Голос Правди і Слово Честі.

Перегляд відео кліпу на пісню «Шукайте цензора в собі».

Студентка 15:

О, не взискуй гіркого меду слави!
Той мед недобрий,
від кусючих бджіл.
Взискуй сказать
поблідлими вустами
Хоч кілька людям необхідних слів.

Виконання пісні «Все на світ треба пережити» (на музику Л. Кобільник)

Ведуча: Ліна Василівна не є публічною людиною, не відвідує велелюдних акцій, не підтримує жодної політичної течії чи ідеології. Костенко була і залишається поетом державотворення незалежної України. Своїми віршами поет закликає до плекання у наших серцях духовної краси, служіння ближнім і Батьківщині.

Дякуємо, усім хто долучився до підготовки й участі у літературно-музичній вітальні та наших шановних гостей, які завітали на нашу зустріч, за нагоду об'єднатися у спільному захопленні чарівним світом поезії, музики, пісні.

Додаток 19 г.

«У дружньому колі єднаймо серця!»

(Пізнавально-розважальна програма з нагоди дня друзів – 9 червня)

Мета: виховувати потребу в самовизначенні й самореалізації, закріпити усвідомлення цінності міжособистісного спілкування, розвивати навички колективної взаємодії.

Обладнання: смайлики жовтого кольору, на яких зображені різні емоції, колекція шумових ефектів, мультимедійна презентація з репродукціями картин, екран, проектор, ноутбук, аудіозаписи для музичного супроводу конкурсів.

Захід відбувається у святково оформленій аудиторії, або читальній залі гуртожитку:

Перед заходом студенти за допомогою жеребкування діляться на чотири команди.

Для визначення переможців конкурсів обирається журі з представників паралельної академічної групи, або паралельного курсу.

Проведення заходу

Ведуча: Людина живе в оточенні інших людей. Одним з найважливішим аспектів людського буття є спілкування. Людям необхідно, щоб їх підтримали, вислухали, порадили, тобто необхідне спілкування.

Особливо стає у пригоді вміння спілкуватись тим, чиє життя і праця пов'язані з іншими людьми (медики, вчителі, керівники фірм та ін.). Не завадить і нам удосконалити це вміння.

Ведучий: Коли люди спілкуються, вони насамперед обмінюються інформацією. Що є джерелом інформації?

Дійсно мова, але, як стверджують психологи, в процесі взаємодії людей лише 20-40 % інформації передається мовою. –А де ще 60-80%?

Які ще джерела розповідають нам про співрозмовника?

Ведучий пропонує уявити себе позбавленим здатності розмовляти. Аналіз відповідей і висновок: такими чинниками є жести, міміка, загальний зовнішній вигляд загалом.

Ведуча: Більшість дослідників поділяють думку, що мова використовується для передачі інформації. Інші ж названі нами джерела застосовують для передачі «відношень», «оцінок», «ставлень» до об'єктів інформації.

Ведучий:

Конкурс «Карусель жестів»

Спробуємо дізнатись, яку саме інформацію можуть розповісти нам ці джерела.

Кожна група отримує аркуш кольорового паперу, на якому учасники записують різновиди жестів і пояснюватимуть їх значення. Конкурс триває 5 хвилин. За цей час слід перелічити якомога більше жестів.

Ведучий отримує аркуші і передає журі. Після визначення команди-переможця оголошуються результати.

Ведуча: Отже, жести відіграють значну роль у взаємодії людей. Вони іноді замінюють слова, допомагають відобразити ставлення людини до оточення. Давайте визначимо, що означають жести (ведуча пропонує учасникам команд продемонструвати):

- руки в боки;
- прикладання долоні до вуха;
- сплескування долонями;
- долоні стиснуті в кулаки;
- схрещені перед собою руки;

– великий палець догори.

Останній жест – приклад жестів, що по-різному оцінюються у окремих народів: В американців і англійців – «все добре», «голосування на дорозі. А для греків цей жест означає «замовкни».

Журі визначає найцікавішу інтерпретацію жестів.

Ведучий:

Конкурс «Виміри спілкування»

Пропоную дослідити, чи впливає на спілкування відстань між людьми.

Двом представникам від кожної команди пропонують обрати найоптимальнішу відстань спілкування:

- а) з близьким другом;
- б) з сантехніком;
- в) з керівником.

Глядачі можуть пропонувати інші варіанти для демонстрування.

Після показу відбуваються загальне обговорення, а журі визначає найбільш вдалі варіанти.

Ведучий: Наші конкурсанти підтвердили висновки вчених-психологів про те, що кожна людина має 4 зони спілкування:

- а) інтимна (15-45 см.) впускають лише близьких людей,
- б) особиста (46см.-1,2 м.) комфортна зона для спілкування з друзями і знайомими;
- в) соціальна зона (1,2 м. - 3,6 м) – спілкування зі сторонніми людьми.

Поясніть, чому люди не люблять їздити в переповненому транспорті.

Ведуча: А тепер ми попросимо наші команди пригадати та інсценізувати веселі випадки, які трапляються у міському транспорті. На підготовку вам дається по 3 хв.

По завершенні конкурсу журі визначає переможців.

Ведучий: Проблеми дотримання оптимальної відстані, засвідчує один цікавий факт: американські й японські бізнесмени недолюблюють одні одних. І цьому явищу знайшлося оригінальне пояснення: японці звикли переступати найближчі відстані особистої зони (25 - 40 см.), а у американців означена зона становить – 90 см. Впродовж розмови японець намагається наблизитись до співрозмовника, а американець змушений постійно відступати. Тому американці вважають японців «надокучливими», а японці американців надмірно офіційними.

Ведуча: Ще одним джерелом передачі інформації є міміка.

Спробуйте відгадати загадку?

Вона триває мить, а в пам'яті іноді залишається назавжди, її не можна купити, не можна випросити, позичити, вкрати, оскільки вона сама по собі ні на що не придатна, доти поки її вам не подарують. (Посмішка)

Ведучий: А зараз ми довідаємось, чи володіють наші конкурсанти яскравою мімікою?

Конкурс «Дзеркала»

Завдання 1. Один представник від кожної команди демонструє міміку, при допомозі якої хоче сподобатись співрозмовнику.

Завдання 2. Наступний представник команди має мімікою показати своє обурення або розчарування.

Завдання 3. Третій учасник за допомогою міміки має довести, що йому нудно і не цікаво.

Завдання 4. Команди обговорюють і визначають, які емоції можна відобразити мімічно (2 хв.). Після обговорення на середину виходять по одному представнику від команди, стають навпроти і по сигналу ведучого

гравець однієї з команд демонструє емоції за допомогою міміки. Гравцеві протилежної команди необхідно дзеркально відтворити міміку свого візаві. Завдання виконується по чергово.

На завершення кожна з команд виходить на середину кімнати дарує спільну посмішку усім присутнім.

Журі визначає переможців.

Ведуча: А зараз ми довідаємось про творчий хист наших конкурсантів.

Конкурс «Стара казка на новий лад»

Командам роздаються «смайлики», на яких мімічно зображені різні емоції. Учасникам треба розповісти казку про пригоди колобка, ілюструючи казку за допомогою одержаних смайликів. Смайлик відображає емоції колобка на різні події під час пригод (час на підготовку – 5 хв.).

За технічної можливості розповідь урізноманітнюють звуковими ефектами (гроза, дощ, грім, змах пташиного крила, рух потягу тощо). В такому разі час на підготовку збільшується до 10 хв.

Кожна команда розповідає й ілюструє свій варіант казки.

Глядачі оплесками визначають переможців. На підставі загальних уподобань в останньому конкурсі та за підсумками усієї програми журі оголошує переможців у номінаціях: «За кмітливість і дотепність», «За творчість і оригінальність», «За згуртованість і однотайність», «За ерудованість і поміркованість».

Ведучий: А зараз перевіримо, що ми дізнались нового і корисного.

За допомогою мультимедійної презентації усі переглядають репродукції картин (1-2хв.) і спільно обговорюють значення жестів, міміки героїв у сюжетній композиції.

Т.О. Голембієвська «Українські куманці».

В.Г. Перов «Мисливці на привалі».

В.В. Пукірев «Нерівний шлюб».

І.Є. Рєпін «Царівна Софія в монастирі».

К. О. Трутовський «Одягають вінок».

Ведучий: На завершення запрошуємо усіх учасників, глядачів і членів журі долучитись до ігор-вправ, що об'єднують нас у дружне коло та сприятимуть нашій згуртованості.

Гра-вправа «Булочка з родзинками» (3 хв.)

Мета: сприяти згуртованості групи, зняти напругу після проведення заходу.

Хід вправи.

Ведучий запитує у всіх: «Хто любить родзинки?» Ті, хто любить, стають посередині кімнати, беруть один одного за руки, створюючи ланцюжок. Ті, хто полюбляє солодощі, гарну компанію і т. д., теж до них приєднуються, аж поки всі не стануть у ланцюжок. Потім ведучий бере останнього учасника за руку і починає, ходячи навколо першого учасника, «накручує» всю групу на нього – «пекти булочку з родзинками». Коли всі щільно «накрутилися», треба хвилинку так постояти, щоб відчутти всіх разом, прислухатися до того відчуття і аж тоді розійтись.

Гра-вправа «Годинник» (5 хв.)

Мета: підвищити рівень працездатності, розвинути відчуття групи, дати установку на взаємодію.

Хід вправи.

Ведуча інструктує: «Уявіть, що наша група – це великий годинник (учасники розраховуються по порядку, запам'ятовуючи свої порядкові номери). Він показує час таким чином: я називаю час, наприклад, 15 годин 20 хвилин. Той, у кого порядковий номер 15, плескає в долоні, а той, у кого число 20, каже «бом». Якщо годинник показує час, наприклад 10 годин 10 хвилин, тоді учасник з порядковим номером 10 плескає в долоні і каже «бом». Зрозуміло? «

Гра-вправа «Зустріч поглядами» (3 хв.)

Мета: підвищити рівень емпатії, розвивати увагу до невербальних засобів спілкування.

Хід вправи.

Всі учасники стають у коло й опускають очі. За сигналом ведучого мовчки піднімають очі і кожний дивиться на одну людину в колі. Якщо двоє зустрінуться поглядами, вони простягають один одному руки і виходять із кола. Завдання групи: якнайшвидше об'єднатись у пари.

Ведуча: На згадку про нашу зустріч просимо висловити свої побажання усім присутнім.

Ведучий:

І пам'ятаймо, що:

У дружбі не буває порівнянь.

Немає друзів кращих або гірших.

Лиш справжній друг за тебе без вагань

Може віддати все і навіть більше.

В очах у друга не буває фальші.

І заздрості у серці теж не буде.

І байдуже молодший він чи старший,

Та він тебе ніколи не осудить.

А дружбу не вимірюють словами.

Слова – ілюзія, що створена із пилу.

Лиш дружба не розвіється з роками,

Бо справжня дружба це велика сила.

У дружбі не буває порівнянь.

Це кожен з нас повинен добре знати

Бо друг – це той, за кого без вагань

Ти теж готовий все, що є віддати.

(О.Білаш)

Додаток 20.

Аудіоальбоми рекомендовані для музичного супроводу
Harmonia Nobile - Концерт-прогулянка у світ популярної музики (2005-2006) [FLAC] | Instrumental

Стиль: Classic, Instrumental

Країна, місто: Україна, Івано-Франківськ

Сайти: [Офіційний сайт](#)

Видавець: Видано за сприяння клубу шанувальників класичної музики
«Благородне співзвуччя»

Виконавці:

Камерний оркестр Harmonia Nobile

Художній керівник оркестру - Заслужений артист України Олег Герета

Солістка, концертмейстер - Заслужена артистка України Наталія Мандрика

Н. Мандрика - соло - 5, 6, 8, 9, 11-13, аранжування - 1, 6, 7

С. Орел - аранжування - 5, 8

В. Сенюк - аранжування - 12, 16

І. Шкурган - дзвіночки

Записи з концерту - 7, 9, 11-15

Пісні:

01. Дощ в Парижі - О. Гайденко

02. Вчора - П. Макартні

03. Сувенір - В. Полторацький

04. Який чудовий світ - Л. Армстронг

05. Сільвія - О. Кіріяк

06. Лібертанго - А. П'яццола

07. Прощай, Париж - А. П'яццола

08. Карпатська сюїта - С. Орел

09. Єврейські народні мелодії
10. Шведський вальс - О. Гейс
11. Пісня - К. Дембський
12. Танго - Г. Брегович
13. Тепер ми вільні - Г. Ціммер
14. Грецький народний танець
15. Сіртакі - М. Теодоракіс
- 16 Дзвіночки

Тривалість: 01:01:44

Мова: без слів (instrumental)

Аудіо-кодек: FLAC

Бітрейт: 632 кб/с

**Odessa Philharmonic Orchestra - 2002 New Year's Concert (2002) [APE] |
Classical**

Стиль: Classic

Країна, місто: Україна, Одеса

Сайти: [Офіційний сайт](#)

Видавець: Ukrainian Records

Виконавці:

Національний Одеський Філармонійний Оркестр

Головний диригент і художній керівник

Заслужений артист України

ХОБАРТ ЕРЛ

Пісні:

01. Johann Strauss, Jr. - Der Zigeunerbaron, Overture / Увертюра до оперети «Циганський барон»
02. Johann Strauss, Jr. - Annen Polka. op. 117 / Аннен-полька
03. Johann Strauss, Jr. - 1,001 Nacht, Walzer, op. 346 / 1001 ніч - вальс
04. Josef Strauss - Die Libelle, Polka mazur, op. 204 /» Стрекоза - полька-мазурка»

05. Johann Strauss, Jr. - Marsch. op. 426 / Марш
06. Johann Strauss, Jr. - Eljen a Magyar, Ungarische Polka schnell, op. 332 / Угорська – полька
07. Johann Strauss, Jr. - Die Fledermaus, Overture / Увертюра до оперети «Летюча миша»
08. Johann Strauss, Jr. - Rosen aus dem Suden, Walzer, op. 388 / Троянди Півдня - вальс
09. Johann Strauss, Jr. - Pizzicalo-Polka / Полька-пиццикато
10. Johann Strauss, Jr. - Persischer Marsch. op. 289 / Персидський марш
11. Josef Strauss - Auf Ferienreisen, Polka schnell, op. 133 / У відпустці - полька
12. Josef Strauss - Spharenklänge, Walzer, op. 235 / Запуск з космосу - вальс
13. Johann Strauss, Jr. - Vergnugungszug, Polka schnell, op. 201 / Потяг задоволення - полька
14. Johann Strauss, Jr. - Unter Donner und Blitz, Polka schnell, op. 324 / Грім і блискавки - полька
15. Johann Strauss, Sr. - Radetsky Marsch, Op. 228 / Марш Радецького

Тривалість: 01:16:58

Мова: без слів

Аудіо-кодек: APE

Бітрейт: 653 кб/с

VA - Класична музика для релаксації [Золота колекція] (2005) [FLAC] |

Classic

Стиль: Classic

Країна: Україна

Видавець: Астра Рекордс

Пісні:

01. Аве Марія

Геннадій Івченко, Вадим Бойко, Валентина Чепелинська

02. Адажіо

Віталій Пшеничний, Вікторія Жадько

03. Серенада

Камерний оркестр київського театру опери та балету

04. Модерато (перша частина з сюїти у старовинному стилі)

Анатолій Баженов, Наїда Магометбекова

05. Аріозо

Олег Кудряшов, Ірина Боровик

06. Мрії кохання

Сергій Кулаков, Ольга Ковальова

07. Вальс ля мінор

В'ячеслав Новиков

08. Пісня Сольвейг (з музики до драми Генріка Ібсена «Пер Гюнт»)

Олексій Горохов, Людмила Галяко

09. Пісня Жайворонка, Березень (з циклу «Пори року»)

Сергій Скринченко

10. Адажієтто (з симфонії №5)

Київський камерний оркестр

11. Відображення у воді

Борис Федоров

12. Кроки на снігу

Наталія Толпиго

13. Гірлянда (з циклу «Два танці»)

Борис Альков

14. Вокаліз

Елла Акритова, камерно-інструментальний ансамбль

Тривалість: 01:05:26

Мова: без слів

Аудіо-кодек: FLAC

Бітрейт: 494 кб/с

Перлини класичної музики. Випуск 2 [Золота колекція] (2007) [WV] |

Classical

Стиль: Classic

Країна: Україна

Видавець: Астра Рекордс

Пісні:

01. «Сициліана» (Є. Ганн, Н. Ізмайлова)

музика: Й. С. Бах

02. «Алеманда» з Сюїти № 6 для віолончелі соло D-dur (Г. Нужа)

музика: Й. С. Бах

03. «Фантазія» для фортепіано d-moll (А. Кутасевич)

музика: В. А. Моцарт

04. Прелюдія e-moll (К. Фесенко)

музика: Ф. Шопен

05. «Чудовий вечір» з циклу «Прелюдії» (Ю. Пантелят, Д. Манеліс)

музика: К. Дебюссі

06. «В човні» – п'єса з «Маленької сюїти» для фортепіано в чотири руки (В.

Новиков, Н. Толпиго)

музика: К. Дебюссі

07. «П'єса-фантазія» (В. Потапов, В. Новиков)

музика: Р. Шуман

08. «Угорський танець» f-moll (О. Крися, Т. Чекіна)

музика: Й. Брамс

09. Інтермецо b-moll (М. Сук)

музика: Й. Брамс

10. «Музикальний момент» b-moll (Т. Кравченко)

музика: С. Рахманінов

11. Прелюдія A-dur (К. Фесенко)

музика: Ф. Шопен

12. Інтродукція і рондо капрічіозо (А. Мельников, Симфонічний оркестр УР)

музика: К. Сен-Санс

13. «Мазурка» № 2 cis-moll (О. Гринюк)

музика: Ф. Шопен

14. «Музикальний момент» h-moll (Т. Кравченко)

музика: С. Рахманінов

15. «Алеманда» з Партии № 2 для скрипки соло d-moll (О. Крися)

музика: Й. С. Бах

Beskrovny (Віталій Безкровний) - Opus (2012) [FLAC] | Modern Classical

Стиль: Neo-Classical, Easy listening, Instrumental, Piano

Країна, місто: Україна, Новомосковськ

Видавець: автор

Пісні:

01 Opus 00- Intro

02 Opus 01- The Meeting

03 Opus 02- Night City

04 Opus 03- Strange Dream

05 Opus 04- Dasha's Theme

06 Opus 05- Polar Lights

07 Opus 06- The Lullaby

08 Opus 07- Frozen Clocks

09 Opus 04- Dasha's Theme (Mellow Bonus Version)

audiochecker

Тривалість: 00:30:23

Мова: відсутня

Аудіо-кодек: FLAC

Бітрейт: 421-622 кб/с

**Західно-Український камерний оркестр - Духовна українська
інструментальна музика (2004) [MP3] | Classical**

Стиль: Christian Instrumental Classic

Країна, місто: Україна, Львів

Видавець: СП «Студія Лева»

Виконавці:

Західно-Український камерний оркестр

диригент Юрій Голота

Пісні:

01. Херувимська (Д. Бортнянський)
02. Концерт №3 (Д. Бортнянський)
03. Великодній канон (М. Дилецький)
04. Концерт №33 (Д. Бортнянський)
05. Отче наш (М. Березовський)
06. Молитва (В. Барвінський)
07. Концерт №15 (Д. Бортнянський)
08. Не отвержи мене (М. Березовський)
09. Largo з Концертної симфонії (Д. Бортнянський)
10. Будь ім'я Господнє (Д. Бортнянський)
11. Концерт №32 (Д. Бортнянський)
12. Єдинородний сину (М. Вербицький)
13. Молитва за Україну (М. Лисенко)

Тривалість: 01:15:38

Мова: інструментальні композиції

Аудіо-кодек: MP3

Бітрейт: 320 кб/с

**Оркестр Національного драматичного театру ім. М. Заньковецької - Зірки
в очах твоїх (2004) [FLAC] | Classic / Vocal**

Стиль: Classic, Vocal

Країна, місто: Україна, Львів

Сайти: [Офіційний сайт](#)

Видавець: Галрекордз

Виконавці:

про виконавців

Пісні:

01. П.Морія - Зірки в твоїх очах
02. Й.С.Бах - Менует
03. Й.С.Бах - Скерцо
04. Й.Штраус - Вальс «Соловей»
05. П.Маккартні - Хай буде так
06. А.Кос-Анатольський - Коли заснули сині гори
07. Г.Дініку - Весняний хоровод
08. Р.Мендес - Романс
09. Українська народна пісня - Місяць зійшов
10. Е. Балог - Полька
11. А.Горчинський - Червона троянда
12. В.Монті - Чардаш
13. Х.Вале - Карнавал в Бразилії
14. Е.Канніо - Закоханий солдат
15. Клемпірж - Мелодія
16. Є. Філіпов - Попурі на латиноамериканські теми

Тривалість: 00:53:55

Мова: українська

Аудіо-кодек: FLAC (CUESHEET тегом)

Бітрейт: 799 кб/с

Додаток 21

Інтернет-ресурси рекомендовані для віртуальних екскурсій (музеї, заповідники)

Музеї України

Музеї Києва

Києво-Печерський національний історико-культурний заповідник (Київ)

<http://www.kplavra.kiev.ua/>

Сайт містить новини, екскуртури, сторінки історії заповідника. Відвідувачі можуть ознайомитися з інформацією про конференції, що відбуваються в заповіднику, переглянути фотогалерею.

Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років» (Київ)

<http://warmuseum.kiev.ua/>

Сайт пропонує для своїх відвідувачів новини музею, інформацію про історію створення та експозиції, знайомить з пошуковою роботою меморіального комплексу. Містить спеціальну інформацію для фахівців. Пропонує перегляд фотодокументів.

Музей Гетьманства (Київ)

<http://www.getman-museum.kiev.ua/>

Це державний культурно-освітній та науково-дослідний заклад історичного профілю, осередок пам'яток матеріальної та духовної культури, пов'язаних з історією та традиціями козацько-гетьманської доби. Сайт знайомить з новинами, експозиціями та виставками музею. Подає контактну інформацію, статті.

Національний заповідник «Софія Київська»(Київ)

<http://nzsk.org.ua/ukr/general/intro.html>

Представлено інформацію про історію та діяльність заповідника, висвітлюється наукова робота, конференції, публікації. Можна довідатися про реставраційні роботи та виставки. Подано контактну інформацію та анонси.

Національний музей медицини України (Київ)

<http://www.histomed.kiev.ua/>

В музеї представлено розвиток медицини в Україні з стародавніх часів до наших днів. В основу організації музею була покладена новітня концепція музеєзнавства, яка дозволила використати науково-методичні і документальні матеріали та експонати у комплексі з архітектурними, художньо-технічними і аудіовізуальними засобами.

Національний художній музей України (Київ)

<http://namu.kiev.ua/>

Сайт знайомить з історією музею, його колекціями та виданнями. Відвідувачі можуть довідатися про програми, які діють в музеї. Ознайомитися з анонсами виставок, переглянути діючі та архів. Подано контактну інформацію, партнерів музею.

АР Крим

Бахчисарайський історико-культурний заповідник

http://www.hansaray.org.ua/r_bdikz.html

На сайті відвідувачі можуть ознайомитися з історією міста та палацу. Представлено схему палацу, його головні об'єкти. Контактна інформація. Режим роботи.

Картинна галерея Айвазовського

<http://www.aivazovsky.euro.ru/>

Сайт знайомить з історією галереї, біографією митця. Можна переглянути основну експозицію галереї, графічні роботи художника. Подається перелік учнів майстра.

Кримський республіканський краєзнавчий музей

<http://www.ccssu.crimea.ua/crimea/etno/musofloc/index.htm>

Сайт знайомить з історією музею та його колекціями. Є контактна інформація.

Музей Лесі Українки в Ялті

<http://lesiaukrainka.crimea.ua/>

Сайт запрошує у віртуальну мандрівку музеєм. У розділі «Леся Українка: студії» запропоновано повнотекстові статті. Окрім того – контактна інформація, меценати музею.

Запорізька область

Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова»

<http://www.zamok-popova.ucoz.ua/>

Web-сторінка музею розповідає про його історію, подає контактну інформацію, новини. Пропонує переглянути фотогалерею та каталог повнотекстових статей.

Національний заповідник «Хортиця»

<http://www.hortica.org.ua/>

Відвідувачам сайту запропоновано наступні рубрики: загальні відомості про заповідник; природа Хортиці; археологічні дослідження; музей історії запорізького козацтва; культурно-просвітницька діяльність; фонди НЗХ; історико-культурний комплекс «Запорізька Січ»; наукова діяльність; проекти; меценатство та допомога.

Івано-Франківська область

Національний заповідник «Давній Галич»

<http://www.davniyhalych.if.ua/>

На сайті музею представлено новини, структуру та мапу заповідника. Подано інформацію про пам'ятки архітектури, природи, археології; перелік екскурсійних маршрутів. Висвітлюється експедиційна та дослідницька роботи. Розміщено каталог видань, фотогалерею, книгу відгуків.

Львівська область

Львівський історичний музей

<http://www.lhm.lviv.ua/>

На web-сторінці представлено історію музею, загальний огляд експозицій та колекцій, комерційні виставки, публікації та проекти. Кращі експонати з колекцій та експозицій музею можна переглянути.

Львівський музей історії релігії

<http://www.museum.lviv.ua/>

Меню сайту пропонує своїм відвідувачам переглянути наступні рубрики: про музей; експозиційні відділи; фондів колекції; виставки; реставрація пам'яток; науково-освітня робота; послуги та ін. Кращі експонати можна переглянути у фотогалереї сайту.

Музей народної архітектури та побуту у Львові

<http://www.skansen.lviv.ua/>

На території етнозон музею розташовано 124 пам'ятки архітектури, котрі об'єднані в 54 садиби. В музеї функціонують чотири виставкових зали. Два з них мають постійну експозицію. Сайт пропонує ознайомитися з історією музею, новинами, подіями та акціями, які тут відбуваються. Пропонує переглянути галерею. Подає послуги та контактну інформацію.

Музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької

<http://www.salomeamuseum.lviv.ua/>

На сайті відвідувачі можуть ознайомитися з експозицією та фондovими колекціями, переглянути музейну афішу та публікації музею. Довідатись про історію музею, додаткові послуги, контактну інформацію.

Одеська область

Одеський археологічний музей

<http://www.archaeology.odessa.ua/>

На сайті можна переглянути кращі експонати музею, новини, ознайомитися зі списком видань.

Одеський літературний музей

<http://www.museum-literature.odessa.ua/>

Це один із найбільших літературних музеїв світу, який представляє близько 300 письменників, чії долі були пов'язані з Одесою. Сайт пропонує інформацію про музей, експозицію, фонди, науково-дослідну роботу, екскурсії, а також публікації, архів подій, контактну інформацію.

Одеський музей західного і східного мистецтва

http://www.oweamuseum.odessa.ua/index_ru.htm

На сайті представлено довідкову інформацію (режим роботи, адресу, контакти) та виставки, починаючи з 2002 року.

Полтавська область

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному

<http://www.opishne-museum.narod.ru/>

Розділи сайту пропонують користувачам інформацію про підрозділи музею, його колекції, виставкову діяльність, а також конференції, симпозіуми,

екскурсії, що відбуваються в музеї-заповіднику. Представлено коротку історичну довідку про саме містечко.

Рівненська область

Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви»

<http://biter2005.narod.ru/km2.htm>

На сайті представлено історію музею, перелік пам'яток, розташованих на території заповідника, світлини.

Чернівецька область

Чернівецький художній музей

<http://hosted.sacura.net/museum/>

Це єдиний музей мистецького профілю на Буковині. На сайті представлено інформацію про музей, його координати, виставки, новини. У галереї відвідувачі можуть переглянути світлини.

Музеї Європи

Музеї Австрії

Галерея Альбертіна

<http://www.albertina.at/jart/prj3/albertina/main.jart>

Музей розташовано в замку ерцегерцога Альбрехта. Тут зберігається одна з найбільших та найвизначніших колекцій графіки (близько 65 000 малюнків і більше одного мільйона творів друкованої графіки). Колекція охоплює період від пізньої готики до сучасності.

Музей історії мистецтва (Відень)

<http://www.khm.at/>

Основний будинок музею розташований в центрі міста на площі Марії-Терезії, зберігає колекції, зібрані за кілька століть австрійською династією Габсбургів (живопис XVI-XVII ст., колекції середньовічного прикладного мистецтва й антики). Гордістю музею є картинна галерея, збірки скульптур і декоративного мистецтва, єгипетські, грецькі і римські стародавності, нумізматичний кабінет.

Музей сучасного мистецтва (Відень)

<http://www.mumok.at/>

На сайті можна переглянути фотографії багатьох експонатів, довідатись про роботу музею, його колекції.

Музеї Великобританії

Британська галерея Тейт (Лондон)

<http://www.tate.org.uk/>

Національний музей «Британська галерея Тейт» - це найбільше в світі зібрання англійського живопису. Колекція музею охоплює п'ять століть. В музеї також представлено і сучасне мистецтво. На сайті можна також знайти інформацію про вартість квитків, адресу музею, час роботи, розташування та поради, як добратися до галереї. Є інтернет-магазин.

Британський музей (Лондон)

<http://www.britishmuseum.org/default.aspx>

Унікальний онлайн-сервіс - компас Британського музею - допоможе розібратися у всьому різноманітті представлених експонатів. На сайті два «компаси» - загальний і для дітей. Використовуючи їх, можна переглянути фотографії експонатів у звичному і збільшеному розмірі.

Національна галерея Лондона

<http://www.nationalgallery.org.uk>

Сайт сучасного живопису. Можна переглянути існуючі колекції в хронологічному порядку. Можливий пошук картин одного художника, або певної епохи, доступний пошук за ключовим словом, можливий збільшений перегляд, зміна масштабу картини. Окрім самої картини на сайті представлена інформація про неї та її автора. Частина інформації перекладена російською мовою.

Національна галерея Шотландії (Едінбург)

<http://www.nationalgalleries.org/>

Колекція Національної галереї Шотландії досить різноманітна: тут можна побачити твори живопису, скульптури різних періодів – від Ренесансу до Постімпресіонізму, що представляють мистецтво багатьох країн Європи.

Особливе місце займають колекції французьких імпресіоністів і шотландських майстрів.

Національна портретна галерея (Лондон)

<http://www.npg.org.uk/index.php>

Сайт пропонує інформацію про історію музею, колекції, виставки, дослідження. Надається загальна довідкова інформація (час роботи, вартість квитків, сервісні послуги). Освітні програми. Є інтернет-магазин.

Музеї Бельгії

Королівський музей образотворчих мистецтв

<http://www.trabel.com/antwerp-finearts.htm>

Одна з найбільших картинних галерей країни. Основу її складають картини, що належали колись гільдії св. Луки – асоціації художників, заснованої в 1442 р. У

музеї представлені також бельгійські художники Нового часу, серед них знаменитий Рене Магрітт.

Музей Грутхус

<http://www.youtube.com/user/MuseaBrugge?gl=NL&hl=nl>

Сьогодні це музей побуту Середньовіччя та Нового часу. Від перших власників зберігся не тільки зовнішній вигляд будинку, але й деякі деталі інтер'єру, наприклад, головний предмет кухні - справжній камін XV століття.

Музей Майер ван ден Берг

<http://www.trabel.com/antwerp-mayer.htm>

Один із найцікавіших та найбагатших музеїв Антверпена. Основна частина експозицій музею складається з творів прикладного мистецтва середньовіччя. Представлені також скульптура і живопис фламандських майстрів XIII-XVIII ст.

Музей Мемлінга

<http://www.brugge.be/internet/en/musea/index.htm>

Це колишній госпіталь святого Івана, власне лазарет і аптека - до цього часу відкриті для відвідування. Але серцем цього музею є колишня капела госпіталю, де зберігаються шість шедеврів одного з найбільших нідерландських художників - Ганса Мемлінга (1435-1494).

Музей Плантена-Моретуса (Антверпен)

<http://www.trabel.com/antwerp-plantin.htm>

Музей Плантена-Моретуса - єдиний у своєму роді ансамбль житлового будинку і друкарні XVI-XVII століть, який зберігся до наших днів.

Музеї Болгарії

Національний музей історії (Софія)

<http://www.historymuseum.org/>

Національний музей історії в Софії – один з найбільших історичних музеїв на Балканах. Більше півсотні тисяч предметів мистецтва і побуту, археологічні знахідки та історичні архіви розкривають перед глядачем тисячолітню історію однієї з найбільш розвинених балканських цивілізацій.

Музеї Нідерландів

Королівська художня галерея (Mauritshuis)

<http://www.mauritshuis.nl/>

В перекладі з голландської мови назва «Mauritshuis» звучить як «Моріц-хаус», будинок Моріц. Через майже двісті років, у 1820 р. в цьому будинку була розміщена Королівська художня галерея – одне з найкращих у світі зібрань нідерландського живопису XV-XVII ст.

Мадуродам. Мініатюрне місто

<http://www.madurodam.nl/templates/mad/global/index.php>

Музей під відкритим небом з мініатюрними копіями визначних місць Нідерландів

Сьогодні в Мадуродамі більше семисот будівель, млинів, мостів, дерев, поїздів, пароплавів тощо.

Музей Бойманс - ван Бейнінген

<http://www.boijmans.rotterdam.nl/nl/>

Музей володіє кращою в Нідерландах колекцією творів фламандських майстрів XV-XVI ст. Експозиція музею складається з чотирьох відділів: давній живопис, малюнок та графіка, декоративне мистецтво та мистецтво модерну.

Музей Франса Хальса (Гарлем)

<http://www.kontorakuka.ru/museums/main.htm>

У музеї представлені полотна Хальса та роботи інших живописців XV - початку XIX ст. Їх об'єднує те, що усі вони – гарлемці. Музей Хальса - повністю присвячений одній лише місцевій художній традиції.

Музеї Греції

Музей Візантійської культури (Салоніки)

<http://www.mbp.gr/html/en/index.htm>

На сайті музею відвідувачі можуть ознайомитися з історією його створення, переглянути постійнодіючі та тимчасові виставки. Відвідувачі сайту можуть також побувати у складських приміщеннях музею, ознайомитися з особливостями зберігання фондів.

Національна галерея (Афіни)

<http://www.nationalgallery.gr/>

Фонди галереї налічують більше 15 000 творів мистецтва, починаючи з поствізантійського періоду і до наших днів. Сайт музею знайомить користувачів з його історією, пропонує переглянути тимчасові виставки, ознайомитися з публікаціями, довідатися про освітні програми. На сайті також діє e-shop.

Національний музей сучасного мистецтва (Афіни)

<http://www.emst.gr/>

На сайті музею користувачі можуть дізнатися про життєдіяльність музею, історію створення, партнерів, спонсорів, мету та завдання. Дізнатися про діючі та заплановані виставки, дослідження, які проводить музей. Ознайомитися з колекціями творів, новими придбаннями. Також пропонуються освітні програми. Функціонує магазин.

Музеї Естонії

Естонський історичний музей (Таллін)

<http://www.eam.ee/>

Подано історію створення музею, довідкову інформацію (контакти, ціни квитків, розклад екскурсій тощо). Сайт містить чимало цікавої інформації з історії Естонії.

Сайт містить багато цікавої та корисної інформації про виставки і заходи, які відбуваються в музеї, про наукову та видавничу роботу.

Естонський художній музей

<http://www.ekm.ee/>

На сьогоднішній час Естонський художній музей включає в себе кілька окремих музеїв: Художній музей Кадріорга (Кадріоргський палац і музей Міккеля), музей Нігулісте, музей Адамсона-Еріка. Починаючи з лютого 2006р., в Кадріорзі відкритий для відвідувачів Художній музей Куми - новий головний корпус Естонського Художнього музею. На сайті розміщено інформацію про історію створення музею, довідкову інформацію (час роботи, адреса, карта та поради, як проїхати до музею), опис колекцій, а також інформація про бібліотеку музею.

Музеї Іспанії

Музей Пікассо (Барселона)

<http://www.museupicasso.bcn.es/>

На сайті розміщено чимало цікавої інформації про життєвий і творчий шлях одного із найвидатніших митців ХХ століття. Відвідувачі також можуть переглянути роботи відомого майстра.

Музей Прадо (Мадрид)

<http://museoprado.mcu.es/home.html>

Музей Прадо - найбільше художнє надбання Іспанії. На сайті представлено інформацію про виставки і нові колекції. Відвідувачам сайту пропонується план поверху зі схемою розміщення картин. Вибираючи номер картини, можна прочитати про неї і художника, що її написав, а також переглянути збільшену копію полотна.

Музей сучасного мистецтва (Барселона)

<http://www.macba.cat/controller.php>

На сайті розміщено інформацію про час роботи музею, ціни, контакти, історію створення музею та його меценатів. Висвітлено роботу центру досліджень, який включає в себе бібліотеку і архів. Пропонуються публікації музею, mp3-лекції, описи колекцій та виставок.

Національний археологічний музей (Мадрид)

<http://man.mcu.es/>

Загальна довідкова інформація, історія музею, опис виставок та колекцій музею, бібліотека, видання. Освітні програми, курси, конференції.

Національний музей кераміки (Валенсія)

<http://mnceramica.mcu.es/>

Сайт висвітлює історію та діяльність музею. Користувачі можуть довідатися про графік роботи музею, його координати. Ознайомитися з експозиціями та колекціями, які зберігаються у фондах музею.

Національний музей прикладного мистецтва (Мадрид)

<http://mnartesdecorativas.mcu.es/>

На сайті музею розміщено довідкову інформацію (час роботи, адреса, телефони), історію створення музею, опис експозицій та колекцій музею, видання, бібліотека.

Національний музей скульптури (Вальядолід)

<http://www.ilmuseums.com/>

На сайті музею відвідувачі можуть ознайомитися з графіком роботи музею, його адресою та телефонами, цінами. Оглянути колекції музею, довідатися багато цікавого про сам будинок, в якому розміщується музей.

Фонд Гала-Сальвадор Далі

<http://www.salvador-dali.org/>

Даний електронний ресурс розповідає про життєвий та творчий шлях художника, подано адреси та сайти 4 музеїв С. Далі, відвідувачі можуть переглянути деякі роботи майстра.

Музеї Італії

Галерея Уффіці (Флоренція)

<http://www.uffizi.firenze.it/>

Галерея Уффіці – не тільки один із найстаріших музеїв Італії, який було започатковано 1560 року. Це ще й визначне зібрання італійського живопису, починаючи із зародження власне італійської національної школи в XIII столітті і закінчуючи творами XVIII століття.

Італійська скульптура

<http://www.thais.it/scultura>

Зображення та інформація про 1200 творів італійської скульптури (від середніх віків до епохи модерну). Представлено італійську та англійську версії.

Музей Ватикану

<http://www.christusrex.org/www1/vaticano/0-Musei.html>

Представлені багатющі колекції античності та християнства, Лоджії Рафаеля, Сикстинська капела, знаменитий собор св. Петра, Ватиканські сади та багато

іншого. Сайт гарно ілюстрований, інформація подана багатьма іноземними мовами.

Музеї Ватикану

<http://mv.vatican.va/>

Даний електронний ресурс пропонує відвідати ватиканські музеї в режимі онлайн, переглянути експозиції, ознайомитися з їхнім описом, дає змогу користувачам збільшити зображення, пропонуються також online-тури.

Музей Сан-Марко (Флоренція)

<http://www.kontorakuka.ru/museums/main.htm>

Музей Сан-Марко відкрився для відвідувачів у 1869 році. Він розміщений в будівлі стародавнього домініканського монастиря. У XV столітті монастир був перебудований архітектором Мікелоццо (1396-1472), який реконструював будівлю, пристосувавши її для потреб монастирської громади. Створені архітектором приміщення були прикрашені Беато Анжеліко (1395-1455).

Музеї Латвії

Латвійський Національний художній музей

<http://www.vmm.lv/lv/>

Web-сайт містить інформацію про історію музею, довідкову інформацію (адресу, час роботи, ціни на квитки постійні експозиції та виставки), а також інформацію про навчальні програми музею, описи експозицій.

Музей історії Риги

<http://www.rigamuz.lv/km/index.php>

Сайт музею розповідає про історію Риги від найдавніших згадок про місто. Експозиція історії мореплавства Латвії знайомить відвідувачів з морським транспортом Латвії, починаючи з X ст. В кабінеті срібла відвідувачі можуть переглянути колекцію найцінніших експонатів музею, виготовлених з

дорогоцінних металів. Кабінет Марти Алберінгі присвячений відомій танцівниці та колекціонерці.

Музеї Німеччини

Баварський національний музей (Мюнхен)

<http://www.bayerisches-nationalmuseum.de/>

Сайт пропонує довідкову інформацію про музей (час роботи, ціни на квитки). Також є план музею з коротким описом 5 залів на першому поверсі (вишукана культура, музичні інструменти, фарфор та фаянс, мистецтво XIX ст. та зал бароко і рококо) та 2 залів на другому (романський період й готика та ренесанс). На цокольному поверсі розміщено експозиції предметів побуту - меблі та посуд Баварії.

Берлінська галерея

<http://www.smb.spk-berlin.de/smb/home/index.php>

Сьогодні Берлінська галерея має одну з найбільш численних і різноманітних колекцій живопису Європи XIII-XVIII ст. Тут зберігаються полотна таких велетів мистецтва, як Дюрер і Гольбейн, Бальдунг Грін, Шонауер і Кранах. Гордістю берлінської експозиції є зали італійського та нідерландського Відродження.

Державна галерея (Штутгарт)

<http://www.staatgalerie.de/>

Музей представляє, в основному, твори мистецтва XX ст. Близько 800 творів експонується на постійнодіючих виставках. Щороку музей організовує 7-8 виставок. Сайт висвітлює історію, план роботи, колекції музею, діючі та заплановані виставки, мистецькі освітні програми, які діють в музеї. Діє онлайн магазин.

Німецький історичний музей (Берлін)

<http://www.dhm.de/>

Ключовими поняттями концепції музею та його експозицій є просвітництво та взаєморозуміння. Сайт знайомить відвідувачів з історією створення музею, його колекціями та експозиціями. На сайті діє інтернет-магазин, web-камери. Представлено довідкову інформацію.

Музеї Норвегії

Музей Едварда Мунка (Осло)

<http://www.munch.museum.no/>

Мистецтво Едварда Мунка – найбільш вагомий внесок Норвегії в загальноєвропейську художню скарбницю. Подібно Чюрленісу в Литві, Піросмані в Грузії, Мунк не тільки став уособленням мистецтва своєї країни, але переступив національні рамки, ставши невід'ємною частиною світового мистецтва.

Музеї Португалії

Національний музей археології (Лісабон)

<http://www.mnarqueologia-ipmuseus.pt/>

Сайт знайомить з історією, експозиціями, колекціями музею, пропонує віртуальні тури та виставки. Користувачі сайту можуть також відвідати бібліотеку музею, яка налічує у своїх фондах близько 20 тис. монографій. Представлено освітні програми.

Національний музей сучасного мистецтва (Лісабон)

<http://www.museudochiado-ipmuseus.pt/>

Сайт пропонує своїм відвідувачам ознайомитися з новинами музею, переглянути анонси запланованих та діючих виставок. Колекції музею складають експонати португальського мистецтва, починаючи з другої половини XIX ст. і до нашого часу. Також на сайті розміщено довідкову інформацію, історію музею, освітні програми.

Музеї Франції

Лувр (Париж, Франція)

http://www.louvre.fr/llv/commun/home_flash.jsp

На сайті представлена інформація про історію Лувру, список всіх колекцій. Вибираючи вид колекції, користувач одержує фото експоната, короткий його опис та історію створення. Подано також опис всіх виставок, вказано види екскурсій, плановані екскурсії та ціни на них. Під час віртуальної подорожі можна відвідати вибрані зали музею і оглянути їх з різних сторін.

Музей д'Орсе (Париж)

<http://www.musee-orsay.fr/en/home.html>

Один з найкрасивіших музеїв Франції. Музей д'Орсе втілює душу французького мистецтва. Будівля вокзалу д'Орсе в 1986 році отримала друге життя в якості музею французького мистецтва середини XIX – початку XX століття.

Музей Марка Шагала (Ніцца)

<http://www.kontorakuka.ru/museums/main.htm>

Унікальність цього музею серед європейських художніх зібрань полягає в цілісності його експозиції, серцем якої є цикл із сімнадцяти полотен на сюжети зі Старого завіту, створений Шагалом. З сімнадцяти картин біблійного циклу, дванадцять – об'єднані загальною синьо-смагдовою гамою, пов'язані з книгами Буття і Виходу. Решта п'ять написані в яскраво-червоних тонах.

Музей Мармоттен-Моне (Париж)

<http://www.marmottan.com/>

Музей Мармоттен заслужено пишається найповнішою у світі колекцією спадщини Моне. І, дійсно, зали великого француза і його сучасників незмінно приваблюють шанувальників імпресіонізму. Однак імпресіонізм – не єдине, чим може зацікавити любителів мистецтва цей невеликий старовинний будиночок поблизу Булонського лісу.

Музеї Чехії

Міська галерея Праги

<http://www.citygalleryprague.cz/>

Міська галерея Праги порівняно молодий музей. Указ Празького національного комітету про її заснування з'явився лише в 1963 році. Галерея призначалася, насамперед, для збирання, зберігання та виставки творів чеського мистецтва XIX і XX століть.

Музеї Швейцарії

Художній музей в Базеле

<http://www.kunstmuseumbasel.ch/>

Публічне художнє зібрання (Offentliche Kunstsammlung) Базеле складається з трьох основних музеїв: художній музей (живопис XV - першої половини XX ст.), Кабінет малюнка і гравюри і Музей сучасного мистецтва. Тут зберігається найбільше у світі зібрання творів родини Гольбейнів. Це спадщина Ганса Гольбейна Старшого, його старшого сина Амброзіуса та молодшого – теж Ганса Гольбейна, одного з найвидатніших художників Північної Європи.

Музеї АЗІ

Музеї Бейруту

Національний музей Бейруту

<http://www.beirutnationalmuseum.com/>

Сайт пропонує своїм відвідувачам ознайомитися з історією музею, багатою колекцією експонатів, починаючи від найдавнішого часу, подіями, які відбуваються в музеї. Також на сайті розміщено план-схему та час роботи музею.

Музеї Ізраїля

<http://www.ilmuseums.com/russian.asp>

Сайт, на якому Ви зможете побачити максимум інформації про музеї Ізраїля, зокрема Єрусалима, Тель-Авіва та інших регіонів країни. Щотижневі огляди нових виставок в розділі «Виставки». Інформація представлена на івриті, російською, українською, англійською мовами.

Художній музей Тель-Авіва

<http://www.tamuseum.com/>

Колекція творів ізраїльського мистецтва музею охоплює період починаючи з 1920-х рр. XX ст. і до наших днів. На сайті розміщено коротку історію музею, інформацію про тимчасові виставки. Сайт висвітлює освітні програми музею, календар подій, роботу бібліотеки музею, діє електронний магазин.

Музеї Китаю

Мавзолей Цинь Шихуанді («теракотова армія») (Сіань)

<http://www.bmy.com.cn/index.htm>

Найбільшим скарбом комплексу є теракотова армія, що складається із 7400 солдатів і коней та 90 військових колісниць – це практично вся армія імператора. Фігури зроблені в повний людський зріст, немає двох однакових облич.

Національний музей Китаю (Пекін)

<http://www.chnmuseum.cn/>

Колекція музею зорієнтована на історію Китаю, вона представляє історію найдавніших цивілізацій, які існували на території країни, зокрема культурні цінності 56 національностей Китаю.

Шанхайський музей

<http://www.shanghaimuseum.net/cn/index.jsp>

Фонди музею налічують близько 120 тис. експонатів. Найціннішими є колекції виробів із бронзи, кераміки, меблі, старовинні монети тощо. Постійно діє 11 галерей і 3 спеціальні виставкові зали. Музей зберігає предмети національного значення, в тому числі один із трьох існуючих зразків «прозорих» бронзових дзеркал династії Хань.

Музеї Об'єднаних Арабських Еміратів

Національний музей емірату Ель-Айн

<http://www.aam.gov.ae/>

Відвідувачі сайту можуть довідатися багато цікавого як про сам музей (його історію, колекції, розташування), так і про емірат, в якому він розташований. На сайті розміщено 4 панорами, які створюють відчуття реальної екскурсії музеєм.

Національний музей емірату Рас аль-Хайма

<http://www.rakmuseum.gov.ae/>

Сайт музею знайомить своїх відвідувачів з історією музею, розповідає про будівлю, в якій розміщено музей. Відвідувачі можуть також переглянути колекції музею, довідатися про історію емірату, його археологію.

Музеї Туреччини

Музей підводної археології (Бодрум)

<http://www.bodrum-museum.com/>

Сайт знайомить користувачів з історією замку, в якому розташовано музей та з історією самого музею. Надає інформацію про розташування музею (є карти). Подано схему та опис відділів музею. Особливістю сайту є красиві панорами.

Палац Топкапи (Стамбул)

<http://www.topkapisarayi.gov.tr/>

Сайт пропонує віртуальну мандрівку музеєм та перегляд фотогалереї. Також на сайті відвідувачі можуть ознайомитися з історією палацу, його відділами; одержати контактну інформацію.

Музеї Америки

Музеї Канади

Канадський Музей Цивілізації (Гатіно)

<http://www.civilization.ca/splash.html>

Колекції музею налічують 3,75 млн. експонатів. На сайті представлено багато різноманітної інформації, пов'язаної з діяльністю музею: від режиму роботи та цін на квитки до онлайн виставок та віртуального магазину.

Королівський музей Онтаріо (Торонто)

<http://www.rom.on.ca/>

На сайті можна переглянути фотографії експонатів, ознайомитися з новинами музею, його науково-дослідною діяльністю, інформацією про поточні та заплановані виставки, а також довідатися про режим роботи музею, ціни на квитки.

Національна Галерея Канади (Оттава)

<http://national.gallery.ca/>

Національна Галерея Канади – одне з найбільших і найвідоміших зібрань творів мистецтва у світі. Галерея відома своїми винятковими колекціями, цікавими, як для дослідників, так і для пересічних відвідувачів. Це один з найстаріших національних культурних закладів Канади.

Музеї США

Метрополітен (Нью-Йорк, США)

<http://www.metmuseum.org>

У музеї Метрополітен представлено не тільки американське мистецтво. Тут є колекція стародавніх єгипетських пам'яток, зібрання творів європейського живопису і скульптури. На сайті представлена інформація для відвідувачів, календар виставок, список колекцій, є більше 3,5 тисяч фотографій експонатів, можна відвідати віртуальні виставки. Частина експонатів для онлайн-перегляду надається тільки зареєстрованим користувачам.

Національна галерея мистецтв (Вашингтон)

<http://www.nga.gov/>

На сайті широко представлено колекції та виставки музею, плани екскурсій та програми, є кілька онлайн-турів, діє віртуальний магазин.

Додаток 22.

Літературні твори рекомендовані для обговорення під час читацьких конференцій

1. Августин Аврелій (святий) Сповідь. Львів: Свічадо, 2008. 355 с.
2. Воля Олесь. Щоденник: сорок років: 1969–2009. Київ : Аконіт, 2011. 1112 с.
3. Гордер Ю. Світ Софії: Роман про історію філософії. 3-е вид. Львів: Літопис, 2008. 575 с.
4. Белебега І. О.Українська еліта. Харків : вид. журн. «Березіль», 1999. 343 с.
5. Грушевський М. С. Щоденник (1888 – 1894 рр.). Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. Центр держ. іст. архів України (м. Львів) / за ред. П.Сохань. Київ, 1997. 261 с.
6. Києво-Печерський патерик. Львів: Свічадо, 2011. 191 с.
7. Костенко Ліна Триста поезій : вибране / упоряд. О. Пахльовська, І. Малкович. Вид. 6-те. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2015. 415 с.
8. Костенко Л. В. Мадонна перехресть. Київ : Либідь, 2012. 109 с.
9. Костенко Л. В. Річка Геракліта / упоряд. О. Пахльовська. Київ: Либідь, 2011. 286 с.
10. Любченко А. П. Щоденник Аркадія Любченка / упоряд. Ю.Луцький. Львів – Нью-Йорк : Коць, 1999. 383 с.
11. Матіос М. Приватний щоденник : ... Майдан. Війна ... Львів: Піраміда, 2015. 353 с.
12. Мелло Е. Молитва жаби: 2-ге вид., доп. Львів : Свічадо, 2013. 389 с.
13. Паскаль Б. Думки про релігію. Львів : Місіонер, 2015. 168 с.
14. Повість минулих літ: Літопис. Оповіді. 4-е вид. Київ : Вік, 2014. 225 с.
15. Портер Елеонор Поліанна: роман / за ред. Л. Герасимчука. Київ : Книга, 2011. 238 с.

16. Русова С. Ф. Мемуари. Щоденник / упоряд. В.Сергійчук. Київ: Поліграфкнига, 2014. 539 с.
17. Святе Письмо в європейській культурі: біблійн. слов. / упор. А.Ланглуа. Київ: Дух і літера, 2004. 314 с.
18. Святе письмо Старого і Нового Завіту. Київ : Простір, 2007. 1074 с.
19. Сент-Екзюпері А. Маленький принц. Харків: Фоліо, 2015. 157 с.
20. Скворода Г.С. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. Харків: Майдан, 2011. 1398 с.
21. Тереза (мати) Немає більшої любові. Київ : Книгоноша, 2013. 146 с.
22. Український музичний фольклор: підручник / за ред. А. І. Іваницький. 3-є вид., доп. Вінниця: Нова Книга, 2004. 314 с.
23. Український фольклор: хрестоматія /упоряд. Бріцина О.Ю. 3-є вид. Київ : Освіта, 2017. 750 с.
24. Українські прислів'я та приказки / упоряд. Т. М. Панасенко. Харків : Фоліо, 2013. 252 с.
25. Франк А. Щоденник. 2-е вид., доп. Київ : Сфера, 2003. 282 с.
26. Шевченко Т. Г. Кобзар: повна іл. зб. / уклад. І. М. Дзюба. Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2015. 716 с.
27. Шевченко Т. Г. Щоденник / упоряд. С. А. Гальченко. Львів: Світ, 2014. 278 с.

Додаток 23.

Кращі онлайн-бібліотеки з електронними книжками українською мовою

На теренах інтернету присутні тисячі онлайн-бібліотек з мільонами електронних книжок. Найбільше пощастило американцям, в яких є Amazon і Barnes&Noble, де можна знайти будь-яку з існуючих книжок. За останні роки в Україні з'явилося кілька дуже цікавих онлайн-бібліотек, які спеціалізуються на книжках українською мовою. Тож, якщо ви хочете читати книжки рідною мовою, ознайомтесь з добіркою 10 найкращих онлайн-бібліотек з електронними книжками українською мовою.

Бібліотека української літератури “УкрЛіб”

<http://www.ukrlib.com.ua/>

Онлайн-бібліотека УкрЛіб була заснована на зламі тисячоліть - в далекому 2000-му році. Сьогодні вона позиціонує себе як найбільша в інтернеті електронна бібліотека української літератури. За допомогою цього проекту засновники намагаються популяризувати українську мову і культуру та плекати любов до рідної літератури новим поколінням.

У бібліотеці є кілька основних розділів: “Українська література”, “Світова література”, “Навчання”, “Літературознавство”. У свою чергу літературні розділи мають підрозділи “Сучасна література”, “Народна творчість”, “Біографії” та “Критичні статті”.

На головній сторінці вказано “Книгу дня”, яку бібліотека пропонує почитати у цей день та розділ “Видатні діячі української літератури”, де можна ознайомитись з біографією та найкращими творами українських письменників. Також можна поцікавитись, які саме книжки зараз читають інші відвідувачі УкрЛібу. Для цього треба перейти до розділу “Рейтинг творів”, де вказані твори дня, найбільш популярні книжки та останні надходження до бібліотеки.

Книжки можна читати безпосередньо на сайті, або завантажити в найбільш прийнятному форматі: DOCX, RTF, HTML, EPUB, MOBI, PDF.

Українська електронна бібліотека “Libruk”

<https://libruk.com.ua/>

На ресурсі Libruk зібрано різні за жанром твори українських письменників-класиків та сучасних авторів. Всі книжки поділені на два великих розділи - українська література та світові бестселери. Також існує можливість завантажити на Libruk свої твори, що без сумніву сподобається молодим українським авторам.

На головній сторінці присутній повний перелік авторів, алфавітний каталог та такий незвичний інструмент пошуку, як “Автори за місцем народження”. В цьому режимі авторів книжок можна розшукувати на мапі України. Також для знайомства з життєвим та творчим шляхом письменників України на ресурсі викладені їх скорочені біографії.

Всі книжки доступні у найбільш популярних електронних форматах FB2, EPUB та MOBI. Останній формат включено у бібліотеку через те, що електронні книжки Amazon Kindle користуються широкою популярністю в Україні через гарне співвідношення ціна/якість. Деякі книжки можна скачати у форматах PDF або DJVU, які більше підходять для читання на настільному комп'ютері або планшеті.

Окрім цього, книжки можна читати за допомогою інтегрованої онлайн-читалки, яка дозволяє налаштувати під себе відображення тексту та запам'ятовує останню прочитану сторінку.

Книжкове братерство “Флібуста”

<http://flibusta.is/stat/lang/uk>

Книжкове братерство Флібуста - це одна з найбільших онлайн-бібліотек в Інтернеті. На його сторінках можна знайти книги будь-якого жанру на всіх

європейських мовах, зокрема українською. Всього на Флібусті 350 тисяч книжок більш ніж 130 тисяч авторів, при цьому майже 5 тисяч з них українською мовою. Щоб відшукати книжки українською мовою потрібно скористатися відповідним розділом, або вказати при пошуку код “uk” в параметрі “мова”.

Головна перевага Флібусти в порівнянні з іншими онлайн-бібліотеками полягає в тому, що на її сторінках присутні найновіші книжки. До кожної книги додається фото обкладинки, оцінки та коментарі тих, хто вже прочитав книжку. Знайти щось цікаве допоможе розширений пошук та численні рейтинги, до яких включено “Книжки дня”, “Книжки тижня”, а також “Найпопулярніші книжки”, “Найпопулярніші автори” та “Книжки, що отримали найбільше оцінок”.

Електронна бібліотека “Українська література”

<http://ukrclassic.com.ua>

Електронна бібліотека “Українська література” орієнтована на студентів, школярів та поціновувачів української літератури. На цьому ресурсі є можливість отримати вільний доступ до кращих творів класичної української літератури, з якими зазвичай починають знайомство ще в школі.

Для зручної роботи з матеріалами сайту всі письменники структуровані за алфавітним покажчиком. Вибравши потрібного автора, читачу відкриється сторінка зі списком усіх необхідних матеріалів, що мають відношення до цього письменника. В цей список входять детальна і скорочена біографії, твори, скорочені твори та перекази, аналіз і характеристики книжок та шкільні твори. Цей перелік допоможе повторити раніше прочитану книжку, підготуватися до ЗНО, або швидше виконати домашнє завдання.

Всі книжки електронної бібліотеки “Українська література” можна читати безпосередньо на сайті, або завантажити в один клік в форматах DOCX, FB2,

PDF, DJVU для читання на мобільному телефоні, планшеті або електронній книзі.

Окремо відзначимо підрозділ “ЗНО”, в якому зібрані автори та їхні твори, які включені у програму Зовнішнього незалежного оцінювання з української літератури. Учні зможуть знайти там аналізи книжок, характеристики, скорочені варіанти творів, теорію літератури, а також програму ЗНО відповідного року.

Українська та зарубіжна література українською мовою “Shift Library CMS”

<http://lib.shiftcms.net/>

Метою діяльності цієї електронної бібліотеки є поширення і популяризація україномовних творів серед читачів. Особлива увага приділяється книжкам нерадянського періоду, що видавались українською діаспорою, а також виданням останніх років. Пріоритетним завданням бібліотеки є надання читачам електронних книг в повному обсязі та забезпечення школярів і студентів україномовним матеріалом, який вони вивчають за програмами навчальних закладів.

Всі книги бібліотеки згруповані за наступними жанрами: Гумор, Детективи і Трилери, Дитяча література, Довідкова література, Документальна література, Домоведення (Дім і сім'я), Комп'ютери та Інтернет, Любовні романи, Наука, Освіта, Поезія, Драматургія, Пригоди, Проза, Релігія і духовність, Старовинна література, Фантастика.

На думку творців ресурсу компактність, зручність та універсальність електронних текстів яскраво доводять, що в електронної книги велике майбутнє і українці зобов'язані дотримуватись загальносвітових тенденцій. Саме тому вони намагаються забезпечити зручне користування і доступ до вмісту своєї електронної бібліотеки усіма можливими способами.

Електронна бібліотека Національної бібліотеки України для дітей

<http://www.chl.kiev.ua/elibrary/>

У фонді Національної бібліотеки України для дітей є багато книжок, які збереглися в країні у одиночних примірниках і зберігаються у зібранні рідкісних і цінних видань. Деякі з них являють собою справжні шедеври книжкової культури періоду другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття, є й малотиражні цікаві наукові дослідження, які можуть стати у нагоді сучасним вченим.

Доступ до цих книжок мають лише окремі дослідники: книгознавці, мистецтвознавці, літературознавці, художники та видавці. Тому основною метою проекту “Електронна бібліотека НБУ для дітей” є ознайомлення широкого загалу із кращими зразками зібрання бібліотеки в межах існуючого законодавства з авторського права. В планах проекту включення у електронну бібліотеку сучасних книжок, що стане можливим після досягнення відповідних домовленостей з авторами та видавництвами.

Дитяча публічна онлайн-бібліотека “Читанка”

<http://chytanka.com.ua/>

Дитяча публічна онлайн-бібліотека "Читанка" спеціалізується на україномовних ілюстрованих книжках. Автори проекту сканують старі дитячі книжки з малюнками для того, щоб поділитися ними з сучасними дітьми.

Щоб знайти потрібну книжку варто скористатися авторським, алфавітним або систематичним каталогом. В перших двох розділах книжки розташовані за автором чи найменуванням, а в другому вони згруповані по наступних розділах: “Зарубіжні”, “Українські”, “Дитячі”, “Пізнавальні”, “Повість”, “Оповідання”, “Казки”, “П’єси”, “Віршовані твори”, “Гумор”, “Журнали”, “Підручники” тощо.

Всі книжки в "Читанці" можна завантажити в єдиному форматі DJVU, тому їх можливо читати тільки на планшетах чи рідерах, які підтримують цей стандарт електронних книжок.

Магазин-бібліотека електронних книг Bookland

<http://www.bookland.com/>

Як зрозуміло з назви, магазин електронних книг Bookland в першу чергу намагається продати читачу книжки, аудіокнижки, словники та періодичні видання. Але за рахунок монетизації цей ресурс має в своєму репертуарі такі видання, які ви не знайдете на сторінках безкоштовних електронних бібліотек. Ціна на книги та журнали цілком прийнятна, водночас у Bookland присутній і розділ з безкоштовними книжками.

Художня література українською мовою “E-bookua.org.ua”

<http://e-bookua.org.ua/>

В онлайн-бібліотеці E-bookua.org.ua зібрана велика колекція книг здебільшого художнього напрямку. Сайт має такі розділи як “Класика”, “Біографії”, “Історичні романи, пригоди”, “Фантастика, фентезі”, “Детективи, боєвики”, “Любовні романи”, “Сучасна проза”, “Наука і освіта”, “Батькам і дітям”. Якщо ви віддаєте перевагу не читанню, а прослуховуванню книжок, то для вас на сайті присутній розділ “Аудіокниги”.

Публічна електронна бібліотека української художньої літератури “УКРЛІТ.ORG”

<http://ukrlit.org/>

Публічна електронна бібліотека української художньої літератури УКРЛІТ.ORG розпочала свою роботу ще в 2005 році зі збірки творів кількох авторів. Відтоді бібліотека доопрацьовувалась і наповнювалась новими книжками. Основними розділами бібліотеки є українська література (переважно класика), тлумачні словники, транслітерація та інші твори для школярів, студентів, вчителів та широкого загалу.

Додаток 24.

Орієнтовний перелік кінофільмів для спільного перегляду й обговорення

Агора / Agora (2009) BDRip Ukr/Eng | Sub Ukr/Eng

Жанр: пригодницький, драма, історичний, мелодрама

Країна: Іспанія

Кіностудія / кінокомпанія: Mod Producciones, Himenoptero, Telecinco Cinema, Canal+ Espana, Cinebiss

Режисер: Алехандро Аменабар / Alejandro Amenabar

Актори: Рейчел Вайз / Rachel Weisz, Макс Мінгелла / Max Minghella, Оскар Айзек / Oscar Isaac, Ашраф Бархом / Ashraf Barhom, Майкл Лонсдейл / Michael Lonsdale.

Сюжет: Дія фільму розгортається в місті Александрії Єгипетській на початку V століття нашої ери. Фільм розповідає про першу в історії жінку-вчену Гіпатію, вона була філософом, математиком і астрономом. До її слів прислухалися правителі, її учнями були багато видних діячів, зокрема префект міста Орест.

У цей час в місті почалися релігійні зіткнення, в результаті яких християнами була розграбована і знищена одна з багатючих бібліотек світу. Колишній раб Гіпатії Давус, таємно закоханий в неї, теж став християнином і приєднався до погромників. З часом церква набувала все більшої влади, і незабаром єпископ Кирило зажадав, аби Орест та інші відреклися від Гіпатії, а їй самій заборонили викладати і займатися науками. Вона не могла змиритися з цим і прийняти християнство, тому була оголошена відьмою і убита.

Тривалість: 02:06:23

Якість: BDRip (HQ-ViDEO)

Відео:

кодек: XviD

розмір кадру: 720 x 304

бітрейт: 1683 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: багатоголосий закадровий

кодек: AC3 2.0 (стерео)

бітрейт: 192 кб/с

Біла Ворона - Жанна Д'Арк (2005) DVDRip

Жанр: рок-опера

Країна: Україна

Кінокомпанія: ТРК «Золоті Ворота»

Режисер: Анатолій Хостікоєв

Актори: Жанна - Юлія Вдовенко, Жульєн - Ігор Рубашкін, Менестрель - Анатолій Хостікоєв, Син - В'ячеслав Хостікоєв, Сторічна Війна - Наталія Сумська, Кошон, Кардинал, Блазень – Богдан Бенюк, Король – Тарас Постников, Архієпископ, Герцог – Василь Мазур

Сюжет: Драматична поема «Біла ворона» була написана поетом Юрієм Рибчинським у 1989 році. Її тема – подвиг французької дівчини Жанни Д'Арк, яка очолила свій народ у боротьбі проти англійського загарбання під час Сторічної війни.

Прем'єра рок-опери відбулась у тому ж році в Академічному драматичному театрі імені Івана Франка. На протязі 11 років рок-опера «Біла ворона» з успіхом йшла у театрі, її побачили сотні тисяч глядачів не тільки Києва, а й Польщі, Австрії, Німеччини та інших країн.

У 2005 р. рок-опера була відроджена ТК «Бенюк і Хостікоєв» на сцені театру Російської драми ім. Лесі Українки з переважно новим акторським складом. З того часу «Біла Ворона» знову іде на багатьох сценах по всьому світу.

Тривалість: 01:49:25

Якість: DVDRip

Відео:

кодек: XviD

розмір кадру 720x400

бітрейт: 2569 кб/с

Аудіо:

мова: українська

кодек: MP2

бітрейт: 224 кб/с

Братство (2005) SATRip

Жанр: історичний, біографічний

Країна: Україна

Кіностудія / кінокомпанія: кіностудія ім. Олександра Довженка, ТВО «Братство»

Режисер: Станіслав Клименко

Актори: Д. Суржиков, І. Розін, І.Поплавська, І.Буніна, А.Мокренко, О.Філоненко, І.Вовк, Ю.Гребельник, І.Назаров, О.Єременко, А.Баранов, В.Ліщинський.

Сюжет: У фільмі три сюжетні лінії. Перша пов'язана з Кирило-Мефодіївським братством і його діячами. Друга - це історія романтичних взаємин Шевченка і княжни Репніної. Третя - про долю студента Петрова, по доносу якого організація була розгромлена, а «братчики» арештовані.

Тривалість:

серія 1 : 01:27:45

серія 2 : 01:32:45

Якість: SATRip

Відео:

кодек: XviD

розмір кадру: 688 x 512

бітрейт (с.1): 1629 кб/с

бітрейт (с.2): 1532 кб/с

Аудіо:

мова: українська / російська

переклад: оригінал

кодек: MP2

бітрейт: 160 кб/с

Владика Андрей (2008) DVDRip

Жанр: історичний, драма

Країна: Україна

Режисер: Олесь Янчук

Актори: Сергій Романюк, Тарас Постніков, Ірина Мак, Федір Стригун, Євген Нищук, Тарас Жирко, Орест Огородник, Галина Далявська, Лембіт Улфсак, Оксана Вороніна, Вікторія Янчук.

Сюжет: В основу фільму покладено біографію митрополита української Греко-Католицької церкви Андрія Шептицького, який протистояв репресіям тоталітарних режимів Сталіна і Гітлера...

Тривалість: 02:09:00

Якість: DVDRip

Відео:

кодек: XviD

розмір кадру: 624x384

бітрейт: 1324 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: оригінал

кодек: AC3 2.0

бітрейт: 224 кб/с

Джузеппе Москаті: Любов, що зцілює / Giuseppe Moscati: L'amore che guarisce (2007) DVDRip Ita | Ukr

Жанр: біографічний, драма

Країна: Італія

Кінокомпанія: Rai Radiotelevisione Italiana

Режисер: Джакомо Кампіотті

Актори: Беппе Фіорелло, Касія Смутняк, Етторе Бассі, Доміціанно Арканджелі, Карміне Борріно, Паола Кассела, Джорджіо Коланджелі, Марко Гамбіно, Емануелла Грімальда, Антонелла Стефануччі, Даріо Таконелі, Джузеппе Дзено

Сюжет: Історія святого Джузеппе Москаті – неаполітанського лікаря і великого гуманіста. Мускаті все своє життя власними прикладом доводив, що найбільша сила – любов. Він доводив це поєднуючи блискучі лікарські здібності і любов до ближнього. Мускаті стверджував, що навіть звичайне співчуття може зцілити хворого швидше, ніж збайдужіле виконання своїх обов'язків лікарем, і навчав цього своїх учнів.

Тривалість: 2:56:35

Якість: DVDRip

Відео:

кодек: H.263

розмір кадру: 720 x 408

бітрейт: 2 155 кб/с

Аудіо:

мова: італійська

переклад: оригінал

кодек: AC3 2.0

бітрейт: 192 кб/с

Життя прекрасне / La vita e'bella (1997) BDRip 720p Ukr/Ita

Жанр: драма, комедія, романтичний

Країна: Італія

Режисер: Роберто Беніньї

Актори: Роберто Беніньї, Ніколетта Браскі, Джорджіо Кантаріні, Джустіно Дурано, Серджіо Біні Бустрік, Маріса Паредес, Хорст Буххольц, Лідія Альфонсі, Джулліана Лоджодіче

Сюжет: Під час II Світової війни в Італії в концтабір були відправлені євреї, батько і його маленький син. Дружина, італійка, добровільно пішла слідом за ними. У таборі батько сказав синові, що все, що відбувається навколо є дуже великою грою за приз у справжній танк, який дістанеться тому хлопчикові, який зможе не потрапити на очі наглядачам. Він зробив усе, щоб син повірив у гру і залишився живий, ховаючись в бараку.

Тривалість: 01:56:10

Якість: BDRip 720p

Відео:

кодек: H.264

розмір кадру: 1280 x 692

бітрейт: 4754 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: двоголосий закадровий

кодек: AC3 5.1

бітрейт: 384 кб/с

Камо грядеши? / Куди ідеш? / Кво Вадіс? / Quo Vadis? (2001) DVDRip

Ukr/Pol

анр: історичний, драма

Країна: Польща, США

Кіностудія / кінокомпанія: Chronos Film

Режисер: Єжи Кавалерович (Jerzy Kawalerowicz)

Актори: Павло Делонг (Marcus Vinicius), Магдалена Мельцаж (Lygia), Богуслав Лінда (Petronius), Міхал Байор (Nero), Єжи Треля (Chilo Chilonides), Франчішек Печка (Apostle Peter).

Сюжет: Часи римського імператора Нерона, 63-66 рр. н.е. Саме в цей час з'являються перші історичні свідчення поширення християнства, пов'язані з перебуванням у Римі й мученицькою смертю апостолів Петра й Павла. На троні Нерон - убивця, комедіант, палій. Перших християн, обвинувачених у підпалі Рима у 64 г. н.е., розпинають на хрестах, обливають палаючою смолою, кидають у клітки до диких тварин, перетворюють на «живі смолоскипи»...

Тривалість: 02:14:02

Якість: DVDRip (Початковий формат DVD9)

Відео:

кодек: XviD

розмір кадру: 704x400 (16:9)

бітрейт: ~ 1870 кб/с

частота кадрів: 25 к/с (fps)

Аудіо:

мова: українська

переклад: багатоголосий закадровий

кодек: AC3 2.0

бітрейт: 192 кб/с

запис звуку з каналу

Лінкольн / Lincoln (2012) BDRip-AVC Ukr / Eng | sub En

Жанр: драма, біографічний, історичний

Країна: США

Кіностудія / кінокомпанія: 20th

Режисер: Стівен Спілберг

Актори: Деніел Дей-Льюїс, Саллі Філд, Девід Стретейрн, Джозеф Гордон-Левіт, Джеймс Спейдер, Гел Голбрук, Томмі Лі Джонс та інші

Сюжет: Біографічна стрічка, яка охоплює останні чотири місяці життя Авраама Лінкольна, шістнадцятого президента США, приділяючи особливу увагу зусиллям президента в січні 1865 року, щоб прийняти Тринадцяту поправку до Конституції Сполучених Штатів, яка забороняє рабство і будь-яку примусову працю, крім тих випадків, коли така праця є покаранням за злочин. Фільм знято на основі біографії американського історика Доріс Кернс Гудвін – «Команда суперників: політичний геній Авраама Лінкольна».

Тривалість: 02:29:57

Якість: BDRip-AVC

Відео:

кодек: h.264

розмір кадру: 1056x440

бітрейт: 1888 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: багатоголосий закадровий | **Цікава ідея**

кодек: AC3 5.1

бітрейт: 448 кб/с

Людина-слон / The Elephant Man (1980) BDRip 1080p Ukr/Eng | Sub Ukr/Eng

Жанр: драма

Країна: США

Кіностудія / кінокомпанія: Brooksfilms

Режисер: Девід Лінч

Актори: Ентоні Хопкінс, Джон Гілгуд, Джон Херт, Енн Бенкрофт, Уенді Хіллер, Фредді Джонс, Хелен Райан

Сюжет: Зворушлива до сліз, місцями просто несамовита історія людини на ім'я Джон Меррік, який був відомий як Людина-слон, через його невимовне каліцтво, викликане хворобою. Його бив і показував за гроші на ярмарку жорстокий негідник, користуючись його абсолютною беззахисністю і лагідністю. Доктор Трівс побачив виродка і вирішив зайнятися ним. Він привіз його в лікарню, і з часом науковий інтерес змінився щирою жалістю і співчуттям. Джон Меррік не був ідіотом, він умів читати і писати, був розумним і духовним, але невиліковним, його залишили в лікарні назавжди. Так як про історію нещасного дізналися сильні світу цього – сама королева благословила рішення комітету лікарів. Якийсь час до нього із хворобливої цікавості стікалися відвідувачі, але незабаром колишній власник викрав його.

Тривалість: 02:03:40

Якість: BDRip

Відео:

кодек: H.264

розмір кадру: 1920 x 800

бітрейт: 9800 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: багатоголосий закадровий

кодек: AC3 5.1

бітрейт: 448 кб/с

Мати Тереза/Madre Teresa (2003) DVDRip

Жанр: біографія, драма

Країна: Великобританія і Італія і Іспанія

Режисер: Фабріціо Коста

Актори: Олівія Хассі,Себастьяно Стома,Майкл Мендл,Лаура Моранте,Інgrid Рубіо,Гільермо Аеса

Сюжет: Її вважали святою ще при житті. Їй випала нелегка і радісна доля нести людям – в який раз! – благу вістку, що Бог є любов, і що сенс життя кожного смертного тільки в тому, щоб любити і бути коханим. В ХХ столітті вона стала не просто символом милосердя, але разом зі своїми послушницями являла реальну силу, з якою не можна було не рахуватися. Нею захоплювалися, перед нею схиляли свої голови, її обожнювали.

Фільм поділено на дві серії.

Тривалість: 2:43:00

Якість: TVRip

Відео:

кодек: DivX 5.x

розмір кадру: 720 x 576

бітрейт: 781 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: двоголосий закадровий

кодек: MP3

бітрейт: 96кб/с

Нескорений / Undeclared (2000) DVDRip

Жанр: драма, історичний

Країна: Україна

Режисер: Олесь Янчук

Актори: Григорій Гладій, Вікторія Малекторович, Сергій Романюк, Валерій Галицький

Сюжет: 1950 рік. Вже давно закінчилася Друга Світова війна, а на теренах Західної України, в Карпатах ще продовжували збройну боротьбу знесилені, знекровлені, але нескорені духом збройні частини та невеликі боївки Української Повстанської Армії. Ще зовсім недавно могутньої, добре організованої та вишколеної, яка змушена була вести нерівну боротьбу на два фронти: спочатку проти німецьких окупантів, а потім - проти більшовицької навали. На чолі Армії стояв видатний Командир: легендарний генерал-хорунжий Роман Шухевич – Тарас Чупринка, долю якого і покладено до основи фільму.

Тривалість: 01:43:21

Якість: DVDRip

Відео:

кодек: XviD

розмір кадру: 688 x 512

бітрейт: 1821 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: оригінал

кодек: AC3 2.0

бітрейт: 192 кб/с

Останній бункер (1991) TVRip

Жанр: драма

Країна: Україна

Режисер: Вадим Ілленко

Грають: Віктор Соловйов, Галина Сулима, Олексій Богданович, Олег Штефанко, Олена Ілленко, Борис Молодан, Анатолій Пашнін.

Сюжет: Хоча він вважається екранізацією повісті російського письменника-дисидента Леоніда Бородіна «Перед судом», його сюжет помітно відрізняється, і треба сказати, відрізняється не на гірше - це мабуть один з тих рідкісних випадків, коли кіно перевершує книжку. У центрі уваги НКВС-івське кубло, в якому панують цікаві відносини. Повстанці радше на другому плані, хоча постать їхнього командира дуже колоритна. НКВС-исти мають надзвичайно відповідальне завдання: викрити останній упівський бункер в районі. Не виконати його неможливо. Отже, за будь-яку ціну бункер треба знайти й знищити. Сюжет кіна майже детективний, з цікавою й драматичною кінцівкою. На окрему увагу заслуговують сцени, де спецзагін НКВС здійснює провокаційні каральні акції в одностроях УПА, а вже наступного дня той же загін демонструє жертви власного ж злочину, малюючи підпис: «Дело рук бандеровской банды?». Нагадуємо, кіно зроблене ще в 1991 році...

Тривалість: 1:24:58

Якість: TVRip

Відео:

кодек: DivX 5.0

розмір: 512x384,

бітрейт: 1148 kbps

Аудіо:

мова: Українська,

переклад: Оригінал,

бітрейт аудіо: 128 кб/с

Піаніст / The Pianist (2002) Ukr/Eng

Жанр: Драма

Країна: Франція, Німеччина, Великобританія, Польща

Режисер: Роман Поланскі (Roman Polanski)

Сценарист: Владислав Шпільман (книга), Рональд Харвуд (сценарій)

Композитор: Войцех Кілар

Актори: Едріан Броуді (Adrien Brody), Томас Кретчман (Thomas Kretschmann), Френк Фінлі (Frank Finlay), Маурен Ліпман (Maureen Lipman), Емілія Фокс (Emilia Fox)

Сюжет: Головний герой, музикант разом з іншими євреями був відправлений у варшавське гетто, однак йому вдалося втекти і сховатися. Йому доводиться провести кілька років, ховаючись по чужих квартирах і спостерігаючи за життям міста з вікна. Життя у нелюдських умовах прирікає піаніста на голодну смерть. Вжити обдарованому музикантові допомагає німецький офіцер.

Тривалість: 02:22:46

Якість:

Відео:

кодек: розмір кадру: 720 x 384

бітрейт: 1277 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: багатоголосий закадровий

кодек: AC3 5.1

бітрейт: 384 кб/с

Спілка мертвих поетів / Товариство мертвих поетів / Dead Poets Society

(1989) AVC Ukr/Eng | sub Ukr

Жанр: драма

Країна: США

Кінокомпанія: Touchstone Pictures, Silver Screen Partners IV

Режисер: Пітер Вір (Peter Weir)

Актори: Робін Вільямс (Robin Williams), Роберт Шон Леонард (Robert Sean Leonard), Етан Гоук (Ethan Hawke), Джош Чарльз (Josh Charles), Гейл Генсен (Gale Hansen) та інші.

Сюжет: У фільмі йдеться про вчителя англійської мови та літератури, який надихає своїх учнів змінити бодай щось у своєму житті і пробуджує у них інтерес до поезії та літератури. Дія фільму відбувається у підготовчій школі міста Велтон у штаті Вермонт. Джон Кітінг – новий викладач англійської мови у консервативному коледжі. Кітінг надихає учнів відродити «Товариство мертвих поетів», а на своїх заняттях допомагає кожному юнакові знайти свій власний голос у безликому хорі, відкрити для себе прекрасний світ природи та поезії. Результат боротьби студентів за право самовираження – трагічний, а цей фільм нікого не залишає байдужим.

Тривалість: 02:08:44

Якість: AVC

Відео:

кодек:розмір кадру: 920 x 496

бітрейт: 1 469 кб/с

Аудіо 1:

мова: українська

переклад: одноголосий закадровий | **UkrVoiceTeam**

кодек: AC3 5.1

бітрейт: 384 кб/с

Час збирати каміння (1996) TVRip

Жанр: Драма

Країна: Україна

Кіностудія / кінокомпанія: Укртелефільм

Режисер: Володимир Андрощук

Актори: Сергій Романюк, Роман Барияк, Тарас Жирко, Наталя Лань, Ольга Кузьменко, Олександр Гринько, Віталій Тимощук, В'ячеслав Хім'як, Іван Бернацький

Сюжет: Події відбуваються наприкінці XIX ст. у маленькому гуцульському селі, розташованому в Прикарпатті у долині Черемоша. Під час нечуваної зливи ріка змінила своє русло, внаслідок чого землі з найкращими покосами, що належали селянам, відійшли до місцевого пана Шиманського. Селяни звертаються до суду...

Тривалість: 01:08:00

Якість: TVRip

Відео:

кодек: MPEG

розмір кадру: 720 x 576

бітрейт: 2000 кб/с

Аудіо:

мова: українська

переклад: оригінал

кодек: MP3

бітрейт: 128 кб/с

Додаток 25.

Добірка літератури рекомендованої кураторам академічних груп ЗВО

1. Авдєєва І.М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2017. 304 с.
2. Андрущенко В.П. Національна доктрина розвитку системи освіти України в ХХІ ст. *Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2013. Вип. 5. С. 26–29.
3. Бабічев О. І. Мистецтво та становлення особистості студента (естетичний аспект) : метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2013. 124 с.
4. Белова Л. О. Виховна система сучасного ЗВО: соціологічні аспекти аналізу: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.04 / Харківський гуманітарний університет. Харків, 2011. 35 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 2.: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
7. Бех І. Д. Готовність педагога до інноваційної виховної діяльності. *Вісник СевДПУ: зб. наукових праць*. Севастополь, 2009. Вип. 96. С. 3–8.
8. Бех І. Д. Духовний розвиток особистості: поступ у незвідане. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 1(54). С. 5–28.
9. Бех І. Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць*. Вип. 12. Київ : ІПВ АПН України, 2008. С. 5–18.
10. Білецька І. О. Методи і засоби особистісно орієнтованого виховання : навч.-метод. посіб. Умань : СПД Жовтий, 2009. 140 с.
11. Боднар В. В. Формування культури педагогічної праці студентів у процесі позааудиторної діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 20 с.

12. Бойправ М. Д. Психологія виховання та самовиховання: навч.- метод. посіб. Ніжин : вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 109 с.
13. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб.* / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ: Знання, 1997. С. 21-25.
14. Бурдейна Л. І. Формування моральної культури студентів закладів вищої освітиторговельно-економічного профілю: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль: ТНП ун-т ім. В. Гнатюка, 2005. 20 с.
15. Бухлова Н.В. Вивчення ефективності діяльності педагога-вихователя. Харків: Основа, 2012. 160 с.
16. Вербець В.В. Морально-етичні цінності в системі виховання студентської молоді. *Християнські цінності: Історія: Погляд у третє тисячоліття : Наук. зап.* Нац. ун-т «Острозька академія». Острог, 2012. Т. VI. С. 230-233.
17. Вертегел В. Л. Виховання естетичного смаку в студентів закладів вищої освіти МВС засобами іноземних мов : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07. В. Л. Вертегел. Херсон, 2008. 20 с.
18. Виховання духовності особистості: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.
19. Виховання моральності підростаючого покоління: наук.-метод. посіб. / за ред. К. І. Чорної. Київ : Богдана, 2005. 288 с.
20. Виховна робота зі студентською молоддю: навч. посіб. / за заг. ред. Т. Ю. Осипової. Одеса: Фенікс, 2006. 238 с.
21. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 316 с.
22. Галєєва А. П. Керівництво дозвіллям студентів. *Динаміка наукових досліджень*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 2013. Т. 31. С. 4–5.
23. Галєєва А. П. Організація виховного процесу у вищих аграрних навчальних закладах : метод. рекомендації. Миколаїв, МДАУ, 2014. 66 с.
24. Гіптерс З. В. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб

- естетичного виховання майбутніх спеціалістів : метод. посіб. Львів : Каменярь, 1998. 144 с.
25. Голошівець С. Виховання сучасної студентської молоді – фундамент майбутнього. *Вища освіта України*. 2012. № 4. С. 114–116.
 26. Гуковська Т. Г. Формування емоційно-почуттєвої сфери студентів гуманітарних факультетів у закладах вищої освіти : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2010. 20 с.
 27. Діагностика у виховному процесі / упоряд. Литвин Л. Є. Харків: Основа, 2006. 38 с.
 28. Дубич К.В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища закладу вищої освіти: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2011. 23 с.
 29. Естетичне виховання у закладах вищої освіти / за заг. наук.ред. В. Ф. Передрія. Київ, Світ, 2016. 207 с.
 30. Жорнова О. І. Теорія і методика формування культуротворчості : монографія. Запоріжжя: Дике Поле, 2006. 416 с.
 31. Журба К. О. Честь і гідність. *Класний керівник*. 2007. № 9. С. 2 – 4.
 32. Закон України Про вищу освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004 Редакція від 01.01.2015, підстава 76-19
 33. Захаренко С.О., Орлова Н.В. Деякі поради щодо формування в учнів загальнолюдських цінностей: навч. посіб. Черкаси: вид-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. 288 с.
 34. Зеленов Є.А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів: монографія. Луганськ: вид-во НЦППРК «НОУЛІЖ», 2009. 207 с.
 35. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія. Київ: б. в., 2008. 608 с.
 36. Калініченко, А. І. Педагогічні умови організації самовиховання студентської молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2011. 180 с.

37. Караульна Н.В. Сутність духовності та її роль в особистому бутті. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія : Філософія. Політологія.* вип. 27. Київ, 2010. С. 26-28.
38. Кардаш Г.М. Морально-етичні цінності студентської молоді: проблеми та перспективи формування. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 29. 2017. С. 198-205.
39. Карпенчук, С. Г. До вершин досконалості... : наук.-метод. посіб. з проблем самовиховання. Рівне : Волинські обереги, 2019. 260 с.
40. Кобзар Б. С. Мета виховання, або проблеми духовної культури особистості. *Освіта.* 2015. № 36/37. С. 6.
41. Комарова А. Духовність, духовний розвиток особистості і православ'я. *Духовність як основа консолідації суспільства: міжвідом. наук. зб.* Київ : Наук.-дослід. ін-т «Проблеми людини», 2009. Т. 16. С. 17–46.
42. Кондрашова, Л.В., Лаврентьева, О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навч. посіб. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
43. Корольова І. І. Естетичне виховання студентської молоді у процесі культуротворчої діяльності : навч.-метод. посіб. Херсон : Айлант, 2011. 68 с.
44. Корольчук О. Організаційно-виховна робота серед студентів. *Освіта.* 2014. № 4. С. 8–9.
45. Кучерявий, О. Г. Професійне самовиховання у вищій школі : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2010. 200 с.
46. Лебедіна О. В. Виховання морально-естетичних ідеалів у студентів класичного університету засобами мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2015. 20 с
47. Лозинська Л. Ф. Виховання толерантності у студентів вищих медичних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Лозинська Людмила Федорівна; М-во освіти і науки України, Східукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2014. – 20 с.

48. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ: КММ, 2014. 240 с.
49. Максимчук Н. П. Особливості становлення моральних цінностей у процесі соціалізації особистості юнацького віку. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. Вип. 3. С. 232–241.
50. Максимчук Ю. В. Естетичне виховання студентської молоді у процесі клубної роботи : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Херсон, 2004. 20 с.
51. Москальова Л. Ю. Виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: теоретичний та методичний аспекти : монографія. Мелітополь : вид-во ММД, 2009. 464 с.
52. Музика О. Л. Самооцінка і розвиток творчих здібностей: навч. посіб. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франко, 2015. 168 с.
53. Нечепоренко М. В. Формування естетичної культури студентів класичних університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2005. 23 с.
54. Олексюк О. М. Духовний потенціал мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2016. № 2. С. 2–6.
55. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді у процесі професійної підготовки: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 ; 13.00.01. Київ, 2007. 333 с.
56. Олексюк-Казо Л. М. Основи прикладної творчості: навч. посіб. Київ : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2015. 201 с.
57. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей. : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 200 с.
58. Педагогіка вищої школи. / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка. 2009. 256 с.
59. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / за заг. ред. Курлянд З. Н. Київ: Знання, 2007. 495 с.
60. Петренко Т. В. Виховання самоповаги у молоді в історії і теорії наукової

думки. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Вип. 14, кн. 2. 2010. С. 159–169.

61. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ: Наш час, 2007. 280 с.
62. Поніманська Т. І. Гуманізм як основа морально-духовного виховання особистості. *Гуманістично-спрямований виховний процес і становлення особистості*: зб. наук. праць. Кн. І. 2001. С. 41–46.
63. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології : навч. посібник. Київ : ІПППОАПНУ України, 2006. 530 с.
64. Рибалка, В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога : посіб. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
65. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2014. 336 с.
66. Столяренко О.В. Педагогічні умови виховання толерантності у студентів закладів вищої освітнотехнічного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2013. 20 с.
67. Тернопільська В.І. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль: Богдан, 2014. 264 с.
68. Чернуха А. М. Виховання як спосіб формування та реалізації моральної культури людини: *міжвідомчий наук. зб.: Культура, світогляд, гуманізм*. Київ: Либідь, 2007. С. 104-111.
69. Чернуха Н.М. Інтеграція виховних впливів у сучасному освітньому середовищі: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2006. 304 с.
70. Шевченко Г.П. Педагогіка духовності. Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В.Даля, 2004. Вип. 1. С. 3–9

Короткий термінологічний словник

Авторитет (від лат. *autoritas* – влада, вплив) – загальновизнаний вплив окремої людини або колективу, організацій у різних сферах суспільного життя.

Актив (від лат. *activus* – діяльний) – у соціальній психології – найдіяльніша, енергійна й активна частина соціальної групи, колективу.

Активність – риса темпераменту, що характеризується енергією впливу людини на навколишній світ і подоланням перешкод на шляху до мети.

Активність особистості – здатність особистості до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища та самої себе.

Активність характеру – структурна властивість характеру, яка визначається ступенем протидії зовнішнім обставинам.

Афективно-комунікативна функція спілкування – функція спілкування, що проявляється в зміні інтенсивності, а інколи й модальності емоційних станів людини в процесі спілкування.

Бар'єр психологічний – внутрішня перешкода, яка заважає людині думати й правильно поводитися серед інших людей; часто виникає у сфері ділових, особистих взаєностосунків і перешкоджає встановленню відкритих та довірливих взаємин між людьми.

Бар'єри спілкування – певні установки одного чи обох партнерів у спілкуванні, що заважають їм бути доброзичливими та чуйними один до одного. Бар'єри можуть існувати на ґрунті інтелектуальних, естетичних, культурних, мотиваційних, моральних та емоційних розбіжностей.

Бесіда етична (в практиці роботи ЗВО) – специфічна форма організації морально-духовного виховання студентів.

Бесіда репродуктивна – бесіда, спрямована на відтворення раніше засвоєного матеріалу.

Бесіда фронтальна – бесіда, яка проводиться з усією студентською групою.

Взаємодія – процес безпосередньої чи опосередкованої дії суб'єктів один на одного, що породжує взаємну зумовленість та зв'язок.

Взаємини – духовні утворення, що складаються в процесі спілкування і відображають його позитивний або негативний характер.

Взаєморозуміння – спосіб взаємодії між окремими людьми, соціальними групами, колективами, організаціями, країнами, за якого максимально осмислюється та враховується на практиці думка чи позиція сторін, які взаємодіють. Об'єктивною основою взаєморозуміння виступає спільність інтересів, ближніх або віддалених цілей, поглядів. Взаєморозуміння конкретно реалізується через сприйняття природної мови (головним чином), а також штучних засобів комунікації – жестів, формалізованих мов тощо. Воно передбачає обмін думками, цінностями, вивчення реального досвіду сторін з метою встановлення взаєморозуміння.

Використання життєвого досвіду студентів – метод навчання, який полягає в осмисленні наукових основ перебігу процесів, які студенти спостерігали в житті чи в яких самі брали участь.

Виправлення – складний психічний процес перебудови особистості, що відбувається під впливом перевиховання й самостійної роботи над усуненням відхилень у власній свідомості та поведінці.

Витримка – волюва якість, що виражається в умінні людини своєчасно стримувати небажані спонуки, дії та вчинки.

Вихованець – той, хто приймає та засвоює досвід поколінь.

Виховання – це цілісний цілеспрямований соціальний процес передачі досвіду гуманістичних міжособистісних і суспільних відносин у реально існуючих спеціально створених умовах, процес підготовки людини й колективу до життя й праці; формування всебічно розвиненої особистості.

Виховання – цілеспрямований спеціально організований процес взаємодії вихователя й вихованців з метою формування позитивних властивостей та якостей особистості.

Вихованість – комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю та рівнем сформованості в неї суспільно значущих якостей, що відображає всебічність її розвитку.

Вихователь – у широкому значенні – особа або організація, яка здійснює виховання; людина, яка покликана або призначена передавати досвід попередніх поколінь молоді; у вузькому значенні – посадова особа, яка займається вихованням дітей і молоді в навчально-виховних закладах.

Виховна робота – це організація індивідуальної, групової, колективної діяльності вихованців, яка включає їх у виховні взаємини відповідно до чітко визначеної мети.

Виховні взаємини – різновид взаємин між людьми, що спрямовані на розвиток особистості за допомогою виховання, навчання, освіти.

Вікова періодизація – поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові відрізки, що вимірюються роками.

Вікові особливості – характерні для певного періоду життя анатомо-фізіологічні, психічні та соціальні властивості.

Внутрішні протиріччя – суперечності, що виникають на ґрунті незгоди з собою та відображаються в індивідуальних спонуканнях людини.

Вольові якості – відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої регуляції поведінки, її влади над собою.

Воля – свідома організація та саморегуляція людиною своєї діяльності й поведінки, спрямована на подолання труднощів під час досягнення поставлених цілей.

Вправління – багаторазове виконання певних дій чи видів діяльності з метою їх освоєння, яке ґрунтується на розумінні й супроводжується свідомим контролем і коригуванням. У педагогіці – метод виховання, що полягає в поступовому створенні умов, в яких вихованець виконує певні дії з метою вироблення та закріплення позитивних форм поведінки.

Вчинок – у психологічному розумінні – специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини, вияву її характеру й поведінки.

Громадська думка – спосіб формування й вияву масової свідомості, що виражає ставлення людей до суспільно значущих подій та фактів, важливий

фактор соціальної комунікації. Як метод виховання за своєю суттю є колективною вимогою.

Група – об'єднання людей, створене на основі певної спільної для них ознаки, що виявляється в їх спільній діяльності, зокрема спілкуванні.

Група неформальна – група, яка не має юридично закріпленого статусу, а виникає на основі спільності інтересів, симпатії, зближення поглядів, переконань тощо.

Група формальна – група, що має зовнішньо задані соціально значущі цілі діяльності, юридично визначений статус, нормативно закріплену структуру, призначене чи вибране керівництво й зафіксовані права та обов'язки її членів.

Гуманізм – система ідей і поглядів, яка визначає найвищу цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв усіх здібностей.

Гуманна особистість – людина, переконання якої ґрунтуються на ідеї гуманізму і у поведінці якої є звичними стереотипи поваги до інших, ввічливості, тактовності, демократичності, толерантності.

Девіантна поведінка – певний спосіб поведінки, мислення, дій людини, який не відповідає нормам і цінностям даного суспільства.

Демократизація – процес формування правової держави, побудованої на принципах рівності й свободи.

Дискусія – це метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок.

Диспут (як метод виховання) – спеціально організована вистава, під час якої відбувається демонстративне зіткнення прямо протилежних точок зору, думок з певного питання (проблеми).

Ділова гра – форма організації навчально-виховної діяльності, у ході якої в ігровій формі вирішуються важливі навчально-виховні завдання.

Ділова спрямованість особистості – вид спрямованості особистості, що характеризується переважанням мотивів, породжених діяльністю та спрямованих на неї.

Діловий рівень спілкування – це такий рівень, під час якого на перше місце ставиться справа, однаково цінна для партнерів.

Дія – відносно завершений елемент діяльності, спрямований на досягнення певної проміжної мети й підпорядкований загальному мотиву діяльності.

Дія вольова – дія людини, спрямована на досягнення свідомо поставленої мети й пов'язана з подоланням труднощів.

Діяльність – внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється усвідомлюваною метою.

Довіра – морально-психологічна категорія, яка визначає ставлення до дій іншої особи й до неї самої; ґрунтується на переконаності, що діє ця особа правильно, що їй притаманні сумлінність і чесність.

Доручення (як метод виховання) – метод, що передбачає вправління вихованця в позитивних діях і вчинках.

Досвід – засноване на практиці чуттєве пізнання дійсності; єдність знань, умінь, навичок, переживань, розміркувань, реалізованих прагнень, звичок людини.

Духовність – специфічно людська риса, яка виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних й емоційних запитах, моральності.

Евристична (сократівська) бесіда – бесіда, у процесі якої викладач уміло сформульованими запитаннями скеровує студентів на формування нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті ними раніше знання, спостереження.

Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури особистості.

Економічне виховання – систематичний цілеспрямований вплив з метою формування в студентів економічних знань, умінь, навичок, потреб, інтересів, стилю мислення, які відповідають нормам господарювання та принципам моралі.

Екскурсія – форма організації навчальної та виховної роботи, яка проводиться на природі, в музеї, на виробництві. Її мета – розширення й поглиблення знань з різних галузей, встановлення взаємозв'язків теорії із

практикою, виховання поважного ставлення до праці, природи, формування естетичних почуттів, розвиток спостережливості, мислення.

Експеримент (лат. *experimen* *Шт* – проба, дослід) – метод духовного освоєння світу й людської діяльності, що ґрунтується на дослідах, випробовуваннях, моделюванні тощо. У психології – метод збирання фактів у спеціально створених умовах, які забезпечують активний прояв необхідних психічних явищ. У педагогіці – метод вивчення певного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих умовах.

Емоційний комфорт – психічний стан максимальної емоційної зручності людини у природному й соціальному середовищі; позитивно впливає на ефективність діяльності студента, сприяє підвищеному виявленню його духовних потенцій, творчості.

Емоційне спілкування – різновид соціального спілкування, що ґрунтується на емоціях та почуттях людини. Конкретні вияви емоційного спілкування: почуття близькості з іншою людиною чи певною групою людей на базі вияву спільності почуттів, прилучення до духовного світу іншої людини.

Емпатія – специфічна форма психічного відображення суб'єктом (емпатуючим) об'єктивної реальності, якою є внутрішній (суб'єктивний світ) життєвий світ іншої людини (емпата).

Естетичне виховання – формування в особистості здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності.

Естетичне почуття – особливе почуття насолоди, яке відчуває людина, сприймаючи прекрасне в навколишній дійсності та творах мистецтва.

Естетичний ідеал – уявлення людини про прекрасне в абсолютному його вираженні.

Естетичний смак – здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відрізнити прекрасне від потворного.

Етика – наука про мораль, природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в суспільстві.

Етнізація – наповнення виховання національним змістом, що забезпечує формування в особистості національної свідомості.

Ефективність – відношення досягнутого результату (відповідно до того чи і якого критерію) до максимально досягнутого чи заздалегідь запланованого результату.

Ефективність виховання – відношення досягнутих результатів до передбаченої мети у процесі формування духовного обличчя, суспільно значущих якостей особистості, соціальних груп, суспільства загалом.

Ефективна комунікація – це комунікація, яка забезпечує динаміку у вирішенні проблем, використання найбільш оптимальних засобів шляхом досягнення взаєморозуміння між партнерами.

Єдині педагогічні вимоги – загальна лінія у навчально-виховній роботі, вироблена педагогічним колективом.

Жест – соціально сформований рух, що передає певний психічний стан людини.

Закономірність виховання – стійкий, об'єктивний, істотний зв'язок у вихованні, реалізація якого сприяє ефективному розвитку особистості.

Заохочення (як метод виховання) – метод, що реалізується через схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання вихованців до їх повторення.

Занедбаність педагогічна – стійкі відхилення від норми в моральній свідомості, поведінці чи навчальній діяльності учня, студента, спричинені недоліками педагогічного впливу.

Засіб виховання – вид суспільної діяльності, який може впливати на особистість у певному напрямі.

Засоби спілкування – це, насамперед, мова, оптико-кінетична система знаків (жести, міміка, пантоміміка), пара- і екстралінгвістичні системи (інтонація), немовні виражальні засоби мови (паузи), система організації простору та часу комунікації, система «контакту очима»).

Звичка – дія чи елемент поведінки, які стали потребою.

Згуртованість – термін соціальної психології, що виражає ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі.

Здібності – психічні властивості індивіда, які є передумовою успішного виконання певних видів діяльності (набуття знань, умінь, навичок; використання їх у праці).

Здібності загальні – здібності, які певною мірою проявляються у всіх видах діяльності індивіда.

Здібності спеціальні – здібності, які проявляються лише в конкретних видах діяльності індивіда.

Злочинність дитяча – сукупність соціально небезпечних дій, здійснюваних дітьми й підлітками.

Змагання (як метод виховання) – метод, що передбачає здорове суперництво й самоствердження в колективі дітей та молоді.

Зміст освіти – система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моральної поведінки, підготовку до суспільного життя.

Зміст виховання – система цінностей світової та національної культури, яку студенти повинні засвоїти, зберегти й розвинути відповідно до поставленої мети та завдань виховання.

Знання – узагальнений досвід людства про дійсність, що має форму фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій.

Ідеал – позитивно емоційно забарвлений взірець досконалості, який людина намагається наслідувати.

Ідентифікація (від лат. *identicus* – тотожний і *fasio* – роблю) – прийом наукового пізнання, за якого встановлюються тотожність, подібність об'єктів завдяки спільності певних рис, ознак.

Індивід – людина як одинична природна істота, представник виду *homo sapiens*.

Індивідуальність (від лат. *individuum* – неподільне) – сукупність неповторно своєрідних рис та особливостей людини, що відрізняють її від інших людей.

Індивідуальна педагогічна бесіда – взаємодія педагога зі студентом, батьками, спрямована на взаєморозуміння, пошук шляхів співробітництва для стимулювання розвитку вихованця.

Індивідуальний стиль діяльності – індивідуальна система прийомів і способів дій, характерна для конкретної людини й доцільна для досягнення успішного результату.

Індивідуальність – неповторне поєднання психологічних особливостей і рис людини, що визначає її своєрідність і несхожість на інших людей.

Ініціативність – морально-психологічна риса особистості, яка полягає у здатності та схильності до активних і самостійних дій.

Інтелектуальні почуття – почуття, які виникають у процесі пізнавальної діяльності людини й зумовлені нею.

Інтерація (від *inter* – між і *action* – дія) – сукупність зв'язків і взаємовпливів людей, що складається в спільній діяльності.

Інтерактивна сторона спілкування – це сторона спілкування, яка фіксує не тільки обмін інформацією, а й організацію сумісних дій, які дають змогу реалізувати деяку загальну для партнерів діяльність.

Інтерес – емоційний вияв пізнавальних потреб людини, що реалізується в спрямованості людини на певні об'єкти, прагненні глибше і повніше їх пізнати.

Інтерес безпосередній – інтерес до змісту певної діяльності та процесу її виконання.

Інтерес нестійкий – короткотривалий інтерес до певного об'єкта чи виду діяльності.

Інтерес стійкий – інтерес до об'єкта чи певної галузі діяльності, який зберігається у людини протягом тривалого часу або всього життя.

Інтерес (як емоція) – позитивний емоційний стан, що є одним із провідних мотивів навчання й сприяє засвоєнню знань, навичок і вмінь.

Колектив – група, в якій міжособистісні стосунки опосередковуються суспільно цінним й особистісно значущим змістом спільної діяльності.

Комунікабельність – риса особистості, її здатність до спілкування з іншими людьми, товариськість; не є вродженою, вона формується в процесі життя та діяльності людини у соціальній групі (колективі).

Комунікатор – людина, яка повідомляє інформацію, кодуючи її за допомогою різних знаків.

Конгруентність – відповідність поведінки особистості її внутрішньому стану.

Консультація – порада (пояснення) педагога учням і студентам з будь-якого питання.

Конференція (як метод виховання) збір, нарада представників певних організацій, груп, окремих осіб для обговорення визначеного кола питань. Тематичні конференції у осередку академічної групи є масовою формою виховної роботи, в ході якої відбувається всебічне обговорення особистісно-значущих та суспільно-важливих проблем.

Конфлікт – зіткнення протилежних думок, цілей, інтересів, позицій; крайнє загострення суперечностей.

Конформність – схильність індивіда підкорятися думці групової більшості, реальному чи уявному тискові групи.

Корпорація – група, в якій міжособистісні стосунки опосередковує особистістю значущий для її індивідів, але асоціальний зміст групової діяльності.

Критерії ефективності педагогічного процесу – показники, що виражають рівень вихованості студентів.

Куратор – суб'єкт педагогічної діяльності, який реалізує мету та завдання виховної роботи у закладі вищої освіти на рівні студентської академічної групи.

Кругозір особистості – уявлення, поняття й фактичні відомості про предмети, явища природи, громадського життя й людської психіки, властиві особистості на кожному етапі її розумового розвитку.

Культура поведінки – дотримання основних норм людського спілкування, вміння знаходити адекватні засоби у спілкуванні з оточуючими.

Лідер – людина, яка завдяки своїм особистим якостям має переважний вплив на членів соціальної групи.

Макрорівень спілкування – рівень аналізу, який передбачає вивчення розвитку спілкування протягом життя людини.

Мезорівень спілкування – рівень аналізу спілкування, на якому вивчають окремі контакти між людьми під час виконання певних завдань чи спілкування.

Мета – ідеальний об'єкт, який у свідомості задовольняє потребу, що виникла.

Мета виховання – сукупність властивостей особистості, які прагне сформувати суспільство.

Метод аналізу результатів діяльності – метод, що передбачає вивчення кількісного й якісного складу результатів різних видів діяльності, успішності, участі в конкурсах, громадській роботі учнів, студентів, та дає змогу скласти уявлення про їх освітній рівень, вихованість та ін.

Метод виховання – спосіб взаємопов'язаної діяльності педагогів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців певних поглядів, переконань, а також навичок і звичок поведінки.

Методика колективних творчих справ (КТС) – організація колективних творчих справ, які поєднують у сумісній діяльності вихователів і вихованців.

Міжособистісне сприйняття – сприйняття розуміння та оцінки людини людиною.

Міжособистісні стосунки – взаємозв'язки між людьми, які суб'єктивно переживаються й об'єктивно проявляються в характері та спробах взаємних впливів, що здійснюються між людьми в процесі спільної діяльності та спілкування.

Мікрорівень спілкування – рівень аналізу спілкування, на якому вивчають окремі сполучені акти спілкування, що виступають у ролі його елементарних одиниць.

Міміка – зовнішнє вираження психічних станів за допомогою м'язів обличчя.

Мораль – система ідей, принципів, законів, норм і оцінок, що регулюють взаємини між людьми.

Моральна зрілість – якість особистості, яка сформувалася під впливом конкретно-історичних суспільних й індивідуальних умов, навчання, морального виховання, самовиховання.

Моральна свідомість – одна зі сфер суспільної свідомості, що відображає реальні взаємини й регулює моральний аспект діяльності людини.

Моральна спрямованість – стійка суспільна позиція особистості, що складається на світоглядній основі мотивів поведінки та виявляється в різних умовах як властивість особистості.

Моральне виховання – виховна діяльність, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Моральний вчинок – специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини, вияву її характеру й поведінки.

Моральний досвід – відповідний рівень сформованості моральних знань, моральних ставлень, моральної діяльності.

Моральні звички – корисні для суспільства стійкі форми поведінки, які є внутрішньою потребою особистості й виявляються у будь-якій ситуації й умовах.

Моральний ідеал – вираження вимог суспільства до людей у вигляді конкретного образу морально досконалої людини.

Моральні переконання – пережиті та узагальнені моральні принципи, норми.

Моральні почуття – запити, оцінки, спрямованість духовного розвитку особистості.

Моральність – характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами, принципами.

Мотивація – спонукання, що викликають активність особистості й визначають її спрямованість.

Мрія – особлива форма творчої уяви, за допомогою якої людина створює образи бажаного майбутнього.

Навичка – часткова автоматизація виконання й регулювання доцільних рухів.

Навіювання – психологічний вплив однієї людини на іншу, який частково або повністю не усвідомлюється як тим, хто його здійснює, так і тим, хто йому піддається.

Наполегливість – воляова якість, що виявляється в умінні людини активно викликати дії, потрібні для подолання труднощів, й енергійно діяти під час досягання мети.

Народна педагогіка – інститут педагогіки, що охоплює накопичений віками народний досвід, погляди на мету, завдання, засоби та методи виховання й навчання підростаючого покоління.

Настрій – відносно тривалий психічний стан душевної орієнтованості, в основі якого лежить емоція (позитивна або негативна, однак не нейтральна).

Натхнення – психічний стан піднесеності творчих потенцій людини.

Національне виховання – виховання дітей та молоді, пов'язане з передачею їм культурно-історичного досвіду рідного народу, його традицій, звичаїв, обрядів, багатівіковій мудрості та духовності.

Обдарованість – високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей, що є передумовою творчих досягнень.

Онтогенез – індивідуальний розвиток організму з моменту народження до смерті.

Особистісна спрямованість особистості – переважання в особистості мотивів, спрямованих на забезпечення власного благополуччя.

Особистісне несвідоме – сукупність раніше усвідомлених переживань, які стали забутими або витісненими зі свідомості.

Особистість – людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуального, неповторного.

Патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, яке полягає у любові до батьківщини, відданості своєму народові, гордості за надбання національної культури.

Педагогіка народного календаря – складова народної педагогіки, що передбачає виховання дітей та молоді шляхом залучення їх до сезонних робіт, підтримання звичаїв, участі у святах і обрядах.

Педагогічна вимога – педагогічний вплив на вихованця з метою спонування його до позитивної діяльності, осуд його дій та вчинків, **що** мають негативний характер.

Педагогічна діагностика – виявлення за допомогою спеціальних методик стану навчально-виховної роботи, окремих її напрямів з метою коригування змісту, форм і методів їх реалізації в педагогічному процесі.

Педагогічна майстерність – характеристика високого рівня педагогічної діяльності, **що** ґрунтується на високому рівні фахових знань і вмінь педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді.

Педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних настанов, які визначають спеціальний підхід і поєднання форм, методів, способів, прийомів, виховних засобів (схем, креслень, діаграм, карт).

Педагогічний вплив – педагогічно доцільна організація життєдіяльності студентів, у процесі якої вони набувають необхідних рис і якостей, знань, навичок і звичок.

Педагогічний досвід – практика педагогічної діяльності людини та її результат, який виявляє рівень опанування її об'єктивними закономірностями.

Педагогічний процес – спеціально організована, цілеспрямована взаємодія педагогів і вихованців, метою якої є вирішення освітніх проблем і розвиток особистості.

Педагогічний такт – почуття міри в застосуванні педагогічного впливу на вихованців, коли оптимально враховують умови ситуації, її соціальні та педагогічні наслідки.

Перевиховання – виховний процес, спрямований на подолання негативних рис особистості, що сформувалися під впливом негативних умов виховання.

Переконання – система мотивів, **що** спонукають особистість діяти відповідно до своїх поглядів, принципів, світогляду.

Планування – усвідомлене, цілеспрямоване прогнозування цілей виховання та шляхів їх досягнення.

Поведінка – система взаємопов'язаних реакцій і дій людини у взаємодії з навколишнім середовищем.

Поааудиторна робота – це організація й проведення у вільний від занять час колективами деканатів, кураторами, викладачами, органами студентського самоврядування виховної діяльності студентів з метою розширення діапазону їх соціальної взаємодії та спілкування, формування гармонійно розвиненого, соціально-активного, професійно-грамотного, творчого фахівця.

Потреба – необхідність у чомусь. У людей потреба є наслідком їх суспільно-історичного розвитку, а задоволення потреб відбувається, головним чином, завдяки трудовій діяльності, у ході якої створюються речі, потрібні людині.

Почуття – специфічна форма відображення дійсності, в якій виявляється стійке суб'єктивно емоційне ставлення людини з властивими їй потребами до предметів і явищ, які вона пізнає та змінює.

Правове виховання – виховна діяльність закладу освіти, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування в молоді правової свідомості, навичок і звичок законослухняності.

Прагнення – усвідомлений мотив, у якому виявлена потреба, що може бути задоволена за допомогою вольових зусиль.

Привчання (як метод виховання) – метод, що ґрунтується на вимозі до вихованця виконувати певні дії, наприклад, дотримуватися правил проживання у гуртожитку.

Пригадування – активний процес відтворення у свідомості людини її попереднього досвіду.

Приєм виховання – частина, елемент методу виховання, необхідний для ефективнішого застосування методу в конкретній ситуації.

Приєм іронії – виховний прийом, що реалізується через викликання в студентів відчуття сорому, ніяковості за негідні вчинки, поведінку.

Приєм наказу – виховний прийом, що реалізується через категоричну вимогу педагога виконати певне завдання.

Приєм натяку – виховний прийом, що реалізується у формі розповіді про аналогічний вчинок і висміювання обставин, за яких студент повинен сам відчувати провину, порівнюючи свої дії з подібними прикладами.

Приклад у вихованні – метод формування свідомості, в якому конкретизуються моральні, естетичні норми, правила поведінки.

Прикладні дослідження в педагогіці – дослідження, які на основі фундаментальних знань дають відповіді на питання, що безпосередньо пов'язані з практикою.

Принципи виховання – керівні положення й правила, які відображають загальні закономірності процесу виховання та визначають вимоги до змісту його організації.

Принципи педагогічного процесу – система основних вимог до навчання й виховання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості.

Принциповість – вольова якість, що виявляється в умінні людини керуватися у своїх діях і вчинках стійкими принципами й твердими переконаннями, в істинності яких вона впевнилася та які прийняла як керівництво до дії.

Програма виховання – короткий виклад основних положень і цілей діяльності навчального закладу щодо виховання студентів упродовж усього періоду їх навчання.

Проектування змісту виховного процесу – обґрунтований вибір напрямків та конкретних видів діяльності, що забезпечують досягнення цілей виховання.

Професійна адаптація – процес пристосування людини до професійної діяльності, її умов, досягнення бажаної продуктивності праці й відповідності між професійними намірами, інтересами, якостями особистості та вимогами до діяльності.

Професійна діагностика – система психологічного вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих рис і якостей.

Професійна консультація – надання особистості на основі її вивчення науково обґрунтованої допомоги щодо найоптимальніших для неї напрямів і засобів професійного самовизначення.

Професійна орієнтація – система організації та проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння особистістю необхідних знань про

соціально-економічні й психофізіологічні умови правильного вибору професії, формування у неї уміння аналізувати вимоги різних професій до психологічної структури особистості.

Професійна освіта – сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності.

Професійний відбір – система діагностичної роботи, спрямована на перевірку відповідності індивідуальних характеристик особистості вимогам тієї чи іншої професії.

Професійна педагогіка – галузь педагогіки, що вивчає особливості, форми й методи навчання людей, які здобувають або мають певний фах (лікувальна, театральна, військова, спортивна педагогіка та ін.).

Процес виховання – система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Психіка – властивість високоорганізованої матерії, що проявляється в суб'єктивному відображенні об'єктивної дійсності.

Психічні властивості – стійкі індивідуально-психічні особливості людини, які характеризують її як особистість чи індивідуальність та виявляються в її поведінці.

Психічні процеси – складні види внутрішньої діяльності людини, спрямовані на пізнання себе й навколишнього світу.

Психічні стани – емоційно забарвлені мінливі стани людини, які виникають під впливом різних обставин життя, стану здоров'я та інших факторів.

Психологічний захист – регулятивна система, яку особистість використовує для усунення психологічного дискомфорту, переживань, які загрожують Я-образу, і зберігає його на бажаному та можливому за певних обставин рівні.

Результат – зміни між початковим і кінцевим станом, які ми спостерігаємо в поведінці вихованців.

Рейтинг – метод оцінювання тих чи інших сторін діяльності компетентними суддями.

Розвиток – взаємопов’язаний процес кількісних та якісних змін, які відбуваються в анатомо-фізіологічному дозріванні людини, в удосконаленні нервової системи й психіки, а також пізнавальної й творчої діяльності, у збагаченні її світогляду, моральності, суспільно-політичних поглядів, переконань під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів.

Розвиток – це процес та результат кількісних та якісних змін, які відбуваються з людиною від народження до смерті під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Самовиховання – усвідомлювана діяльність людини, спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

Самооцінка – судження людини про міру наявності у неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком.

Самореалізація – поняття, близьке до «самоактуалізації» – відносно повний розвиток і реалізація людиною у життєвій практиці власного особистісного потенціалу, досягнення бажаних результатів у масштабах життя.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе як особистості (своїх якостей і рис, стосунків з іншими людьми, місця й ролі в суспільстві).

Самоствердження – процес задоволення однієї з основних потреб особистості, яка полягає у надбанні певної соціальної значущості, усвідомленні того, що суб’єкт є не гірший за тих, з ким він порівнює себе на життєвому шляху.

Свідомість – найвищий рівень психіки, що сформувався у людини внаслідок суспільно-історичних умов.

Світогляд – система сформованих поглядів на природу і суспільство, місце людини у ньому, ставлення до навколишнього світу і себе, а також ідеали, переконання і принципи пізнання.

Свобода волі – здатність людини діяти відповідно до прийнятих рішень, самостійно робити вибір.

Совість – актуалізована суперечлива єдність самоповаги і Его- наміру особистості, що запобігає порушенню нею духовно-моральних приписів.

Середовище – сукупність зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину та впливають на її розвиток.

Системний підхід – методологічний напрям, спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення в єдину теоретичну картину.

Сором – негативний емоційний стан, що виражається в усвідомленні невідповідності власних думок, учинків і зовнішності не тільки сподіванням оточуючих, а й власним уявленням про належну поведінку й зовнішність.

Соціалізація – процес перетворення людської істоти на суспільного індивіда, становлення його як особистості, залучення до суспільного життя.

Соціальна роль – нормативно схвалений зразок поведінки, якого інші люди очікують від кожного, хто займає дану соціальну позицію.

Соціальний контроль – оцінювання відповідності поведінки особистості наявній ситуації та вибраній ролі в процесах взаємодії людей.

Соціально-комунікативна культура студента – інтегральне особистістю утворення в сукупності норм, цінностей, способів поведінки, прийнятих у соціумі, комунікативних умінь і навичок, що забезпечують можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію та самореалізацію його особистості в суспільстві.

Соціограма – графічне зображення результатів, одержаних за допомогою соціометричного тесту під час дослідження міжособистісних стосунків у малих групах.

Соціометрична зірка – особа, яка в умовах соціометричного дослідження одержала найбільшу кількість позитивних виборів у певній групі.

Соціометричний критерій – конкретне запитання, на яке повинен відповісти кожний досліджуваний під час проведення соціометричного дослідження.

Соціометрія – метод кількісною визначання взаємозв'язків, які утворюються між членами групи в процесі міжособистісного спілкування й взаємодії.

Спілкування – процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні інформацією пізнавального чи емоційно-оцінного характеру.

Спостереження – це метод психолого-педагогічного дослідження, **що** полягає у цілеспрямованому збиранні психологічних фактів поведінки та діяльності особистості з метою їх подальшого аналізу й тлумачення.

Сприймання – відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної **Спрямованість особистості** – сукупність усталених мотивів, які орієнтують поведінку і діяльність людини незалежно від конкретних умов. дійсності за їх безпосередньої дії на органи чуття.

Статеве виховання – складова загального процесу виховної роботи, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей і молоді та оволодіння нормами взаємин із представниками протилежної статі, а також правильне ставлення до проблем статі.

Стереотипізація – привнесення в образ партнера зі спілкування рис, якими наділяють представників певної професійної чи національної групи.

Стиль взаємодії – схильність до певного **виду** взаємодії, направленість, готовність до нього, що проявляється у тому, як людина підходить до вирішення більшості ситуацій.

Стійкість характеру – здатність людини протидіяти зовнішнім впливам й умовам, які намагаються його змінити.

Страждання – негативний емоційний стан, пов'язаний з одержаною інформацією про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб, що до цього часу вважалося ймовірним.

Страх – негативний емоційний стан, який виникає у людини за появи уявної або реальної загрози для її життя чи благополуччя.

Стрес – емоційний стан організму, який виникає в напружених обставинах і виявляється в порушенні перебігу психічних процесів, координації рухів, дезорганізації та гальмуванні всієї діяльності.

Стриманість – уміння володіти собою, не виявляти своїх почуттів.

Структура виховного процесу – логічно взаємопов'язані компоненти, які забезпечують процес формування особистості: оволодіння правилами і нормами поведінки, формування почуттів та переконань, вироблення вмінь і звичок у поведінці, практична діяльність у соціальному середовищі.

Сублімація – витрата або переключення енергії лібідо на різні суспільно-корисні види діяльності.

Судження – відображення зв'язків між предметами й явищами об'єктивної дійсності чи між їх ознаками й властивостями, виражене в словесній формі.

Такт педагогічний – почуття міри, що підказує педагогу найделікатнішу лінію поведінки у ставленні до когось, чогось, уміння особистості поводити себе належним чином, виявляючи повагу до інших і зберігаючи почуття власної гідності.

Талант – природний хист, обдарованість, вища здатність людини до певного виду діяльності (творчої, наукової, політичної, виробничої).

Творча **особистість** – індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального, вміє відкинути звичайне, шаблонне. Притаманні риси є умовою успішного здійснення творчої діяльності.

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення.

Темперамент – сукупність індивідуально-психологічних якостей, яка характеризує динамічний та емоційний аспекти поведінки людини й проявляється в її діяльності та спілкуванні.

Технологія формування творчої особистості – технологія навчання, виховання, яка створює умови для формування творчих здібностей студентів.

Тренінг – це запланований процес, призначений надати або поновити знання та навички і перевірити ставлення до проблеми, ідеї, поведінку з метою їхньої зміни чи оновлення.

Тривога – емоційний стан, викликаний страхом чи побоюваннями перед чимось, передчуттям неприємного, небезпечного.

Трудове виховання – процес залучення молоді до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їй виробничого досвіду, розвитку в неї творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

Увага – спрямованість і зосередженість свідомості, що передбачає підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної чи рухової активності індивіда.

Уміння – зумовлена знаннями й навичками готовність людини успішно досягати свідомо поставленої мети діяльності у мінливих умовах її перебігу.

Управління – діяльність, спрямована на прийняття рішень, організацію контролю об'єкта управління згідно з метою, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації.

Установка – неусвідомлювана готовність особистості до діяльності, за допомогою якої може бути задоволена потреба.

Уява – процес створення людиною на основі її попереднього досвіду образів об'єктів, яких вона безпосередньо не сприймала і не сприймає.

Факультатив – навчальний предмет, курс, що вивчається студентами за бажанням з метою поглиблення й розширення наукових і прикладних знань.

Фізичне виховання – система соціально-педагогічних заходів, спрямована на зміцнення здоров'я та загартовування організму, гармонійний розвиток функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмій.

Форма організації виховання – зовнішнє вираження узгодженої діяльності педагога та студентів, що здійснюється за встановленим порядком і певного режиму.

Формування особистості – становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища й виховання на внутрішні сили розвитку.

Фрустрація – психічний стан емоційного напруження, який викликають об'єктивно нездоланні (або суб'єктивно уявлювані) перешкоди, що виникають на шляху до важливої мети.

Фундаментальні дослідження в педагогіці – дослідження, метою яких є розкриття загальних особливостей педагогічних явищ, наукове обґрунтування педагогічної діяльності.

Функція спілкування регулятивно-комунікативна – функція спілкування, що реалізується у регулюванні не тільки власної поведінки, а й поведінки інших людей.

Характер – комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, у ставленні до суспільства, праці, колективу, самої себе.

Цілісність – внутрішня єдність особистості, відносна автономність, незалежність від навколишнього середовища.

Ціннісне ставлення – активна спрямованість дитини, яка базується на визначенні її об'єктивної значущості та суб'єктивного особистого смислу.

Ціннісні орієнтації – система ставлення особистості до соціально-політичних і моральних норм суспільства.

Цінності життя – основа для виникнення, функціонування і морального прийняття рішень, що полягає у розумінні існування чи стану буття, якого людина бажає і найбільш цінує; кінцева мета, якої прагне людина.

Я-концепція – динамічна система уявлень людини про себе, на основі якої вона вибудовує взаємини з іншими людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дідус О.М. Духовно-моральні інтереси підростаючого покоління у контексті проблеми духовності людини. *Духовність України: зб.наук. праць*. ЖДЛУ, 2011, вип.3. С.52-54.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
3. Нечепоренко Л. С. Методологія і ідеологія онто-інвайронментальної педагогіки. Педагогіка гармонізації і злагоди особистості з довкіллям: монографія. Харків: Видавничий центр ХНУ, 2013. 208 с.
4. Климишин О. І. Психологічні особливості розвитку духовності старшокласників у процесі навчання: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 249 с.
5. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. Київ: Радянська школа, 1983. 359 с.
6. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. Харків: Майдан, 2016. 1398 с.
7. Духнович О. В. Народна педагогіка. *Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки*. Київ: Радянська школа, 1961. С. 517–522.
8. Корф М. Доповідь почесного члена Харківського університету барона Корфа Бердянському повітовому зібранню. *Народна школа*. 1875. № 2. С. 34–46
9. Чепіга Я. Народний учитель і національне питання. *Світло*. 1912. № 1. С. 15–25.
10. Чепіга Я. Проект української школи. *Світло*. 1913. № 2. С. 31–41.
11. Чепіга Я. Самовиховання вчителя. *Світло*. 1913. № 9. С. 6–13.
12. Чепіга Я. Національність і національна школа . *Світло*. 1910. № 1. С.16–29.
13. Чепіга Я. Уява і мислительна та творча діяльність дитини. *Світло*. 1914. № 9. С. 13–40.

14. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. / за ред. Є. І. Коваленко. Київ : Либідь, 1997. Кн. 2. 320 с.
15. Огієнко І. І. Наука про рідномовні обов'язки. Жовква, 1936. 72 с.
16. Огієнко І. І. Про шляхи та засоби виховання духовних цінностей особистості. Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Серія: педагогіка. 1999. № 3. С. 48–52.
17. Огієнко І. Служити народові – то служити Богові / упоряд. М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2013. 447 с.
18. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Мюнхен. 1961. 382 с.
19. Макаренко А. С. Твори: в 7 т. Київ: Радянська школа, 1953. Т. 4. С. 19–23.
20. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ: Радянська школа, 1978. 214 с.
21. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра: вибр. твори: в 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 209–402.
22. Сухомлинський В. О. Щоб душа не була пустою. Вибрані твори: у 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5. С. 255–269.
23. Стельмахович М. Г. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / за заг. ред. Л. Калуської. Коломия: Вік, 2012. Т.1. 523 с.
24. Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / за заг. ред. Л. Калуської. Коломия : Вік, 2012. Т. 2. 460 с.
25. Примаченко Н. М. Сервіс як культура взаємовідносин у маркетингу. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 2 (32). С. 154–165.
26. Юзвак Ж. М. Духовний розвиток особистості: проблеми, гіпотези, теоретична модель. Духовність і художньо-естетична культура: міжвідомчий наук. збірн. 2009. Т. 14. С. 123-129.
27. Гуманістична психологія. Антологія: в 3-х т. Т.2: Психологія і духовність: світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології / упоряд. Г. Балл, Р. Трач. Київ: Пульсари. 2005. 279 с.

28. Савчин М.В. Духовний потенціал особистості. Івано-Франківськ : Плай, 2001. 240 с.
29. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку. Завуч. 2011. № 23–24. С. 2–16.
30. Гончаренко С. І. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
31. Амонашвілі Ш. О. Істина школи. Хмельницький: Поділ. культур.-просвітит. центр ім. М. К. Реріха, 2007. 73 с.
32. Амонашвілі Ш. О. Без Серця що зрозуміємо? Хмельницький: Поділ. культур.-просвітит. центр ім. М. К. Реріха, 2006. 66 с.
33. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Дрогобич : Коло, 2003. 528 с.
34. Філософія Гегеля: історія філософії. URL: http://library.iapm.edu.ua/metod_disc/PDF/zagalnyj/3085_Soz_antr.pdf
35. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
36. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірн. наук. праць*. Вип. 1(5). Харків: НТУ, 2013. С. 32-41.
37. Корнієнко О. М. Національні цінності особистості: сутність та особливості формування : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Київ. ун-т. ім. Т. Шевченка. Київ, 1998. 18 с.
38. Гуманістична психологія. Антологія: в 3-х т. Т.2: Психологія і духовність: світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології / упоряд. Г. Балл, Р. Трач. Київ: Пульсари. 2005. 279 с.
39. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
40. Визначення цінностей. URL: <http://moyaosvita.com.ua/suspilstvoznnavstvo/viznachennya-cinnostej/>

41. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: монографія. Одеса: Пірс, 2009. 575 с.
42. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ: Наш час, 2007. 280 с.
43. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навч. посіб. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
44. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. – Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
45. Кушнір В. М. Духовність – визначальна складова професійної діяльності педагога
Директор школи, ліцею, гімназії. 2011. № 1. С. 42–47.
46. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. видання. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
47. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра: вибр. твори: в 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 209–402.
48. Beaty M. Education in the University? *Moral Psychology*. 2005. № 2. P. 23 – 29.
49. Bok D. Universities and the Future of America. Durham: Duke University Press, 2010. 143 p.
50. Connor R. Moral Knowledge in the Modern University. *Ideas*. 2013. Vol.6. № 1. P.26 – 31.
51. Faust N., Theodore R. Sizer Students are watching: Schools and the Moral Contrast. Boston: Beacon Pr., 1999. 133 p.
52. Nathan O. Hatch Intellectual and Moral Purpose still meet in Catholic Universities. *Chronicles of Higher Education*. 2005. № 6. P. 38 – 44.
53. Normative Ethics and Objective Reason. Vol. I of: Ethics at the crossroads / edited by George F. McLean. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2006. 372 p.
54. Olscamp Paul J. Moral Leadership: Ethics and the College Presidency. Tacoma Park, Md.: Rowman & Littlefield, 2003. 169 p.
55. Rokeach M. Understanding Human Values: Individual and Societal. New

- York: Simon & Schuster Inc., 2000. 230 p.
56. Ryan K. *The New Moral Education*. San Francisco: Jossey – Bass Publishers, 2000. 142 p.
 57. Thompson L.J. *The Moral Compass: Leadership for a Free World*. Charlotte: IAP, 2009. 178 p.
 58. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
 59. Климишин О. І. Християнсько-психологічні основи розвитку духовності особистості. *Психологія особистості*. 2012. № 1(3). С.69-78.
 60. Шапар В.В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 664 с.
 61. Карпенко З. С. Аксіопсихологія особистості: монографія. Київ : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 2008. 220 с.
 62. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання*. Київ, 2007. С. 21–25.
 63. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : Знання, 2010. 520 с.
 64. Лялюк Г. М. Проблема формування ціннісних орієнтацій підлітків. *Психологія особистості: досвід минулого – погляд в майбутнє : наук.-практ. журнал*. 2011. № 6–7. С. 157–160.
 65. Єпик О. В. Рушійні сили та закономірності формування моральних цінностей. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. Рівне : Волинські береги, 2012. Вип. 3. С. 36–39.
 66. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ: Наш час, 2005. 280 с.
 67. Тернопільська В. І. Відповідальність особистості: підходи до розуміння. *Проблеми освіти : наук.-метод. зб.* Київ, 2015. Вип. 83, ч. 2. С. 166–169.
 68. Боришевський М. Й., Пилипенко Л. І., Пенькова О. І. Виховання духовності особистості : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.

69. Безугла М. В. Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ, 2015. 237 с.
70. Бех І. Д. Гідність як духовний геном особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 1 (62). С. 76–89
71. Premant D. Droit intangible et etats d'exemption. Non-derogable rights and states of emergency. Bruylant. Brussel, 2006. 525 p.
72. Lasagabaster Herrate Inaki. Convenio europeo de derechos humanos. Comentario sistematico, Civitas Editores, SL. Madrid, 2004. 453 p.
73. Dworkin R. Los derechos en serio, Editorial Ariel, SA. Barcelona, 1995. 509 p.
74. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 1. С. 144-150.
75. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Освіта, 2009. 608 с.
76. Дідус О.М. Духовно-моральні інтереси підростаючого покоління у контексті проблеми духовності людини. *Духовність України*. зб.наук. праць. ЖДЛУ, 2011. вип.13. С.52-54.
77. Оржаховська В. І. Федик С.В. Теотетико-методологічні основи виховання духовності у сучасному студентському середовищі. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до вип. 35, Том VIII (59): тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гнозис, 2015. С. 499 - 508.
78. Сагач Г. М. Риторика: навч. посіб. Київ: видав. дім «Ін Юре», 2000. 566 с.
79. Донцов А.В. Моральна культура вчителя: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2008. 240 с.
80. Нечепоренко Л. С. Методологія і ідеологія онто-інвайронментальної педагогіки: монографія. Харків: видавничий центр ХНУ, 2013. 208 с.

81. Жданенко С. Б. Правовий захист честі й гідності: історія та сучасність. Вісник НТУ «ХПІ». Серія: філософія. Харків : НТУ «ХПІ». 2012. № 43 (949). С. 40-47.
82. Соціолого-педагогічний словник / уклад. С. Гончаренко. Київ, 2004. 456 с.
83. Мовчан В. С. Етика: книга для вчителя : навч.-метод. посіб. Київ : Знання, 2008. 303 с.
84. Малахов В. А. Етика: курс лекцій. Острог : вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2014. 212 с.
85. Бирко Н. М. Особливості формування толерантності учнів молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. №4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_17
86. Кузьмич В. К. Виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 . М-во освіти і науки України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ: Вища школа, 2017. 231с.
87. Кривошопка І. В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ, 2015. 224 с.
88. Кузнєцова О. В. Формування сімейних цінностей у студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ: Наукова думка, 2015. 209 с.
89. Лучанінова О. П. Виховна система вищого технічного навчального закладу: дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ: Академія, 2017. 589 с.
90. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ, 2016. 540 с.
91. Грушевський М.С. Історія України-Руси. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur1.htm>
92. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн.1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.

93. Омельченко О. П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіонально-культурно-освітньому просторі: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім.Володимира Даля. Луганськ: АСТ, 2005. 20 с.
94. Осіпцов А. В. Виховання у студентів класичного університету загальнолюдських цінностей як соціально-педагогічна проблема. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. Вип. 2. С. 130-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2014_2_16.
95. Сопівник, Р. В. Планування виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*, 2016. № 239, С. 229–234.
96. Шевченко Г. П. Виховання – процес людинотворчості, культуротворчості, духотворчості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Східноукр. нац. ун-т імені В. Даля. Луганськ : вид-во Східноукр. нац. ун-ту імені В. Даля, 2015. Вип. 3(66). С. 288–299.
97. Лаппо В. В. Формування духовних цінностей студентської молоді в початково-виховному процесі вищого навчального закладу: теоретико-методичні засади: монографія. Івано-Франківськ: НАІР. 2017. 356 с.
98. Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості : зб. наук. праць: *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Київ : НАПНУ, 2010. Т. 12, ч. 4. С. 241–247.
99. Жуковський В. М. Духовно-моральна роль особистості педагога в умовах цивілізаційних трансформацій. *Креативна педагогіка : наук.-метод. журнал*. Вінниця, 2014. Вип. 8. С. 54–59.
100. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських цінностей. *Шлях освіти*. 2002. № 4. С. 13–18.
101. Возняк С. М. Духовні цінності українського народу. Івано-Франківськ : Плай, 1999. 293 с.

102. Москалець В. П. Психологічні основи виховання духовності в українській національній школі: автореф. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 1996. 48 с.
103. Павлик Н. В. Духовно-моральні основи гармонізації характеру в юнацькому віці : монографія. Київ : Логос, 2015. 383 с.
104. Максименко С. Д. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості: монографія. Київ : вид-во Європ. ун-ту, 2010. 151 с.
105. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посіб. Київ : Імекс-ЛТД, 2013. 143 с.
106. Романкова Л. М. Виховання майбутніх фахівців у системі вищої професійної освіти. Модус державно-громадського управління освітою: монографія. Київ : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 780 с.
107. Шевченко Г.П. Педагогіка духовності. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. Вип. 1. С. 3–9.
108. Бех І. Д. Компетентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Кн.1. 2017. № 21. С. 6–21.
109. Поліщук Н. В. Духовність молоді перед викликами інформаційно-високотехнологічного прогресу : монографія. Рівне, 2016. 335 с.
110. Савчин М. В. Духовна парадигма психології. Київ: Академвидав, 2013. 247 с.
111. Шевченко Н. Ф. Духовний потенціал сучасної молоді: монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 199 с.
112. Лаппо В. В. Формування духовних цінностей студентів ВНЗ у процесі навчальної діяльності. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання закладах освіти. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2015. Випуск 12. Частина 1. С. 277–285.

113. Тернопільська В. І. Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів. Вісник Національного університету оборони України: зб.: наук. праць. Київ: НУОУ, 2012. Вип. 5(30). С. 141-144.
114. Романюк Л. В. Психологія становлення цінностей особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07/нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 48 с.
115. Стельмахович М. Г. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / за заг. ред. Л. В. Калуської. Коломия: Вік, 2011. 520 с.
116. Воропай О.П. Звичаї нашого народу: етногр. нарис . Київ : Основа, 2005. 591 с.
117. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава: Полтав. вісн., 1994. 192 с.
118. Ушинський К. Д. Про народність у громадянському вихованні. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Київ: Знання, 1983. Т. 1. С. 43–103.
119. Лаппо В.В. Основи етнопедагогіки: навч. посібн. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 360 с.
120. Blesch P. Spirituality in nursing education: Preparing students to address spiritual needs: Ph.D. / Capella University. 2013. 231 p.
121. Bradley C. An inquiry into relationships between spirituality and language pedagogy: Ed.D. Temple University. 2011. 460 p.
122. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. видання. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
123. Гончаренко С. У. Принцип фундаменталізації освіти. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. праць. Харків : НТУ «ХПІ», 2004. Вип. 5 (9). С. 72–82.
124. Gatmon A. Education towards wholeness: Facilitating spiritual knowing in adult learners: Ph.D. / California Institute of Integral Studies. 2012. 302 p.
125. Demirian S. Foundations of college success: A qualitative study of students' perceived values of a first-year seminar. Ph.D. University of Rochester. 2010. 132 p.

126. Cabrera M. A public four-year institution's efforts to address students' spirituality: Ed.D. / California State University, Long Beach. 2015. 180 p.
127. Orbinati A. Spirituality and learning: An exploration into the understanding of spirituality in adult education: Ph.D. / Capella University. 2015. 223 p.
128. Sindhwani A. & Kumar, R. Values in Higher Education: Need and Importance // Educationia Confab. Vol. 2, No. 2, February 2013. C. 9-14.
129. Student B. Leadership Development: How Do Liberal Arts Colleges Enhance Socially Responsible Leadership? Ed.D. The George Washington University. 2013. 328 p.
130. Wallace E. How do Christian students' academic, emotional, spiritual, and social experiences impact their spiritual identity and development at a secular institution: A grounded theory approach Ed.D. Azusa Pacific University. 2015: 180 p.
131. Thomas C. Cognitive deficits and spiritual development: The relationships between cognitive deficits and spiritual development: Ph.D. / Liberty University. 2008. 117 p.
132. Fjelstrom Jo. Spirituality and atheist social work students: Contributions for curriculum content on spirituality: Ph.D. / Colorado State University. 2016. 215 p.
133. Fritz M. Knowing their values: A phenomenological study examining undergraduate leadership students' values clarification: Ph.D. / The Florida State University. 2015. 247 p.
134. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді у процесі професійної підготовки: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 ; 13.00.01. Київ, 1997. 333 с.
135. Александрова Г.М. Психологічні умови виховання почуттів честі і гідності у студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук :19.00.07. Харків, 2014. 208 с.
136. Безугла М. В. Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2015. 20 с.

137. Горіна О.Т. Формування духовної культури студентської молоді у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2014.20 с.
138. Давидова Ж.В. Педагогічні умови формування духовно-ціннісних орієнтацій студентської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Харків, 2013.20 с.
139. Ковровський І. Г. Підготовка майбутніх учителів до виховання в учнів духовно-моральних цінностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2013. 20 с.
140. Науменко Н.В. Підготовка майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2016. 20 с.
141. Павленко В. М., Мельничук М. М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів) : монографія. Полтава, 2014. 243 с.
142. Пуертас-Савіна Д. К. Ситуативна актуалізація цінностей як чинник електорального вибору студентської молоді : дис.... канд. психол. наук : 19.00.11. Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ, 2015. 181 с.
143. Субашкевич І. Р. Медіапсихологічні чинники формування ціннісно-сміслової сфери студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2017. 18 с.
144. Чхайдзе А. О. Духовні цінності особистості як мотив створення сім'ї : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Одеса, 2014. 20 с.
145. Чеботарьова О. В. Духовно-моральні основи підготовки студентської молоді до сімейного життя : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2014.20с.
146. Шкіренко О. В. Психологічні особливості формування духовних цінностей у майбутніх правознавців : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 20 с.
147. Жуковський В. М. Морально-етичне виховання в історії американської школи: монографія. Острог, 2012. 428 с.

148. Москальова Л. Ю. Співвідношення гуманістичних і загальнолюдських цінностей: сутність та зміст. Генезис гуманістичних цінностей старшокласників в умовах сучасної української школи : монографія. Мелітополь : МДПУ, 2007. С. 53–70.
149. Потапчук Т.В. Формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 574 с.
150. Сисоєва С. О. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку. Київ : ВД ЕКМО, 2011. 341 с
151. Сухомлинська О. В. Рефлексії про генезу духовності в контексті виховання на шляху до синтезу парадигм. *Історико-педагогічний альманах*. Вип.1.Київ, 2005. С. 5-20.
152. Тернопільська В.І. Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів. *Вісник Національного університету оборони України: зб.: наук. праць*. Київ: НУОУ, 2012. Вип. 5(30). С. 141-144.
153. Свириденко І. М. Педагогічні умови виховання вірності в особистісних взаєминах студентів вищих навчальних закладів: монографія. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 300 с.
154. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді : навч.-метод. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. 247 с.
155. Андрущенко В. А. Педагогічна поезія внутрішнього духу інженера: проблема відкриття, виховання і реалізації. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарної технічної еліти : зб. наук. праць*. Харків : НТУ «ХП», 2004. Вип. 5 (9). С. 29–40.
156. Дзоз В. О. Гуманітарна політика України: проблеми формування та реалізації (соціально-філософський аналіз). Київ, 2006. 316 с.
157. Балл Г. О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності. *Педагогіка і психологія*. 2014. №1. С. 3–14.
158. Кремень В. Г. Освіта в Україні. *Гуманітарні науки : наук.-практ. журнал*. 2011. № 22. С. 4–17.

159. Лещенко О.І. Роль дисциплін гуманітарного циклу в формуванні професійної компетентності майбутніх інженерів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 83–90.
160. Лузік Е.І. Методологічні основи гуманітарної підготовки спеціаліста технічного університету. *Вища освіта України*. 2014. № 1. С. 15 – 19.
161. Рябокінь М. В. Філософсько-теоретичні основи гуманоцентричної освіти. *Вища освіта*. 2017. №19. С. 97–100.
162. Сущенко А.О. Гуманізація педагогічної діяльності як інноваційний процес. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць*. 2013. Вип. 29. С. 32–39.
163. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. Харків : Навч. книга, 2016. 448 с.
164. Towards a European qualifications framework for lifelong learning-annex 3 Complementarity, Dublin descriptors and EQF descriptors – Commission of the European communities, Brussels, SEC. 2005. 957 p.
165. Commission staff working document, 2005. 362 p.
166. Key Competences for Lifelong learning: a European Reference Framework – Implementation of «Education and training 2010», Work programmer, Working Group B «Key Competences», 2004. 126 p.
167. Дибя Т. Г. Сучасні аспекти формування змісту неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 2015. № 5-6 (50-51). С. 16–21.
168. Про вищу освіту Закон України від 06.09.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
169. Методичні рекомендації з розроблення складових стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід). Київ : ІТЗО МОНУ, 2013. 92 с.
170. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти URL:http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf.

171. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2014. 112 с.
172. Гончаренко С. У. Наука й навчальний предмет. *Шлях освіти*. 2006. № 1 С. 8–14.
173. Бочелюк В. Й. Соціально-психологічні особливості управління сучасною організацією: впровадження культурно-особистісного підходу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*. 2015. Вип. 5. С. 129–134.
174. Виховання духовності особистості: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 103 с.
175. Смалько О. В. Позааудиторна виховна робота як чинник професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*, 2014. № 8. С. 77–81.
176. Соловей М.М., Демчук В.І. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості. *Рідна школа*. 2010. № 8. С. 33–37.
177. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
178. Овчаренко Г. Е. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у позанавчальній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2013. 20 с.
179. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості. Київ: Наш час, 2005. 280 с.
180. Осипова Т. Ю., Бартенєва І. О., Біла О. О. Виховна робота зі студентською молоддю : навч.посіб. Одеса : Фенікс, 2006. 228 с.
181. Вербець В.В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.01. Рівне, 2005. 486 с.

182. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи : метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 396 с.
183. Петриченко Л.І. Система позааудиторної роботи, спрямованої на підготовку майбутнього вчителя до творчої професійної діяльності. *Вища школа*. 2010. Вип. 11. С. 33–40.
184. Ніколенко Л. М. До проблеми організації позааудиторної діяльності з розвитку лідерського потенціалу особистості. URL: <http://82.207.74.6/files/naukovi%20chitanny/pedagogika/Nikolenko.htm>.
185. Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: педагогіка, психологія, соціологія*. 2009. № 6. С. 19–23.
186. Абдулов Р. М. Організація позааудиторної роботи зі студентами вищих навчальних закладів недержавної форми власності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Кривий Ріг, 2012. 221 с.
187. Tinto Vincent. *Leaving College*. Chicago : University of Chicago Press. 1987. 403 p.
188. Тернопільська В. І. Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів. *Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. праць*. Київ : НУОУ, 2012. Вип. 5 (30). С. 141–144.
189. *Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / за ред. В. І. Лозової*. Харків : ОВС, 2011. 330.
190. Утлик В. Є. Психологічний клімат студентської групи. *Інновації в освіті*. 2010. № 8. С. 32-42.
191. Марушкевич А. А. Педагогіка вищої школи. Теорія виховання (цикл лекцій) : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. С. 62–67.
192. Ніколенко Л. М. Поняття позааудиторної діяльності у соціально-педагогічному аспекті. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія*. 2013. № 1 (5). С. 21–25.
193. Bearns Melissa. *Extracurricular Activities As Career Prep*. Colorado College. URL: www.fastweb.com.

194. Гуров С. Ю. Теоретичний аналіз різних типологій і класифікацій студентів для реалізації програм із формування духовно–моральних цінностей майбутніх фахівців. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. №1(14) Мелітопіль: Видавництво МДПУ ім.Б.Хмельницького, 2015. С. 192-199.
195. The American Heritage. Dictionary of the English Language, fifth edition. Read more at. URL: <http://americanheritage.com>.
196. Медведєва О. Р. Формування творчих умінь студентів у позааудиторній виховній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2008. 19 с.
197. Донченко М. В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. 213 с.
198. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.
199. Гуменникова Т. Р. Потенційні можливості позааудиторної роботи щодо підготовки студентів до особистісно орієнтованого виховання. *Науковий вісник Південноукраїнського держ. пед. ун-ту : зб. наук. праць*. Одеса, 2004. Вип. 12. С. 58–61.
200. Тернопільська В. І. Підготовка куратора академічної групи до організаційно-виховної роботи зі студентами ВНЗ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2012. Вип. 17. С. 140–143.
201. Давіденко Н. О. Куратор академічної групи – вихователь, науковець, організатор у вищих технічних закладах освіти. URL: http://www.rusnauka.com/7._DN_2007/Pedagogica/20723.doc.htm.
202. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи: метод. рекомендації / за ред. Н. К. Желябіної. Запоріжжя : ЗДІА, 2007. 67 с.

203. Красицька Н. С. Гуманізація вищої освіти – генеральна складова розвитку професійної морально-духовної особистості. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі*. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pravo/62/8530>.
204. Четверик-Бурчак А. Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності особистості : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Дніпропетровськ, 2015. 187 с.
205. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Науковий світ, 2015. 565 с.
206. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : монографія. Житомир: ЖДУ, 2008. 300 с.
207. Зимянський А. Р. Педагогічні умови розвитку моральної самосвідомості підлітків : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Дрогобич, 2015. 189 с.
208. Москальова Л. Ю. Виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: теоретичний та методичний аспекти. Мелітополь: вид. буд. ММД, 2009. 463 с.
209. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В.Т.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
210. Пелех Л. Р. Формування особистості майбутнього вчителя у системі масових виховних заходів ВНЗ. Київ, 2011. 384 с.
211. Пішун С. Г. Формування культури дозвілля студентів ВНЗ в умовах роботи студентського клубу: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.07. К., 2005. 20 с.
212. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підр. Київ: Кондор, 2005. 408 с.
213. Путіловська Н. Б. Формування особистості студентів в умовах вільного часу. *Зб. наук. праць. Вип.20. Т.1: Педагогічні науки*. Миколаїв: МДУ, 2008. С.165-174.
214. Щерба Г. І., Яремкевич Р. В. Організація дозвілля відпочинку як складова молодіжної політики в Україні. *Молодіжна політика: проблеми і*

- перспективи* : матеріали міжнар. наук-практ. конф., м. Дрогобич, 10-11 травня 2007 р. Дрогобич, 2017. С. 40-45.
215. Lappo V.V. Features of pedagogical support in the process of forming the spiritual values of students. *Pedagogy in modern conditions*. New York: Primedia eLaunch LLC, 2020. P.150-158.
216. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
217. Кордунова Н. О. Розвиток духовності учнів старшого шкільного віку у процесі спілкування: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 261 с.
218. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
219. Безкоровайна О.В. Самоствердження особистості: постановка проблеми у контексті освітніх виховних технологій. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2008. №3. С.42-48.
220. Тернопільська В.І. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль: Богдан, 2014. 264 с.
221. Роббинз С., Коултер М. Менеджмент: пер. з англ. Київ : Ліра, 2016. 1056 с.
222. Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: навч. посіб. Київ: Освіта, 2014. 187 с.
223. Шкільна І. М. Виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності : метод. посіб. / за заг. ред. К. І. Чорної. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 260 с.
224. Технологія тренінгу / за заг. ред. С. Максименко. Київ: Слово, 2008. 112 с.
225. Андрущенко В.П. Національна доктрина розвитку системи освіти України в ХХІ ст. *Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2013. Вип. 5. С. 26–29.
226. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога. Київ : Шк. світ, 2010. 128 с.

227. Шкільна І. М. Виховання гідності в старших підлітків як базової гуманістичної цінності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 15, кн. 1. С. 241–249.
228. Тернопільська В. І. Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності : автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2003. 20 с.
229. Бабічев О. І. Мистецтво та становлення особистості студента (естетичний аспект) : метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2014. 124 с.
230. Чепелева Н.В. Технології читання: монографія. Київ: Главник, 2014. 196 с.
231. Ісаєва О.О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: автореф. дис.... док. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2004. 41 с.
232. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. з алгоритмічними приписами. 3-тє вид. доп. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 392 с.
233. Сіданіч І. Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді. *Наук. записки:серія «Психологія і педагогіка»*, 2013. Вип. 23. С. 233–241.
234. Крошихін О. Г. Управління розвитком професійної самодостатності педагогів в умовах освітнього закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Кіров, 2008. 22 с.
235. Дубасенюк О.А. Духовно-моральне виховання студентської молоді: монографія. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 387 с.
236. Критерії та показники вихованості. Педагогічна психологія / за ред. Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенка. Київ : Вища школа, 2011. 213 с.
237. Тернопільська В. І. Теоретичні засади реалізації ціннісного підходу у вихованні особистості. *Нові технології виховання* : наук.-метод. зб. Київ, 2016. Вип. 88, ч. 2. С. 118–121.

238. Мірошніченко Д. В. Модель формування морально-духовних якостей у сучасної університетської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. № 4 (63). С. 119–128.
239. Дмитренко Т. О. Сучасний стан вирішення проблеми оптимізації педагогічного процесу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць*. Харків, 2001. С. 14–18.
240. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.
241. Москальова Л. Ю. Теоретико-методичні засади виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2011. 564 с.
242. Лаппо В. В. Виховання духовних цінностей студентської молоді в осередку академічної групи ВНЗ : метод. рекомендації. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 227 с.
243. Яшник С. В. Аксіологічне переосмислення сучасного освітнього простору. *Науковий вісник Нац. університету біоресурсів і природокористування України*. 2011. № 159. Ч. 4. С. 266–272.
244. Міщик Л. І. Шляхи оптимізації професійної підготовки соціального педагога. Вища освіта в сучасному суспільстві: шляхи оновлення та засоби реформування : монографія. Одеса: Оксі, 2011. С. 102–108.
245. Білецька І. О. Методи і засоби особистісно орієнтованого виховання : навч.-метод. посіб. Умань : СПД Жовтий, 2009. 140 с.
246. Максимчук Ю. В. Естетичне виховання студентської молоді у процесі клубної роботи: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Херсон, 2004, 20 с.
247. Олексюк О. М. Духовний потенціал мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2011. № 2. С. 2–6.
248. Чернуха Н. М. Інтеграція виховних впливів у сучасному освітньому середовищі: монографія. Луганськ: Вид-во «Альма-матер», 2006. 304 с.

249. Слюзко В. І. Роль вербальних засобів у формуванні основ морально-свідомої особистості на засадах народної педагогіки. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 354–357.
250. Shigehiro Oishi. *The Psychological Wealth of Nations: Do Happy People Make a Happy Society*. Publisher : Wiley-Blackwell, 2012. 260 p.
251. Марусенко О.І. Виявлення духовно-моральних орієнтирів та ціннісних пріоритетів сучасного студентства. *Вісн. Львів. ун-ту*. 2016. Вип. 21. ч. 1. С. 250-258.
252. Зеленов Є.А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів : монографія. Луганськ : Вид-во НЦППРК “НОУЛІЖ”, 2009. 207 с.
253. Жирун О. А. Моральна свідомість у професійному становленні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2011. № 1. С. 109–112.
254. Тимошук Н. С. Особистісно орієнтоване виховання старшокласників у процесі позакласної роботи. Рівне : Волинські обереги, 2011. 281 с.
255. Свириденко І. М. Особливості вчинку-вірності у взаєминах студентської молоді : метод. рекомендації. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 120 с.
256. Августин Аврелій. Сповідь. Львів : Свічадо, 2008. 355 с.
257. Шевченко Г. П. Виховання – процес людинотворчості, культуротворчості, духотворчості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. 2015. Вип. 3(66). С. 288–299.

Наукове видання

Лаппо В. В.

**ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ
СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Монографія

ISBN 978-617-8011-21-5

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 29,99
Наклад 50 прим.

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.

